A RETÖRKI Könyvek eddig megjelent kötetei:

Simon János (szerk.):
Puccs vagy összeomlás? 8 interjú a Kádár-korszakról volt MSZMP PB-tagokkal

M. Kiss Sándor (szerk.):
Rendszerváltás 1989 – 15 tanulmány –

Katona András – Kiszelly Zoltán – Salamon Konrád – Simon János – Zachar Péter Krisztián
Tüntetések könyve

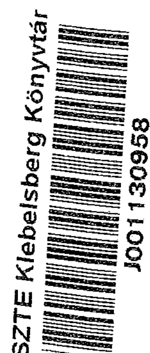
Kahler Frigyes

Az Igazság Canossa-járása

avagy

a rendszerváltoztatás és az igazságtétel történetéhez

ANTOLÓGIA Kiadó
Lakitelek, 2014



RETÖRKI Könyvek 4.

Sorozatszerkesztő: **Bíró Zoltán**

A könyv a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum szakmai támogatásával készült

Lektorálta: **Dr. Darák Péter, a Kúria elnöke**

Sorozatterv: **Illés Zoltán**

Tördelés, korrektúra: **Agócs Sándor**



ISBN 978 615 5428 10 4
ISSN 2064–4531

Kiadó: ANTOLÓGIA Kiadó és Nyomda Kft
Tel.: 76/549-045, e-mail: antologia@lakitelek.hu

Levilágítás: Háttér Stúdió Kft, Kecskemét
Tel.: 06 (20) 99-142-68, e-mail: hatters@ezaz.hu

TARTALOM

I.

II.

I.

AZ IGAZSÁGTÉTEL IGÉNYÉNEK MEGJELENÉSE – AZ 1989. ÉV ESEMÉNYEI ÉS AZ ELSŐ SEMMISSÉGI TÖRVÉNY

A diktatúra alkonyán

A folyamatot, amely Magyarországon a Kádár János[1] nevével fémjelzett rendszer bukásához vezetett a köznyelvben rendszerváltoztatásnak (rendszerváltásnak, rendszerváltozásnak) említ a közbeszéd.

A jogász számára sokkal inkább a pártállami diktatúra felszámolása és a polgári demokrácia/jogállam kialakítása fedi a folyamatok lényegét.

A jaltai világrendben a szovjet érdekszférába sorolt és ezért a Szovjetunió államrendjére kényszerülő Magyarországon a jaltai képlet érvényének megszűnése után a belső erőviszonyokat tükrözve indult el az a folyamat, amely a jogállami lét, a polgári demokrácia elérését volt hivatva elérni.

[1] Kádár János [Csermanek János] (Fiume, 1912. máj. 26. – Budapest, 1989. júl. 6.) Kommunista politikus, aki a háború előtt és alatt is Magyarországon élt. 1945 elején Budapest rendőrfőkapitány-helyettese. 1944-1945-ig a KV titkára. 1946–1951-ig főtitkárhelyettes. 1951. április 20-án letartóztatták, majd életfogytig tartó börtönre ítélték. 1954. júl. 22-én rehabilitálták és aznap szabadult. 1955-1956-ig az MDP Pest megyei első titkára. 1956. júl. 18. – okt. 23-ig a KV titkára, majd első titkára okt. 28-ig. Az MDP 6 tagú elnökségének elnöke. Az MSZMP KB első- majd főtitkára, utóbb elnöke 1989. máj. 9-ig. Állami tisztségei: belügyminiszter 1948. aug. 5. – 1950. jún. 23-ig. A Nagy Imre-kormány államminisztere 1956. okt. 30-ig, majd ugyancsak államminiszter 1958. jan. 2. – 1961. szept. 13-ig. Kormányfő 1956. nov. 4 – 1958. jan. 28., valamint 1961. szept. 13. – 1965. jún. 30. között. Nagy Imre részére írásos garanciát adott, ennek ellenére a szovjet hatóságok letartóztatták. Hatalmát a szovjet fegyverek erejével tartotta fent, felelős a magyar történelem legnagyobb politikai megtorlásáért. Országgyűlési képviselő 1958-tól haláláig. Elérte a mezőgazdaság kollektivizálását. A Szovjetunióhoz való feltétlen hűsége és az MSZMP belpolitikai egyeduralma mellett a magánéletben nagyobb szabadságot biztosított. A „legvidámabb barakk”

A történelmi folyamatról – annak kül- és belpolitikai aspektusairól – Zinner Tibor tanulmányában olvashatunk részletesen.[2] E helyen csak utalunk arra a négy összetevőre, ami a Kádár-i diktatúra összeomlásához vezetett:

„1. a gazdaság komplex válsága és az ebből adódó életszínvonal- csökkenés, valamint össztársadalmi méretű bizalomvesztés; 2. a Szovjetunió meggyengülése és összeomlása; 3. a kommunista vezetés leváltására kész alternatív politikai elit kialakulása; és 4. az MSZMP-n belüli generációs és ideológiai harc."[3]

Kádár rendszerének Magyarországra kényszerítése 1956 novemberében *nélkülözte a legitimitás* legcsekélyebb mértékét is.

A szovjet fegyverekkel és a karhatalom (pufajkások) fegyvereinek erejével vérbefojtott forradalom „legitimálta" a hatalmat. Ezt azzal „kanonizálta" a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Ideiglenes Központi Bizottsága (IKB), hogy a december 2-3. napján megtartott ülésen kihirdette a rendszer fennállásáig érvényesnek tekintett dogmát arról, miszerint az 1956. októberi mozgalom kezdettől fogva ellenforradalom volt.[4]

Arra már korábban rámutattunk M. Kiss Sándorral, hogy az „ellenforradalom" dogma kanonizálását a moszkvai politbüro már korábban jóváhagyta. S tegyük hozzá: igényelte.

Így ma is érvényesnek tekintjük azt a megállapításunkat, hogy „az *»ellenforradalom« dogma tehát pragmatikus céllal, a szovjet birodalmi igények ideológiai alátámasztására Moszkvában keletkezett és azt Kádár maradéktalanul elfogadta.* Aligha volt lehetőség arra, hogy ettől eltérő álláspontot foglaljon el az MSZMP bármely testülete. A magyar párt feladata csupán a

---

megteremtéséhez nagy nyugati hiteleket vett fel, eladósította az országot. A hitelek felélése 1988-ra válsághoz vezetett. Az 1988. május 20-22-i pártkonferencián kimaradt a PB-ból több régi hívével együtt. A politikailag súlytalan pártelnöki posztot töltötte be. Elhatalmasodó betegsége miatt 1989. április 12-i KB-ülés felmentette ez utolsó tisztsége alól is.

[2] Zinner Tibor: *Emlékfoszlányok az első semmisségi törvényhez vezető útról és göröngyeiről* –In: Rendszerváltás 1989. Antológia Kiadó, Lakitelek, 2014, p. 195–236.

[3] Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Bp., Osiris Kiadó, 2000. p. 520.

[4] Az MSZMP IKB ülésének jegyzőkönyve: A Magyar Szocialista Munkáspárt Ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei I. kötet (továbbiakban Jkv. I.) 1956. november 11. – 1957. január 14. Bp., Intera, 1993. p. 139–247.

Moszkvában előzetesen meghirdetett dogma *»kanonizálása«* volt". (Kiemelések az eredetiben. K. F.)[5]

Az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottságában (IIB) az „ellenforradalom" formula ellenszavazattal nem találkozott, az IKB- ben – ahol a napirend előadója Kádár János volt[6] – a szavazásra jogosult 23 tag közül 21 nyilvánított véleményt. Közülük egy szavazati joggal rendelkező – *Gyenes Antal*[7] – mondott ellent, s ő volt az egyetlen, aki *nem szavazta meg a határozati javaslatot.*

A november 4. utáni sortüzek terrorjával a kizárólagos hatalmat megszerző Kádár elindította a magyar történelem *legnagyobb politikai megtorlását*[8]. Megteremtette a megtorlás személyi és jogszabályi feltételeit. Mintegy 24 ezer személyt ítéltek börtönbüntetésre, s a végrehajtott halálos ítéletek száma 300 körül volt. A közbiztonsági őrizet (internálás) intézményének alkalmazásával további 13 ezer embert fosztottak meg szabadságától meghatározatlan időre közigazgatási határozattal.[9]

---

[5] Kahler Frigyes – M. Kiss Sándor: *Kinek a forradalma?* Bp. Püski–Kortárs, 1997. p. 321–326.

[6] Jkv. I. p. 139.

[7] Gyenes Antal (Mezőtúr, 1920. október 30. – Keszthely (Zalaszántó?), 1996. január 17.) kommunista politikus, 1945-ben miniszteri biztos a földosztásnál. A Szabad Föld felelős szerkesztője a NÉKOSZ elnöke, majd főtitkára. 1954-től a Társadalmi Szemle rovatvezetője. 1956. október 27-től november 3-ig begyűjtési miniszter. 1956. novembertől 1957. júniusig az MSZMP IKB tagja. 1968-tól a Szövetkezeti Kutató Intézet igazgatója.

[8] Gosztonyi Péter: *Magyar Golgota* – A politikai megtorlások vázlatos története Magyarországon 1949-től 1963-ig és egyéb korrajzi történetek. Heltai Gáspár Kft., Bp., 1997.

[9] A közbiztonsági őrizet intézménye 1956. december 13-án – az 1956. évi 31. tvr.-tel lépett hatályba (az 1956. évi 31. tvr.-et az 1957. évi 1. és 1957. évi 41. sz. tvr.-tel módosították). A közbiztonsági őrizet tartalmát eredetileg 6 hónapban állapították meg, amely úgy módosult, hogy amennyiben a rendőrhatóság azt indokoltnak látja, kétszer 6 hónappal meghosszabbítható. A törvényerejű rendelet visszamenőleges hatállyal is alkalmazható volt azzal az indokolással, hogy „az ellenforradalmi magatartás, amelyre a közbiztonsági őrizet vonatkoztatható, lényegében állapot-cselekmény, illetve állapot-magatartás". A „rendszerre" veszélyesnek ítélt elemeket így a politikai nyomozó osztályok minden tényleges korlát nélkül (az ügyészi aláírás merő formaság volt) nagy tömegben helyezhették őrizet alá.

Így 1957 májusában már 4.500 főt tartottak fogva az internáló táborokban. A közbiztonsági őrizet 1960. április 1-jén szűnt meg (1960. évi 10. tvr.). Romsics Ignác adatai szerint legalább 13.000 személyt fosztottak meg ilyen módon a személyes szabadságától.

A megtorlás végrehajtásáról bizonyítottuk[10]: a bírói ítéleteket *nem független* bíróságok, hanem „az osztályharc legélesebb fegyvereként" alkalmazott bíróságnak nevezett testületekben mondták ki, de az érdemi határozatokat a politikai döntéshozók hozták meg. Nem csak olyan jelentős személy esetében, mint Magyarország legitim miniszterelnöke, Nagy Imre és mártírtársai ügyében, hanem a megyékben a népbíróságok – valamint a megyei bíróságok – előtt folyamatba tett ügyekben is.[11]

A forradalom megtorlása során tovább folytatódott a Rákosi-korszak gyakorlata, amikor is – a szovjet mintára kormányzati eszközként használt – *koncepciós perek* szolgáltak az osztályellenségnek minősített személyek megtorlására s egyben politikai célok megvalósítására. A monolit hatalom ugyanis – bírói függetlenség nem lévén – korlátozás nélkül konstruálhatott soha meg nem történt tényállásokat, illetve torzított el megtörtént eseményeket, valamint folytathatott teljesen önkényes jogértelmezést.[12]

A koncepciós perekről, azok szerkezetéről és tulajdonságairól másutt bővebben értekeztünk.[13]

Az 1956-os forradalom megtorlásával kapcsolatban ma már nem csak *e sorok írója,*[14] *M. Kiss Sándor*[15] és *Zinner Tibor* ért egyet abban, hogy a megtorlás folyamatában a koncepciós perek tág teret kaptak, hanem *Szakolczai Attila*[16] pontos perelemzéssel ugyancsak arra a meggyőződésre jutott, miszerint *a megtorlás folyamán a konstruált koncepciós pereket alkalmazták.*

---

[10] Kahler: *Joghalál Magyarországon 1945–1989* Bp. Zrínyi, 1993. p. 17–98; Kahler – M. Kiss: *Kinek a forradalma?* 1997, p. 209–229; Zinner Tibor: *A kádári megtorlás rendszere.* Hamvas Intézet, 2001. p. 5–440.

[11] Így Földes Gábor és társai ügyében a győri Megyei Bíróság előtt Gyepes István tanácselnöknek Nezvál Ferenc Igazságügy Miniszter adott közvetlen utasításokat.

[12] *Az ítélkezés irányítása Magyarországon 1949-1956.* I. Magyar Jog (MJ) 1991. 3. p. 133–142. II. MJ. 1991. 4. p. 205–209.

[13] Kahler: *Joghalál...*, p. 139–203; Kahler: *Gondolatok a koncepciós perekről.* In: Jogállam és diktatúra. Bp. Kairosz, 2008. p. 5–38.

[14] Kahler Frigyes: *A Brusznyai-per* – Emberi sorsok a politikai megtorlás idején. Kairosz Kiadó, Bp. 2001; Ő: *Földes Gábor és társai elleni per.* In: Jogállam és diktatúra, II. p. 39–127.

[15] M. Kiss Sándor – Kiss Réka: *A csalogány elszállt* – Tóth Ilona tragikuma. Kairosz, Bp. 2007.

[16] Szakolczai Attila: *Nyilas reminiszcenciák és ötvenhat.* In: Valóság, 2012. 6. p. 39–56.

A rendszer már csak azért is rászorult a valótlan tényállások segítségével ügyek konstruálására, mert a decemberi „ellenforradalom-dogma" igazolásához fel kellett mutatni olyan – soha meg nem történt – tényállásokat, amelyek a Horthy-rendszer restaurálását, az ellenforradalom brutalitását „igazolják" s ezért fegyveres beavatkozás szükségességét indokolják.

Ez tűnik ki az 1958. október 9-én *Marosán György*höz[17] eljuttatott feljegyzésből:

„...az ellenforradalmi perek anyagai minden vonatkozásban alátámasztják pártunk értékelését az ellenforradalomról."[18]

Hasonló célt szolgált *a jogi minősítés* alkalmazása, amikor is, az államellenes bűncselekményben elmarasztalt személyeket valamilyen *köztörvényes* minősítésű bűncselekményben is bűnösnek mondták ki. Így a barikádharcosokat a harc közben alkalmazott ágyúlövésért meg nem határozható rendbeli emberölési kísérlet, valamint különösen nagy kárt okozó társadalmi tulajdont károsító rongálás miatt is elmarasztaltatták.

Az 1963. évi közkegyelmet követően[19] a kádári politika új irányt vett, s a politikai ellenzék elnyomására egyre kevesebb büntető pert indítottak. A diktatúra jórészt a politikai rendőrségre – (a III. főcsoportfőnökség – III/III

---

[17] Marosán György (Hosszúpályi, 1908. május 15. – Budapest, 1992. december 20.) péksegéd, kommunista politikus. 1927-ben lépett be az MSZDP-be. Az Élelmezési Munkások Országos Szövetsége Főtitkára (1939), az MSZDP Fővárosi vezetőségének tagja (1941), 1942-ben letartóztatták, de rövid fogság után szabadlábra helyezték. Magyarország 1944-es német megszállása után internálták. 1945 augusztusában az SZDP Országos titkára, sürgette az MKP-val való pártfúziót. 1948 augusztusától 1949 júliusáig az MDP második embere. 1950 augusztusától könnyűipari miniszter, 3 hónap múlva letartóztatták és jogerősen halálra ítélték, majd az ítéletet ismeretlen körülmények között kijavították életfogytiglan tartó szabadságvesztésre. 1956 márciusában a büntetést félbeszakították és a MDP KV 1956. júliusi ülésén PB-taggá választották, valamint a Minisztertanács elnökhelyettese lett. A forradalom alatt rövid időre őrizetbe vették, majd elengedték. A Kádár-kormány tagja, az MSZMP IIB tagja, a forradalom megtorlásának egyik vezetője, úgy is mint az MSZMP KB adminisztratív ügyekkel foglalkozó titkára. 1960-ig államminiszter. Összeütközésbe került Kádár Jánossal. 1962. októberi KB-ülés megszüntette PB-tagságát és kizárták a KB-ból is. 1965-ben kilépett az MSZMP-ből. Hátralevő életét magánemberként élte.

[18] *Iratok az Igazságszolgáltatás történetéhez.* Bp., Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1992. (szerk.: Horváth Ibolya, Solt Pál, Szabó Győző, Zanathy János, Zinner Tibor) – továbbiakban: *Iratok* – p. 648–654.

[19] 1963. évi 4. sz. tvr.

csoportfőnökség) – bízta az erőszak alkalmazását, s csak ritkán alkalmazott bírósági eljárást.[20]

A változó külső és belső körülmények a '70-es, '80-as évek fordulóján már lehetővé tették – igen szűk körben – ellenzéki hangok megjelenését.

Ennek első nyoma Bibó István 1979 májusi temetésén Kenedi János és Illyés Gyula beszédei, az utóbbit sokan a demokratikus ellenzék első nyilvános megszólalásának tekintették.

Kádár János természetesen tudott az ellenzéki értelmiségiekről. 1985 őszén *Mihail Gorbacsov*val[21] – a Szovjetunió Kommunista Pártja (SZKP) új főtitkárával – történt találkozón kifejtette: „Országunkban létezik ellenzék: néhány társadalomtudós, szociológus, az értelmiség képviselői, írók. Nincsenek sokan. Szerveződő csoportoknak is lehet őket nevezni abban az értelemben, hogy 50-60 ember időnként találkozik. A nyugatiak megkeresik, támogatják őket... Felmerül a kérdés mit tegyünk velük. Adminisztratív intézkedéseket csak végső esetben foganatosíthatunk velük szemben, mivel nem kívánunk ingyen reklámot csinálni ezeknek az embereknek. Időnként ellenőrizzük az ellenzéki elemeket, elkobozzuk sokszorosító gépeiket, de ha kell, tudunk gorombábbak is lenni."[22]

Szélesebb körű volt az 1985. június 14–16-án Monoron tartott ellenzéki tanácskozás valamint az 1987. szeptember 27-én Lakiteleken – *Lezsák Sándor*[23] telkén – összehívott, a nép-nemzeti gondolat jegyében politizálók tanácskozása, amely a Magyar Demokrata Fórum (MDF) megalakítását eredményezte.

[20] Erről részletesen a harmadik semmisségi törvénnyel kapcsolatban szólunk.

[21] Gorbacsov, Mihail (Privolnoj, 1931. márc. 2.) Orosz nemzetiségű szovjet politikus, a Szovjetunió utolsó elnöke. 15 éves korától kombájnos. 1950-ben felvették a Moszkvai Egyetem Jogi Karára 1955-ben szerzett diplomát, majd agrár-közgazdászként is diplomázott (1966). 1952-től az SZKP tagja, 1970-től a párt mezőgazdasági ügyekért felelős titkára, 1971-től az SZKP KB tagja, 1974-től a Legfelsőbb Tanács Tagja, 1979-től PB-tag. 1985-től az SZKP főtitkára majd a Szovjetunió elnöke. 1990-ben Nobel-békedíjjal tüntették ki. 1991. december 25-én lemondott elnöki tisztségéről.

[22] Idézi: Urbán Attila: Kádár politikai rendőrsége in. Rubicon 2002/6-7. p. 65.

[23] Lezsák Sándor (Kispest, 1949. október 30.) tanár, költő, politikus. 1968-ban érettségi után fizikai munkás, majd tanyasi iskolában képesítés nélküli tanító (1969). Szegeden a Juhász Gyula Tanárképző főiskolán szerzett magyar–történelem szakos tanári diplomát (1975). Az MDF alapító tagja, elnökségi tagja, elnöke (1996–1999). 1994-től országgyűlési képviselő. 2005-ben kizárták az MDF-ből a Lakiteleki munkacsoport megalakítására hivatkozással. FIDESZ–KDNP színekben politizált tovább – megalakítva a Nemzeti Fórumot. Az Országgyűlés alelnöke 2006-tól.

A másik nagy ellenzéki szerveződés a Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ) 1988. március 17.-én a Beszélő-körből megalakult Szabad Kezdeményezések Hálózata néven alakult meg.[24]

1988. március 30-n az Eötvös Lóránd Tudományegyetem (ELTE) Társadalomtudományi (Bibó István) Szakkollégiumában 39 alapító taggal létrejött a Kommunista Ifjúsági Szövetségtől (KISZ) független – elsősorban az egyetemi ifjúságra támaszkodó szervezet, a Fiatal Demokraták Szövetsége (FIDESZ).

Míg az MSZMP-n belül a reform szárny és az ortodox kommunisták küzdelme folyt – ennek során – a reformerek legfajsúlyosabb személyiségeit kizárják az MSZMP-ből[25]

Egyre erősödött az 1956-os forradalom értékelésének megváltoztatására irányuló igény, s a forradalom megtorlása során kivégzettek, így *Nagy Imre*[26] és mártírtársai tisztességes eltemetésének követelése.

[24] 1988. november 13-án a Jurta Színházban vette fel az SZDSZ nevet a magát „demokratikus ellenzéknek" nevező liberális pártalakulat.

[25] Bihari Mihályt, Bíró Zoltánt, Király Zoltánt és Lengyel Lászlót. Vö.: *Kizárt a párt.* Primo Kiadó, 1982, p. 1–255.

[26] Nagy Imre (Kaposvár, 1896. június 7. – Budapest, 1958. június 16.) kommunista politikus, egyetemi tanár, miniszterelnök. Lakatos szakmát tanult. 1916 őszén került orosz fogságba. 1918 márciusában a Vörös Gárda tagja, 1920. május 10-én belépet az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Pártba. Hazatérve 1922–1927 között biztosítási tisztviselő, a szociáldemokrata párt aktivistája, majd titkára (1922–1925). 1925-től az illegális KMP tagja és a kommunista befolyás alatt álló Magyarországi Szocialista Munkáspárt tagja, ahol agrárkérdésekkel foglalkozott.1921 és 1927 között kommunista tevékenység miatt mintegy 3 évet töltött börtönben. 1928-ban Bécsbe emigrált, 1930-ban részt vett a KMP II. kongresszusán Moszkva mellett. Pártja engedélyével a Szovjetunióban telepedett le és élt 1944-ig. 1936-ig a Kommunista Internacionálé (KOMINTERN) háttérintézményeként működő Nemzetközi Agrárkutató Intézet tudományos munkatársa. 1940 februárjától 1944 szeptemberig a moszkvai rádió munkatársa, közben 1941 júliustól 1942 februárja között katona a Vörös Hadseregben. 1944 szeptemberétől a MKP földreform programját dolgozta ki. Földművelésügyi miniszter (1944 dec. 22-től), MKP PB tagja (1945. máj. 25-től). A Nemzeti Főtanács tagja, a Tildy-kormány belügyminisztere. MKP KV Titkárság mezőgazdaságért felelős tagja. 1948 júniusában az MDP KV és PB tagja, de a Titkárságba nem kapott helyet. Egyetemi tanár (1948 szeptemberétől). Összeütközésbe került Rákosival 1949-ben, kizárták a PB-ból. A MDP Adminisztratív osztály vezetője (1950. jún. 1.), majd

Kozák Gyula 1980-ban a forradalom szereplőivel interjúkat készített, így Széll Jenővel, Vásárhelyi Miklóssal, Göncz Árpáddal, Nagy Elekkel és Révész Andrással. 1981/82-ben is folyt kerekasztal megbeszélés a forradalomról.

1986-ban Eörsi István lakásán tudományos konferenciát szerveztek, ahol a téma ugyancsak az 1956-os forradalom volt.

1988 tavaszán odáig érett a helyzet, hogy megalakult a *Történelmi Igazságtétel Bizottság*[27] (TIB). Az alakuló ülést Hegedűs B. András Gerlóczy utcai lakásán tartották.

újra PB-tag és a Titkárság tagja. 1953. jún. 13-án Berija Rákosit lemondatva Nagy Imre lesz a miniszterelnök (1953. júl. 4.). Reformintézkedéseit üdvözli a lakosság, Rákosi ellentámadása sikerrel járt és az SZKP KB Elnöksége 1955. január 8-i ülésén Nagy Imre ellen fordult. 1955. február 1-től infarktusának kezelése ürügyén házi őrizetben tartották, március 9-én lemondott kormányfői és PB tagságáról, április 14-én az MDP KV megfosztotta minden tisztségétől, államvédelmi eljárás indult ellene (1955. augusztus 1.), 1955. dec. 3-án kizárták az MDP-ből. 1956 tavaszán a pártellenzék elismert vezetője tekintélye folytán, akciókban nem vett részt. 1956 nyarán szellemileg aktivizálódott. Október 13-án párttagságát helyreállították. Az október 23-án kitört forradalom követelte a miniszterelnöki pozícióba. Október 24-én hajnalban miniszterelnök és PB-tag. Október 27-én alakított kormányában volt kisgazdapárti politikusok is tárcát kaptak. A harcokat politikai megoldással kívánta megszüntetni. Az eseményeket a korábbi „ellenforradalom" helyett „demokratikus népmozgalomnak" minősítette. Október 28-án alakított négypárti koalíciós kormányt. Az MSZMP IIB tagja (1956. okt. 31.). Bejelenti a Varsói Szerződés felmondását és Magyarország semlegességét. Nov. 3-án megalakította harmadik kormányát. Tárgyalásokat kezdett a szovjet erők kivonulásáról. A nov. 4-i szovjet támadást drámai rádióüzenetben tudatta a világgal. A jugoszláv követségre menekült. Elítélte a szovjet támadást és nem mondott le Kádár javára. A kormány ígéretében bízva nov. 22-én elhagyta a követséget. A szovjet állambiztonsági szervek elfogták és a romániai Snagovba hurcolták. Nem ismerte el a Kádár-kormányt és a szovjet megszállás jogszerűségét. 1958-ban – szovjet jóváhagyással – a PB halálos ítéletet hozott vele szemben, amelyet a Legfelsőbb Bíróság Vida-tanácsa mondott ki. 1958. jún. 16-án kivégezték. 1989. jún. 16-án ünnepélyesen eltemették, a felmentő ítéletet 1989. júl. 6-án hirdette ki a Legfelsőbb Bíróság.

[27] Részt vevők még: Ghiczyné Gyenes Judit (Maléter Pál özvegye), Halda Aliz, Szilágyi Józsefné, Ujhelyiné Haraszti Mária (Losonczy Géza özvegye), Darvas Iván, Dénes János, Eörsi István, Erdélyi Tibor, Fekete Gyula, Fónay Jenő, Forintos György, Földes Péter, Gáliné Káldor Vera, Hankiss Elemér, Hegedűs László, Hősz Dezső, Kertész Dezső, Litván György, Lőcsei Pál, Marján István, Mécs Imre, Mensáros László, Molnár Ferenc, Nagy Elek, Obersovszky Gyula, Pátray Tivadar, Pomogáts Béla, Széll Jenő, Tóbiás Áron, Ujhelyi Szilárd, Ungváry Rudolf, Zimányi Tibor, Mérei Ferenc, Litván György, Rácz Sándor, Donáth Ferenc, Csalog Zsolt, Kozák Gyula, Szabó Miklós.

Alapító tagjai *Nagy Erzsébet*[28] – 1992-ig elnök –, *Hegedűs B. András*,[29] *Göncz Árpád*,[30] *Vásárhelyi Miklós*[31] és *Regéczy-Nagy László*.[32]

A TIB hivatalosan nem alakult szervezetté, „kapcsolattartók" útján érintkezett a társadalommal. A TIB képviselője Göncz Árpád, kapcsolattartói Ghiczyné Gyenes Judit, Halda Aliz és Szilágyi Júlia volt. A jogi ügyeket *Dr. Dornbach Alajos* ügyvéd vitte.[33]

---

[28] Nagy Erzsébet (Kaposvár, 1927. április 13. – Budapest, 2008. január 29.) Újságíró, műfordító. Nagy Imre lányaként gyermekéveit a Szovjetunióban töltötte, Szibériai kitelepítésben. 1945-ben tért haza. A Külügyminisztériumban, majd a Földművelésügyi Minisztériumban dolgozott, később a Kulturális Kapcsolatok Intézetében. 1952–1955 között a Vengria-Hungary című orosz nyelvű lap szerkesztője, ahonnan politikai okból eltávolították. Ezt követően az Akadémiai Kiadó munkatársa. 1956. november 4-én családjával – férjével Jánosi Ferenccel és gyermekeivel, ifj. Jánosi Ferenccel és Jánosi Katalinnal – a Jugoszláv nagykövetségre menekül, majd Snagovba hurcolták a családot. Apját kivégezték, férjét 8 év szabadságvesztésre ítélték. Szabadulása után nem sokkal 1968-ban halt meg. 1958-ban térhetett haza Magyarországra, a hatalom szigorú felügyelete alatt dolgozhatott. Apja kivégzésének 29. évfordulóján magánlakáson megemlékezést tartottak. 1982-ben házasságot kötött Vészi János újságíró, pedagógiai szakíróval. 1983–1991 között a Hungaryan Digest de Hongrie című folyóirat szerkesztője. 1988 tavaszán a TIB egyik alapítója és vezetője. 1989-ben létrehozta a Nagy Imre Alapítványt, amelynek első elnöke Vészi János 2003-ban bekövetkezett halála után Nagy Erzsébet.

[29] Hegedűs B. András (Budapest, 1930. október 4. – Budapest, 2001. június 27.) közgazdász. 1949-ben a Marx Károly Közgazdasági Egyetem hallgatója, ahol 1953-ban diplomát szerzett. Az Eötvös Lóránt Tudományegyetem tanársegéde (1953–1957). 1945-től a MADISZ, 1946-tól a MKP (MDP) tagja. 1953-tól Nagy Imre politikájának támogatója. 1956-ban a Petőfi Kör egyik titkára, több vitaülés szervezője és vezetője. A forradalom alatt a Magyar Értelmiségiek Forradalmi Bizottságában tevékenykedik. November 4-e után szembefordul a Kádár-kormánnyal és a szovjet megszállással. 1957-ben fegyelmivel eltávolítják állásából, a Központi Statisztikai Hivatalban dolgozik. 1958-ban letartóztatták, Mérei Ferenc és társai perében két évre ítélték, 1960-ban szabadult. Munkanélküli, majd különböző ipari kutatóintézetekben beosztott közgazdász. (1963–1978). 1978-tól a Felsőoktatási Pedagógiai Központ, a '80-as években a Közép-Kelet-európai Akadémiai Kutatási Központ munkatársa. 1979-ben elveszítette állását a Charta '77 támogatása miatt. 1981-ben lakásán megemlékezést tartott a forradalomról. 1985-ben Kozák Gyulával megalapították az Oral History Archivumot. Részt vett 1986-ban az Eörsi István lakásán tartott illegális '56-os konferencián. 1988 tavaszán a TIB egyik alapítója, titkára, majd ügyvezető alelnöke, Nagy Imre és mártírtársai újratemetésének szervezője. 1992-ben kivált a TIB-ből. 1990-től az 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutató Intézetének ügyvezető igazgatója, 1999-től tanácsadója. A rendszerváltoztatás után rehabilitálták, az ELTE Gazdaság- és Társadalomtudományi Tanszékének docense.

A TIB nem rendelkezett irodával, az összejöveteleket Hegedűs B. András lakásán tartották, ez volt a levelezési cím is. Első megmozdulásuk 1988. június 16-án Nagy Imre és mártírtársai halálának 30. évfordulóján tartott megemlékezés volt. Ugyanekkor a Beszélő és a Kapu című folyóiratokban közzétették a kivégzettek általuk ismert névsorát. A TIB három szekciót szervezett.

A I. *történelmi szekció* feladata az elmúlt négy évtized történetének feltárása, egy '56-os kronológia elkészítése, valamint a valós eseményeket tükröző tankönyv megírása volt. A II. *kegyeleti szekció* néven működött. Feladata volt a megtorlás során kivégzettek végtisztességének megszervezése és közös emlékmű állítása a „magyar sztálinizmus" áldozatainak. A III. volt a *jogi szekció*. Ennek feladata a rehabilitációk jogi processzusának lebonyolítása és a jogsérelmek megszüntetése.

[30] Göncz Árpád (Budapest, 1922. február 10.) Író, műfordító, politikus. 1939-től gyakornok az Országos Földhitel Intézetben, eközben elvégezte a Pázmány Péter Tudományegyetem jogi karát. 1944-ben szerzett diplomát. A Teleki Pál munkaközösség tagja, 1945-ben megszökött a katonaságtól, majd a szovjet fogságból. 1945-től a Független Kisgazdapárt tagja, ifjúsági szervezetének elnöke, a Nemzedék című lap szerkesztője. A párt feloszlatásáig parlamenti titkár, majd főtitkár. Segédmunkás, hegesztő, csőlakatos. 1952-től 4 évet elvégzett a Gödöllői Agrártudományi Egyetemen. 1956-os forradalom alatt a Magyar Parasztszövetségben dolgozott, november 4-e után részt vett a Magyar Demokratikus Függetlenségi Mozgalom memorandumának szerkesztésében és Nagy Imre: „A magyar nép védelmében" című írásának külföldre juttatásában. 1957 májusában letartóztatták és a Bibó-perben életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték. Az 1963-as közkegyelemmel szabadult. Szakfordító, író műfordító. 1983-ban József Attila-díjat kapott. A Gödöllői Egyetemről kizárták. 1988-ban a Szabad Kezdeményezések Hálózatának, majd a Szabad Demokraták Szövetségének (SZDSZ) tagja, ügyvivője, 1989-től az Országos Tanács tagja. A TIB alapító tagja, alelnöke. 1989-90-ben a Magyar Írószövetség elnöke. 1990 májusától országgyűlési képviselő és augusztusig az országgyűlés alelnöke. 1990. augusztus 3-tól 2000. augusztus 3-ig a Magyar Köztársaság Elnöke.

[31] Vásárhelyi Miklós (Fiume, 1917. október 9. – Budapest, 2001. július 31.) Rómában jogot tanult (1936-1937), majd 1939-ben Magyarországra költözött és Debrecenben folytatta jogi tanulmányait. KMP-tag lett. 1941-ben munkaszolgálatra hívták be. A német megszállás után a fegyveres ellenállás tagja lett. A kommunista Szabadság, majd a Szabad Nép munkatársa. Tudósító a párizsi béketárgyalásokról. A Rádió elnöke (1950), a Művelt Nép Könyvkiadó felelős szerkesztője. 1952–1954 között a Vengrija-Hungary című lap főszerkesztője. 1954 májusától a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának elnökhelyettese. Nagy Imre támogatója. 1955 áprilisában eltávolították állásából, de párttagságát nem szüntették meg. Gyimes Miklóssal a Rajk-per felülvizsgálatát követelte, miért is 1955.

A TIB 1989. június 8-án nemzetközi sajtótájékoztatót tartott, ahol a nemzetközi közvélemény tudomására hozta céljait. Ez lényegében az 1988. június 5-i felhívásban megjelölt cél volt: A társadalom széleskörű támogatásával elő kívánják mozdítani a magyar sztálinizmus *1945 utáni korszakában*, de különös képen 1945 és 1960 között elkövetett *„népellenes bűnök, törvénytelenségek feltárását"*.(Kiemelés tőlem, K. F.)

Célul tűzték ki továbbá az élő és meghalt áldozatok erkölcsi, politikai és jogi *rehabilitálását*, és a kivégzettek „emlékének megtisztítását" és méltó nyughely biztosítását, valamint közös emlékmű állítását.

december 4-én kizárták a pártból. Könyvtáros, 1956. november 1-től a második Nagy Imre-kormány sajtófőnöke. A Jugoszláv nagykövetségről Snagovba hurcolták, majd a Nagy Imre-perben 5 év szabadságvesztésre ítélték, amelyből az 1960. évi kegyelemmel szabadult. Különböző munkahelyeken, jórészt fizikai munkakörben dolgozott. 1973-tól a MAFILM dramaturgja. 1988-ban az Új Márciusi Front, majd a TIB alapítója. Nagy Imre újratemetésének szónoka. Az SZDSZ alapító tagja 1990–1994-ig országgyűlési képviselő. 1994-től 2001-ig a Soros Alapítvány elnöke.

[32] Regéczy-Nagy László (Budapest, 1925. február 17.) Katonatiszt. Katonaiskolai tanulmányainak végeztével 1944 novemberében avatták tisztté Vasváron. Harckocsi ezredével részt vett a szovjetek elleni harcban, 1945-ben Németországban került angol fogságba. 1946-ban hazatért, de az igazolóbizottság nem igazolta. Raktáros, fuvarozó, 1948-tól az angol nagykövetség alkalmazottja, 1949-től a nagykövet gépkocsivezetője. A forradalom alatt a nagykövetségen tartózkodott. November közepén találkozott Bibó Istvánnal, aki egy memorandumot adott át a nagykövetnek. Göncz Árpád kérésére Nagy Imre kéziratának külföldre juttatásában működött közre. 1957. júniusában letartóztatták, majd a Bibó-perben 15 évi szabadságvesztésre ítélték. Az 1963-as közkegyelemmel szabadult. Segédmunkás, fordító. 1988-ban a TIB alapítója és Nagy Imre valamint mártírtársainak újratemetését szervezte. A Magyar Demokrata Fórum (MDF) tagja, 1990-től a köztársasági elnök hivatalának főosztályvezetője, majd a köztársasági elnök szárnysegéde. 1996-ban ezredesi rendfokozatban vonult nyugdíjba. A TIB elnöke 1992-től.

[33] Dornbach Alajos (Ózd, 1936. január 21.) jogász, politikus. 1958-ban szerzett jogi diplomát az ELTE jogi karán. 1956-ban a jogi kar forradalmi bizottságának tagja, nemzetőr. 1959. nov. 13-án letartóztatták, de 1960 januárjában szabadon engedték, nem emeltek vádat ellene. Gyöngyösön ügyvédjelölt, majd 1964–1974-ig itt folytatott ügyvédi gyakorlatot. Ezt követően Budapesten a 23., majd az 5. sz. Ügyvédi Munkaközösség tagja. Baráti köre az '56-os forradalom résztvevőiből tevődött össze (Donáth Ferenc, Eötvös István, Gáli József, Andorka Rudolf). Ingyen vállalta az ellenzéki személyek büntetőügyeiben a védelmet. Soros György magyarországi képviselője, majd a Soros Alapítvány elnöke, 1988-tól a TIB jogi szekciójának vezetője A Nagy Imre-per felülvizsgálatára benyújtott kérelem szerzője. Az SZDSZ alapító tagja, ügyvivői testületi tag. 1990-től országgyűlési képviselő, két ciklusban az SZDSZ listájáról került a Parlamentbe.

A TIB nevében és programjában megjelenik tehát – ha részleteiben nem is fejtették ki – az *igazságtétel,* egyik oldala a sértettek részére történő igazságszolgáltatás, ugyanakkor nincs utalás a főbenjáró bűnök elkövetőinek törvényes felelősségre vonására, csupán arra, hogy a törvénytelenségeket fel kell tárni és valós történelmet kell a társadalom tudomására hozni.

Az igazságtétel magvetése – erkölcsi és jogi vonatkozásban, de hogyan...?

Amikor a kommunista diktatúra évtizedeinek utolsó évében már komolyan lehetett gondolni a demokratikus intézmények újjászervezésére és – embrionális formában ugyan, de – a jogállam mércéje kezdett alapul szolgálni, a diktatúra tetteinek megmérettetésénél szembe kellett nézni azokkal a mérhetetlen – emberéletben, anyagiakban és erkölcsiekben okozott – károkkal, amelyeket a diktatúra évtizedei okoztak. Ide számítva a koalíciós időnek nevezett 1945–1948 közötti időszakot is, amikor a „veszélyeztetett demokrácia" (M. Kiss Sándor) idején javában folytak a koncepciós perek és a politikai rendőrség terrorizálta a társadalmat.

Az igazságtétel fókuszába – érthető módon – először a sérelmet szenvedett milliók erkölcsi, politikai és jogi rehabilitációja került, de nem nehéz belátni, hogy ez csupán az igazságtétel egyik oldala, még akkor is, ha a jogi rehabilitáción túl bizonyos anyagi jóvátétel is társul hozzá.

Az igazságtételen – nem csak e sorok írójának álláspontja szerint – olyan folyamat értendő, amelynek során a kiépülő alkotmányos jogállam egyfelől választ keres az elmúlt közel fél évszázad diktatúráinak injúriáira – s orvosolja azokat –, másrészt megszünteti a diktatúra elnyomó struktúráját és diszkriminatív rendszerét. Mindebből következik, hogy *az igazságtétel egyrészt a sérelmet szenvedettek erkölcsi, jogi és – az ország teherbíró képességéhez képest megengedhető – anyagi sérelmeinek orvoslását, másrészt a bűnök még élő elkövetőinek büntetőjogi felelősségre vonását, harmadrészt a bolsevik típusú diktatúra hatalomra jutásának és regnálásának történeti feltárását és elméleti bírálatát jelenti.*

Gyakorlatban ehhez kapcsolódik *a diktatúra intézményrendszerének teljes lebontása,* s egyidejűleg a jogállami intézmények helyreállítása. Magyarországon mindez *nem egy forradalom útján,* hanem tárgyalások és *többirányú kompromisszumok megkötése útján* történt, amely magán hordta azokat a korlátokat, amelyeknek az eltávolításához 20 év kellett, s amelynek a végére a 2012. évi Alaptörvény tett pontot.

Most azonban még 1988-ban vagyunk, amikor a Történelmi Igazságtétel Bizottság programot hirdetett, a diktatúra – bár lényegesen meggyengülten és több irányú válságtól volt tépett – kénytelen volt eltűrni az igazságtétel gondolatának felvetését.

Aligha volt célszerű a sértetti oldal rehabilitációján túl fölvetni a törvénytelenségek feltárásán túl a bűnök elkövetőinek felelősségre vonását. Csakhogy a TIB akkor sem lépett túl ezen az állásponton, amikor ez már nem jelentett veszélyt. A későbbi idők politikai megosztottságának kérdése lesz, ki hogyan foglal állást a bűnösök törvényes számonkéréséről. Ez azonban az 1990-es év egyik sarkalatos – ha tetszik választóvíz szerepét betöltő – vitapontja lesz, amelyről később részletesen szólunk.

Bár a TIB programjában az 1945 utáni időszak *népellenes bűneinek és törvénytelenségeinek feltárása szerepel,* elsősorban azonban *az 1956-os megtorlás áldozatainak igazságszolgáltatása állt előtérben.* Ez a TIB-et alapítók, majd a később csatlakozó tagjainak névsorát tekintve magától értetődőnek tekinthető.

Később – látni fogjuk – az igazságszolgáltatás módja – ti. hogy csak a Nagy Imre-per kerüljön törvényességi óvással egyéni felülbírálatra, s az összes többi megtorlási ügy egy törvénnyel – ex lege – kerüljön megsemmisítésre, *rejtetten a forradalom kisajátítását és a forradalmi nép sajátos kirekesztését is jelentette.*

Egy sarkalatos kérdés – út '56 megítélése kérdéséhez és a következmények

1989. január 26-án a Kossuth Rádió reggeli krónika, majd a 168 óra című műsorban *Pozsgay Imre*[34] az MSZMP PB tagja olyan nyilatkozatot tett, amely *megrengette az MSZMP alapvető legitimációs pillérét,* hogy ti. az

[34] Pozsgay Imre (Kóny, 1933. nov. 26.) politikus, politológus, egyetemi tanár. 1950-től az MDP, 1956-tól az MSZMP tagja. 1957-ben a Lenin Intézetben diplomázott. 1957–1965 között az MSZMP Bács-Kiskun Megyei Bizottsága Marxizmus–Leninizmus Egyetem igazgatója. 1968-ig az MSZMP Megyei PB agitációs és propaganda osztály vezetője, 1969-

1956-os események kezdettől fogva ellenforradalmiak voltak, ezért a fegyveres beavatkozás indokolt, sőt szükséges volt. Pozsgay bejelentése szerint, ami 1956 októberében történt nem ellenforradalom, hanem *népfelkelés* volt.

A *népfelkelés* formulát az MSZMP KB mellett működő tanácsadó testület, illetve a munkabizottság történelmi albizottsága dolgozta ki. Az albizottság az 1988. június 13-án létrehozott és Pozsgay Imre vezette munkabizottság[35] része volt. A történelmi albizottság[36] Berend T. Iván[37], a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) elnöke vezetésével működött.

Az albizottságban kialakult álláspont nyilvános bejelentéséről Pozsgay Imre nem tájékoztatta előre sem Grósz Károly[38] főtitkárt, sem a PB tagjait. A hír nem csak az MSZMP-t rendítette meg, de óriási hatása volt az egész

ig titkára. Ezt követően az MSZMP KB sajtóosztály igazgatója. 1970-ben a filozófiai tudomány kandidátusa. 1975-ben kulturális miniszter-helyettes, 1976-tól miniszter. 1980-tól az MSZMP KB tagja. 1982-től kiszorult a hatalomból, a Hazafias Népfront Országos Tanácsának főtitkára. 1983-tól országgyűlési képviselő. 1988-tól az MSZMP PB tagja, Grósz Károly és Németh Miklós kormányában államminiszter. 1989-től 1990-ig a Tájékoztatáspolitikai, a Tudománypolitikai és a Nemzetiségi Kollégium elnöke. Az MSZP alapító tagja, az első elnökség tagja. 1990-ben frakcióvezető. Ugyanebben az évben kilépett a pártból. 1991-ben a politológia egyetemi tanára. Magyar Örökség-díjas (2003).

35 A munkabizottság hivatalos megnevezése: A társadalom és a gazdaság három évtizedes fejlődésének átfogó, tudományos vizsgálatára, politikai elemzésére, a párt programnyilatkozatának felülvizsgálatára kiküldött munkabizottság.

36 Tagjai: Horn Gyula külügyminisztériumi államtitkár, Ormos Mária, a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem rektora, Tőkei Ferenc az MTA Nyelvtudományi Intézetének tudományos tanácsadója, külső szakértők: Balogh Sándor, az MSZMP KB Párttörténeti Intézetének igazgatója, Földes György az Intézet tudományos munkatársa, Hajdú Tibor az MTA Történettudományi Intézete tudományos tanácsadója.

37 Berend Tibor Iván (Budapest 1930. december 11.) történész, egyetemi tanár, akadémikus. 1953-ban szerzett történész diplomát. A Marx Károly Közgazdasági Egyetem gazdaságtörténeti tanszékének tanársegéde, 1957-ben doktorált. 1960-ban egyetemi docens. 1961-ben Kossuth-díjat kapott. 1964-ben professzor, 1967-ben tanszékvezető. 1973–1979 között az egyetem rektora, 1990-től a Los Angeles-i Kalifornia Egyetem történettudományi tanszékének professzora. 1973-tól MTA levelező tagja, majd 1979-től rendes tag. Az MSZMP tagja, 1988-1989-ben a KB tagja. 1988–1990 között az MTA Soros Alapítvány társelnöke.

38 Grósz Károly (Miskolc, 1930. augusztus 1. – Gödöllő, 1996. január 7.) kommunista politikus. 1945-től az MKP tagja. 1949-től 1950-ig a Magyar Ifjúság Népi Szövetsége Abaúj Megyei titkára, majd katonatiszt a jugoszláv–magyar határon. Az MDP Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bizottságának agitációs és propaganda osztály vezetője 1954-től.

társadalomra. Az 1989. február 10-11-én megtartott KB-ülés[39] jól tükrözi e kardinális kérdés körül folyó vitát. E helyen a vita néhány mozzanatát idézzük fel – a teljesség igénye nélkül:

Grósz Károly élesen reagált[40] a Pozsgay-bejelentésre:

„Levelek ezrei érkeztek a párttagoktól, kollektíváktól a Központi Bizottság, a Népszabadság szerkesztőségében, a megyei pártbizottságokhoz. Csak én több mint 500, zömmel kollektívák által aláírt levelet kaptam. A tiltakozás demonstrálásaként sok százan visszaadták párttagsági könyvüket. A levélírók többsége, a testületi állásfoglalások elhatárolják magukat a nyilatkozat tartalmától és formájától."

Ugyanakkor voltak olyanok is – nem is kevesen –, akik egyetértenek az 1956-os események új értékelésével és nem okozott gondot számukra a nyilvánosságra hozatal módja sem.

Grósz beszélt a PB január 31-i rendkívüli ülésén is, ahol ugyancsak vita volt a kérdésről. „a Politikai Bizottság tagjai[41] az 1956-os események ilyen értékelését (ti. a népfelkelés minősítést – K. F.) egyoldalúnak tartják. Véleményük szerint a korábbi egyoldalúsággal szemben ez egy másik egyoldalúság elfogadását jelenti". Kifogásolta Grósz a *közzététel módját* is, hogy ti. „egy Központi Bizottság által kiküldött munkabizottság vizsgálatának eredményét úgy teszi közzé, hogy megkerüli a Központi Bizottságot, a munkabizottság megbízóját."

1956. november 4. után a megyei PB vezetője. 1961-től az MSZMP KB agitációs és propaganda osztály munkatársa, miközben a Magyar Rádió és Televízió párttitkára. 1968-tól az említett osztály helyettes vezetője. 1979-től az MSZMP Borsod megyei bizottságának első titkára. 1980-tól KB-tag, 1984–1987 között a budapesti pártbizottság első titkára. 1987-től miniszterelnök. 1988-tól az MSZMP főtitkára, aki a rendszer bizonyos megváltoztatása során is ragaszkodott a Varsói Szerződés fenntartásához. Az MSZMP 1989-es rendkívüli kongresszusán nem lép át az MSZP-be, hanem az MSZMP újjászervezésén dolgozott. 1990-ben lemondott MSZMP KB tagságáról és visszavonult.

39 A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. évi jegyzőkönyvei 1. Magyar Országos Levéltár, Bp., 1993. (sorozatszerkesztő Lakos János, kötet szerkesztő Soós László, lábjegyzetek: S. Kosztric Anna, Lakos János, Némethné Vágyi Karola, Soós László, T. Varga György), továbbiakban: Jkv. 1993. p. 1–204.

40 Grósz előadása: Jkv. 1993. p. 3–16.

41 A PB tagjai 1988. május 22-től 1989. október 6-ig: Berecz János, Csehák Judit, Grósz Károly, Hámori Csaba, Iványi Pál, Lukács János, Németh Miklós, Nyers Rezső, Pozsgay Imre, Szabó István, Tatai Ilona.

Ismertette, de vitatta is Pozsgay – egyébként igen nyomós – magyarázatát a közzététel mikéntjéről.

„Pozsgay Imre elvtárs indoklása is vitatható, ami lényegében azt tartalmazza, hogy az albizottság január 27-én tartott vitájában azért állapodtak meg abban, hogy a nyilvánosság előbb szerezzen róla tudomást, mint a Központi Bizottság, mert úgy a testületnek nem lesz módja a tényt elhallgatni."

Végül bejelentette azt is, hogy a PB nem hozott határozatot az ügyben, „mert nem tartja magát illetékesnek a Központi Bizottság nevében kiküldött munkabizottság tevékenységének minősítésére."

Grósz kifejtette: „e korszak elemzése nem csak a tudomány, hanem a politika feladata is". Ezért javasolta, hogy *az albizottság tanulmányát változatlanul tegyék közzé a Társadalmi Szemle különszámaként*. „Én az anyag jelenlegi formájában történő megjelenését támogatom azért, mert a tanulmány nagy értékének tartom, hogy a legjobban vitatható részleteiben is valójában korszerű szándékot képvisel."

Grósz biztosította Pozsgayt politikai bizalmáról azzal, hogy javasolta, a KB úgy foglaljon állást, hogy Pozsgay Imre „nyilatkozatát korainak tartja és nem ért azzal egyet, hogy nem tájékoztatta előzetesen róla a testületet."

Az 1956-os forradalom eddigi „minősítésének" kérdésében az 1956 decemberi dogma elvetése okozta megrázkódtatást jól tükrözte *Koi Tibor*[42] hozzászólása. Tekinthetjük akár a „párt népe" hangjának is.

„Élénk, felháborodástól sem mentes visszhangja volt az 1956-os ellenforradalom egyszavas, árnyaltabb népfelkeléssé minősítésének. Ha 1956 népfelkelés volt, akkor akik leverték a népfelkelést, a nép ellenségei? A kommunisták, munkások, munkásőrök, amit 1956 után elértünk, azt a nép ellen tettük, a nép nélkül? Azok a szabadon engedett köztörvényes bűnözők, akik fegyverrel vagy anélkül ártatlan embereket brutálisan lincseltek meg, csak azért, mert nem tagadták meg hitüket, ők lettek volna a nép? A többség válasza: nem! Azért nem, mert kommunisták, sokkal inkább azért, mert ezeket a tényeket véleményünk szerint semmilyen dokumentummal, tényfeltáró vizsgálattal nem lehet megcáfolni. Én 1956-ban még nem születtem

[42] Koi Tibor (Kisvárda, 1958. július 6.) vasúti munkás. A közlekedési szakközépiskola elvégzése után 1976-tól a MÁV Záhonyi Állomásfőnökségén térvizsgáló. 1986-tól technikus, előmunkás, elszámoló, pályamester, 1987-től főpályamester. Az MSZMP tagja, 1988. május 22-től a KB tagja.

meg, így személyes tapasztalataim sem lehetnek – szerencsére – az eseményekről. Sok idős munkás kollégám, szüleim, tapasztalataim és tanulmányaim alapján azt gondolom, magamban helyre tudom tenni az eseményeket... Célja is világos volt számomra. Minden kommunistát eltörölni még a földről is."[43]

Koi felszólalásában egyrészt visszahangzanak, az évtizedes propaganda – Hollós–Lajtai által megfogalmazott Goebbels-i propaganda – frázisai, amely a forradalmat tomboló fehérterrornak írta le, s mint egy rémálmot jelenítette meg – miközben gondosan vigyázott a források megismerhetetlenségére. Másrészt a felszólalásban jogos kérdésekkel is találkozunk, amelyek helyes, tárgyszerű megválaszolása az MSZMP végét jelentik, hiszen *kiderül, a legitimációs alap egyszerűen hazugság.*

Érdekes még az 1956 decemberi párthatározatot megszavazó *Kállai Gyula*[44] felszólalása.[45]

Kállai sajátos magyarázatot adott az általa *most* „tragikus eseménynek" nevezett 1956-os forradalmi eseményekre:

„1956-ban a hidegháború időszakában éltünk. A nemzetközi imperializmus a rabnemzetek felszabadításának stratégiáját követte. Így kapóra jött neki a Magyarországon kiéleződött belső helyzet... Ennek tulajdonítható, hogy az október 23-i, valóban a hibák és a torzulások kiküszöbölésére, a zsarnoki rendszer megszüntetésére irányuló békés tüntetés néhány óra leforgása alatt ellenforradalmi felkeléssé fajult, pár nap múlva pedig

[43] Jkv. 1993. p. 41-42.

[44] Kállai Gyula (Berettyóújfalu, 1910. június 1. – Budapest, 1996. március 12.) kommunista politikus, miniszter, miniszterelnök. 1931-től az illegális MKP tagja. A Népszava munkatársa, az 1941-es elhíresült karácsonyi szám egyik összeállítója, az 1942-ben a Magyar Történelmi Emlékbizottság egyik résztvevője. 1945. januártól 1948-ig az MKP KV, majd 1951-ig az MDP KV tagja. 1951 áprilisában koholt vádakkal 15 évre ítélték, amelyből 1954 júliusában szabadult, majd rehabilitálták. 1945–1951 között a miniszterelnökségen, majd különböző tárcáknál államtitkár. A Dobi-kormány külügyminisztere 1951 áprilisától letartóztatásáig. Szabadulása után a Kiadói Főigazgatóság vezetője, majd népművelési miniszter-helyettes (1951. februártól 1956. október 31-ig.) 1956. november 4-től az MSZMP IIB, majd a PB tagja 1975-ig, az IKB, majd a KB tagja 1989-ig. Előbb miniszterelnök-helyettes, 1965. június 30-tól 1967. április 14-ig a Minisztertanács elnöke. Ezt követően 1989. október 23-ig az Elnöki Tanács tagja, miközben 1967-től 1971 májusáig az országgyűlés alelnöke is.

[45] Jkv. 1993. I. p. 19-22.

fehérterrorba torkollott[46], s a magyar nép szempontjából további, még tragikusabb következményekkel fenyegetett. Magyarországi veresége után a nemzetközi reakció, a magyar kérdés címén, még évekig folytatta ellenünk utóvédharcát... Szerintem az 1956 decemberi határozat árnyaltan vizsgálta ezeket a bonyolult folyamatokat, helyes és jó következtetéseket vont le... ha nem lett volna helyes az állásfoglalásunk, nem tudtunk volna ilyen eredményeket elérni." Eddig a magyarázkodás.

Ezek után a *politikus* Kállai kijelentette: „...e rendívül ellentmondásos folyamat jellemzésére *új, megfelelő formulát kell keresni*. Nem tudom, nem volna-e alkalmas erre a folyamat mindkét fő irányát kifejező, *az 1956-os népfelkelés és ellenforradalom* meghatározását alkalmazni?" (Kiemelés tőlem. – K. F.)

Tehát fél lábbal ő is lelépett az '56 decemberében a párt által kijelölt útról, amelyet – annak idején – ő maga is megszavazott!

Pozsgay Imre felszólalása előtt *Romány Pál*[47], a KB mellett működő tanácsadó testület elnöke – a Politikai Főiskola rektora – arról beszélt, hogy „az MSZMP tekintélye, elismert belpolitikai súlya a '80-as években véleményem szerint gyorsuló ütemben fogyatkozott".[48]

A KB elé tárta a Tanácsadó Testület 9 pontban foglalt állásfoglalását. Az 5–9. pont az '56-os forradalommal foglalkozott.

A testület megállapította: „Az eddigi értékelés egyoldalú jellegéért a pártot is felelősség terheli. Politikai követelmény, hogy a tudományos előrehaladás függvényében, belátható időn belül politikai állásfoglalás is történjék a kutatási eredmények bázisán... 1956. évi események megítélése

[46] A forradalom alatt a népítéletek száma a kommunista propagandaanyagként terjesztett ún. fehér könyvek szerint sem érték el a 100 főt az országban (Vö. Kahler: *Joghalál...*, p. 79-80).

[47] Romány Pál, dr. (Szajol, 1929. november 17.) Az Áchim András Népi Kollégium tagjaként végzett az Agrártudományi Egyetemen 1952-ben. 1953-1954-ben az ELTE Lenin Intézetében tanult. 1952-től az Állami Gazdaságok és Erdők Minisztériuma titkárságán előadó. Állami gazdasági igazgató (1954), majd miniszteri biztos. 1950-tól MDP, 1956-tól MSZMP-tag. 1960-tól az MSZMP KB Államgazdasági, ill. Gazdaságpolitikai osztály főelőadója, 1967-től osztályvezető-helyettes. Az MSZMP Bács-Kiskun Megyei első titkára. 1970 novembertől az MSZMP KB különböző gazdasági területeket vezető osztályainak munkatársa. Az MTA doktora, az MSZMP KB Politikai Főiskolájának rektora a KB tanácsadó testületének elnöke (1987–1989). 1987-től egyetemi tanár.

[48] Jkv. 1993. I. p. 26–31.

differenciált a magyar társadalomban, sőt a társadalmi megosztottság alapját is jelenti. Széles körben elterjedt, leegyszerűsítő értelmezések az információk hiányával is összefüggenek. A KB által megbízott bizottság tanulmányában foglalt differenciált álláspont, a kutatás további előrehaladásáig, megfelelő alap lehet az események jellemzéséhez."

Romány Pál nem helyeselte ugyanakkor „az eddigi egyszavas értékelések változatlan fenntartását."

Tisztában van az '56-ról alkotott megítélés politikai súlyával. „Az érintett kérdésekben hozott politikai döntés vízválasztó szerepet fog játszani – látták így többen – bel- és külföldön egyaránt. A magyar társadalom jelentős része és a nemzetközi közvélemény számára a döntés tartalmától és jellegétől függnek a válaszok az alábbi kérdésekre:

– Komolyan elszánta-e magát a párt a közmegegyezésre, s a párton belüli platformszabadság megteremtésére?

– Szembe mer-e nézni a párt 1956-tal, saját legitimációja gyenge pontjával vagy sem?" (Kiemelés tőlem. K. F.)

Pozsgay Imre felszólalásának[49] kiinduló pontja az MSZMP hatalmon maradásának törekvéséből indult ki s *a hangsúlyt ezért a társadalmi közmegegyezés* létrehozására helyezte:

„Úgy hiszem, ez is beletartozik a közmegegyezésbe, s vagy vállaljuk ezt, vagy meghunyászkodunk és a viták színteréről levonulunk, átadjuk olyanoknak ezt a feladatot, akik mégiscsak méltóképpen el tudják látni. Ezt meg azért mondom, mert véleményem szerint is kétségtelenül az elmúlt 40 év – ezen belül néhány csomópont – megítélése, fogalmi megragadása, és ahol szükséges, új kategóriák alkalmazása, miként ez a Romány elvtárs által felolvasott tanácsadói véleményből is kitűnik..."

Hangsúlyozta továbbá „...ebben az albizottsági jelentésben az 1956-os események megítélése dolgában úgy nyilatkoztam, s vallom, hogy *ez így lesz helyes a többpártrendszerre való átmenet és a kiegyezés vagy megegyezés keresése közben*, hogy miután az ellenforradalom, mint jellemző ítélet tarthatatlan, a forradalom, mint ajánlott forma elfogadhatatlan a számunkra, ebben ez a többoldalúan elfogadható meghatározás a pártot átsegíti azon a legitimációs problémán, amire a Romány elvtárs is utalt." (Kiemelés tőlem. K. F.)

[49] Jkv. 1993. I. p.36–42.

Pozsgay Imre hosszú hozzászólásának lényegét tükrözi a fenti idézet, amelyre rímelt az albizottság tagja, *Tőkei Ferenc*[50] hozzászólása.[51]

Tőkei nem kisebb tekintélyre hivatkozott, mint *Lukács György*[52] filozófusra.

„A magyarországi 1956 problémáját szerintem úgy kellene – és lehetne is – azonnal megoldani..., hogy elfogadjuk Lukács György formuláját... amely szerint a magyar 1956 nem mondható sem egyszerűen ellenforradalomnak, sem pedig forradalomnak, hanem felkelésként kell jellemezni. Lukács szerint a felkelést az különbözteti meg a forradalomtól és az ellenforradalomtól egyaránt, hogy nincs világos célja. Ha ezt a formulát sikerült elfogadtatni a párttal, akkor egyrészt valóban szabaddá válik 1956 tudományos kutatása és a különböző felfogások vitája..."

[50] Tőkei Ferenc, dr. (Budapest 1930. október 3. – Budapest 2000. augusztus 13.) sinológus, irodalom- és filozófia történész, akadémikus. Az ELTE Bölcsész karán kínai és tibeti szakon 1953-ban diplomázott, a nyelvtudományok kandidátusa, majd akadémiai doktora (1956), a forradalom alatt a Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Múzeum forradalmi bizottságának elnöke. Fegyelmivel elbocsátották, majd lektor az Európa Kiadónál. MSZMP-tag 1962-től. 1967-től az MTA Filozófiai Intézet munkatársa, majd igazgatója (1971–1990), 1988-tól az MSZMP KB tagja. 1990-től haláláig a sinológiai tanszék professzora.

[51] Jkv. 1993. p. 42–46.

[52] Lukács György, dr. [születési nevén Lőwinger György Bernát](Budapest, 1885. április 13. – Budapest, 1971. június 5.) kommunista politikus, filozófus, egyetemi tanár. Apja a Magyar Általános Hitel Bank igazgatója 1899-ben nemességet kapott. Budapesten jogot tanult, 1906-ban Kolozsváron doktorált, majd Berlinben tanult (1906-1907). A Galilei Kör tagja. 1918-tól KMP-tag. Az 1919-es kommün népbiztosa, a Vörös Hadsereg politikai biztosa. E minőségében megtizedeltette a katonákat – 8 katonát lövetett agyon – a tiszafüredi vereség után. A kommün bukását követően Bécsbe menekült 1921-ben kilépett a KB-ből. Moszkvában a Komintern III. kongresszusán vett részt. 1924-ben jobboldali revizionistának bélyegezték. 1926-ban ismét KB-tag, a moszkvai Marx–Engels Intézet kutatója. 1941 júniusában az NKVD letartóztatta és Taskentben jelöltek ki számára kényszerlakhelyet. 1945 augusztusában tért vissza Budapestre, 1949-től országgyűlési képviselő. Mandátumáról 1951-ben lemondott, majd 1953-ban ismét országgyűlési képviselő lett. 1949-50-ben folytatták a Lukács-vitát demokrácia-felfogásáról és önkritikára kényszerítették. 1956. október 26-tól a mádodik Nagy Imre-kormány népművelési minisztere, az MSZMP Ideiglenes Szervező Bizottságának tagja. November 4-én a Jugoszláv követségre menekül, majd Romániába hurcolták, ahonnan 1957. április 11-én térhetett haza. 1965-ig belső emigrációban élt, csak Nyugat-Európában publikálhatott. 1967-ben MSZMP tagságát visszamenőleg helyreállították.

Tőkei utalt még *Bibó István*[53] megfogalmazására is: „Ha jól emlékszem a neves, de sokat bírált teoretikus, Bibó István nem sokkal a tragikus napok után népfelkelésnek tekintette 1956 októberét." Ezt követően Tőkei kijelentette, hogy Lukács György álláspontjához csatlakozik, mert az mind elméletileg mind ideológiailag helyes.

Tőkei felszólalása után kapott szót *Berecz János*[54], a PB tagja, aki 1956-tal kapcsolatban, 1981-ben ismét megjelentetett könyvében[55] egyértelműen az 1956 decemberi dogma mellett foglalt állást. Ezt az álláspontját erősítette meg a Magyar Televízióban 1986-ban sugárzott „Velünk élő történelem" sorozatban is.

[53] Bibó István, dr. (Budapest, 1911. augusztus 7. – Budapest, 1979. május 10.) jogász, politikus, egyetemi tanár. Szegeden szerzett államtudományi, majd jogtudományi diplomát (1933, 1934.) majd Bécsben és Genfben tanult tovább, bírósági jegyző, majd igazságügyi minisztériumi tisztviselő (1938-tól). 1937-ben a Márciusi Front programnyilatkozatának egyik szerzője. A német megszállás alatt üldözötteknek állított ki menleveleket. 1944. október 16-án letartóztatták, majd szabadulása után illegalitásban élt. 1945 márciusától 1947 júliusig Erdei Ferenc felkérésére a belügyminisztérium közigazgatási osztályát vezette. 1945 októberében készült el „A magyar demokrácia válsága" című művel. 1946 júliusától 1950-ig a szegedi egyetem professzora, az MTA tagja. 1951-ben elveszítette állását, könyvtárosként dolgozott. 1956. október 30-án a Nemzeti Parasztpárt újjászervezője. 1956. november 3-tól a Nagy Imre-kormány államminisztere. Nagy Imre menekülése után a parlamentben maradt és felhívást bocsátott ki a passzív ellenállásra. 1956 december elején tárgyalt az indiai nagykövettel. 1957. május 23-án tartóztatták le, majd életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték. Az 1963. évi közkegyelemmel szabadult. Nyugdíjazásáig a Központi Statisztikai Hivatal könyvtárában dolgozott. A Bibó-perről vö.: Zinner Tibor: *Dr. Bibó István és hét társa büntetőpere a kádári megtorlás rendszerében*. In: Belügyi Szemle, 2012/6 p. 5–32 és 2012/7-8 111–127.

[54] Berecz János (Ibrány, 1930. szeptember 10.) kommunista politikus. 1950-ben kezdte meg egyetemi tanulmányait a debreceni egyetemen, majd 1951-ben a Lenin Intézetben folytatta, ahol 1955-ben szerzett diplomát. Az SZKP KB Társadalomtudományi Akadémiáján tanult a Szovjetunióban (1963–1966). Eközben 1955-től a DISZ, majd a KISZ munkatársa, 1959-től a KISZ KB egyetemi és főiskolai osztályának vezetője. 1963-tól az MSZMP külügyminisztériumi bizottsága első titkára. 1972-től az MSZMP külügyi osztályának helyettes vezetője, 1974-től osztályvezető. 1980-tól az MSZMP KB tagja. 1982-től a Népszabadság főszerkesztője. 1985-től az MSZMP KB ideológiai és propaganda ügyekkel foglalkozó titkára. 1987-től az MSZMP PB tagja. 1985-től országgyűlési képviselő. 1989-ben nem csatlakozott az MSZP-hez, az újjászervezett MSZMP KB tagja lett. 1999-ben kilépett és visszavonult a politikai élettől.

[55] Berecz János: *Ellenforradalom tollal és fegyverrel 1956*. Bp., Kossuth Kiadó, 1969, 1981.

Most – 1989 elején – sajátosan *módosította* eddigi álláspontját.[56]

„Pozsgay elvtárs nyilatkozata megosztotta a párttagságot... ez a nyilatkozat hirtelen felszínre hozta és valósággal berobbantotta a szemünk elé, hogy egy-egy ilyen fontos kérdésben milyen ellentétes vélemények, álláspontok vannak és azt is, hogy milyen érzelmi hullámzás van. Pozsgay elvtárs nyilatkozata feszültségeket jelentett és vihart, érzelmi vihart kavart. De csak érzelmek alapján nehéz megítélni történelmi eseményeket... én egyet tudok érteni a bizottság jelentésével vagy összefoglalójával, és különösen Berend T. Iván elvtársnak a Népszabadságban adott nyilatkozatával, ahol mindkét folyamatot valamilyen jelenlevőnek tartotta... Azért szükséges ez az árnyalt állásfoglalás."

Berecz ezután a társadalmi megbékélésről és a kiegyezésről beszélt és kijelentette: „Ez nem tudományos vagy történettudományos kérdés, hanem az új megállapodás politikai kezelésének kérdése."

Anélkül, hogy Berecz elég átlátszó taktikáját itt bírálat alá vonnánk, rá kell mutatni, valójában szó sincs arról, hogy az 1956-os forradalomról vallott nézeteit revideálná, egyszerűen a politikai pragmatizmus okán mozdult el korábbi álláspontjáról.

A felszólalók sorában ezután a keményvonalas veterán kommunista a 83 éves *Veres József*[57] egykori munkaügyi miniszter következett. Veres hosszan sorolta[58] személyes tapasztalatait, majd az október 24-től teljesített fegyveres szolgálatának történetét a rendszer védelmében – részben a szovjet erőkkel –, majd így összegezte konklúzióját:

„Ezek után mondja nekem valaki, hogy forradalom vagy ellenforradalom. Nyilvánvaló, hogy ezeknek az elvtársaknak döntő része valamilyen módon – itt a kerületi elvtársakról van szó – kapcsolódik az ellenforradalom leveréséhez, vagy tevőlegesen fegyveresen, vagy egyéb módon, de szintén

[56] Jkv. 1993. I. p. 46–49.

[57] Veres József (Diósgyőr, 1906. augusztus 25. – Budapest, 1993. június 29.) lakatos, kovács, kommunista politikus, munkaügyi miniszter, 1936-tól KMP-tag, 1948-tól a BM főosztályvezetője majd államtitkára, illetve miniszterhelyettese (1950-1951). 1951-ben letartóztatták és a Tariska-perben 15 év szabadságvesztésre ítélték. 1954-ben perújítási eljárásban 1 évre mérsékelték a büntetést. 1956-ban rehabilitálták. XX. kerületi pártbizottság titkára (1956/57), majd a Fővárosi Tanács VB elnöke (1958–1963), munkaügyi miniszter (1963–1970), az MSZMP KB tagja 1959-től.

[58] Jkv. 1993. I. p. 54–57.

hozzájárult. Ezek felé nem lehet gúnyos megjegyzéseket tenni és ezek jelentős mennyiségben vannak. Nem lehet a párttagságnak ezt a jelentős részét súlyosan megsérteni. Holmi lebiggyesztett szájú megjegyzésekkel. Az álláspontom alátámasztásához kellett, hogy ezt elmondjam, hogy én nem véletlenül és nem egyedül a magam nézetéből, hanem sok-sok csoport nézetéből tudom állítani, hogy mi volt itt."

Felszólalásának végén óhatatlanul Bacsó Péter *A tanú* című filmjéből asszociálhat az olvasó „Virág elvtárs" elhíresült mondatára, (hogy ti. az élet nem egy habos torta). Veres így fejezte be hozzászólását:

„Azt mondják, nehéz, persze, hogy nehéz, csak az élet eddig sem volt csupa díszmenet."

Ezt követően követelte, hogy a történelmi albizottság anyagát ne engedjék kinyomtatni. „Állítsa le, sokkal kevesebb kár lesz akkor, ha most a nyomdában leállítják, és tovább dolgoznak egy teljesebb értékű elemzésen, mert ebből messze süvít az elfogultság."

Sokkal kényesebb helyzetben volt a következő felszólaló, *Korom Mihály*[59], aki a forradalom megtorlásában annak idején kiemelkedő szerepet játszott. Hosszú felszólalásának[60] végén tért csak ki 1956-ra. Sajátosan – egy politikai nyomozó szemléletével – jelentette ki: „...ne csináljunk Pozsgay-ügyet." (!)

Hasonlóan vélekedett, mint Berecz János: „...messze nem szakmai vagy történelmi kérdésről van szó, hanem politikai mérkőzésről."

A következő mondatai ugyancsak – a megtorlásban kulcsszerepet játszó – politikai vizsgáló tiszté: „Ezzel a bizalom kérdésével viszont azért egy pillanatra megakadtam, mert én azt vártam volna Pozsgay elvtárstól – mint akit legalább két évtizede jól ismerek –, hogy azért itt, erről a helyről azt

[59] Korom Mihály, dr. (Mindszent, 1927. október 9. – Budapest, 1993. október 3.) kommunista politikus, igazságügy-miniszter, 1945-ben rendőrnyomozó, majd függetlenített párttitkár a belügyben. 1959-től a BM vizsgálati osztály vezetője, az 1956-os forradalom megtorlásának egyik végrehajtója. 1960 júniusától a határőrség országos parancsnoka. 1962–1989 között az MSZMP KB tagja. 1963–1966. december 6. között az MSZMP KB titkára. 1966. december 7. és 1987. április 19. között működő kormányok igazságügy-minisztere. 1978. április 20. és 1985. március 28. között az MSZMP KB fegyveres testületeket felügyelő adminisztratív titkára. 1980. március 27-től 1985. március 20-ig az MSZMP PB tagja. 1985–1989 között országgyűlési képviselő.

[60] Jkv. 1993. I. p. 57–61.

mondja: Tisztelt Központi Bizottság! Nekem az a véleményem, de elhibázott volt, elhamarkodott volt az egyoldalú értékelés és különösen az is, hogy a Központi Bizottság háta mögött álltam én ki ezzel a kérdéssel... és a bizalom kérdésével kapcsolatban, hogy csak úgy bizalmat adni, az azt is jelenti ám, hogy azonosulok vagy azonosulunk Pozsgay elvtárs nézetével, és ez pedig jó – bocsánat, az adott kérdésre mondom."

Ez a zavaros mondat még annak fényében sem válik világossá, hogy Korom Mihály kijelentette, elfogadja a történelmi bizottság jelentését.

Horn Gyula[61] felszólalása[62] tartalmazza mindazokat az ellentmondásokat – s ezek nem csak Horn Gyulában élő ellentmondások –, amelyek rávetültek később az MSZP, majd a Horn-kormány viszonyulására az 1956-os forradalomhoz.

Horn Kádár 1956. november 1-i rádióbeszédére utal, amely megjelent a Szabad Nép november 2-i számában. „...azt mondta, hogy ez a nép felkelése volt és minden dicsőséget megérdemelnek azok, akik azt végigharcolták. Ugyanakkor már föl is hívta akkor a figyelmet az ellenforradalmi veszélyre."

Horn Gyula – aki a történelmi albizottság tagjaként szólalt meg –, a következőkben könnyedén elszakadt a történelmi tényektől és arra a nagyon is politikai kérdésre helyezte a hangsúlyt, ami 1956 megítélése kapcsán polarizációt idézhet elő.

„Ami a lényeg. Én szerintem nincs és nem is szabad megengednünk azt, hogy 1956 kapcsán valamiféle lelkiismereti válság keletkezzen mindazoknál, azokban, akik akkor fegyvert fogtak, mert akik fegyvert fogtak novemberben, és novemberben felléptek, azok az ellenforradalommal szemben léptek fel. És ez lényeges. És ezért kapták a kitüntetést vagy az elismerést, és így tovább... Szerintem 1956-os vitára, vagy ennek kapcsán egy polarizációra nincs szüksége ennek a pártnak."

[61] Horn Gyula, dr. (Budapest, 1932. július 5. – Budapest, 2013. június 19.) politikus, közgazdász, miniszter, miniszterelnök. 1948-ban letett szakérettségijét követően a Szovjetunióban végzett felsőfokú tanulmányokat pénzügyi főiskolán, ahol 1954-ben szerzett diplomát. 1954–1959 között a Pénzügyminisztériumban főelőadó. 1954-től MDP-tag, 1956-tól MSZMP-tag. 1956 decembertől 1957 júniusig a karhatalomnál (pufajkások) teljesített szolgálatot. 1959-től a külügyminisztérium szovjet főosztályának munkatársa. 1961 májusától a szófiai nagykövetség attaséja. 1963–1969 között a belgrádi nagykövetség titkára, majd tanácsosa. Ez után az MSZMP külügyi osztályának politikai munkatársa, konzultánsa, osztályvezető-helyettese (1969–1983). Eközben 1970-től az MSZMP politikai főiskoláját végezte el. A külügyi osztály vezetője 1983–1985-ig, majd a külügyminisztérium államtitkára. 1989-től külügyminiszter. 1989-ben az MSZP alapító tagja, az országos elnökség tagja. 1990 májusától 1998 szeptemberéig pártelnök. 1990-tól 2010-ig országgyűlési képviselő. 1994. július 15-től 1998. június 6-ig miniszterelnök. 2007. szeptember 15-től betegsége miatt visszavonult.

[62] Jkv. 1993. I. p. 61–65.

Ugyanakkor elismerte, hogy „meg kell változtatni az 1956 korábbi egyoldalú értékelését." Nyomatékosan hangsúlyozta: „Én a magam részéről ezt így kezelem, azzal együtt, hogy aláhúzom, ez nem hiányzott a pártnak és nem ebben az ügyben kell a párton belül polarizálódni..."

A „politikusi" vélemények után – amelyeknek aligha volt köze a történettudományhoz – *Ormos Mária*[63] történész professzor szólalt meg:[64] „Gondolom, nem lesz meglepő, ha mint történész azt mondom, hogy váltig és már elég régen azoknak az oldalán járok, állok, akik azt szeretnék, ha ennek a népnek a története a saját története lenne... és dolgozhatnak majd a jövőben is azon, hogy ennek minden részlete tisztázódjék, és hogy mondjuk, valóban az övé legyen. Ugyanakkor nagyon nem szeretném, nagyon nem szeretném, hogy a történelemből csináljunk politikát, ezt már csináltuk más körülmények között ne ismételjük meg... Valóban próbáljuk meg történelemként kezelni. (ti. 1956-ot. K. F.) Mi azt hittük, én is azt hittem, hogy 32 év talán elegendő ehhez. Úgy tűnik nem, pszichózisok alakultak ki."

Ormos Mária – aki elsősorban a történész szakma nevében beszélt – meg akarta győzni a testületet a forradalom történetének feltáratlan voltáról, és a kutatás szükségességéről, amikor kifejtette: „...legalább önök megért-

[63] Ormos Mária, dr. (Debrecen, 1930. október 1.) történész, politikus, egyetemi tanár, akadémikus. A Kossuth Lajos Tudományegyetemen szerzett történész diplomát 1952-ben. A történettudományi tanszéken tanársegéd, majd a szegedi egyetemen tanársegéd, majd adjunktus. 1957-ben fegyelmivel eltávolították állásából. A Magyar Országos Levéltárban segédmunkás. 1958–1960 között általános iskolai nevelő, majd az Akadémiai Kiadó lexikon szerkesztőségében dolgozott. 1963-tól az MTA Történet tudományi Intézetének munkatársa majd főmunkatársa. 1982-től a Janus Pannonius Tudományegyetem történettudományi tanszékén tanít. 1984-től egyetemi tanár. Ugyanebben az évben az egyetem rektora 1992-ig. 1996–2000 között a bölcsészkar megbízott dékánja. 1987-től az MTA levelező tagja, 1993-tól akadémikus. 1951-től MDP-tag, 1969-től MSZMP-tag, 1998-tól az MSZMP KB tagja. 1989-től az MSZMP Politikai Intéző Bizottságának tagja. Az MSZP alapító tagja, 1990-ig az országos elnökség tagja. 1990-ben országgyűlési képviselő, mandátumáról lemondott. Széchenyi-díjas (1995)

[64] Jkv. 1993.I. p. 65–69.

senek bennünket. Először is 40 évig nem írtunk erről, ezt se felejtsük el, nem azért, mert nem szerettünk volna, nem igen lehetett, mert azok a kérdések, amelyek most súlyosodnak ránk, még sokkal nagyobb súllyal jelentkeztek a korábbiakban. Most hozzáfogtunk, csak két évet és két hónapot említek, 1956 novembertől 1958 végéig két testületnek, a politikai bizottság, illetőleg előtte az Ideiglenes Intézőbizottság, valamint a Központi Bizottság üléseinek a jegyzőkönyvi anyaga, kb. 150 dosszié, átlag 100 oldallal, összesen tehát 15 ezer oldal. Ez – bár nagyon fontos – csak egyfajta forrásanyag, ebben nincs még sajtó, ebben nincs benne a honvédelem, a külügy, a belügy, az igazságügy, ebben nincs benne mindaz... aminek valószínűleg jó lenne, ha utána nézhetnénk szovjet, jugoszláv, kínai levéltárakban."

Ezt követően Ormos Mária Kádár János kijelentéseit vette sorba 1956 novemberéből, amelyben Kádár *jogosnak ítélte meg a népi megmozdulásokat* és kijelentette, hogy azokat nem lehet egységesen „ellenforradalmi megmozdulásnak minősíteni."

Kádár János nem volt jelen a KB ülésén. A jegyzőkönyv távolmaradását egészségi okokra hivatkozva rögzíti.

Ormos Mária érvelésében visszautalt Aczél György 1956. december 2-i kijelentésére is, mely szerint: „Nyilvánvaló, hogy a kormány, tehát a Munkás–Paraszt Kormány 15 pontos programja egyezik azzal, amit 23-án a tömegek követeltek... Meg kell mondani, hogy az október 23-a jogos elégedetlenség miatt kirobbant felkelés volt, amelyet nálunk az ellenforradalom igyekezett meglovagolni, és később a vezetést is átvenni."

Ormos Mária – még több hasonló politikusi megszólalást idézve – arra törekedett, hogy egyrészt érvényt szerezzen a történelmi albizottság álláspontjának, másrészt, hogy megnyissa a kutatás lehetőségét, túl az addig megjelent propaganda irodalmon.

A következő felszólaló *Aczél György*[65] volt.

[65] Aczél György [születési néven Appel Henrik] (Budapest, 1917. augusztus 31. – Bécs, 1991. december 6.) kommunista politikus. Árvaházban nevelkedett, kőműves szakmát tanult, majd autodidakta módon művelődött. 1936-ban felvették a Színművészeti Akadémiára. Az 1930-as évek elején a Somér cionista mozgalom tagja, 1935-ben belépett az KMP-ba. Kommunista tevékenységéért Vácon szabadságvesztés büntetést töltött. 1942-ben munkaszolgálatra hívták be, majd leszerelését követően Budapesten rejtőzködött. 1945-től az MKP budapesti majd Zemplén megyei irodájának munkatársa. Az 1947-es „kék cédulás" választásokon képviselői mandátumot szerzett. 1949 júliusában letartóztatták és a Rajk-per egyik mellékperében életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték. 1954 augusztusában szabadult, majd rehabilitálták és állást kapott egy állami építőipari vállalat igazgatójaként. Az 1956-os forradalom alatt az V. kerületi pártbizottság védelmében vett részt. Csatlakozott Kádárhoz. Az MSZMP-nek 1956. október 31-től tagja, a IKB- majd KB-tag 1959-ig. 1957 áprilisától a művelődési miniszter helyettese, majd első helyettese. Kádár János személyes barátja, a Kádár-rendszer legfőbb kultúrpolitikusa. 1967 áprilisától az MSZMP KB titkára 1970. novembertől PB-tag. 1980-tól az Országos Közművelődési Tanács elnöke. 1982-től az MSZMP KB kulturális ügyekben illetékes titkára. E tisztségéből 1985 márciusában leváltották. Ezt követően az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézet főigazgatója 1989-es nyugdíjazásáig. PB-tagsága 1988. május 22-én szűnt meg. Az országos pártértekezlet nem választotta újból KB-tagnak de az 1989-es KB-ülésekre meghívták. Az MSZMP megszűnése után visszavonult a politikai élettől.

Aczél hivatalosan már nem volt tagja a KB-nak – az 1988. májusi pártértekezleten ugyanis nem választották meg –, de tekintélye még nem volt elhanyagolható. 1956 decemberében ő is megszavazta az „ellenforradalom" dogmát – bár felszólalásában kétségtelenül voltak fenntartásai.

Most reflektált Ormos Mária felszólalására és – kioktatóan – Berecz Jánoshoz is volt néhány szava[66] „1956 – A termet elsősorban ez forrósítja fel, két okból izgató. Egyik: vannak emberek ebben az országban mindkét oldalon – ismerjük el a becsületességet mindkét oldalon –, akiknek életük egy kicsit attól függ, hogy hogyan fogjuk értékelni. Nagyon nagy baj lenne, ha az egyszavas minősítésnél állnánk meg. Érdemes volt tegnap nagyszerű referátumát vagy korreferátumát Ormos Mária elvtársnőnek meghallgatni. Nem így indultunk el. Nem egy sommás ítélettel. Nem az én dolgom kifejteni, hogy aztán hogyan fordult ez vissza. Eljutottunk egy társadalmi nyugvópontig. 1972-ben *Illyés Gyula*[67] gyönyörű levélben nyugtázta, amikor Ká-

[66] Jkv. 1993.I. p. 98–109.

[67] Illyés [Illés] Gyula (Sárszentlőrinc–Felsőrácegrespuszta, 1902. november 2. – Budapest, 1983. április 15.) költő, író, háromszoros Kossuth-díjas, az MTA levelező tagja, 1921-ben a Budapesti Tudományegyetemen magyar–francia szakon tanult, Bécsbe emigrált, majd 1922-ben Párizsban a Sorbonne hallgatója. Munkásmozgalmi körökben tevékenykedett és különböző lapokban publikált, de nem lépett be a kommunista pártba. 1926-ban visszatér Magyarországra. A Munka című avantgárd lap munkatársa, majd a Nyugatban jelentek meg írásai. 1943-ban Balatonszárszón részt vett a népi írók tanácskozásán. A Nyugat helyébe lépő Magyar Csillag szerkesztője. 1944-ben illegalitásban élt. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja. A Nemzeti Parasztpárt egyik vezetője (1945-1946), országgyűlési képviselő, 1948 novemberében lemondott mandátumáról. 1956. október 31-én a Petőfi Párt vezetőségi tagja. 1956. után visszavonult és csak 1961-től publikált újból. 1969-től a nemzetközi PEN Klub alelnöke.

dár elvtárs azt mondta, hogy vitatkozzanak a tudósok, de ez nemzeti tragédia volt. És kedves Berecz elvtárs, hadd mondjam itt elvtársiasan, jobb lett volna tegnap ide kiállni, erről beszélni, mert nem kis felelőssége van magának abban, hogy kampányszerűen alakult át 1975–80-ban és '81-ben és '86-ban sommás, egysíkú ítéletté, amelyik miatt most megint egy másik sommásság fenyeget."

Aczél – aki ügyesen Bereczre akarta hárítani a saját felelősségét is (hiszen '56 decemberében ő és nem Berecz szavazott) – ezután azt boncolgatta, hogy hasonlóság van az '56-os és a '89-es idők között:

„Hasonlóság egyben biztosan van: egy nagy átalakulás közepén vagyunk, amikor a régi már nem tartható, az újnak fejlődni kell, félnek az emberek attól, hogy itt valami berobbanhat."

Sajátos aczéli megközelítés, a dolgok összemosása is: „És nyugodtabban lennék akkor, ha nem kellett volna bélyegeket osztani. Én azt hiszem, nem fogom Lukács alapján [felülvizsgálni – K. F.] amit írtam, hogy Nagy Imre az eseményekkel sodródó, szerencsétlen, tragikus sorsú ember volt. Ez tartható azért is, mert akkor elkerüljük az egyiket, hogy anyja hasában áruló volt, és elkerüljük a másikat, hogy ő volt a legmegfelelőbb ember ennek a nagyon nehéz krízisnek a levezetésére... A következő dolog, amiről itt csak egy mondatot szeretnék mondani. Nem lesz ez úgy lezárva, ahogy mi ezt szeretnénk, csak megnyugvás lehet. A francia forradalom 200 éves évfordulóján, higgyék el, éles vita van Robespierre, Danton, a többiek megítéléséről, de utcája van Párizsban Robespierre-nek, Danton-nak, sőt Marie Antoinette-nek is... Tessék megpróbálni reális történelmi ítéletet csinálni."

Berend T. Iván a történelmi albizottság elnöke[68] mindvégig igyekezett megőrizni a tudós akadémikus higgadtságát és tárgyilagosságát.

„Azzal kezdem, hogy én nem értek egyet nagyon sok felszólalóval, aki arról beszélt, hogy tulajdonképpen nem a múlt a fontos, hanem a jövő, nem az '56-os értékelés, hanem a gazdasági feladatok. Tehát egy szembeállítás formájában tett különbséget a múlt tisztázása, és a jövő vagy a jelen feladataival, gondjaival való foglalkozás között."

Ezután Marxot idézte „»Minden jelenség azonos a múltjával« és ez a Marxnál Hegeltől vett gondolat valóban a marxizmus történetisége. Ez mindennek a kiinduló pontja." Ezután utalt azok álláspontjára, kik szerint a KB

[68] Jkv. 1993.I. p. 103–109.

„...szakmai kérdésekben, vagy tudományos kérdésekben nem kíván állást foglalni." Ezt súlyosan félreérhetőnek ítélete, mert „tulajdonképpen azt jelentené, hogy elhatárolja magát a Központi Bizottság változás igényétől." Majd rátért az albizottsági beszámolóra: „Én attól óvnék, hogy az egyszavas értékelést itt sokan elítélték joggal. Én az egymondatos értékeléstől is, vagy címszerű értékeléstől is óvnék. Tehát ne egy mondatot mondjuk, hogy népfelkelés, ellenforradalom: tulajdonképpen semmitmondásba fulladó mondat lenne ez. Szánjunk három-négy mondatot, egy bekezdést... Arra, hogy hol látjuk a folytonosságot és hol látunk diszkontinuitást?" Ennek érzékeltetésére állítja, hogy „a Kádár-időszak... hatalmas sikerei titkát" keresve, ki kell mondani „...ebben benne van kérem szépen, eltörölhetetlenül benne van az '56-os népfelkelésnek az eredménye is, hiszen azért lett Magyarország annyira kivételes az azt követő 20-30 évben".

Sajátos – s nem is Aczéltól származó – ez az okfejtés. Mindkét írástudó bizonnyal ismerte Thaly Kálmán[69] munkásságát. Thaly vélekedett úgy, hogy az 1711-ben megkötött szatmári béke a Rákóczi-szabadságharc, míg az 1867-es kiegyezés az 1848/49-es forradalom eredményeit tükrözi.[70]

Berend T. Iván jól tudta, hogy a szubjektív tapasztalatokra és élményekre aligha lehet felépíteni a korszak történelmét és ezt meg is fogalmazta. „...nem az ilyen egyéni élmények és az utca képe az, ami a történelmi ítéletet végül is kimondja." Lejjebb hozzátette: „valóban teremtsük meg a történeti kutatás abszolút biztos civilizált lehetőségét. Tehát legyen egy olyan levéltári törvényünk, amely minden kultúrországban van, amely nem egyéni arculat szerint, egyénre szabva adja a forrásanyagokat kézhez, és akkor sem tudja a kutató, hogy mit kapott meg és mit nem."

Berend T. Iván ezután a megbékélés fontosságát hangsúlyozva indítványt tett a barikád mindkét oldalán meghaltak közös emlékművére, majd rátért a Nagy Imre-ügy visszáságaira. A temetést ugyanis álláspontja szerint nem lehet csupán humanitárius kérdésként kezelni. „Hallatlan politikai hibát követnénk el, ha ennél itt megállnánk. És a mai nyilvánosság mellett, kérem szépen, ez annál is kevésbé lehetséges, mert most jönnek elő, ömlenek a

[69] Thaly Kálmán (Csép, 1839. Január 3. – Zablát, 1909. szeptember 26.) költő, irodalomtörténész. Országgyűlési képviselő, a MTA levelező, majd tiszteletbeli tagja.

[70] Vö.: Varga J. János: *Történetírói irányzatok és a labancok.* In: Rubicon, 2013. 9-10. p. 120–122.

különböző dokumentumok." Idézet ezután a Nagy Imrét elmarasztaló bírói ítéletből, amely Nagy Imrét tette felelőssé „ellenforradalmi fegyveres lázadás" kirobbantásáért, a hatalom erőszakos megdöntéséért. Majd felszólította a KB-t és a PB-t „...tekintse át ezt a kérdést, rendelje el a kérdés megvizsgálását. Nagy hiba lenne, ha ránk kényszerítenék ezt a dolgot kívülről utólag, anélkül, hogy mi ezt megnéznénk, hogy vizsgálandó-e a kérdés... Nagyon óvatosan, nagyon gondosan kell a folytonosságok és a diszkontinuitások egységét néznünk, de ez a dialektika nem arra szorít bennünket, hogy mindenben vállaljuk kontinuitást, mert akkor valóban reménytelen lenne a párt megújítása."

Szava volt Veres József kemény felszólalására is. „Tudom, az ő álláspontja az, hogy pl. ha ezt az értékelési utat végigjárjuk, akkor szétverjük a pártot... Én azt hiszem, hogy az amit ő képviselt itt, az egy olyan merev elutasítása a reális értékelésnek, hogy valóban ez – a Nyers[71] elvtárs kifejezését használom, a *fundamentális kommunizmus* kifejezést, amit nagyon jónak éreztem, ami egy ilyen pozícióba szorítaná a pártot." (Kiemelés tőlem. K. F.)

A felszólalók sorában nagy súllyal jelentek meg *Németh Miklós*[72] mondatai:[73]

[71] Nyers Rezső (Budapest, 1923. március 21.) nyomdász, politikus, közgazdász. 1940-től a szociáldemokrata párt tagja. A Nép Szava Kiadó hivatalának munkatársa (1946-1947). A pártfúzió után az MDP KV póttagja. 1948-tól országgyűlési képviselő. Elvégezte a Marx Károly Közgazdasági Tudományegyetemet és a Kossuth Akadémiát (1956), 1951-től a SZÖOSZ elnökhelyettese, a Hegedűs-kormány élelmiszeripari minisztere és az MDP KV tagja. Az MSZMP alapító tagja, a Kádár-kormány közellátási kormánybiztosa. 1958-tól 1998-as visszavonulásáig országgyűlési képviselő. 1960-tól 1962-ig pénzügyminiszter, 1962-től az MSZMP KB titkára, és a PB póttagja, majd tagja (1966-ig). Az ún. Új Gazdasági Mechanizmus kidolgozója, az irányzat háttérbe szorítása után kiszorult a PB-ből (1976), 1974-től az MTA Közgazdaságtudományi Intézet igazgatója. A Közgazdasági Szemle szerkesztőbizottságának elnöke. 1988-tól ismét az MSZMP PB tagja, majd a Politikai Intéző Bizottság tagja. Az MSZP alapító tagja és első elnöke.

[72] Németh Miklós (Monok, 1948. január 24.) közgazdász, politikus, miniszterelnök. 1971-ben diplomázott a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen, 1974/75 évben az USA-ban a Harvard Egyetemen ösztöndíjas. 1977-től az Országos Tervhivatal osztályvezető-helyettese, 1976-tól MSZMP tag, 1981-től az MSZMP KB gazdaságpolitikai osztályán dolgozott, 1986-tól az osztály vezetője. 1987-től az MSZMP KB tagja, 1988-tól a PB tagja a párt megszűnéséig. 1988. november 24-től 1990. május 23-ig miniszterelnök.

Jelezte, hogy elvi tisztázó vita folyik 1956-ról, amelynek „az első állomásán vagyunk talán túl". Sokat sejtető szavak az alábbiak:

„Helyes azonban, hogy a pártnak ebben a kérdésben kell legyen álláspontja, de nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy történelmünknek ilyen kérdéseiről a nép egészének is van és lesz álláspontja... A népnek ezt a jogát, azt hiszem, elvitatni nem lehet. Jó lenne, ha közelítenénk a kettőt [ti. a párt és a nép álláspontját – K.F.] és ezért erre fel kell készülnünk.

Az ülés végén felszólaló Pozsgay Imre szavai[74] – különösen a későbbi történések függvényében – jelentősek:

„A damaszkuszi úton, egyszer – aki vált az életben – végig kell mennie, ki ekkor, ki akkor..."

Ezután a személye körül kialakult vitára reagálva is volt megjegyzése: „...mondhatom, hogy húsz év óta következetesen ugyanazt a politikai szándékot és vonalat folytatom. Nem vettek zsákbamacskát azok, akik engem megválasztottak. Ez volt tőlem elvárható, és ez volt kiszámítható. Tehát kiszámítható vagyok, ezt is szeretném mondani. Ha mégis fájdalmam egy pontjára visszatérek, amelyik személyes ügyeimet érintette, akkor csak annyit, hogy azért nem lenne jó ismét visszakeveredni egy olyan közéletre, ahol az erény válik bűnné és a meghunyászkodás, meg a sunyiság válik erénnyé."

Ez idő tájt – ez már a szerző személyes tapasztalata – azon a bizonyos damaszkuszi úton elég nagy volt a forgalom. Voltak, akik előre mentek, voltak, akik visszafelé, voltak olyanok is, akik körforgalomnak tekintették a damaszkuszi utat.

1989. február 20-21-én a KB ülése ugyancsak fontos az igazságtétel folyamatának szempontjából.

1989. július 14-i nyilatkozatában kegyelettel emlékezett meg Nagy Imréről és a forradalom áldozatairól. Tagja volt az MSZP-nek és beválasztották az elnökségbe is, de gazdasági programjának elutasítása miatt kilépett a pártból. 1990-ben független jelöltként szerzett országgyűlési képviselői mandátumot. 1991-ben lemondott mandátumáról és az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank alelnöke lett 2000 májusáig. A politikától visszavonult.

[73] Jkv. 1993. I. p. 163–168.

[74] Jkv. 1993. I. p. 171-172.

Az ülés elején jelen volt Kádár János is, az ügy előadója *Fejti György*[75] volt, a PB 1989. február 7-i határozatát terjesztette a KB elé. Ennek lényege: *Felül kell vizsgálni az 1945 december és 1962 közötti időszak büntető pereit, fel kell tárni a perekben a koncepciós elemeket és a feltárás eredményeihez képest határozni kell a jogorvoslat módjáról.*[76]

Emlékeztetőül annyit, hogy 1962-ben már volt egy szűk körű felülvizsgálat. Ekkor az ún. munkásmozgalmi pereket[77] vizsgálták felül, amelyek 1945–1953 között folytak, s amelyben szociáldemokratákat és kommunistákat egyaránt sújtottak súlyos – több esetben halálos – ítéletekkel, politikai okokból hamis, kínzással kicsikart vallomások alapján.

Fejti közölte azt is:

„Szembe kellene nézni ezzel a ma nem pontosan ismert problematikával, célszerű lenne létrehozni történészekből, jogászokból egy olyan bizottságot – a kormány kérné fel a bizottság vezetésére a megfelelő személyt és az igazságügyi miniszterrel egyetértésben lehetne összeállítani ezt a bizottságot –, amelyiknek az lenne a funkciója, hogy ebben a megjelölt időszakban politikai szempontból elsősorban és csak másodsorban jogi szempontból mérlegelje ezeket az eseteket, hol nagy valószínűséggel az adott perben koncepciós elemek lehetnek jelen. Mi lenne az értelme ennek a vizsgálatnak? Elsősorban az, hogy bizonyos politikai és jogi tanúságokat önmagunk számára levonjunk, e mellett azonban az is lenne a célja és értelme, hogy ahol lehet és ahol szükséges, bizonyos korrekciók történjenek, de hogy ezeknek a korrekcióknak mi legyen a módja, mi legyen a tartalma, azt nem

[75] Fejti György (Sátoraljaújhely, 1946. március 10.) 1969-ben szerzett diplomát a Budapesti Műszaki Egyetem gépészmérnök és műszaki tanár szakán, 1968-tól MSZMP tag. Elvégezte az MSZMP Politikai Főiskoláját is. Egyetemi tanársegéd, majd a KISZ KB munkatársa, 1974-től a szervezési osztály vezetője, 1976-tól a KISZ KB titkára. 1979-től az MSZMP KB párt- és tömegszervezeti osztály helyettes vezetője. 1980 decemberétől 1984-ig a KISZ KB első titkára. 1984 decembertől az MSZMP Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Pártbizottságának első titkára. 1987 júniusától az MSZMP adminisztratív ügyekért felelős KB titkára. 1980-tól az MSZMP KB tagja. 1989 áprilisától a rendszerváltozás feltételeiről szóló háromoldalú egyeztető tárgyalásokon az MSZMP tárgyaló küldöttségének helyettes vezetője. 1989 júliusától a Politikai Intéző Bizottság tagja. 1989 októberétől visszavonult a politikai élettől.

[76] Jkv. 1993. I. p. 391–393.

[77] Kahler: *Gondolatok a koncepciós perekről.* p. 31., Zinner–Szakács: *Törvénytelen szocializmus.* p. 55–64. Ez a percsoport több mint 500 embert érintett.

ez a történészekből, jogászokból álló vegyesbizottság döntené el, hanem az a munkának egy következő szakaszában lenne áttekinthető. Most tehát mindössze ahhoz szeretnék a Központi Bizottságtól engedélyt, egyetértést kérni, hogy ez a kezdeményezése a Politikai Bizottságnak a kormány asztalára kerüljön."

Fejti szólt arról is, hogy „az eddigi munka alapján lényegében kilenc nagyobb olyan kérdéscsoport látszik, ahol ezt a történészi-jogászi vizsgálatot el kellene végezni." Itt utalt a Magyar Közösség-perre és mellékpereire, a MAORT- és Standard-perre, a katonatiszti perekre, a szociál-demokrata perekre, amelyeket eddig nem vizsgáltak felül, az egyházi perekre, az egyházi iskolák államosításával összefüggő Pócspetri-perre, az ún. jugoszláv perekre, a szabotázs perekre, valamint a „falusi lakosság körében bizonyos szabotázs-perek"-re.[78]

Fejti szerint – a PB ezt a munkát „nagy horderejű és érzékeny munkának" minősítette és javaslatot tett a „politikai összehangolásra" létrehozandó bizottságra, amelyben a belügyminiszter, az igazságügy-miniszter, a Párttörténeti Intézet igazgatója, illetve a munka második szakaszában a Legfelsőbb Bíróság elnöke, a legfőbb ügyész, valamint Fejti György vesz részt.

Aczél György első felszólalásában[79] elég élesen kikelt Fejti személye ellen. Egyben jelezte aggodalmát is a munkát illetően: „Gondoltak-e arra, hogy a feltárult anyagok még sérelmeikből ki nem gyógyult, azóta felnőtt gyerekeknek, hozzátartozóknak az iszonyatot fogják elszabadítani. Ki fog derülni, hogy a P. GY.-t három hétig vallatták nőügyekről, homoszexualitásról. Miután a megtörés egyik alapja az volt, hogy nem politikai kérdésekben, 100 oldalakat vettek fel, ahol minden személyi mocskot majd mindenki olvashat ártatlan emberekről, akiket kivégeztek, akiknek majdnem valamennyien az ilyen kivégzetteknek sérült gyerekeik vannak… Ezzel kapcsolatban – én nagyra becsülöm a Fejti elvtársat – teljesen alkalmatlan életkoránál fogva. Tessék, itt van a Nyers elvtárs, aki már ebben a korban felnőtt volt, el tudja helyezni ezeket, és nem lehet ennyire bürokratikusan emberéletekről, ötletszerűen, van egy követelés, ez a funkció, akkor ez csinálja. Nem jó ez. Nem kellene kicsit emberibben ezeket végiggondolni?"

[78] Vö.: Szakács Sándor – Zinner Tibor: *A háború „megváltozott természete"* –Adatok és adalékok, tények és összefüggések 1944–1948. Bp., 1997., p. 292–348.

[79] Jkv. 1993. I. p. 394-395.

Aczél indulatos kitörésére *Kulcsár Kálmán*[80] igazságügy-miniszter válaszolt, aki meghívottként vett részt a KB-ülésén:

„Én nagyon megértem Aczél elvtársnak az aggályait és tulajdonképpen ezzel szeretnék foglalkozni. Valóban ezek az ügyek olyanok, amelyekben nagyon sok mindent fölhasználtak annak érdekében, hogy tisztességes embereket beismerésre késztessenek... Nagyon szeretném hangsúlyozni, hogy itt azokról van szó, akik ártatlanul kerültek bele. Hogy ezt maximális tapintattal kell elvégezni, az természetes... A föltárt tények napvilágra akkor kerülnek, amikor ezt helyesnek látjuk, és nyilvánvalóan nem olyan részletekben, ahogy erre Aczél elvtárs utalt. Mindössze annyit kell megállapítanunk, hogy milyen ügyekben, kik voltak koncepciós perek áldozatai. Talán egy névsor is elég a végén, és tehetünk majd egy olyan javaslatot..., hogy *ezeket az ügyeket úgy zárjuk le, hogy meghatározott per-kategóriákban az ártatlannak bizonyult vádlottakat törvény által rehabilitáljuk...* Természetesen a bizottságok munkáját titok övezi addig, amíg ez megfelelőnek tűnik. (Kiemelés tőlem. K. F.)

Kulcsár Kálmán nyilatkozata több fontos momentumot vetít előre, amelyekkel a következő fejezetekben foglalkozunk. Az egyik a bizottsági munka és annak nyilvánossága, amely valójában kezdettől fogva taktikai kérdés volt. A másik a felülvizsgálat módja. *Itt jelenik meg először a semmisségi törvénnyel* – ex lege – történő rehabilitáció megoldása, amelynek ellentmondásairól ugyancsak a következő fejezetben szólunk. Kulcsár célja itt mindenesetre a politikai felhatalmazás elnyerése volt, mert e nélkül lehetetlen lett volna a szükséges iratok beszerzése, elsősorban a belügyminisztériumtól.

[80] Kulcsár Kálmán, dr. (Erdőtelek, 1928. június 27. – Budapest, 2010. szeptember 4.) jogász, szociológus, egyetemi tanár, igazságügy-miniszter, akadémikus. Budapesten szerzett jogi diplomát 1950-ben. Katonai ügyész, minisztériumi tisztviselő, bírói kinevezés várományosa. 1956-ban a statáriális intézkedés bevezetése miatt lemondott a bírói kinevezésről. 1957-től az ELTE-n majd az MTA Jogtudományi Intézetében tudományos munkatárs, 1963-tól 1970-ig a pécsi egyetem jogi karán tanított. 1965-66-ban ösztöndíjas vendégkutató a Columbia- és a Berkeley egyetemen. 1969-től az MTA szociológiai intézetének igazgatója, az ELTE jogszociológiai tanszékének megalapítója. 1970-től egyetemi tanár. Vendégprofesszor Indiában. 1973-tól az MTA levelező tagja, 1982-től akadémikus. 1988-tól a Grósz- és Németh-kormány igazságügy-minisztere. A Hazafias Népfront utolsó elnöke. 1990-től 1993-ig ottawai nagykövet. 1996–1999 között a Magyar Nemzet szerkesztőbizottsági tagja..

Tőkei Ferenc rövid felszólalása[81] támogatta a politikai felhatalmazás megszavazását és úgy mellékesen hiányolta a Nagy Imre-pert a Fejti által említett per-kategóriák felsorolásából. Egyben túl is lépett az időbeli határon, az 1962-es éven. „...véleményem szerint valahogyan nagyon e tekintetben nem szabadna egyelőre, most kötelezettséget vállalni, hogy valami olyasmi megfogalmazást kellene használni, hogy 1944-től máig." Ez a kijelentés – miként a jegyzőkönyv rögzíti – zúgást váltott ki a hallgatóság körében. Tőkei azonban megindokolta álláspontját: „Nem hiszem, hogy rosszabb (ti. az időhatár megjelölése – K. F.), nemcsak nagy koncepciós perek voltak és vannak, hanem [a] joggal egy sereg visszaélés történt az elmúlt években is." Zárómondatában ismét a Nagy Imre-per felvételét sürgette a „csomagtervbe".

Az újonnan elhatározott felülvizsgálat kérdéséhez szólt hozzá *Pál Lénárd*[82] is. Rövid mondanivalója,[83] „hogy a múltunkkal szembe kell nézni... ehhez a felhatalmazást meg lehet, meg kell adni..."

Aczél György indignálódott hozzászólását váltotta ki.

„Az igazság feltáráshoz nem szorulok kioktatásra, Pál elvtárs, az igazság feltáráshoz hozzá tartozik, hogy itt a Rajk-ügyben te akkor nem vádlott voltál, hanem valahol az élet csúcsán ültél, hogy itt száz és száz ember, a becstelenséget a Losonczitól[84] a Donáthig, a Donáth Ferencet[85] 6 hétig nem lehetett elkezdeni rehabilitálni, mert agyon volt gyötörve, meg volt félemlítve 1954-ben... Ez itt nem levéltári, hanem ez egy sokkal mélyebb dolog azok-

[81] Jkv. 1993. I. p. 399.

[82] Pál Lénárd (Gyoma, 1925. november 7.) fizikus, kommunista politikus, akadémikus. 1949-ben szerzett vegyész diplomát, majd az ELTE Fizikai Intézetében tanársegéd. 1950-től 1953-ig a moszkvai Lomonoszov Egyetemen tanult tovább. 1953-ban kandidátusi fokozatot szerzett, a Központi Fizikai Kutató Intézet tudományos munkatársa, majd osztályvezetője (1953–1956), igazgatóhelyettese (1956–1970), igazgatója (1970–1974), főigazgatója (1974–1978), egyetemi tanár az ELTE Atomfizikai Tanszékén. 1945-től MKP-tag, a népi kollégiumok egyik szervezője, a Bolyai János Népi Kollégium igazgatója, 1975-1989 között az MSZMP KB tagja. 1985 márciusától 1988. decemberig a KB titkára.

[83] Jkv. 1993. I. p. 401.

[84] Losonczi Géza (Érsekcsanád, 1917. május 5. – Budapest, 1957. december 21.) újságíró, kommunista politikus, államminiszter. Egyetemi tanulmányait Debrecenben végezte 1935-ben a Tovább, majd a Népszava újságírója. 1940-től MKP-tag. 1941-ben letartóztatták. 1945-ben a Szabad Nép rovatvezetője, Révai József miniszter államtitkára (1949-1951). 1951-ben letartóztatták és koncepciós perben elítélték. 1954-ben szabadult, rehabili-

ról az emberekről, amelyeket egy Fejti Györgynek nem kell tudni. Azokat a módszereket, amikkel sikerült ezeket az embereket porba tiporni, mert a fizikai kínzás csak arra volt eszköz, hogy morálisan aláássák őket."

A pengeváltás után Fejti György – készséggel – felajánlotta Nyers Rezsőnek, hogy „foglalkozzon" a témával, amit Nyers Rezső kategorikusan visszautasított. Végül Grósz Károly szavazásra bocsátotta a kérdést. A KB két ellenszavazattal Fejtit megerősítette megbízásában. Ezek után elindulhatott a tényfeltáró munka, amellyel később foglalkozunk.

Az események sokkal gyorsabbak voltak, mint a párt bürokratikus ügyintézése. Közeledett Nagy Imre kivégzésének évfordulója, s ezzel kapcsolatban a párton belül is sokan túlléptek a februári KB álláspontján.

1989. április 12-i KB-ülésen Grósz Károly felháborodott a Magyar Hírlap aznapi számában megjelent „a Magyar Szocialista Munkáspárt *reform szárnyának platformja*" címet viselő megnyilatkozáson,[86] amely már messze túlmegy a KB februári állásfoglalásán és kimondja:

tálták. A Magyar Nemzet munkatársa, Nagy Imre támogatója, a Petőfi Kör szervezője. Javaslatot készített Donáth Ferenccel az 1956. október 26-i MDP KV-ülésre, amelyben az „ellenforradalom" értékelést elutasították. A KV a javaslatot elvetette. 1956. október 30-tól államminiszter. 1956. november 4-én a jugoszláv követségre menekült. Romániába hurcolták, majd 1957 áprilisában a belügyi szervek hazahozták és a Nagy Imre-per III. r. vádlottjaként állították bíróság elé. A börtönben éhségsztrájkot folytatott. Mesterséges táplálás közben életét vesztette.

[85] Donáth Ferenc (Jászárokszállás, 1913. szeptember 5. – Budapest, 1986. július 17.) publicista, kommunista politikus. 1934-ben szerzett jogi diplomát Budapesten. 1934-ben MKP-tag, részt vett a márciusi frontban (1937). 1939-ben a Nemzeti Paraszt Párt megalakításában tevékenykedett. 1939–1944 között a Szabad Szó című lap külpolitikai rovatvezetője. 1940-ben letartóztatták, majd rendőri felügyelet alá került. 1940-ben és 1941-ben munkaszolgálatos. 1942-től illegalitásban élt és politizált. 1944-ben közreműködött a kommunista párt újjászervezésében. 1945-től 1951-ig különböző politikai tisztségeket töltött be. 1951 februárjában letartóztatták és koncepciós perben 15 évre ítélték. 1954 júliusában rehabilitálták. Az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének osztályvezetője. 1956. október 30-tól az MSZMP IIB tagja. A Nagy Imre-titkárság munkatársa. 1956. november 4-én a Jugoszláv követségre menekült. 1956. november 24-én Snagovba internálták. A Nagy Imre-per II. r. vádlottjaként 12 évre ítélték. 1960-ban egyéni kegyelemmel szabadult. 1960-1976-ig különböző intézetekben tudományos munkatárs. A Monori találkozó egyik szervezője (1985). 1989. július 6-án a Legfelsőbb Bíróság felmentette a Nagy Imre-perben emelt vádak alól.

[86] Jkv. 1993. I. p. 711–715.

„...az események egyszavas minősítésére a népfelkelés kifejezést alkalmasnak tartjuk". S ezen túl: „Elítéljük a november 4-ét követő véres megtorlást és leszámolást. Kétségtelen, hogy a Kádár–Münnich[87]-kormányzatra rendkívül erős nyomás nehezedett ez irányban, mind külföldi szövetségesei, mind pedig a belföldi konzervatív és revánsra váró erők részéről, ezt azonban nem tartjuk mentségnek. *Kifejezzük azt a meggyőződésünket, hogy a Nagy Imre-per koncepciós per, célját tekintve pedig politikai gyilkosság volt.*" (Kiemelés tőlem. K. F.)

A kemény ítélet valóban mellbevágó volt a KB fórumán (olyan időben, amikor a Nagy Imre-per iratait még át sem tanulmányozta a párt szakapparátusa – az erre hivatott hatóságokról nem is beszélve –. így arról hivatalos döntés nem is születhetett.)

Az eseményeknek tragikus szint adott a nagybeteg *Kádár János megjelenése* és felszólalása a KB ülésén. Kádárt egyébként az ülés elején, mint egészségi okokból távollévőt jelölték meg.

Felszólalása[88] – ez volt utolsó közéleti megnyilatkozása –, valójában a széteső elme mögött vergődő lelkiismeret-furdalás megnyilvánulása volt. Az általa elmondott – sokszor értelmetlen – szótengerből gyakran feltör a kérdés: „Mi az én felelősségem?" S a lényeg, a Nagy Imre életéért való felelősség. Aligha várhatjuk el Kádár Jánostól – így lenne ez akkor is, ha Kádár ép elmével tudta volna értékelni ebbéli tevékenységét –, hogy valós képet adjon Nagy Imre meggyilkolásáról. Alapelv ugyanis, hogy önvádra senki sem kötelezhető. Kádár most így magyarázkodott. „Én ismerem Hegedűs elvtárs nézeteit is, ismerem. Aki ugye történetileg nézve önkritikát gyakorolt, mert ő aláírta akkor azt a levelet, amit két napig ha jól emlékszem, az azóta elhunyt ember megtagadott."

[87] Münnich Ferenc, dr. [Flatter Ottó] (Seregélyes, 1886. november 18. – Budapest, 1967. november 29.) jogász, kommunista politikus, miniszterelnök. Az első világháborúban hadnagy, 1915-ben orosz fogságba esett, hazatérése után a KMP egyik alapítója. A kommün bukása után Bécsbe menekült, majd a Szovjetunióban élt (1922–1936). Részt vett a Spanyol polgárháborúban, majd a Moszkvai Állami Rádió főszerkesztője. Az NKVD ezredese. 1945-ben hazatért, Budapest rendőrfőkapitánya (1946–1949). 1956-ban Nagy Imre második kormányában belügyminiszter. 1956. november 2-án Kádárral Moszkvába távozott. November 4-től a Forradalmi Munkás–Paraszt Kormányban a fegyveres erők és közbiztonsági ügyek minisztere. 1958–1961 között miniszterelnök.

[88] Jkv. 1993. I. p. 758–767.

Kádár tehát *Hegedűs András*[89] mögé rejtőzve emlegette azt az „önkritikát", amelyet talán ő maga szeretett volna kimondani, de nem merte megtenni. S az sem véletlen, hogy nem merte nevén nevezni „az azóta elhunyt embert" – Nagy Imrét –, akinek vére elsősorban az ő kezéhez tapadt. A szöveg további része is súlyos mondanivalót hordoz:

„Most akkor mondják meg, hogy én mit csináljak? Mikor nekem legfontosabb célom az volt, hogy biztonságban eljussak Szolnokra. Bármilyen úton-módon. Akárkik vesznek körül, eljussak és még más kötelezettségem is volt. Én kötelezettséget vállaltam azok biztonságáért – akikért tényleg kötelezettséget vállaltam én –, akik akkor a nagykövetségen, akkor tartózkodott. De én ilyen naiv ember mint, azért vállaltam kötelezettséget, mert arra gondoltam, hogy ez én kérésem, hogy két ember annyi nyilatkozatot tegyen, hogy jogilag is hivatkozhassanak a rangjuk szerinti emberek. Na most történelmileg én is mindent másként látok. De az ő kívánságuk szerint, ha én írásban kötelezettséget vállalok, akkor – és én nem kérek ellenvéleményt –, hogy a biztonságukról gondoskodom és két ember igénye az volt, hogy szabadon lakásukra távozhassanak. Én ezt nem teljesíthettem... Ha hiszik, ha nem, én még azt is, hogy mi volt azon a nyilatkozaton. Sajnos egy tőmondat volt azon a nyilatkozaton és aztán mindenféle következménye lett ennek a tőmondatnak. Önök nagyon jól tudják, hogy mit jelent ez mindazok számára, akinek a kormány legalitása fontos."

[89] Hegedűs András (Szilsárkány, 1922. október 31. – Budapest, 1999. október 23.) kommunista politikus, szociológus, miniszterelnök. 1941-ben iratkozott be a Budapesti Műszaki Egyetemre, 1942-től KMP-tag. 1944-ben letartóztatták és kommunista tevékenység miatt 2 év szabadságvesztésre ítélték. Megszökött, illegalitásba vonult. A MADISZ Országos titkára, 1945. június 24-től az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja. 1948-49-ben az MDP mezőgazdasági és szövetkezeti osztályának munkatársa, majd osztályvezetője (1949-1951). 1950-51 között az MDP KV titkárságának, 1951 és 1956 között a KV és PB, valamint a titkárság tagja. 1951 novemberétől 1952 januárjáig földművelésügyi miniszterhelyettes, majd 1953 júniusig az Állami Mező és Erdőgazdasági miniszter. 1953. július 4-től 1955. április 18-ig a Minisztertanács elnökhelyettese, 1953. júliustól 1954. októberig a Földművelésügyi tárcát is vezeti. 1955. április 18-tól 1956. október 24-ig miniszterelnök. 1956. október 29-én Moszkvába menekült. Az MSZMP IIB 1956 novemberben kizárta a pártból. 1958 szeptemberében tért haza, ezután 1961-ig a MTA Közgazdaságtudományi Intézet főmunkatársa. 1961 és 1963 között a Központi Statisztikai Hivatal elnöke. 1963-tól 1968-ig az MTA Szociológiai Munkacsoportjának igazgatója, a Valóság című lap szerkesztőségének elnöke. 1968-ban tiltakozott Csehszlovákia megszállása ellen. Hazatérte után visszavették az MSZMP-be, de 1973-ban ismét kizárták. 1973-74-ben ipari nagyvállalatoknál gazdasági tanácsadó. 1975-től 1982-ig rokkant-nyugdíjas. Ezt követően 1988-ig a Közgazdasági Egyetemen egyetemi tanár.

Amikor M. Kiss Sándorral először elemeztük a szóban forgó szöveget,[90] úgy értékeltük, hogy Kádár Szovjetunió beli tartózkodását fogságnak élte meg és szabadulásának az volt „az ára" – erre írásban vállalt kötelezettséget –, lemondatja a Nagy Imre-kormányt, s ezért életével vállalt garanciát. Fenntartva a leírtakat, most, újabb 16 év után Kádár kusza mondataiban felsejlik egy sajátos hárítás is, hiszen – egyéb forrásokból jól ismert –, Kádár volt az, aki ragaszkodott Nagy Imre halálos ítéletéhez, amelyet a PB-gal megszavaztatott, és inkább elnapoltatta az olasz választások miatt a tárgyalást, mintsem a halálnál enyhébb ítélet szülessen a Nagy Imre-perben.[91] Ennek fényében Kádár lelkiismeretfurdalása roppant súlyos lehetett, s talán éppen ezért menekült a moszkvai fenyegetés – a „tőmondat" mögé, mert nem mert szembenézni gyilkos tettével.

Nagy Imre és mártírtársainak temetési előkészületei megállíthatatlanok voltak, így nem lehetett elkerülni a Nagy Imre-per kérdését a KB előtt sem.

A Nagy Imre-ügyre és a rehabilitáció kérdésére a következő fejezetben visszatérünk.

Most csak annyit – 1989. május 29-ét írtuk –, a KB ülésén felszólaló *Szabó István*[92] már így fogalmazott:[93]

„A másik nagy dolog, amit a Berend T. Iván nagyon finoman fogalmazott, én nem tudok ilyen szépen fogalmazni: ha elfogadjuk – *már pedig elfogadjuk –, hogy Nagy Imre és társai politikai gyilkosság áldozatai lettek,* már pedig *elfogadtuk,* hogy 1956 népfelkelés volt, *1956 forradalom* volt, akkor választ kell adni egyértelműen arra, hogy mi volt a 33 év, és ennek a pártnak kell erre választ adni."(Kiemelések tőlem. K. F.)

[90] Kahler–M. Kiss: *Kinek a forradalma?* p. 335-336.

[91] Vö.: Kahler: *Arcvonások egy Kádár-portréhoz.* In: A kommunizmus hosszú árnyéka II. Bp. Kairosz, p. 42–48.

[92] Szabó István személyét a Jkv. nem azonosította. Így nem tudjuk, a két KB-tag Szabó István közül a MSZMP Szolnok megyei első titkára vagy a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsának elnöke, a Nádudvari Vörös Csillag Mezőgazdasági Termelőszövetkezet elnöke felszólalásáról van-e szól. A szövegből úgy tűnik, inkább az utóbbi beszélt.

[93] Jkv. 193. I. p. 986.

A kocka tehát el volt vetve. Mindaz, ami ezután történt, már túl volt a Rubiconon. Romsics Ignác találóan fogalmazta meg, hogy 1989. június 16-án – az újratemetés napján – az MSZP „pszichológiailag... roppant össze”.[94] A kilépett párttagok száma szeptemberre elérte a 120 ezret.

A rehabilitációk jogtechnikái – egyéni felülbírálat vagy törvényi (ex lege) semmisség?

Nincs olyan jogrendszer a civilizált világban, amely ne tartalmazna rendelkezést jogerős bírói ítéletekkel eldöntött kérdések felülbírálatára. Ilyen rendelkezések feltalálhatók kommunista diktatúrák büntető eljárásjogi kódexeiben is, így a magyar büntető perrendtartásban is.

Az 1951-ben elfogadott büntető perrendtartás (Bp)[95] illetve az azt módosító törvények[96] a jogerősen elbírált ügyek felülbírálatára két jogeszközt ismert. A *perújítást* és a *törvényességi óvást*.

Az 1989-ben hatályban volt újabb eljárásjogi törvény (Be)[97] mind a két rendkívüli jogorvoslatot fenntartotta. *Perújítást* akkor engedélyezett a törvény,[98] ha az ügyben hamis bizonyítékra alapoztak ítéletet, ha a hatóságok hivatali kötelességüket megszegve jártak el, ha az ügyben több ítélet született, ha az ügyben olyan új bizonyíték merült fel, amelyet eddig nem bíráltak el.

A perújítás kezdeményezésére joga volt az ügyésznek – a vádlott javára és korlátozott időn belül a terhére is –, a vádlottnak valamint a védőnek kizárólag a vádlott javára. Az eredményes perújítási eljárás lefolytatását követően a korábbi ítéletet az eljáró bíróság hatályon kívül helyezte és a törvénynek és a felvett bizonyítás eredményének megfelelő új ítéletet hozott.

A másik rendkívüli perorvoslat – *a törvényességi óvás* – kizárólag a legfőbb ügyész diszkrecionális joga volt.[99] A törvényességi óvást a Legfelsőbb

[94] Romsics Ignác *Magyarország története a XX. században*. p. 543.

[95] 1951. évi III. tv., amely a régi 1896. évi 33. tv-t váltotta fel.

[96] 1954. évi V. tv., majd az 1957. évi 8. törvényerejű rendelet (tvr.)

[97] 1973. évi I. tv.

[98] Be. 213. § (1) bek. 1-4.

[99] Ebben a formájában az 1954. évi V. tv. 83. §-a vezette be.

Bíróság előtt lehetett emelni, s a Legfelsőbb Bíróság az ügyben – jogorvoslat kizárásával – hozott döntést.

Törvényességi óvásnak akkor volt helye, ha a megtámadott ítélet *törvénysértő vagy megalapozatlan volt.*

Törvénysértő lehetett egy ítélet, ha az eljárt hatóságok a hatályos eljárás jogi vagy anyagi jogi törvényeket sértették meg. A bírói gyakorlat lényegében megkövetelte, hogy a törvénysértésnek az ítélet érdemi részére kihatása legyen. Amennyiben ez nem volt megállapítható, úgy a rendkívüli perorvoslat – ez okra alapozva – nem volt eredményes.

A *megalapozatlanság* fogalmát a Be. szabályozta[100] (nem a rendkívüli, hanem a rendes perorvoslatok körében).

Megalapozatlannak tekintették az ítéletet, ha az első fokú bíróság ítéletében a tényállás nincs felderítve, nem állapított meg tényállást vagy a tényállás hiányos volt, ha ellentétben állt a bizonyítás anyagával (iratellenesség), ha a bíróság egyes tényekből más tényekre helytelenül következtetett.

A *megalapozatlanság* tehát nem jogi, hanem *tényállásbeli hiányosság.* A tényállási hibákból eredő jogorvoslati lehetőség illetve annak korlátozott volta a későbbiekben leküzdhetetlen problémát jelentett – s jelent a diktatúra ítéleteinek orvoslása során napjainkig.

A törvényességi óvás intézménye 1992-ig volt hatályban. Ezt követően az Alkotmánybíróság megsemmisítette.[101] Az Alkotmánybíróság érvelése szerint ugyanis ez a jogintézmény ellentétes a jogállamisággal – figyelemmel az Alkotmány 2. § (1) bekezdésére. Nem fogadható el ugyanis, hogy jogállamban a legfőbb ügyész diszkrecionális jogon lépjen be az eljárásba. Az alkotmánybírósági döntést követően csak a perújítás maradt meg olyan rendkívüli perorvoslatként, amellyel lehetséges volt a tényállást illetően is jogorvoslatot szerezni.

[100] 239. § (1) A másodfokú bíróság a határozatát az elsőfokú bíróság által megállapított tényállásra alapítja, kivéve, ha az elsőfokú bíróság ítélete megalapozatlan.
(2) Az elsőfokú bíróság ítélete megalapozatlan, ha
a) a tényállás nincs felderítve,
b) a bíróság nem állapított meg tényállást, vagy a megállapított tényállás hiányos,
c) a megállapított tényállás ellentétes az iratok tartalmával,
d) a bíróság a megállapított tényekből további tényre helytelenül következtetett.

[101] 9/1992. (I. 30. ÁB határozat)

A későbbi – a törvényességi óvás helyére lépő rendkívüli perorvoslatok – a *felülvizsgálati kérelem*[102] és a *jogorvoslat a törvényesség érdekében*[103] minden esetben *tényálláshoz kötött*, azaz nincs lehetőség a megtámadott ítélet tényállásának újraértékelésére. Ez a jogi konstrukció jogállami viszonyok között folytatott nyomozás és felvett bírósági bizonyítás esetén nem kifogásolható. Arra a korszakra nézve azonban, amelyben a koncepciós perek, a kényszervallatás, bizonyítékok koholása-meghamisítása és a törvények lábbal tiprása mindennapos gyakorlat volt, alkalmazhatatlan, hiszen az ott megállapított tényállás aligha lehet alapja az igazságszolgáltatásnak.

Az igazságtételben, amely a sértettek vonatkozásában meg kívánja szüntetni az őket ért jogtalanságokat, sajátosan keverednek a politikai, erkölcsi és jogi elemek. Emellett figyelemmel kellett lenni arra is, hogy a sérelmet szenvedettek száma több százezer. Ilyen nagyságrendű ügy esetében nemcsak a bíróság kapacitása jelent gátakat, de az ügyiratok nagy részének megsemmisülése is.

Mindez abba az irányba mutatott, hogy az elégtétel megadása *törvényhozási úton történjen.* Így merült fel – nem csak politikai síkon – a semmisségi törvény megalkotása.

Sajátos e körben, hogy a koncepciós büntető ügyek elítéltjeinél a szoros értelembe vett büntetőjogi jogkövetkezmények már régen megszűntek. Az egykori elítéltek ugyanis a semmisségi törvény hatályba lépésének idején jogilag már mentesültek a büntetett előélet hátrányos jogkövetkezményei alól. Legalábbis a jog szerint, mert politikailag gyakran később is hordozták elítélésük súlyát. Figyelemmel kellett lenni arra is, hogy az igazságtételnek van olyan vonulata is, amely nem alakítható – még részlegesen sem – jogi formulává, mindvégig a moralitás keretei között maradnak. Mindezek megjelenítése ugyanakkor lehetséges egy törvény preambulumában.

Az igazságosság – és a sérelmet szenvedettek sorsának megkönnyítése – azt kívánná: olyan állapotba kell hozni a sérelmet szenvedett polgárt, mint amilyenben a jogsértés előtt volt. Vagyis – *a római jog terminológiája szerint in integrum restitutiot* – kellene végrehajtani. Ez a formula az igazságtétel érvényesítésére szó szerint aligha adaptálható, hiszen – több évtizedes időszakról lévén szó – valójában az életet kellene megismételni az elszenvedett jogtanság nélkül.

[102] 1992. évi LXIX. tv.

[103] 1998. évi XIX. tv. 416–429. §.

A *semmisség intézményének* alkalmazása – a magyar jogban – nem 1989-ben kezdődött. A 9590/1945. ME. sz. rendelet mondta ki először, hogy meg nem történtnek kell tekinteni, tehát semmisnek, azokat az ítéleteket, amelyeket az elítéltek szocialista, antifasiszta vagy demokratikus politikai meggyőződésük, magatartásuk vagy tevékenységük miatt hoztak az elítéltekkel szemben.[104]

A semmisség intézménye tehát azt jelenti, hogy a törvény erejénél fogva (ex lege), meg nem történtnek (semmisnek) kell tekinteni a terhelt ellen lefolytatott büntetőeljárás egészét – ide értve a nyomozást, a vádemelést és a bírói szakaszban történt valamennyi jogcselekményt. A semmisség – miután úgy kell tekinteni a teljes eljárásra, mintha az meg sem történt volna –, ezért fogalmilag kizárja az adott ügy rendkívüli perorvoslattal történő vizsgálatát.

A semmisség alkalmazásának kétségtelen előnye, hogy az *amorális jogi* normák alkalmazásával történő elítélésekre orvoslást nyújt, sőt egyedül ez a megoldás nyújthat orvoslást. Az amorális jogszabályok alapján történő elítélés ugyanis kezelhetetlen volt a törvényességi óvással is, hiszen itt nem a jogszabály klasszikus értelemben vett „törvénysértő" jogalkalmazásáról van szó. *A semmisség intézményének ugyanakkor az a természete, hogy lehetetlenné teszi az ügy bíróság előtt történő feltárását, a törvénysértések megállapítását, s így újabb politikai manipuláció melegágyát képezheti.*

Zinner Tibor meggyőzően bizonyította ezt az újabb joggal való visszaélést a Nagy Imre-per törvényességi óvással történő felülvizsgálata, valamint a Mindszenty-per semmisségi törvény alá vonásával történő szőnyeg alá söpréséről.[105]

Zinner kemény szavakkal és még keményebb bizonyítékokkal mutatja ki, hogy míg Nagy Imre és mártírtársai perének részletes tárgyalása és ezen keresztül valós tevékenységük bemutatása és a diktatúra „ítélkezésének" fel-

[104] 9590/45. ME. sz. rendelet 1. §, 3. § (1) bek. Így nyilvánították semmissé Szenes Hanna – a brit hadsereg főhadnagya – halálos ítéletét.

[105] Zinner Tibor: *Qui prodest?* Miért menthette fel a Legfelsőbb Bíróság csak Nagy Imrét és társait, és miért nem Mindszenty Józsefet és társait is a rendszerváltás idején? In: Büntetőjogi Tanulmányok X., Magyar Közlöny Lap és Könyvkiadó, Bp. 2900, p. 23–40.

tárása érdek volt, ugyanezen erőknek a Mindszenty-perben véghez vitt sorozatos törvénysértésének bemutatása már nem volt érdeke, sőt ellenkezőleg, azt leplezni akarták.

„A tárgyalófeleket különböző szándékok vezethették. A részletezés igénye nélkül, ilyen lehetett a már két évtizedes modus vivendi további fenntartása... Nem kétséges, hogy a közelgő választás épp úgy szerepet játszhatott ebben a konstrukcióban, mint a magyarországi római katolikus egyházi vezetés túlélési vágya, sokrétű állambiztonsági kötődése és így tovább... Ám épp e pozitív töltetű katarzisnak, az ellenkező előjelű (mondhatni) kirakatpernek, illetve Mindszenty és társai felmentő ítéletének elmaradása okozta és okozza mindmáig főképp azt, hogy a valós tények és összefüggések, adatok és adalékok ma már szinte senkit sem érdekelnek, és helyettük a mártírium pótcselekvést eredményezett. Mindszenty és több, perbeli társa ekképp nem lett bírósági eljárással rehabilitálva. Nem a vádpontoktól, hanem a vele szembeni egész bűnvádi eljárástól tekintettek el, mint ha az meg sem történt volna, semmissé tették a kiállított határozatokkal... Azt tudjuk, hogy miként tették bűnbakká a bíborost a püspökkari körlevél miatt Rákosi[106] és társai az 1945-ös nemzetgyűlési választások eredményei, a pártjukat ért fiaskó miatt. Ennek emléke kísérthetett a rendszerváltás idején..."

[106] Rákosi Mátyás [születési neve Rosenfeld Mátyás] (Ada, 1892. márc. 9. – Gorkij, Szovjetunió, 1971. febr. 5.) külkereskedő, kommunista politikus. A Keleti Kereskedelmi Akadémia elvégzése után (1912) ösztöndíjas Hamburgban, majd Londonba utazott. Az első világháborúban zászlósként szolgált, 1915-ben orosz fogságba esett. Csitában bekapcsolódott a forradalmi mozgalomba, majd 1918-ban Pétervárra került és innen utazott 1918 májusában Szabadkára. 1918 november végén csatlakozott a Kommunisták Magyarországi Pártjához és a párt vidéki titkára lett. 1919-ben a magyar kommün alatt népbiztos, áprilistól a fronton Kárpátalja teljhatalmú megbízottja, júniusban a Vörös Őrség parancsnoka. 1925 szeptemberében Budapesten elfogták, majd 8 és fél év börtönre ítélték. 1935-ben a második Rákosi-perben a kommün alatt betöltött szerepéért életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték. Fogolycsere keretében a Szovjetunióba távozott, ahol a Kommunista Internacionálé tisztségviselője lett. 1944 decemberében tért vissza Magyarországra. 1945–1956 között a MKP (MDP) PB tagja, főtitkár, első titkár. 1945. febr. 24-től 1956. júl. 18-ig miniszterelnök-helyettes, és államminiszter 1952. aug. 25-től 1953. júl. 4-ig kormányfő. Vezetésével a szovjet érdekek maradék nélküli kiszolgálásával véres diktatúrát valósított meg Magyarországon. 1956. júliusi ülésén az MDP KV leváltotta elsőtitkári posztjáról. Ez után a Szovjetunióba emigrált és nem térhetett többé vissza Magyarországra.

E sorok szerzőjének határozott véleménye, hogy a Mindszenty-per bírói felülvizsgálata esetén megkerülhetetlen lett volna annak ítéleti kimondása, hogy a szóban forgó korszakban *a büntetőjogi bűnösség nem volt jogellenes magatartáshoz kötve.*[107] A „jogellenesség" büntetőjogi fogalmának felcserélése a politikai „reakciós" fogalommal, a tejes jogbizonytalanság és a diktatúra önkényének szentesítése. Ez pedig alapjaiban rengette volna meg az egész korszak büntető ítélkezését – ide értve a népbíróságok ítélkezését is – s ez 1989-ben vállalhatatlan volt a hatalom számára.

Hasonló politikai sandaság érhető tetten az 1956-os forradalom és szabadságharc megtorlásával kapcsolatos ítéletek semmissé nyilvánításakor is. Itt jól *tetten érhető* érdek annak leplezése, hogy *1956 megtorlása során* a Kádár-rendszer megtorló apparátusa *épp úgy alkalmazta a konstruált koncepciós pereket, mint az '50-es évek ÁVH-ja.*

Az egyéni felülvizsgálatok után ítéletben kellett volna kimondani a tényállások konstruált voltát, Tóth Ilona, Brusznyai Árpád, Földes Gábor, Nickelsburg László és a velük együtt elítéltek ügyeiben, és még számos ügyben. Ez azonban csak Nagy Imre és társai ügyében történt meg. S, hogy *ez kormányzati szándék (is) volt,* azt kézzelfoghatóan bizonyítja Dornbach Alajos Magyar Nemzetben megjelent interjúja – amelyet Zinner Tibor is idézett.[108]

„A TIB vezetése egyet kell értsen a kormány ama álláspontjával, hogy az 1956 utáni megtorlási korszak perei közül egyedül Nagy Imre és társai ügyében történjen meg az egyedi felülbírálás, mert az ennek során hozott Legfelsőbb Bírósági döntés alapján egy generális törvénnyel az összes többi ügyben is megsemmisíthető az ítélet. A törvényi megsemmisítés jogi következménye pedig teljes egészében azonos és egyenértékű az egyéni felülvizsgálattal. Minden érintettet – már csak az időtakarékosságra való tekintettel is – arra kérünk: ebbe a megoldásba nyugodjon bele." Az idézet jól tükrözi a nagyon is egyértelmű politikai szándékot, ami – túl a perjogi kéré-

[107] „Tűrhetetlen volna, hogy a demokratikus haladást biztosító államrendet és államformát *reakciós* erők szervezkedése akár alakilag jogellenesnek nem minősíthető eszközökkel is veszélyeztesse." (Kiemelés tőlem K. F.) – NOT. I. 687/1949/22 ítélet a Mindszenty-perben.

[108] Zinner Tibor: *Személyes adalékok (is) az első két semmisségi törvény hátteréhez.* In.: Büntetőjogi Tanulmányok III. Kairosz Kiadó, Bp. 2002. p. 84-85.

seken – valójában azt jelenti, hogy megkezdődött a forradalom kisajátítása és *a „hatodik koporsó"*[109] *kirekesztése.*

Az egyéni felülvizsgálatok ellehetetlenítésével – pedig akkor még létezett a törvényességi óvás – *fokozott felelősség hárult a történettudományra,* hiszen a forradalom miatt – gyakran koncepciós perekben – elítélteknek csak a történetkutatás szolgáltathatott igazságot. A perek – ide értve a vizsgálati és nyomozati szakaszt is – elemzése hozhatja meg a valós történeti tényállást, amely tisztességes politikai szándék esetén az igazságszolgáltatás szerveire hárult volna.

A semmiségi törvények által emelt gát mellett, a ma létező jogorvoslati rendszerben nem jelentéktelen azoknak az 1945–1950 között működött népbíróságok által hozott koncepciós ügyeknek a száma, amelyeket egyáltalán nem érintettek a semmisségi törvények.[110]

A kutatások már teljes bizonyossággal tisztázták, hogy az államvédelmi osztályokon, valamint a katonapolitikai osztályokon a legdurvább kényszervallatás folyt, és nem idegenkedtek a bizonyítékok hamisításától sem, ugyancsak ismert a bíróságokon folyó koncepciós pertechnika alkalmazása is.[111] Mindezek ellenére *a hatályos jog a jogorvoslati lehetőséget a tényálláshoz való kötöttség okán ellehetetleníti.* A hosszú időmúlás ugyanis a perújítást – amelynek segítségével a tényállást felül lehet bírálni – lehetetlenné teszi. 1990-ben még volt rá példa, hogy perújítás segítségével népbíróság által hozott koncepciós pert orvosolt a bíróság.[112]

[109] Vö.: N. Pál József: *A hatodik koporsó.* In: Hitel, 1998. 7.

[110] Kónya István: *Amit a semmisségi törvények nem oldanak meg.* In: Büntetőjogi Tanulmányok III., p. 197–227. Zinner Tibor: *Adalékok a háborús és népellenes bűncselekményeket „elkövetők" felelősségre vonásához (avagy miért kell a semmisségi törvény).* In: Büntetőjogi tanulmányok. MTA VEAB Veszprém, 2000., p. 41–60.

[111] Vö.: Kahler Frigyes–Zinner Tibor: Homo homini lupus – avagy a koncepciós ítélkezés jogállami álarcban. In: Büntetőjogi tanulmányok XIV. MTA Veszprémi Területi Bizottsága, Veszprém, 2014, p. 7–69.

[112] A Heves Megyei Bíróság B.326/1990/4. sz. jogerős ítéletében az Egri Népbíróság NB. 1/1946/13. sz. 1946. október 19-én kelt, valamint a Népbíróságok Országos Tanácsa által NOT 11286/1947/17. sz. ítéletét hatályon kívül helyezte Bihari Barnabás volt egerbaktai jegyző ügyében, akit a népbíróság folytatólagosan elkövetett népellenes bűntett miatt 2 évi börtönbüntetésre és 5 évi állásvesztésre és politikai jogai gyakorlásától való eltiltásra ítélt valótlan tényállás alapján.

A törvénytelenül elítéltek igazságszolgáltatása megköveteli tehát, hogy a nem jogállami keretek között történt bizonyítási eljárást és ítélethozatalt a jogállam igazságszolgáltatása ne kezelje akként, mintha az eljárások jogállami garanciák mellett folytak volna, más szóval nyíljon lehetőség a tényállások felülbírálatára is. Erre nézve – utoljára – 1999-ben tettem előterjesztést az igazságügy-miniszternek, intézkedés azonban a tárgyban nem történt.[113]

A semmisségi törvény alkalmazásának tehát van jogállami létjogosultsága, ugyanakkor látni kell azokat a korlátokat is, amelyek gátat szabnak a helyes alkalmazásnak.

[113] Feljegyzés

dr. Dávid Ibolya miniszter Asszonynak
a koncepciós perek fogalma tárgyában

A kommunista diktatúra által, különösen az 1956-os forradalom és szabadságharc megtorlása során folytatott – a semmisségi törvényekkel (1989:XXXVI. és 1990:XXVI. tv), valamint a Be. jelenlegi jogorvoslati rendszerében nem orvosolható – koncepciós eljárások felülvizsgálatára Be. soron következő novellájához javasolt, a Be. 284. § kiegészítését célzó módosításban a *„politikai megtorlás koncepciója által motivált megalapozatlanság"* fogalmi körét illetően az alábbiakra mutatok rá:

A koncepciós perek fogalmán a jogtörténeti irodalom olyan büntetőeljárásokat ért, amelyekben meghatározott politikai cél elérése érdekében:

– fiktív tényállás alapján, vagy/ és

– megalapozatlan (Be. 239. § /2/ bek.) tényállás alapján, vagy/és

– eljárásjogi alapelv, illetve tételes eljárásjogi szabály, vagy/és

– az anyagi jog megsértésével – ide értve a büntetés kiszabására vonatkozó szabályokat és bírói gyakorlatot, vagy/ és

– amorális jogszabály alkalmazásával

hoznak akár államellenes bűncselekményben, akár köztörvényes bűncselekményben marasztaló ítéletet.

[A koncepciós perek fajairól és a koncepciós perekben történt jogalkalmazásról részletesebben: Kahler F.: *Joghalál Magyarországon 1945–1989.* Zrínyi, 1993. p.139-től.]

Amikor a koncepciós perek *politikai célját* vizsgáljuk, alapvető elv, hogy a pert *nem az igazságszolgáltatás eszközeként,* az eljárási törvényekben foglalt jogelvek és tételes normákban írtak garanciák mellett, az anyagi igazság feltárására folytatják, hanem attól függetlenül, a diktatúra megteremtése és megszilárdítása érdekében, különösen:

– a társadalmi struktúra átalakítására,

– a tulajdonviszonyok erőszakos megváltoztatására,

Az első semmisségi törvény előkészítése – egy vagy két törvény?

Kulcsár Kálmán igazságügy-miniszter – mint fentebb láttuk – az MSZMP KB elé tárta egy semmisségi törvény alkotásának szükségességét, amellyel igazságot kívántak szolgáltatni a koncepciós perekben elítélt állampolgároknak.

Miután az MSZMP KB PB 1989. február 7-i határozatát a Központi Bizottság 1989. február 20-21-i ülésén elfogadta, Németh Miklós kormánya 1989. február 22-i ülésén meghozta a szükséges állami döntéseket. Ennek során fölállították azt a jogászokból, történészekből álló tényfeltáró bizottságot (a továbbiakban vegyesbizottság), amelynek feladata volt az *1944-1963 közötti* időszak ítélkezési gyakorlatának elemzése – mind történeti, mind jogi szempontból –, de faladata volt az is, hogy javaslatot tegyen azokra az ügycsoportokra, amelyekre a semmiséget alkalmazni kívánják.

A vegyesbizottság tagjaira Kulcsár Kálmán igazságügyminiszter tett előterjesztést és a kormány 1989. április 26-án kinevezte az előterjesztetteket. Ezen a helyen a bizottság történetét nem tárgyaljuk, mert az Zinner Tibor dolgozatában[114] részletesen szerepel, itt most csak felsoroljuk a résztvevőket.[115] A jogász albizottságot Földvári József[116] pécsi jogászprofesszor, a történész albizottságot Zinner Tibor vezette.

– a társadalom ideológiai arculatának átformálása,

– a politikai ellenfelek megsemmisítésére (ide értve különösen az életüktől és szabadságuktól való megfosztást).

A Be. 248. §-nak az általam javasolt (3) bek.-ének alkalmazása során lehetőség nyílna azoknak a pereknek a felülvizsgálatára, ahol a semmisségi törvények, valamint a jogállami eljárásban felvett bizonyításra épülő perújítási, illetve felülvizsgálati szabályok miatt az ügy orvoslása nem lehetséges. s ahol a politikai koncepció megvalósulása éppen a tényállás megalapozatlansága mellett történt elítéléssel valósult meg, vagy ahol az ítélet ellen azért nem éltek jogorvoslattal, mert a *súlyosítási tilalom hiánya* lehetővé tette, hogy csak a vádlott büntetésének súlyosítását vegyék figyelembe (ilyen, a vádlott javára bejelentett fellebbezés több esetben kivégzésekhez is vezetett).

(Az eredetin Kahler Frigyes aláírása)

Veszprém, 1999. évi július hó 5. napján

[114] Zinner Tibor: Emlékfoszlányok az első semmisségi törvényhez vezető útról és göröngyeiről. In: *Rendszerváltás 1989*. Antológia Kiadó, Lakitelek, 2014. p. 195–236.

A jogászbizottság nagyobb létszámát kétségtelenül indokolttá tette az a jelentős mennyiségű peranyag, amelyet egy-egy személynek át kellett vizsgálni. A bizottsági kutatómunka időhatárai – anélkül, hogy hivatalos változtatás történt volna – megváltozott. Már a munka kezdetén feltűnt, hogy a munkát összehangoló dr. László Jenő igazságügyi államtitkár az 1956 októberét megelőző időszakra osztotta fel a munkát. A bizottság jogász tagjai tehát *az 1956-os forradalommal kapcsolatos megtorlás bűnügyeinek vizsgálatát nem kapták feladatul és ilyen anyaghoz nem is jutottak hozzá.*

Tudomásunk szerint – ez a tudomás a munka megkezdésének idejére értendő – olyan semmisségi törvényt kell előkészíteni, amely 1945 és 1962 (valójában az 1963. évi 4. tvr.-ben foglalt közkegyelemig) terjedő időszakra teszi semmissé azokat az ítéleteket, amelyek koncepciós elemeket tartalmaznak. Arra nézve László Jenő államtitkár szintén adott tájékoztatást – ez egybeesik Zinner Tibor személyes visszaemlékezésével[117] –, hogy a bizottsági munkát 1990 márciusáig le kell zárni. Később ezt a határidőt 1990 január végére módosították. Erről dr. Jakucs Tamástól az Igazságügyi Minisztérium főosztályvezetőjétől kaptam tájékoztatást 1989 november elején – tehát az első semmisségi törvény elfogadása után.

[115] A jogász albizottság tagjai: dr. Barcsi Sándor, dr. Csecserits István, dr. Egri Géza, dr. Gál Andor, dr. Horváth Ibolya, dr. Horváth Tibor, dr. Katona Géza, dr. Kahler Frigyes, dr. Kárpáti Piroska, dr. Kónya István, dr. Kónyáné dr. Kutrucz Katalin, dr. Kováts Gyula, dr. Kozmáné dr. Váradi Katalin, dr. Kubinyi Sándor, dr. Laczó Gábor, dr. Marton Gyula, dr. Márián Zoltán, dr. Mesterházy István, dr. Mezei László, dr. Nehrer Péter, dr. Spitz János, dr. Szokol Szilárd, dr. Szollár Pál, dr. Tarr József, dr. Tóth Mihály.

A történész albizottság tagjai: dr. Balogh Margit, dr. Botos János, dr. Habuda Miklós, dr. Izsák Lajos, Markó György, dr. Svéd László, dr. Szakács Sándor, dr. Szomszéd Imre, Vértes Róbert.

[116] Földvári József (Attala, 1926. október 9. – Pécs, 2009. dec. 23.) Pécsett szerzett jogi diplomát 1951-ben. Oktatói és tudományos pályája a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntetőjogi tanszékéhez kapcsolódik. 1968-tól egyetemi tanár, akadémiai doktor (1972). A kar dékánja 1974-1975-ben. Három cikluson keresztül az egyetem rektora (1975–1984). Számos alapvető büntetőjogi és kriminológiai mű szerzője, országgyűlési képviselő 1975–1980 között.

[117] Zinner Tibor: Személyes adalékok (is) az első két semmisségi törvény hátterhéhez. In. Büntetőjogi tanulmányok III. p. 78–80.

A bizottság tagjai csupán a sajtóból értesültek arról, hogy „az 1956-os népfelkelésben való részvétel miatt elítéltek rehabilitálásáról szóló előterjesztést" gyorsított ütemben készíti a kormány. Ebben a munkában azonban a vegyesbizottságnak nem volt szerepe.

Azt már csak jóval később tudtam meg – 1991-ben – amikor átvettem az Igazságügyi Minisztérium Büntetőjogi Főosztályának vezetését –, hogy folyt a forradalom megtorlásával kapcsolatos minisztériumi vizsgálat. Egy kitöltetlen pótborítékban ugyanis vizsgálati ívek voltak a forradalommal kapcsolatos halálos ítéletekről. Ezekből kitűnt, hogy a halálos ítéletekkel záruló büntetőügyeket átvizsgálták, az ítélet alapján rövid tényállást is rögzítettek. Az anyag töredékes volt, kb. 30 kivégzettre vonatkozott.[118]

Összefoglaló jelentés vagy intézkedési javaslat nem szerepelt az ívek mellett. A vizsgálatot az Igazságügyi Minisztériumba beosztott bírák, illetve a Fővárosi Bíróság büntetőkollégiumának néhány tagja végezte. Arra nézve, hogy a további érdemi előkészítő munkában kik vettek részt, egyelőre nincs forrásunk.

Közbeeső lépés, avagy a jogalap megteremtése, az új Nagy Imre-per

Nagy Imre és mártírtársai újratemetését – mint láttuk – a párt először *kizárólag kegyeleti* kérdésként akarta kezelni, de hamarosan kiderült, hogy ez lehetetlen, és szembe kell nézni a Nagy Imre-üggyel, mint olyan politikai kérdéssel, amely nyomasztó teher az MSZMP számára. Februártól – búvópatakként – meg-megjelenik Nagy Imre kísértete, mígnem a KB 1989. május 29-i ülésén már *nyilatkozat* formájában kell vele foglalkozni.

Úgy tűnik, Horn Gyula kapta a feladatot, hogy beszéljen a Nagy Imre-ügyről.[119] A kiadandó közlemény-tervezetről[120] kijelentette, hogy „felemás". A közlemény-tervezetet egyébként az ülés szünetében osztották ki a KB-tagoknak, így nem volt sok idejük azt tanulmányozni.

[118] A feljegyzéseket később a Történelmi Tényfeltáró Bizottság (továbbiakban: TTB) anyagában helyeztem el.

[119] Jkv. 1993. I. p. 998-999.

[120] Jkv. 1993. I. p. 1079-1080.

A dokumentumot Grósz Károly jegyezte, mint az MSZMP PB javaslatát. A szöveg megállapítja, hogy „Nagy Imre személye, politikai pályája – az MSZMP-ben érvényesülő szemlélet miatt – a legutóbbi időkig egyoldalú értékelést kapott." Ezután felrója az újonnan alakuló pártoknak és „irányzatok képviselői"-nek, hogy a kommunista Nagy Imre örökségét ki akarják sajátítani.

Ezt követően méltatta az 1953-1954-es reformkezdeményezést és benne Nagy Imre tevékenységét, majd hangsúlyt kapott, hogy 1956-ban „egyszerre kellett küzdenie szektás-dogmatikus ellenfeleivel a fegyveres harcok megfékezésével, a nemzeti sérelmek következményeivel, a restaurációs, retrográd törekvésekkel. A közlemény deklarálja: „A megújuló MSZMP számára elfogadhatatlan, bárkit is politikai tetteiért halálra ítélni."

A következőkben sürgeti Nagy Imre perének felülvizsgálatát, amely „körültekintő és felelősségteljes jogi elemző munka segítségével történhet meg." Összegezve tartalmilag: *a párt rehabilitálja Nagy Imrét!* S valójában *nem volt kíváncsi a jogi processus eredményére*, az eljárást csupán – mint mondani szokás – „a rend kedvéért" kellett lefolytatni (hiszen a jogállam felé vettünk irányt.)

Horn Gyula a rehabilitációról szóló politikai döntéshez adalékokat fűzött – s ezzel kimondta a felmentést a Nagy Imrét érintő legsúlyosabb vádban. E szerint Nagy Imrének *a Varsói Szerződésből való kilépését és a semlegesség* deklarálását tartalmazó nyilatkozatát azzal a nem elhanyagolható – de forrásszerűen meg nem jelölt – ténnyel, hogy ti. *„az a szovjet vezetőkkel egyeztetve történt...* Itt magunk közt elmondom azt is, hogy a múlt héten járt nálunk az SZKP-tól két elvtárs, akik ugyancsak nem cáfolták ennek a tényét." (Kiemelés tőlem. K. F.)

A november 4-t követő időre nézve pedig elmondta: Nagy Imrét „a hivatalos magyar megnyilatkozású állásfoglalásokban" nem érte az a vád, hogy „áruló". Hozzátette még: „1957 tavaszáig fel sem merült, hogy bíróság elé kell állítani. Még Hruscsov[121] is azt üzente az akkori magyar vezetésnek, Kádár Jánosnak, pártbüntetésre gondolnak Nagy Imrével szemben... és

[121] Hruscsov, Nyikita Szergejevics (Kalinovka, 1894. április 17. – Moszkva, 1971. szeptember 11.) orosz származású, szovjet kommunista politikus. 1918-ban csatlakozott a Vörös Gárdához s ugyanebben az évben belépett az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Pártba. Részt vett a polgárháborúban (1918–1921). 1938-tól 1948-ig az Ukrajnai Kommunista Párt KB vezető titkára. A sztálingrádi csata alatt politikai népbiztos. Sztálin halálát

mégis miért lett a sorsa olyan tragikussá, amilyen lett? Először is két oka van. Először is, mert Nagy Imre nem volt hajlandó a szovjet csapatok november 4-i bevonulását és főként a Kádár-kormány legitimitását ennek alapján elismerni. Pedig megpróbálták meggyőzni megagitálni az álláspontja megváltoztatására. A másik: az ő sorsa és társainak sorsa egybekapcsolódott – méghozzá nagyon szorosan – azzal a harccal, ami a Szovjetunióban a XX. kongresszus ellen folyt a visszarendeződés érdekében: a kínai párt óriási nyomást gyakorolt a szovjet és a mi pártunkra meg a többi pártra."

Nagy Imrét tehát – akinek ügyében a halálos ítéletet az MSZMP legfelsőbb vezetése mondta ki –, ugyancsak az MSZMP rehabilitálta anélkül, hogy a bírósági eljárást lefolytatták volna.[122]

Arra *dr. Márki Zoltán* – kúriai tanácselnök, a negyedik semmisségi törvény előkészítője – hívta fel e sorok írójának figyelmét, hogy a Nagy Imre és társai ellen hozott ítélet *záradéka szerint a kiszabott szabadságvesztés-büntetések és a mellékbüntetések végrehajthatók.*

A halálbüntetés végrehajthatóságáról a végrehajtási záradék *nem rendelkezik.* A miértek keresése során emlékeztetett Márki Zoltán, a polgári lakosság védelmét tartalmazó Genfi Egyezmény[123] arra a rendelkezésére utal, amely szerint a halálbüntetés végrehajtására 6 hónapi moratóriumot kell biztosítani.[124]

Márki Zoltánnak objektíve igaza van: Magyarország megszállt ország volt és a Kádár-kormányt az ENSZ még nem ismerte el. Így az Egyezmény hatálya fennállt. Ugyanakkor a restauráció aligha ismerte el, hogy az adott helyzetben a genfi jogot kell alkalmaznia. Ezen nincs csodálkozni való. *Annál szomorúbb, hogy erre a nemzetközi jogsértésre egyetlen jogállam sem hivatkozott annak idején.*

követően az SZKP vezetője (1953–1964). 1956-ban az SZKP XX. kongresszusán elítélte Sztálin bűneit. Nevéhez fűződik az 1956-os magyar forradalom leverése, a kubai rakétaválság és a berlini fal felépítése. 1964-ben pártbeli ellenfelei megbuktatták. Hátralevő életében teljesen visszavonult a politikától.

122 MNL (régi jelzete MOL): XX. 5. 4 operatív iratok 18. kötet, MOL. 288. fond. 4/14/ 1 őe. MOL. 288.fond. 4/15/1 őe.

123 A polgári lakosság háború idején való védelmére vonatkozó Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt Egyezmény, amelyet 1954. évi 32. sz. tvr.-el elfogadva és kihirdetve a Magyar Közlöny 1954. november 26.-i 95. számában

124 Egyezmény 75. cikk.

Ami a Nagy Imre-ügyben 1989-ben történt, akár tükörképe lehet az 1958-as bírósági eljárásnak.[125] Annak idején azt is csupán szükséges színjátéknak tekintették. Nagy Imre és a vele kivégzettek ünnepélyes temetése – országos eseménnyé tette a televíziós közvetítés – tehát a nélkül történt meg, hogy a Legfelsőbb Bíróság a felmentő ítéletét meghozta volna. Erre csupán a temetés után 1989. július 6-án került sor.[126]

A Nagy Imre-per jogi felülvizsgálatának lehetőségét – jóval a KB 1989. május 29-i ülése előtt, ahol Horn Gyula sürgette a per jogi felülvizsgálatát – a Kulcsár Kálmán vezette IM Büntetőjogi Főosztálya 1989. április 20-án feljegyzést készített a „Nagy Imre és társai ellen folytatott büntetőeljárás felülvizsgálatának jogi lehetőségéről "[127]

A Feljegyzésen nincs aláírás. A főosztály vezetője Jakucs Tamás volt, helyettese Palánkai Tiborné. Szubjektív megítélésem szerint a szövegezés Palánkainé stílusát tükrözi. A Feljegyzés kizárólag jogi szempontból vizsgálja az elítéléseket, és arra a meggyőződésre jut alapos megokolással, hogy az elítélések az egykori jog alapján is törvénysértőek voltak. A megállapított tényállás pedig megalapozatlan.

A felülvizsgálati eljárásról az ügyben eljáró *Nyíri Sándor* – a legfőbb ügyész akkori helyettese – számolt be részletesen a Büntetőjogi Tanulmányok hasábjain.[128]

A törvényességi óvás nyomán hozott határozat hatályon kívül helyezte az 1958-as elmarasztaló ítéletet[129] és Nagy Imrét, dr. Donáth Ferencet, Gi-

125 Vö.: Rainer M. János: *Nagy Imre politikai életrajza I.-II.* Bp. 1956-os Intézet, 1996–1999 és Horváth Miklós–Zinner Tibor: *Koronatanúk jeltelen sírgödörben* – Dokumentumok Nagy Imre és társai pertörténetéhez + CD. Bp. Libri Kiadó, 2008.

126 A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának Elnökségi Tanácsa Eln. Tan. B. törv.660/1989/6. Dr. Szilbereki Jenő az elnökségi tanács elnöke, dr. Czili Gyula előadó, dr. Berkes György, dr. Domokos Jenő, dr. Fehér István, dr. Pálinkás György, dr. Rabóczky Ede az elnökségi tanács tagjai. Iratok az Igazságszolgáltatás Történetéhez IV., Bp. 1995. p. 932-957.

127 Iratok az Igazságszolgáltatás Történetéhez 4. p. 898–908.

128 Nyíri Sándor: *Nagy Imre és mártírtársai ügyének felülvizsgálata 1989-ben.* In: Büntetőjogi tanulmányok III. p. 151–186.

129 A Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsának TB. NB. 003/1958/18. sz. ítéletét. Vida Ferenc tanácselnök

mes Miklóst, Kopácsi Sándort,[130] dr. Szilágyi Józsefet,[131] Tildy Zoltánt,[132] Maléter Pált,[133] dr. Jánosi Ferencet[134] és Vásárhelyi Miklóst az ellenük emelt valamennyi vád alól felmentette. A legfőbb ügyész a törvényességi óvás nyomán részletezte a törvénysértéseket, figyelemmel a *tényállás valótlanságaira,* végül számba vette az eljárási szabályok alkalmazásával kapcsolatos törvénysértéseket is.

Az ügy ilyen felülvizsgálata lehetőséget nyújtott annak tényszerű kimutatására, hogy a Nagy Imre-perben az ítélet nem elkövetett bűncselekmények, hanem eltérő politikai érdekek miatt megtorlásul született. Mindez megteremtette a jogalapot a többi, az első semmisségi törvényhez.

[130] Kopácsi Sándor, dr. (Miskolc, 1922. március 5. – Toronto, 2001. március 2.) rendőrtiszt, a forradalmi Budapest rendőrfőkapitánya. Esztergályos (1940–1945), SZDP-tag, 1945-től MKP-tag. 1949-től az MDP KV karhatalmi osztály osztályvezető-helyettese, 2 éves pártfőiskola elvégzése után a rendőrségi pártszervezet titkára. 1952-től Budapest rendőrfőkapitánya. 1956. október 31-től az MSZMP Ideiglenes Intézőbizottságának tagja 1956. november 1-től a Nemzetőrség helyettes parancsnoka. 1956. november 5-én Szerov tábornok tartóztatta le, majd a szovjet követség épületében kínozták. A Nagy Imre-per VI. r. vádlottjaként életfogytiglanra ítélték. 1963. március 25-én szabadult. Fizikai munkásként jogi diplomát szerzett levelező tagozaton, de nem kapott jogászi állást. 1975-ben kivándorolt Kanadába, itt dolgozott 1987-ben történt nyugdíjazásáig – mint fizikai munkás.

[131] Szilágyi József, dr. (Debrecen 1917. június 17. – Budapest 1958. április 24.) jogász, rendőrtiszt. Debrecenben végzett jogot (1939), 1938-ban az illegális KMP tagja, 1940-ben letartóztatták, 1944. március 15-én szabadult. 1947–1949 között az MKP katonai osztályának vezetője, de a Rajk-per miatt tiltakozott, ezért elbocsátották. Elvégezte esti tagozaton a Budapesti Műszaki Egyetemet (1953). Az MDP kizárta soraiból (1956). 1956. október 22-én felszólalt a műegyetem gyűlésén, majd részt vett az október 23-i tüntetéseken. Nagy Imre személyi titkára. 1956. november 4-én a Jugoszláv követségre menekült, ahonnan Kádár ígéretében bízva távozott. A szovjet hatóságok Romániába Snagovba hurcolták. Ügyét elkülönítetten tárgyalták a Nagy Imre-pertől. Halálra ítélték és kivégezték.

[132] Tildy Zoltán (Losonc, 1889. november 18. – Budapest, 1961. augusztus 4.) református lelkész, politikus, miniszterelnök, köztársasági elnök. 1910-ben fejezte be teológiai tanulmányait, majd írországi tanulmányútja után református lelkész. 1917-től politizált 1929-től a Független Kisgazdapárt politikusa. 1936-tól országgyűlési képviselő. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja. 1945. november 15-től 1946. február 1-ig miniszterelnök, ezt követően köztársasági elnök. 1948. július 31-től Rákosi lemondatta. Ezt követőn 1956. májusáig házi őrizetben élt. 1956. október 26-tól 1956. november 4-ig miniszterelnök-helyettes. A Nagy Imre-perben 6 év szabadságvesztésre ítélték. 1959 áprilisában egyéni kegyelemmel szabadult, ezt követően visszavonultan élt.

Az MSZMP KB 1989. június 23-24-én tartott KB-ülésén még visszatért a temetésre. Grósz Károly beszámolójában kijelentette:[135]

„Itt szeretnék megállani egy pillanatra. Nagy Imre temetése – ez a régi adósság – az esemény jellegéhez méltó kegyelettel, fegyelmezett módon zajlott. Köszönet érte mindazoknak, akik ezt – független politikai meggyőződésüktől – a nemzeti megbékélés jegyében és érdekében segítettek lebonyolítani." Majd kijelentette: „Mi elismerjük az emberi jogot – a temetéssel ezt nyilvánosan is demonstráltuk –, hogy a tőlünk eltérő politikai elveket vallók is gyászolhassák halottaikat. De mi is elvárjuk, hogy eközben ne érje semmiféle kegyeletsértés a hozzánk közeli áldozatok emlékét."

Az 1989. szeptember 1-i KB-ülésen Grósz Károly ismertette a Nagy Imrével kapcsolatosan összegyűjtött iratokat – közöttük azokat is, amelyeket Rajnai Sándor[136], Nagy Imre egykori letartóztatója és a Nagy Imre-ügy vizs-

[133] Maléter Pál (Eperjes, 1917. szeptember 4. – Budapest, 1958. június 16.) katona, honvédelmi miniszter. Orvostanhallgató, majd tanulmányait anyagi okokból megszakította, 1939-ben önkéntes katona, majd 1940-től a Ludovika Akadémia hallgatója. 1944-ben tisztté avatták, megsebesült és szovjet hadifogságba esett. Önként jelentkezett a németek elleni harcra, részt vett az Erdélyben folyó partizánharcokban. 1945 januárjától az őrzászlóalj parancsnoka. 1945-től az MKP tagja. 1956 tavaszától ezredes 1956. november 1-től honvédelmi miniszter-helyettes, november 2-től honvédelmi miniszter vezérőrnagyi rangban. A tököli szovjet parancsnokságon a magyar tárgyalóküldöttség tagjaként tartóztatták le, a Nagy Imre-perben halálra ítélték és kivégezték.

[134] Jánosi Ferenc, dr. (Sárospatak, 1916. január 13. – Budapest, 1968. szeptember 2.) református lelkész, tanár, politikus. Teológiai tanulmányainak befejezése után 1941-ben magyar–latin–görög szakos tanári diplomát szerzett. 1943-ban katonai szolgálatra hívták be, szovjet hadifogságba került, ahol a Magyar Újság című lapot szerkesztette. Az Ideiglenes Kormány idején osztályvezető, majd a művelődésügyi miniszter első helyettese (1951–1954), a Hazafias Népfront főtitkára (1954-től), 1955–1957 között a Petőfi Irodalmi Múzeum főtitkára. Nagy Imre veje. A szovjet hatóságok Snagovba szállították, majd a Nagy Imre-perben 8 év szabadságvesztésre ítélték. 1960-ban egyéni kegyelemmel szabadult.

[135] Jkv. 1993. II. p. 1101-1102.

[136] Rajnai Sándor [születési neve Reich] (Budapest, 1922. augusztus 25. – Detroit, 1994. január 1.) államvédelmi tiszt, kommunista politikus, diplomata. Pályáját a BM Vidéki Főkapitányság Politikai Nyomozó Osztályán kezdte alhadnagyi rendfokozattal, 1947-ben a BM ÁVO-n a Belső reakció elleni harc osztályán a II. alosztály vezetője, 1956. okt. 23–28. között a BM főügyeletén szolgált (ekkor rendfokozata áv. alezredes volt). A forradalom leverése után a megtorlás egyik végrehajtója, a Gyorskocsi utcában a Politikai Nyomozó

gálója hozott Moszkvából.[137] A másolatban elfekvő iratok szerint Nagy Imre a szovjet politikai rendőrség[138] keretei között részben katonai szolgálatot teljesített, részben ügynökként tevékenykedett.

Az iratismertetés után kijelentette: „Meggyőződésem, hogy Nagy Imre életútjának megítélésében a döntő nem az, amit most megtudtunk... Az MSZMP számára Nagy Imre mint a szovjet vezetés által inspirált 1953-as reformprogram kidolgozója, az '56-os párt- és állami vezető munkássága a fontos. Tevékenységéből azt tekintjük értéknek, amit a demokratikus szocializmusért és a szocialista Magyarországért tett."

Nem feladatunk most itt, hogy értékeljük a szóban forgó szovjet iratanyagot. Ezt már csak azért sem tehetjük meg, mert nem eredeti iratokról van szó, hanem másolatokról és így nem áll módunkban állást foglalni az eredeti iratok valódiságáról, esetlegesen hamis vagy manipulált voltáról.

Azt azonban tisztáznunk kell, hogy – szemben a Grósz Károly által megfogalmazottakkal – mi ma hogyan tekintünk Nagy Imrére?

Álláspontunkat *M. Kiss Sándor* fogalmazta meg: *„Nagy Imre olyan politikus volt, aki a kritikus pillanatban, amikor választania kellett népe és meggyőződése között, a népét választotta, és halála árán hű maradt döntéséhez."*

Ezért ő az egyetlen kommunista politikus, akinek helye van a nemzeti panteonban.

Főosztály parancsnokának helyettese, ezredes. Nagy Imre-per vizsgálója. 1962. augusztus 31-től a moszkvai nagykövetség tanácsosa, 1966 júliusától a BM. III. Állambiztonsági Főcsoport vezető-helyettese, majd 1967-től a III/I. csoportfőnöke. 1968. november 7-től rendőr vezérőrnagy. 1976. dec. 31-től nyugdíjas, 1978-ban nagykövet Bukarestben, 1982 augusztus 25-től Moszkvában nagykövet 1989 júniusig. A rendszerváltozás után Izraelbe távozott, majd 1993-tól az USA-ban telepedett le.

[137] Jkv. II. p. 1514-1518.

[138] Így a CSEKA – Vszerusszijszkaja Csezvücsajnaja Komisszija po borbe sz kontrevolucijej, szpekulacijej i szabotazsem – Összoroszországi Rendkívüli Bizottmány az ellenforradalom, spekuláció és szabotázs elleni harcra (1917–1922). az OGP – Objegyinemmoje Gasszudarsztvennoje Politicseszkoje Upravlenie (1922–1934) – Állambiztonsági Politikai Igazgatóság, illetve Egyesített Állami Politikai Igazgatóság, és az NKVD Narodnij Komisszariat Vnutrennyihgyel (1934-től) – Belügyi Népbiztosság Különleges Osztály – keretében.

Vissza a semmisségi törvényhez

A Nagy Imre-perben hozott döntés kihirdetését követően eldőlt a kérdés: a Nagy Imre-ügyben kifejtett elvi alapokon, semmisségi törvénnyel állapítja meg az államhatalom az 1956-os forradalom megtorlása során azok ártatlanságát, akiket a megtorló ítélkezés elmarasztalt. Ezzel a Kulcsár Kálmán igazságügy-miniszter által már korábban jelzett megoldással, amelynek jogi részleteit Földvári professzor és Dornbach Alajos dolgozott ki. Ez azt is jelentette, hogy az 1944–1963 közötti időszakban jogellenesen elítéltek ügyeinek orvoslására nem egy egységes semmisségi törvényt hoz az Országgyűlés, hanem az 1956-os megtorlás áldozatairól szóló jogszabályt sürgősséggel még az október 23-i évfordulót megelőzően fogadják el.

Az 1989. szeptember 4-én tartott kabinetülésen eldőlt, hogy az október 23-i évfordulóig el kell fogadni a semmisségi törvényt.

Dornbach Alajos a szeptemberi interjúban arról is nyilatkozott, hogy az „ítéletet hozó bíróság az érdekelt vagy hozzátartozója kérelmére igazolást adjon ki arról, hogy az elítélés a törvény hatálya alá esik, és a rendelet az ártatlanság okából a bírói ítéletet megsemmisítette."

Az 1989. szeptember 21-22. napján tartott minisztertanácson kapott felkérést az igazságügy-miniszter, hogy a törvényjavaslatot terjessze be az Országgyűlés szeptemberi ülésszakára. A törvényjavaslat egyébként nem került szeptemberben a ház elé, azt csak az októberi ülés tárgyalta, s *dr. Borics Gyula államtitkár* terjesztette a ház elé – 1989. október 20-án.

Az expozé megállapításai messze túlmutatnak az MSZMP KB-ülések szellemén:

„Az elmúlt évek történelmi kutatásai alapján egyre világosabban látjuk, hogy a második világháború után bizonyos jelekben megnyilvánuló, majd a fordulat évei után teljesen kibontakozott politikai gyakorlat, különösen az állampolgári jogok semmibevétele, milyen tragikus eredménnyel járt. A tekintélyuralmi államnak az egyeduralmat gyakorló párt által irányított önkénye százezreket hurcolt meg, fosztott meg szabadságuktól, egzisztenciájuktól. Az eltorzult ideológia alapján az állampolgárok legszélesebb rétegeivel szemben alkalmazták a terror változatos formáit. Sokak koncepciós perek áldozatai lettek, megteltek a börtönök, az internálótáborok, másokat lakóhelyüktől, hivatásuktól, munkájuktól fosztottak meg.

Különös figyelmet érdemelnek azok a méltánytalanságok, sőt a nemzet ellen elkövetett bűnös akciók, amelyek az ország egyes politikai vezetőit érték, s amelyek következtében anélkül, hogy többségük ellen büntetőeljárás indult volna, mégis, részben az ilyen eljárással való fenyegetettség folytán is a politikai életből való visszavonulásra, sőt nem kevesen a haza elhagyására kényszerültek."

Sajátos az a mód, ahogy az expozéban megjelenik a vegyesbizottság – noha ehhez a törvényjavaslathoz semmi köze sem volt:

„A Kormány az 1945 és 1962 közötti büntetőügyek felülvizsgálatára jogászokból és történészekből álló bizottságot hozott létre. Ez a bizottság a közeljövőben javaslatokat terjeszt elő a koncepciós elítélések hátrányos következményeinek felszámolásáról, az áldozatok rehabilitálásáról. Emellett egyedi felülvizsgálatok indultak a kiemelkedő jelentőségű ügyekben.

Nagy Imrét és sorstársait törvényességi óvás folytán a Legfelsőbb Bíróság felmentette és ezzel jogilag rehabilitálta. S követte, s remélhetőleg követi ezt az aktust azon ítéletek sora, amely hasonló döntést jelent néhány, a '40-es, '50-es években lefolytatott kiemelkedő jelentőségű koncepciós perben".

Furcsa összemosás! Tény, hogy a legfőbb ügyész nyújtott be törvényességi óvásokat 1956 előtti törvénysértő ítéletek ellen, de ez nem érintette a forradalmi megtorlás során elítélteket.

Majd rátért a semmisség törvényi megoldásának szükségességére:

„A teljes körű rendezés ezért hosszabb időt igényel, bár nem vitás, hogy politikailag ez lenne a kedvezőbb megoldás. A társadalom azonban joggal várja el, hogy azokon a területeken, ahol az lehetséges, mielőbb konkrét intézkedésekre kerüljön sor. Ma már általánosan elfogadott, hogy a koncepciós ügyek egyedi felülvizsgálata, az áldozatok egyéni rehabilitálása gyakorlatilag megvalósíthatatlan. Az egyéni felülvizsgálat évekre megbénítaná a bíróságok tevékenységét, emellett a felülvizsgálat eredménye – az azóta eltelt időre figyelemmel – erősen kétséges lenne. A törvénysértő elítélések hátrányos következményének orvoslása azért csak törvényhozási úton lehetséges."

S az érvek, amelyek – a forradalom megtorlásának korszakát kiemelve – indokolják a törvény meghozatalát.

„Tudjuk, hogy a '40-es, '50-es évek egyéni tragédiái a nemzeti tragédiává váló 1956-os népfelkeléshez vezetett. A népfelkelés leverését követő megtorlás – csaknem 300 halálraítélt és a többi 18 ezer politikai indíttatású

büntetőjogi felelősségre vonása – mértéke és tartalma jelezte, hogy a hatalom eszközei sajnos nem változtak ugyan, az 1956-os felkelésben való részvétel miatti elítélések azonban a korábbi koncepciós perektől jellegükben mégis különböznek. Ezen belül alapvetően nem a konstruált tényállás és hamis bizonyítékok jelentik a törvénysértést, hanem az, hogy a valóságos események büntetőjogi értékelése meghatározott politikai szempontok szerint történt.

A korabeli politika ismeretében meghatározhatók a koncepciós ügyek típusai. Ezért a normatív rendezés lehetősége önmagától kínálkozik. Az 1956-os népfelkelés politikai értékelése is egyértelműbb, mint a korábbi időszakoké. Erre vonatkozóan kialakult a közmegegyezés. A Nagy Imrének és sorstársainak az ügyében hozott felmentő ítélet már ezt jelezte, és egyben jogi alapot is jelent a többi ítélet együttes felülvizsgálatára is."

Nos, ez az a pont, ahol nem a szakma (a történész és jogász) mondott ítéletet, hanem a politika. A „közmegegyezés" az, amely „egyértelműbb"-nek ítélte az „időszakot". Valójában a törvény előterjesztésének idején nem álltak rendelkezésre olyan kutatási eredmények, amelyre a fenti kijelentést alapozhatta volna az előterjesztő.

A forradalom történetéről csak Hollós Ervin,[139] Lajtai Vera[140] és Berecz János – valamint az ő fennhatóságukkal „kutató" Geréb Sándor[141] és Hajdú

[139] Hollós Ervin [születési néven Holzschlag] (Budapest, 1923. október 25. – Budapest, 2008. október 10.) szűcssegéd, kommunista politikus, a politikai rendőrség tisztje. A kommunista ifjúsági mozgalom egyik megalapítója, a MADISZ budapesti titkára, a DISZ vezető tisztségviselője, majd a DISZ KV titkára. 1956. november 5-től a BM tisztje, 1962. július 10-ig az állambiztonság belső reakció elhárításának (BM. II/5 osztály) vezetője 1975-ös leszereléséig. Ezt követően a művelődésügyi tárcánál tevékenykedett. A Budapesti Műszaki Egyetem tudományos szocializmus tanszékéről vonult nyugdíjba.

[140] Lajtai Vera (Budapest, 1921. február 15.) varrónő, kommunista politikus. 1938-tól MSZDP-tag és a szabók szakszervezetének tagja. Börtönbüntetést töltött (1942–1944) A KIMSZ megbízásából szabadulása után pártfeladatokat látott el. MKP (1945) majd MDP, MSZMP-tag. 1948-49-ben pártiskolát végzett, majd az MDP Pártfőiskolán tanított. 1956-ban befejezte a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemet. 1960–1962 között a Pártélet főszerkesztője. Hollós Ervin felesége.

[141] Geréb Sándor [születési néven Glück] (Pásztó 1927. február 1. – ??) autószerelő segéd, pártmunkás rendőrtiszt. 4 polgári iskolai osztály után autószerelő vizsgát tett. 1945-1947 között eredeti szakmájában dolgozott, majd kommunista pártmunkásként vett részt a közéletben. 1952-ben tanár az MDP főiskolán 1955-ben leérettségizett, majd az MSZMP

Pál[142] – propaganda brosúrák „színvonalát" megjelenítő írásain[143] kívül csupán a kiválasztott Molnár János tudományos igényű – ám a pártideológiát apologetikus módon igazoló – kötetei álltak rendelkezésre. Molnár sem jutott messzebb a témában – 1987-ben –, mint annak megállapítása, hogy az 1956. decemberi dogma „egyoldalú" volt, s ezt a Kállai Gyula által is felhozott körülményekkel indokolta.[144]

Más kutató nem jutott hozza a forrásokhoz, mint azt Ormos Mária és Berend T. Iván hozzászólásaiból láttuk.

A parlament elé került és törvényerőre emelt első semmisségi törvény az 1989. évi XXXVI. tv. jelzéssel lépett be a magyar törvénytárba.

1989. évi XXXVI. törvény az 1956-os népfelkeléssel összefüggő elítélések orvoslásáról

Az Országgyűlés kegyelettel megemlékezve mindazokról, akik az 1956-os nemzeti tragédia során hazánk társadalmi átalakulása és függetlensége érdekében felléptek, és ezért politikai megtorlás áldozatául estek, a következő törvényt alkotja:

1. § Az 1956. október 23. és 1963. április 4. között, a népfelkeléssel összefüggésben elkövetett politikai bűncselekmény, valamint az ezzel bűnhalmazatban – harci cselekmények során – elkövetett emberölés, rablás, közveszélyokozás vagy személy elleni erőszak miatti elítélések semmisnek tekintendők.

2. § A Legfelsőbb Bíróság – a legfőbb ügyész indítványára, illetve az elítélt vagy hozzátartozója kérelmére – semmisnek nyilváníthatja az 1. §-ban meghatározott időhatáron belül, a népfelkeléssel összefüggésben méltányolható körülmények között elkövetett köztörvényes bűncselekmény miatti elítélést.

3. § Az elítélt vagy hozzátartozója kérheti a Legfelsőbb Bíróságtól az 1. §-ban meghatározott időhatáron kívüli, de az említett időszak eseményeivel kapcsolatos politikai vagy méltányolható körülmények között elkövetett más bűncselekmény miatti elítélésnek a semmissé nyilvánítását.

4. § Az Országgyűlés felhívja a Minisztertanácsot, hogy gondoskodjék a semmisnek tekintendő elítéléssel érintett, valamint a közbiztonsági őrizetben fogva tartott (1956. évi 31. tvr.) személyek munkaviszonyának és társadalombiztosítási helyzetének rendezéséről.

5. § (1) A törvény alkalmazásában politikai bűncselekményben a Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállítása (BHÖ) I-III. Fejezetében – a 40. pont kivételével –, a Katonai Büntető Törvénykönyvről szóló 1948. évi LXII. törvény (Ktbtk.) 29–35. és 40-41. §-ában, a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény IX. Fejezetében – a 131. § kivételével – és a 312-313., 316., valamint 320. §-ában, továbbá a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény X. Fejezetében – a 147. § kivételével – és 343., 352-353., valamint 357. §-ában meghatározott bűncselekményeket kell érteni.

(2) A 1. §-ban felsorolt köztörvényes bűncselekmények az emberölésnek a BHÖ 349. és 351-352. pontjában, a Ktbtk. 58. és 67. §-ában, az 1961. évi V. törvény 253. §-a (1)-(2) bekezdésében, a 318. §-a (3)-(4) bekezdésében, az 1978. évi IV. törvény 166. §-a (1)-(2) bekezdésében és 355. §-a (4)-(6) bekezdésében, a rablásnak a BHÖ 433-434. pontjában, az 1961. évi V. törvény 299. §-ában és az 1978. évi IV. törvény 321. §-ában, a közveszélyokozásnak a BHÖ 162-164. és 233. pontjában, az 1961. évi V. törvény 190. §-ának (1)-(2) bekezdésében, valamint az 1978. évi IV. törvény 259. §-a (1)-(3) és (5) bekezdésében meghatározott esetei, valamint a személy elleni erőszakkal elkövetett szándékos bűncselekmények.

6. § (1) Az elítélt vagy hozzátartozója kérelmére az első fokon eljárt bíróság igazolja, hogy az elítélést a törvény alapján semmisnek kell tekinteni.

(2) Ha a bíróság az igazolást megtagadja, a határozat ellen a kérelmező fellebbezéssel élhet. A fellebbezésre a büntető eljárásról szóló 1973. évi I. törvénynek a végzés elleni fellebbezés elintézésére vonatkozó szabályait (X. fejezet II. Cím) kell alkalmazni.

7. § Ez a törvény a kihirdetése napján lép hatályba.

Pártfőiskolát végezte el. 1957-től r. főhadnagy, 1970-től ezredes. A BM II/5.e. osztályán csoportvezető, majd osztályvezető-helyettes (1962-ig). A BM III/III-1 osztály osztályvezető-helyettese, majd osztályvezető (1971-ig). A III/III csoportfőnökség csoportfőnök helyettese (1971–1984), 1984. február 29-én nyugdíjazták.

[142] Hajdú Pál (Budapest, 1922. január 1. – ?) szerszámlakatos, pártmunkás, rendőrtiszt. Szerszámlakatos (1943), katona (1943–1945), 1944-től a KMP tagja. Szervezkedés és szabotázs miatt letartóztatták (1944). 1945-ben a kommunista párt pártőrségének tagja. Kerületi MADISZ-titkár, majd a Magyar Központi Híradó RT MDP titkára (1948/1949). Pártfőiskolát (1951) végzett, majd az ELTE Bölcsészettudományi Kar magyar szakán, végül a Lenin Intézetben tanult (1954–1956). Az Irodalmi Újság politikai rovatvezetője (1956). Az ORFK Politikai Nyomozó Főosztályon osztályvezető-helyettesi beosztásban – őrnagyi rangban – kezdte meg rendőri pályafutását. A BM II., majd III. Főosztályának különböző vezető tisztségeit látta el 1957 januártól 1972-es nyugdíjazásáig. 1962-től alezredes, 1964-től ezredes.

[143] Geréb Sándor–Hajdú Pál: Az ellenforradalom utóvédharca. Kossuth Kiadó, Bp. 1986

[144] Molnár János Az MSZMP 1956-ról. In: Pártörténeti Közlemények 1987. 3. p. 148–167.

A törvényszöveg érzékelteti, hogy *a törvény nem alapszik történelmi tényfeltáráson,* de mélyreható jogi elemzésen sem. Valójában tisztán politikai döntés.

A rövid hét §-ra tagozódó törvény egymondatos *preambuluma kerüli* a *forradalom kifejezés* használatát, nemzeti tragédiáról beszél, s így emlékezik meg kegyelettel a „hazánk társadalmi átalakulása és függetlensége érdekében" a „megtorlás áldozatául esett" állampolgárokról. Ez a szűkre szabott mondat mégis annyiban előrelépés az eddigiekhez képest, hogy már nincs szó benne kegyelmi aktus gyakorlásáról, hanem *az ártatlanság jogalapján áll.*

Az indokolásban a jogalkotó szókimondó: *a törvény meghozatalának politikai oka van,* jelesül *a parlamentáris demokráciára épülő jogállam érdekében* értékelte át az 1956-os eseményeket, amelyek immár nem ellenforradalom, hanem a népfelkelés minősítését kapták. Bár jogalkotás ekkor még nem jutott el forradalom fogalmának használatáig, mégis ez a fogalom lopakodott a sorok között.

Miután a jogalkotó nem támaszkodhatott történelmi tényfeltáró kutatásokra, így a törvény tételes megfogalmazása is felemásra sikerült.

A jogi előkészítő munka során nyilván érzékelte – hiszen az átvizsgált halálos ítéletekben is megragadható volt, s tudható volt a Legfelsőbb Bíróság 1957-es ítélkezést meghatározó iránymutatásaiból is – a megtorlás ítélkezésének azt a fortélyát, hogy az elítélteket valamilyen köztörvényesnek minősülő cselekményekben *is* bűnösnek mondták ki.

Nem volt titok az sem, hogy ezt a technikát a diktatúra azért alkalmazta, hogy első sorban a külföld előtt igazolja „az ellenforradalmárok köztörvényes bűnözők", másrész, hogy ezzel is hátráltassa az elítéltek szabadulását.[145]

Mindezek ellensúlyozására alkalmazta a törvény azt a megoldást, hogy a harci cselekményekkel összefüggésben semmissé nyilvánította e köztörvényesnek minősülő bűncselekményeket. Ahogy az expozéban az államtitkár fogalmazott: „Ami a törvényjavaslatnak a nem politikai bűncselekményekkel kapcsolatos rendelkezéseit illeti, azt kell figyelembe venni, hogy

[145] Az 1963. évi 4. tvr. (közkegyelem) kihirdetését követően 3480 elítélt szabadult, további mintegy 600 fő nem nyerte vissza szabadságát. Többségük fegyveres harcos volt, akiknek cselekményeit legtöbbször az államellenes szervezkedésben való részvétel mellett még emberölés kísérletének, valamint rongálásnak is minősítették.

az akkori gyakorlat szerint a harci cselekményekben részt vevő személyeket a politikai bűncselekmény mellett rendszerint más, súlyos megítélésű bűncselekmény miatt is felelősségre vonták."

A törvény 2 §-a Legfőbb Ügyészi indítványhoz és Legfelsőbb Bírósági döntéshez kötötte a semmisséget az olyan köztörvényes minősítés esetében, amely nem függött össze harci cselekményekkel.

Ez a törvényi megoldás két okból is elhibázott.

Először aránytévesztés a legfelsőbb ítélkezési szintre vinni olyan kérdés megítélését, amelynek elbírálására – annak idején – alacsonyabb szintű bíróságnak volt hatásköre. Az expozé szerint: „A felülvizsgálatot a törvényjavaslat a Legfelsőbb Bíróság hatáskörébe utalja. Ez biztosítja, hogy az elbírálás azonos szempontok szerint történjék." Nos, ezen az alapon valamennyi ügyet legfelsőbb szintre kellene utalni.

Aligha járunk messze az igazságtól, ha feltételezzük a középszintű bíróságokkal szembeni bizalmatlanságot. Ennek oka nem csak szakmai lehet, sőt megítélésem szerint elsősorban nem szakmai, hanem politikai bizalmatlanságról volt szó.

A másik hiba a törvénynek abból a felfogásából fakad, amely az eseményeket népfelkelésnek, azaz meghatározó módon olyan eseménysornak fogja fel, amely az utcai megmozdulásokban – értve ez alatt a fegyveres akciókat is – merül ki. A forradalom ennél lényegesen szélesebb cselekménysort átfogó folyamat. A törvény azonban ezekre már aligha alkalmazható, mint arra, a Tóth Ilona-ügy szolgált először példával.

Ebben az ügyben e törvény alapján benyújtott semmisségi kérelmet a bíróság elutasította s nem lehet azt mondani, hogy törvénysértő módon. Az elutasító határozat azért született, mert az ügy „nem fért bele a törvény kereteibe", ezért volt szükség 2000-ben a lex Tóth Ilonának elnevezett *2000. évi CXXX. tv. (negyedik semmisségi törvény)* megalkotására, amely egészen *más elvi alapokon készült.* Itt már tekintetbe vette a jogalkotó a történeti kutatás eredményeit, amely bizonyította, hogy a megtorlás időszakában *nem voltak független bíróságok,* nem léteztek az ítélkezés jogi garanciái, sőt az ítéletek valójában politikai síkon születtek.

Az első semmisségi törvény 3 §-a, amely a törvényi időhatáron kívüli – a forradalommal összefüggő – elítéléseket nyilvánította semmisnek, ugyancsak ellentmondó döntések forrása lett. Hatása mind a mai napig kimutatható. Így az 1966-os – a forradalom tizedik évfordulóján – ügyekben a Legfelsőbb Bíróság is ellentétes döntéseket hozott. Vaczkó László és társai

ügyében – a minősítés fegyveresen elkövetett összeesküvés volt – megállapította a semmisséget, míg Hamusics János ügyében – akik ugyancsak fegyveresen léptek fel és új forradalmat akarták kirobbantani – a semmisség megállapítását a Legfelsőbb Bíróság megtagadta. A kérdés a mai napig sajnálatos módon megoldatlan.[146]

A törvény valójában nem tisztán az ex lege elven működik, hiszen bizonyos körben mérlegelési lehetőséget ad a bíróságnak. S pont ez az a kör, ahol megbicsaklott az ítélkezés és a forradalmárok egy része nem kapott jogorvoslatot. Az 1989-es év semmisségi törvényhozása így nem oldotta meg az 1945–1956 közötti időszakra a jogorvoslatot. Az Országgyűlés 1989. november 1-én határozatot hozott,[147] amelyben kötelezte a minisztertanácsot a törvénysértő elítélések orvoslására szolgáló törvényjavaslat beterjesztésére.

Kérdés, hogy a semmisségi törvény megalkotásában része volt-e a rendszert változtató folyamat jogi gerincét sok tekintetben megalkotó Független Jogászfórumnak (FJF)?

A Független Jogász Fórum 1988. december 5-én az ELTE Polách Mihály téri épületében alakult meg, hat budapesti ügyvéd szervezésében.[148] Elnöke – a később fontos állami tisztségeket betöltő – *dr. Kónya Imre*[149] lett. Az FJF jegyzőkönyveit dr. Sándorfi György vezette, így az FJF-ben történt valamennyi fontos eseményről pontos tudomása van. Az FJF tagsága 137 főt

---

146 Kahler Frigyes: *1956 megtorlása 10 év után* – Vaczkó László és Hamusics János ügye. In: Jogállam és diktatúra. Kairosz Kiadó, Bp. 2008. p. 161–197. Kúria NT.I.984/2013/6 – 2013. szeptember 23.

147 19/1998 (nov. 1.) OGY határozat

148 Dr. Bártfay Pál, dr. Egressy András, dr. Kónya Imre, dr. Perlaki Erika, dr. Richter Anna, dr. Sándorfi György, dr. Tóth László.

149 Kónya Imre, dr. (Budapest, 1947. május 3.) ügyvéd, politikus, miniszter. 1973-tól folytatott Budapesten ügyvédi tevékenységet. 1988. szeptember 10-től az MDF, novembertől a FJF tagja. 1989. január 14-től első választott elnöke. 1989 márciusában kezdeményezte az Ellenzéki Kerekasztal üléseit (EK). Az EK megalakulását követően egyik vezetője és politikai programnyilatkozatának megalkotója. A Nemzeti Kerekasztal megalakulása után az EK-delegáció tagja. 1990-től az MDF elnökségi tagja, 1993-tól a párt elnöke. 1996-os tisztújításkor kilépett az MDF-ből és a Magyar Demokrata Néppárt egyik alapítója lett. 1990-től országgyűlési képviselő. 1993-tól a Boross-kormány belügyminisztere. 2002-ben a Centrum párt alapító tagja, de nem jutott be a parlamentbe.

tett ki, s köztük volt dr. Dornbach Alajos is az első semmisségi törvény egyik megalkotója.

Dr. Sándorfi György tájékoztatása szerint az FJF egyetlen esetben sem tárgyalt a semmisségi törvényről és Dornbach sem vetette fel ebbéli indítványát vagy későbbi tevékenységét.

A felelősség kérdése

1989-ben a semmisségi törvény megalkotásával egyidejűleg indokolt kutatni, milyen elképzelések, javaslatok voltak azoknak a személyeknek a felelősségre vonására, akik elkövették mindazon bűnök sorozatát, amelyek semmisségi törvény megalkotását tették szükségessé.

Ha ugyanis Nagy Imre és sorstársainak halála politikai gyilkosság volt és a semmisségi törvénnyel kell kimondani mindazok ártatlanságát, akik az 1956-os forradalomban való részvételük miatt bűnhődtek, kézenfekvő, hogy *mindezért valakik felelősséggel tartoznak.*

Ekkor még nem volt szó a fegyvertelen tüntetőkre való lövetés (sortüzek) tűzparancsaiért való felelősségért, hiszen a sortüzekről 1989-ben igen kevés információ állt rendelkezésre, s azok is felületesek voltak.

A TIB programjában említették ugyan – mint fentebb láttuk – a felelősök feltárását és megnevezését, de nem esik szó *jogi* felelősségre vonásról.

Romsics Ignác, az Ellenzéki Kerekasztal 1989. szeptember 18-i záró dokumentumával kapcsolatban felsorolja, hogy megegyezés született az MSZMP-vel az 1949-es Alkotmány módosításáról, az Alkotmánybíróságról, a pártokról, a választásról, a Btk. és a büntető eljárási törvény módosításáról – mindezeket tartalmazza a tárgyalásokat lezáró dokumentum –, majd hozzáteszi: „Az MSZMP képviselői e mellett szóbeli ígéretet kaptak, hogy a párttagokkal szemben nem lesz »leszámolás«".[150]

Romsics nem jelölte meg, hogy a fenti ígéretet ki tette az MSZMP-nek és mikor?

Hasonló olvasható Kovács Éva politológus tanulmányában is.[151]

---

150 Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. p. 545.

151 Kovács Éva: *„Itt a piros, hol a piros" kizáró eljárások a magyar igazságtételi vitában* 1990–1992. In: Politikatudományi Szemle, 1995. 3. p. 75–88.

„A Justitia-tervvel Kónyáék egy fontos kerekasztal megállapodást rúgtak fel, amely szerint az egykori szocialista elitnek nem kell bírói felelősségre vonástól tartania."[152]

Az MSZMP részéről a tárgyalásokat vezető Pozsgay Imre az MSZMP KB 1989. szeptember 25-i ülésén részletesen beszámolt a tárgyalásokon elhangzottakról.

Beszámolójában ilyen tartalmú ígéret nem szerepelt – noha ez fontosságánál fogva aligha maradhatott ki véletlenül. Csupán arról számolt be, miszerint „az ellenzéknek volt még egy külön indítványa, hogy akik az utóbbi öt esztendőben vezető funkciót, kormánytisztséget, főtisztviselői rendfokozatot töltöttek be, ne legyenek választhatók alkotmánybírónak. Ezt nem fogadtuk el. Egy olyan záradékolt megállapodás született, amely arról szól, hogy az első 11 tag megválasztásának időszakában ezt a normát nem alkalmazza az Országgyűlés. Tehát lényegében négy-öt év múlva kezdjük alkalmazni ezt a normát, hogy vezető tisztségviselők ne lehessenek alkotmánybírák".

Tamás Gáspár Miklós később a parlamentben a törvényjavaslat vitája során egy olyan megegyezésről beszélt – köztudomású tényként –, amelyet hallgatólagosan tízmillió magyar ismert és egyetértett vele, e szerint nem születik semmilyen igazságtételi törvény.

Az EK tárgyalásokon tárgyalóként jelen volt *dr. Balsai István*[153] – az Antall-kormány későbbi igazságügy-minisztere – személyes közlése szerint az EK részéről nem hangzott el semmilyen ígéret, de hasonló felvetés sem.

Az FJF kereti között – erről Sándorfi György számolt be –, ugyancsak nem volt téma a felelősségre vonás kérdése 1989-ben.

---

[152] Uo. p. 77.

[153] Balsai István Ákos, dr. (Miskolc, 1947. április 5.) ügyvéd, politikus, miniszter, alkotmánybíró. 1972-ben szerzett az ELTE jogi karán diplomát. Ügyvédjelölt, majd ügyvéd a budapesti 21. ÜMK-ban (1974–1990), 1988-tól az MDF tagja. Az Országos Választási Bizottság tagja (1989-1990), az EK tagja (1989), 1990-től országgyűlési képviselő az Antall- és Boross-kormány igazságügy-minisztere. 2004-ben Dávid Ibolya MDF elnök kritikusaihoz tartozott. Megalakították a Lakitelek-munkacsoportot, majd a Nemzeti Fórumot. 2005-ben kizárták az MDF-ből. 2006-ban a FIDESZ színéiben tartotta meg egyéni választókerületben mandátumát. 2010-től az Alkotmányügyi, Igazságügyi és Ügyrendi Bizottság elnöke, a 2006-os események kivizsgálásával foglalkozó miniszterelnöki megbízott. 2011-től alkotmánybíró.

Arra nincs adatunk, hogy az 1989. április 22-én az EK és az MSZMP szakértői között folyó megbeszéléseken – a Külügyi Szállóban, ahol az EK-t dr. Sólyom László és dr. Tölgyessy Péter, az MSZMP Forgács Imre, dr. György István és Tóth András képviselte – szóba került-e a felelősség kérdése.

Így a kutatás jelen állása mellett a kérdés úgy áll, hogy *közvetlenül nem dokumentálható* egy igazságtételi törvény kizárásáról kötött hivatalos megállapodás. Ám egy ilyen tartalmú informális ígéret létezésének kizárása sem indokolt. Az igazságtételi törvény sorsának vizsgálata további támpontot ad a válasz megadására.

Tény, hogy a következő évben a diktatúra érdekében elkövetett bűnökért való felelősség kérdésében a vita elemi erővel kirobbant és az összecsapások nagy társadalmi visszhangot váltottak ki.

II.

ÚT A MÁSODIK SEMMISSÉGI TÖRVÉNYHEZ – AZ IGAZSÁGTÉTEL KÉRDÉSÉNEK FRONTVONALAI – AZ 1990-ES ÉV

Az „özvegyek levele" nyomában

Mint azt fentebb ismertettük, Kulcsár Kálmán igazságügy-miniszter a *semmisség* intézménye segítségével szeretett volna megszabadulni a múlt véres terheitől. Ez a gondolat már megszületésekor ellenállást váltott ki a párt legfelsőbb köreiben, noha jól tudták, hogy az 1956-os megtorlás lidércétől meg kell szabadulni, ha a jövő társadalmában szerepet szánnak önmaguknak.

Grósz Károly az 1989. június 23-24-én megtartott KB-ülésen – a Nagy Imre-temetés után, amikor még nem volt ismert az első semmisségi törvény tartalma – kísérletet tett arra, hogy megossza a forradalom megtorlásának áldozatait és erre az „özvegyek levele" felolvasásával akarta befolyásolni a KB-t: „Mi elismerjük azt az emberi jogot – a temetéssel ezt nyilvánosan is demonstráltuk –, hogy a tőlünk eltérő politikai elveket vallók is gyászolhassák halottaikat. De mi is elvárjuk, hogy eközben ne érje semmiféle kegyeletsértés a hozzánk közeli áldozatok emlékét. Itt van nálam egye levél, amit a Sziklai és Asztalos elvtársnők írtak a temetés után. Nem akarom felolvasni, drámai. *(közbeszólás)* Majd megteszem akkor."[154]

A szóban forgó levelet özv. Asztalos Jánosné és özv. Sziklai Sándorné 1989. június 20-i dátummal juttatta el a KB-hoz.[155]

A levélben kijelentik: „Elkeseredésünk még inkább fokozódott a temetés közvetítésekor, amikor »hősnek, mártírnak, vértanúnak« (mindhárom

[154] Jkv. 2. p. 1102.

[155] A levél teljes szövege Jkv. 2. p. 1274-1275.

jelző elhangzott) titulálták azokat a *köztörvényes gyilkosokat* is, akik férjeinket, apáinkat meggyilkolták. A teljes történelmi igazság megkövetelné, hogy ne mossák egybe az 1956-os események következtében elhaltakat. Helyesnek tartanánk, ha az áldozatokat a következő négy csoportra osztanák:

Az első csoportba tartoznak, akik a legújabb döntés alapján »politikai indíttatású koncepciós perek áldozatai lettek«, így Nagy Imre és társai. E csoportba tartoznak azok, akik szellemi irányítói, vezetői voltak az 1956-os eseményeknek.

A második csoportba tartoznak azok, akik vétlen áldozatai voltak az utcán felelőtlenül lövöldözők golyóinak, vagy a harci eseményeknek.

A harmadik csoportba tartoznak azok a *köztörvényes bűnözők*, akik 1956-ban gyilkoltak, raboltak. Ez a csoport az, amely valóságos hajtóvadászatot folytatott a kommunisták ellen és a legkegyetlenebb módon számoltak le áldozataikkal, majd kirabolták lakásaikat. Ehhez a csoporthoz tartoztak azok, akik nem ismertek kegyelmet sem gyereknek, sem öregnek, sem nőnek, sem sebesültnek.

A negyedik csoportba tartoznak azok, akiket a legbrutálisabban, legkegyetlenebbül gyilkoltak meg politikai meggyőződésük, kommunista, forradalmi múltjuk miatt." (Kiemelések az eredetiben. K. F.)

A levél ezután részletesen hivatkozik a Köztársaság téri pártház ostromára, *Asztalos János*[156] halálára, a „halállisták alapján" meggyilkoltakra. Szól „Sziklai Sándor honvéd ezredesről, akit sebesülten az utcára vonszoltak és több órán keresztül halálra kínoztak, valamint apósáról Kiss Lajosról, a budakeszi Hazafias Népfront, elnökéről, akit fejszével gyilkoltak meg..."

[156] Asztalos János (Pozsony, 1918 – Budapest, 1956) aranyműves, kommunista politikus, hivatásos katona. Aranyműves szakmát tanult. 1937-től MSZDP-tag. 1940-1941-ben katonai szolgálatot teljesített, szakaszvezetőként szerelt le. Bekapcsolódott az függetlenségi mozgalomba, 1942 májusában letartóztatták, másfél évre ítélték, majd internálták. 1945-ben Nagykanizsán szervezte meg a MKP szervezetét. Hivatásos pártfunkcionárius. 1948-tól századosként hivatásos katona. 1948-ban őrnagyi rangban a Kossuth Akadémia Politikai Osztályán kapott beosztást, 1949 júliusától a Térképészeti Intézet politikai tisztje, szeptembertől a Tüzértiszti Iskola párttitkára. 1950 augusztustól alezredes. 1951 novembertől az 1. honvédkerület parancsnokának politikai helyettese. 1953. májusától a Hadtápszolgálat Főnökség Politikai Osztály vezetője, ezredesi rangban. 1956. október 23-tól a MDP Budapesti Pártbizottsága Köztársaság téri épületét védő ÁVH-s egység parancsnokának – Tóth Lajosnak – politikai helyettese. Az ostrom során agyonlövik, holttestét meggyalázták.

A levél – *a kommunista mitológia kanonizált rémtörténetein alapszik* – valójában nem kevesebbet szolgált, mint éket verni és megakadályozni, hogy a forradalom megtorlásának áldozatai igazságszolgáltatáshoz jussanak. Aligha valószínű, hogy a két özvegy spontán megnyilatkozásáról lenne szó. A levél tartalma és szerkezete arról árulkodik, hogy a cél: a forradalomról alkotott korábbi mítoszok fennmaradjanak, és hogy az újraértékelés és annak következményei ne jelenhessenek meg a közéletben.

A Köztársaság téri ostrom a kommunista „történetírásban" az „ellenforradalom tobzódásának" „tantörténete", amely a Köztársaság tériek perén és Hollós Ervin–Lajtai Vera[157] pamfletjein alapult.

A Köztársaság téri eseményekről ma már sokkal alaposabb ismereteink vannak, mint 1989-ben lehettek. Horváth Miklós és Tulipán Éva kutatásai tudományosan bizonyított, részletes történetet tártak fel az eseményekről, amelyek *megcáfolják* a kommunista legendárium Köztársaság téri mítoszát.[158]

Sziklai Sándor (1895–1956) ezredes – az orosz és spanyol polgárháborúk harcosa, a szovjet hadsereg tisztje, a Hadtörténeti Múzeum igazgatója – ügyét első ízben a Történelmi Tényfeltáró Bizottság II. jelentése kérdőjelezte meg és mutatott rá a koncepciós per ténybeli valótlanságaira.[159]

A BM Pest megyei Rendőrkapitányság Politikai Nyomozó Osztálya 1959. március 31-én egy titkos jelentésben megállapította: „...Sziklai és apósa a támadás közben TT pisztollyal – mely Sziklai birtokában volt – öngyilkosságot követett el". Az anyakönyvet 1959. november 4-én az alábbiak szerint javították: Kiss Lajos esetében a halál oka: „fejszével fejbe verték, olyan agysérülés, amely azonnal halált okozott." Sziklainál: „a halál oka: önkezű lövés."

[157] Hollós Ervin–Lajtai Vera: *Köztársaság tér 1956.* Kossuth Kiadó, Bp. 1977. U. ők: *Drámai napok.* Kossuth, Bp., 1986.

[158] Horváth Miklós: *1956 hadikrónikája.* Akadémiai Kiadó, Bp., p. 275–279. Ő: *Részletek a Köztársaság tér történetéből.* In: Magyar Honvéd, 1993. okt. p. 40-41. Tulipán Éva: *Köztársaság tér 1956. október 30.* In: Korrajz 2002. A XX. század Intézet évkönyve Bp., 2004., p. 180–193

[159] *Sortüzek – 1956. II. jelentés.* Igazságügyi Minisztérium Tényfeltáró Bizottság – 1994 (szerk.: Kahler Frigyes). Antológia Kiadó, Lakitelek, 1994. p. 30-31. A témát részletesen vö.: Speck István: *A Sziklai-ügy. Budakeszi, 1956.* Magyar Menedék Könyvesház.

Kiss Lajos – Sziklai apósa – Sziklai áldozata volt, aki szörnyű tette után öngyilkos lett. Mire a tüntetők behatoltak a budakeszi házba, ahol a két férfi tartózkodott – s ahonnan Sziklai kilőtt az emberekre –, már csak a két holttestet találták meg a hatóságok. Mindezt jól tudták, mégis az ügyben hat halálos ítélet született, amelyből kettőt végrehajtottak – a többi elítélt korábban külföldre menekült –, további négy vádlott életfogytig tartó ítéletet kapott, hét társuk, pedig összesen mintegy 60 évet.[160]

Az „özvegyek levelével" manipuláló szélsőbal azt nem tudta elérni, hogy négy kategóriába sorolják az „áldozatokat". A levélnek azonban nyoma maradt az első semmiségi törvényen.

Kulcsár Kálmán miniszteri előterjesztése[161] az első semmisségi törvényről leszögezi:

„A jelen törvényjavaslat lényege azon nyugszik, hogy nem a megbocsátástól motivált gesztusértékű elhatározásról van szó, hanem arról, hogy a politikai bűncselekmények miatti elítéléseknek *nem volt jogalapjuk*, mert Nagy Imre és kormánya nem államrend elleni összeesküvést szőtt, hanem a diktatórikus felfogású és módszerű sztálinista-rákosista »szocializmus építésének« gyakorlatát akarta felváltani a pluralista, demokratikus intézményrendszerrel. Következésképpen az e kormány rendelkezéseit végrehajtó, illetve ennek a politikai felfogásnak megfelelő magatartás nem minősülhet bűncselekménynek."

Az előterjesztés lejjebb kitér a köztörvényes bűncselekményeknek minősített esetekre:

„Más a helyzet azoknál az elítéléseknél, amelyek során úgynevezett köztörvényes bűncselekményekben, vagy abban *is* kimondták a bíróságok az elkövető bűnösségét. A sommás törvényi értékítélet – éppen a népfelkelést követő megtorlás áldozatai tisztaságának védelme és a népfelkelés vétlen áldozatainak emléke miatt – *nem nélkülözheti a megszorítást.* Ezekben az

[160] *1956 Kézikönyve. Megtorlás és emlékezés.* 1956-is Intézet, Bp. 1996, p. 275. Fehér István halál (távollévő), Tóth Miklós halál (távollévő), Tóth István életfogytig (távollévő), Tóth Lajos 15 év (távollévő), Ács Vendel István 15 év (távollévő), Farkas Pál 11 év (távollévő), Horváth Zoltán 18 év (távollévő), Schrődel Mária 5 év (távollévő), Straub János életfogytiglan, Lendvai Dániel 8 év, Mihály István 10 év, Takács Kálmán halál, Barabási Ferenc életfogytiglan, Dombi Béla életfogytiglan, Bokor János halál, Dömény László 4 év.

[161] MNL (MOL) XIX-E-1-aj 40 014/1989/336 IM. IV.

ügyekben részben hivatalból, részben kérelemre a Legfelsőbb Bíróság elnökének előterjesztésére a Legfelsőbb Bíróság *Elnökségi Tanácsának* kell döntenie a semmisségről." (Kiemelés tőlem. K. F.)

Mint korábban említettük, ez a bíróságok hatáskörének oktalan elvonását jelentette, s ezért szakmai hibaként is felfoghatjuk – jól tudhatta ezt Kulcsár Kálmán is –, mégis ez a *politikai gesztus volt* a kisebb rossz, a balszél megnyugtatására.

A Gombos Endre-levelek

A rémtettek mitológiája – amelyet Kádár rendszere a koncepciós perek sorozatával teremtett meg –, szívósan tartotta magát az első semmisségi törvény elfogadása után is.

Tanulságos az a levélváltás, amely dr. Gombos Endre „jogász"[162] és Kulcsár Kálmán igazságügy-miniszter között zajlott 1989. október és november hónapjában. Dr. Gombos Endre levelet írt az igazságügy-miniszternek[163] az 1989. október 1-i Vasárnapi Hírek részére adott nyilatkozatára – amely szerint semmisnek kívánják nyilvánítani a harci cselekményekhez kapcsolódó egyes köztörvényes bűncselekményeket is – reagált felháborodottan:

„Miniszter Úr! Egyenesen kétségbeejtőnek tartom, hogy a felsorolt... köztörvényes bűncselekmények elkövetésére az elítélteknek salvus conductust[164] akar adni. Ön arcpír nélkül ki akarja mondani, hogy aki jogtalanul úgy tulajdonított el valamit, hogy valaki ellen erőszakot, vagy élet vagy testi épség elleni közvetlen fenyegetést alkalmazott a szóban lévő időszakban, a „népfelkelés"-sel összefüggésben, az nem követett el bűncselekményt. Azt az idézett, boldogtalan példát említi, hogy nem követtek el bűncselekményt azok a felkelők, akik azért hatoltak be az élelmiszer-üzletbe, hogy fenntartsák magukat. Például esetleg abban az esetben, amikor elindultak a budapesti pártház megostromlására és hogy jóllakottan ölhessék meg Mező Im-

[162] Dr. Gombos Endre (1928–2002) jogász, ügyvéd – jogtanácsos

[163] IM. Büntetőjogi Főosztály 40014/716/1989 – érkezett 1989. okt. 16-án. – kiszignálva László Jenő államtitkárnak.

[164] Oltalomlevél

rét[165] és társait, valamint a szintén ártatlan kiskatonákat!?... Én viszont csak legfeljebb kegyelemben részesültem volna, ha történetesen alapvető élelmiszert rabolok, hogy állapotos feleségemnek élelmet szerezzek, ugyanis valóban semmi élelmünk nem volt... Most már várom, hogy ezek után valamelyik Orbán Viktor vagy Roszík Gábor[166] követelni fogja Francia Kis Mihály (sic!) nevesített felmentését, mondván, hogy fehérterrorbeli cselekményei '56-ban már elévültek és már hősként viselkedett. Miniszter Úr, szomorú dolgok ezek..."

A levélre Kulcsár Kálmán miniszter rövidesen választ küldött, amelyben magyarázatot adott a háborgó levélírónak az időközben elfogadott törvény kifogásolt rendelkezéseiről.[167]

„Megértem, hogy a köztörvényes bűncselekményeket is érintő semmisség – *személyesen is megélt megpróbáltatásaira is tekintettel* – meg nem értést és elutasítást váltott ki Önből... A harci helyzetben elkövetett cselekményeket nem lehet a békés körülmények magatartási szabályai szerint értékelni, a személy vagy dolog elleni erőszak ugyanis a harci cselekmények szükséges velejárója. Ön mint jogász nyilvánvalóan arról is rendelkezik ismeretekkel, hogy az ilyen cselekmények elkövetőit nem ugyanilyen szándék, motívum vagy célzat vezette cselekedetei során, mint a köztörvényes bűntettek elkövetőit." (Kiemelés tőlem. K. F.)

[165] Mező Imre [születési neve Mehrel Izsák] (Ramocsaháza, 1905. december 13. – Budapest, 1956. november 1.) kommunista politikus. Szabóinas, majd Belgiumba emigrált (1927), ahol belépett a kommunista pártba. Harcolt a spanyol polgárháborúban, majd a francia ellenállási mozgalomban. 1945-ben hazatért. A MKP, MDP aktivistája. 1956 júliusától a MDP KV tagja. 1956. október 23-tól a párt Katonai Bizottságának tagja. A budapesti pártbizottság épületébe küldik, ahol október 30-án kitörtek a harcok. Két tiszttel – fehér zászlóval – ki akart lépni az épületből a megadás letárgyalására. *Hátulról lelőtték a kapuban. A Corvin közi nemzetőrök vitték kórházba, ahol életét vesztette.*

[166] Roszík Gábor (Budapest, 1954. augusztus 15.) evangélikus lelkész, politikus. Teológiai tanulmányait Budapesten végezte (1972–1978) 1978. nov 18-án szentelték pappá. Segédlelkészi ideje alatt (1979–1984) angliai, franciaországi, németországi, horvátországi és oroszországi tanulmányutakon vett részt. 1984 -től parochus Gödöllőn. Az MDF gödöllői szervezetének alapítója (1988). 1989. július 22-én az ellenzék támogatásával képviselői mandátumot szerzett. Indítványozta az utolsó egypárti parlamentben 1956. október 23-a nemzeti ünneppé nyilvánítását. 1990–1994 ig MDF-es országgyűlési képviselő. Az MDF Országos Elnökség tagja (1990–1993).

[167] 40 014/1989/716. IM IV/1 1989. nov. 2.

A levél rámutatott arra is, hogy a nem harci cselekmények során elkövetett köztörvényesnek minősített cselekményeket egyéni felülvizsgálat során vizsgálják meg, továbbá: „Nem kívánunk azonban menlevelet adni a hírszerzőknek, az egyéni bosszúból lincselőknek és azoknak, akik az eseményeket bűncselekmények elkövetésére használták fel."

Kulcsár Kálmán levelére Dr. Gombos Endre nyomban válaszolt, levele sokkal inkább keserűség és szemrehányás volt, mint a kérdés érdemi vitája.[168]

„Nem kértem és nem vártam Öntől választ levelemre, egyébként pedig reagálásának természetesen gyakorlati jelentősége nem lehetett... Udvariassági gesztusát mindenesetre köszönöm... Ezek ellenére nem tudom visszafogni magam, hogy ne kommentáljam válaszát."

Okát adta annak is, hogy miért meggyőzhetetlen:

„Ez a törvényjavaslat – mint sok minden más – az illojális ellenzékiek és az államminiszter úr, én őket egy kalap alá veszem, által irányított *pszichikai diktatúrában* fogant. Ilyen politikai légkörben a politikai alapon, elsődlegesen jogi tartalmú törvényjavaslatokban a jogi axiómáknak édes kevés szerepük van. Nem akarok Justinianusig visszamenni, de a jog bölcsőjében is a rablás az már rablás volt. Ezen túlmenően – ne vegye rossznéven nem akarom kioktatni, hiszen Ön akadémikus –, a jognak vannak olyan sarkalatos tételei, amelyeken még a Magyar Köztársaság kormánya sem tehetné túl magát... Miniszter Úr! Lehet, hogy sem Ön, sem én nem fogom megérni – és én most nem a pártállamhoz való visszarendeződésre gondolok –, de eljöhet az az idő, amikor valamelyik elkövetkező országgyűlés szégyellni fogja, hogy politikai indíttatással súlyos deliktumokért kiszabott büntetéseket *semmisnek nyilvánított.*"

Az idézett levélváltás nem csak azért tanulságos, mert abban a törvényt előterjesztő miniszter oly türelmesen magyarázza meg a felvetett kérdés jogelméleti alapját értetlenkedő levélírójának, de jól tükrözi ugyanazt a terror-legendáriumra épülő jogászi dogmatizmust, amelyre az „özvegyek levelével" kapcsolatban már utaltunk.

Kiegészítésül még annyit: a Mező Imre-legendával kapcsolatban ma már tudjuk, hogy az életét vesztett pártvezetőt nem a felkelők, hanem a pártházat védő ÁVH-sok lőtték le, hátulról. A megtorlás ügyeinek részletes is-

[168] Érkezett 1989. nov. 14.

merete után pedig *teljes bizonyossággal állíthatjuk*, hogy a köztörvényes minősítés alkalmazása a megtorlás rendszeresített jogi technikájához tartozott. Így a megjósolt „szégyenkezés"-re másoknak és más okból van okuk.

Ami dr. Gombos Endre ténybeli ismereteit illeti, azok aligha terjedhettek túl a kádári propaganda '56-ról alkotott képén.

A Kulcsár-levél utalása, amely a „személyesen is megélt megpróbáltatásaira" vonatkozik, valójában a levélírónak nem az '56-tal kapcsolatos sérelmeire vonatkozik, hanem arra, hogy Gombos doktor holokauszt túlélő, akinek családja a nemzeti szocialista terror áldozatává vált. Személyében így a Kádár-korszak történelemhamisítása sokkal inkább valóságnak tűnhetett.

A forradalom megtorlásával kapcsolatos első semmisségi törvény – némi ellenszél mellett – kihirdetésre került, és a bíróságokhoz sorra érkeztek a semmisségi kérelmek. Ez idő szerint nem állt rendelkezésre olyan összesített statisztika, amely a helyt adó és elutasított semmisségi kérelmekről készült.[169]

A törvény hatályba lépését követően azonban, nyomban érzékelte a bírói gyakorlat, hogy *az egykor megállapított tényállásokhoz kötötten, nem lehet megnyugtatóan állást foglalni* olyan ügyekben, ahol a nem harci cselekményekkel összefüggésben megállapítás után kellett dönteni súlyosan minősülő életellenes cselekményekről. Emblematikus példa e körben a Tóth Ilona-ügy, amelynek megoldására csak a negyedik semmisségi törvény adott – teljesen új filozófia mentén – megfelelő jogi orvoslást. Nem véletlen, hogy éppen ezért a törvény a *lex Tóth Ilona*[170] nevet kapta a jogász társadalom körében.

[169] 1989–1999 között Veszprém megyében az első semmisségi törvény alapján 303 ügy érkezett (Korbély Zoltán: *A semmisségi törvények gyakorlata Veszprém megyében.* In: Büntetőjogi tanulmányok III. Kairosz Kiadó, Bp. p. 229–233). Zala megyében csupán 24 kérelem érkezett (Cserjési Jenőné: *A semmisségi törvények gyakorlati alkalmazása a Zala megye bíróságai ügyirataiból.* In: Büntetőjogi Tanulmányok III. p. 235–295.) Győr-Moson -Sopron megyéből csak egy összesített adat áll jelenleg rendelkezése, e szerint 1022 kérelem érkezett a három semmisségi törvény alapján (Nagy Zoltán: *A semmisségi törvények végrehajtásának bírósági tapasztalatai Győr-Moson-Sopron megyében.* In: Büntetőjogi tanulmányok III. p. 297–299)

[170] Kahler Frigyes: *„Lex Tóth Ilona"* In: Büntetőjogi tanulmányok XI. MTA VEAB Veszprém, 2010, p. 35–38. A Tóth Ilona-ügy részletes elemzését vö.: M. Kiss Sándor – Kiss Réka: *A csalogány elszállt – Tóth Ilona tragikuma.* Kairosz Kiadó, Bp. 2007.

Vissza a második semmisségi törvény előkészítéséhez

A jogász-történész vegyesbizottság történész albizottságának viszontagságairól Zinner Tibor társelnök részletesen beszámolt, ezért erről e helyen bővebben már nem kell értekezni. Csupán annyi megjegyzést kívánok fűzni Zinner professzor visszaemlékezéséhez,[171] hogy a „Tájékoztató – Jelentés a kormány által kinevezett történész-jogász tényfeltáró bizottság történész szekciójának kutatási eredményeiről" című – 5 oldal terjedelmű – elaborátum, amelyben összefoglalja a „368 oldal tényfeltáró, illetve a 47 oldal értékelő forrásanyag" taralmát, 1990. február 24-i keltezéssel fekszik el a második semmisségi törvény iratanyagánál az elvi anyagok dossziéjában.[172] Az albizottság jelentése nyilvánvalóan ezután került az Elemző–Értékelő Bizottság[173] ülése elé. A bizottság elnöke Ormos Mária akadémikus minden bizonnyal hamarabb kapta meg a jelentést, amelyről Zinner 1990. február 9-i levele tanúskodik.[174]

A jogász albizottság feladatait ténylegesen dr. László Jenő államtitkár és dr. Jakucs Tamás[175] főosztályvezető és dr. Palánkai Tiborné főosztályvezető-helyettes irányította és értékelte.

Már korábban utaltam rá, hogy a bizottság azért jött létre lényegesen nagyobb számú taggal, mert ezres nagyságrendben kellett megvizsgálni az 1956-os forradalomig terjedő időszak pereit.

[171] Zinner Tibor: *Személyes adalékok (is) az első két semmisségi törvény hátteréhez.* In: Büntetőjogi Tanulmányok III. Kairosz, Bp. 2002. p. 88–91.

[172] MNL (MOL) XIX-E-1-aj. 24. doboz 40.014/1/1.

[173] Az Elemző–Értelmező Bizottságot a Németh-kormány kormányhatározattal hozta létre 1989. május 5-én. Elnöke Ormós Mária, tagok: többek között Fejti György, Kulcsár Kálmán, Szakács Sándor és – a TIB előterjesztésére több szervezet nevében is – Kosáry Domokos akadémikus.

[174] Zinner: *Személyes adalékok (is)...* p. 91.

[175] Jakucs Tamás, dr. (??) 1957-ben szerzett jogi diplomát az ELTE -n. Fogalmazó (1959), majd bíró az Esztergomi járásbíróságon (1959. december). Megyei bírósági bíró Esztergomban (1960), majd a IM-ban a bírósági főosztály munkatársa (1961). A Békés Megyei Bíróság elnöke (1968-tól), 1981-től az IM-ban főosztályvezető. 1990-től a Fővárosi Bíróságon elnöki bíró-csoportvezető. A Károlyi Gáspár Református Egyetem jogi karának professzora.

A vizsgálatról mintegy „alapbizonylatul” *adatlapot* kellett ügyenként kiállítani.[176] Az elvégzett vizsgálatokat követően egy-egy bizottsági tag a maga területéről általában hosszabb-rövidebb összefoglaló jelentést írt.

A vizsgálatok részben területi egységekhez kapcsolódtak – így pl. Kárpáti Piroska és Csecserits István a Pest megyében, Nehrer Péter BAZ megye, Mesterházy István Zala megye ítélkezési gyakorlatát dolgozta fel, mások szervezeti specifikumban kutattak, mint Kónya István és Egri Géza a katonai ügyek területén vagy Kozma Istvánné Váradi Katalin a parasztságot érintő területen.

Az egyes kutatók összefoglaló jelentései[177] eltérő színvonalúak, tükrözik készítőjük szakmai felkészültségét, valamint szemléletét. Szabó András – aki ekkor az MTA Állam- és Jogtudományi Intézet tudományos főosztályvezetője volt – (később alkotmánybíró és a Zétényi[178]–Takács[179]-törvényt felülbíráló alkotmánybírósági határozat előadója) 27 oldal terjedelmű dolgozatában elsősorban az ügyek nyomozati szakaszára koncentrál és levonja a következtetést, amely egyébként egybeesett Kónya István, Spitz János, Kónyáné Kutrucz Katalin és a saját kutatásaim tapasztalataival. Így fogalmaz: „Mivel a nyomozás inkorrekt, a bírói ítélettel szentesített »történeti tényállás« sorsa osztja az inkorrekt nyomozás tényállásának inkorrektségét, tehát csak formális egybeesésről, de nem a tényleges, valóságosan megtörtént eseményekkel való egybeesést mutatja”.

Ehhez képest hangsúlyozza: *„az ügy ura végig az ÁVO volt és maradt”* ...a bíró pedig *„politikai elkötelezettsége és párthűsége folytán ugyancsak az államvédelem ügynöke.”* (Kiemelések az eredetiben. K.F.)

[176] MNL XIX-E-1. aj. 40014/1403/IV. – 39. doboz

[177] MNL XIX-E-1. aj. 40.014/1403/I. – 36. doboz

[178] Zétényi Zsolt, dr. (Veszprém, 1941. augusztus 9.) az ELTE jogi karán szerzett diplomát (1964). A Legfelsőbb Bíróságon tanácsjegyző (1967-1968), majd az Országon Kriminológiai Intézetben tudományos munkatárs (1968-1969). Jogtanácsos, majd ügyvéd. 1987- 1995 között az MDF tagja, 1993-1994-ben elnökségi tag. 1990–1994-ig az MDF országgyűlési képviselője. 1994 után ügyvéd, a nemzeti jogvédő szervezetekben vezető szerepet tölt be.

[179] Takács Péter, dr. (Büdszentmihály, 1941. márc. 2.) A Kossuth Lajos Tudományegyetem bölcsész karán magyar–történelem szakán szerzett diplomát. Középiskolai tanár Nyírbátorban (1968–1971), majd a Magyar Rádió tudósítója. 1986-tól főiskolai tanár Nyíregyházán. 1988-tól az MDF tagja, 1990–1998 között országgyűlési képviselő. Kandidátus.

Befejező mondataiban kemény megállapításokat tett – amelyek egyébként mindenben megfelelnek az egykor volt valóságnak – „a koncepciós perek nem az ÁVO igazi szégyenei, hiszen az ő kimondott és elismert feladata volt minden eszközzel védeni a politikai hatalmat, hanem a bíróságok szégyene, amelyek a törvényesség látszatával takargatták a mérhetetlen bűnöket. Jogászként elszégyelltem magam a periratok és nyomozati iratok olvastán. Hova süllyedhettünk jogászi öntudatunkban és tudatunkban. Ebből a katarzisból van kivezető út: a jogállamiság értékeinek maradéktalan érvényesítése, hogy sohase fordulhasson elő bűntudattal hozott jogi döntés!”

Szabó András[180] vizsgálati eredményeihez Kónyáné Kutrucz Katalin[181] munkája áll talán legközelebb.[182] Kónyáné Kutrucz Katalin mintegy 60 000 oldalnyi anyagot tekintett át munkája során.

Tóth Mihály – bizottsági tagsága idején a Fővárosi Főügyészség osztályvezető ügyésze – később helyettes-államtitkár, végül tanszékvezető egyetemi tanár –, kutatási területét elsősorban eljárásjogi aspektusból közelítette meg és elemezte.

[180] Szabó András, dr. (Radnót, 1928. február 19. – Pilisborosjenő, 2011. július 30.) jogász, kriminológus, alkotmánybíró, akadémikus. 1947-től tanult a budapesti egyetemen, de tanulmányait a katonai behívó megszakította. Politikai tisztként szolnoki beosztást kapott, de nem vallott feljebbvalója ellen, ezért kizárták a hadseregből. Egyetemi tanulmányait az ELTE-n 1950-től folytathatta. 1953-ban szerzett jogi diplomát. A MTA Állam- és Jogtudományi Intézetének munkatársa. 1956-ban a XII. kerületi nemzetőrök parancsnoka, részt vett fegyveres akcióban is. A forradalom után internálták, 1959-ben szabadult. Visszavették az Állam- és Jogtudományi Intézetbe. 1989-től osztályvezető. Az Ellenzéki Kerekasztal büntetőjogi bizottságának elnöke. Szegeden c. egyetemi tanár (1989), majd professzor (1992). Alkotmánybíró (1990–1998). A MTA levelező tagja (1988), a MTA tagja (2004).

[181] Dr. Kónyáné dr. Kutrucz Katalin (Érsekújvár, 1948. február 2.) jogász, politikus. Az ELTE jogi karán 1971-ben szerzett diplomát. A büntetőjogi tanszéken oktatott 1982-ig, amikor is a Vigília folyóirat szerkesztőségében dolgozott. 1983-tól ismét az ELTE oktatója adjunktusi beosztásban. 1988-tól az MDF tagja, a Független Jogász Fórum alapító tagja. Az Ellenzéki Kerekasztal tárgyalásokon büntetőjogi szakértő. 1990-től az MDF országgyűlési képviselője 1996 áprilisáig, amikor is a Magyar Demokrata Néppárt alapító tagjaként országgyűlési képviselő. Új pártja az 1998-as választások során nem jutott be a parlamentbe. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára főigazgató-helyettese.

[182] Vö. még: Kónyáné Kutrucz Katalin: *„Kérem nevezetteket szabadon bocsájtásuk esetén Hatóságomhoz visszakísértetni” kutatási tapasztalatok.* In: Büntetőjogi tanulmányok III. p. 107–150. Uő.: *Amiről az iratok vallanak.* In: Büntetőjogi tanulmányok XI. p. 23–33.

Ennek során a klasszikus eljárásjogi alapelvek érvényesülésével foglalkozva szólt az ártatlanság vélelme helyett érvényre jutó *„bűnösség megdönthetetlen vélelméről"* (Kiemelés az eredetiben. K. F.) ír, aminek írásos bizonyítékát a titkos utasításokban én is megtaláltam.

A személyi szabadság és más állampolgári jogok kérdésében példákkal illusztrálva mutatja be az előzetes letartóztatás jogállammal ellentétes működését. A közvetlenség elvét vizsgálva annak rendszeres megsértését mutatja be, míg a bizonyítás és bizonyítási eszközök elemzésénél a koncepciós perek egyik jellegzetességével – a terhelt beismerő vallomásával – foglalkozik behatóan. A vallomások kikényszerítése, a fogdaügynökök alkalmazása, az erőszak és a fenyegetés széles skálájának bemutatásával ad képet a koncepciós perek „eljárásjogáról".

Marton Gyula – budapesti ügyvéd – többek közt a bírói függetlenség kérdésével foglalkozik. Dolgozata – sok tekintetben – nélkülözi a tudományos elemzés objektivitásának követelményeit és inkább ügyvédi tapasztalatait, szubjektív benyomásait adja elő. Dolgozata így sokkal inkább memoár, mint tudományos elemzés.

Barcsay Sándor budapesti ügyvéd 55 ügy vizsgálatáról számolt be 13 oldalon. Közöttük olyan jelentős ügyek szerepeltek, mint a „Fehér Gárda", az „Antibolsevista Gárda" pere. Barcsay megközelítése azért jelentős, mert rámutat azokra a koncepciós perekben feltalálható sajátosságokra, amelyek túl a kikényszerített vallomásokon és meghamisított bizonyítékokon, *a jogszabályokkal való visszaélést* is bemutatja.

Dolgozatának ez az egyik erőssége. A másik, hogy több ponton megtalálta az összefüggést a *„politikai szempontból kívánatos és szükséges"* (Kiemelés az eredetiben. K. F.) nyomozati és igazságszolgáltatási aktusok, valamint a legmagasabb politikai hatalmi szint elvárásai között.

Rámutat továbbá a koncepciós perek egy másik sajátosságára is a „minden esetben kegyetlenül eltúlzott büntetések" alkalmazására.

Ugyancsak fontos felismerése az 1946. évi I. tc.-lyel kapcsolatban, hogy a köztársaságot és a demokratikus államrendet védő törvény tartalmát, a diktatúra mintegy megfordítva, a saját hatalmát kívánta a törvény által megerősíteni.

Spitz János – ebben az időben a Vas Megyei Bíróság bírája – az általa végzett vizsgálat után javaslatot terjesztett elő, amelyben ügycsoportonként indítványozta – mintegy 15 bűncselekménnyel kapcsolatban[183] – a semmisség megállapítását. Ezek a legfontosabb államellenes, valamint a szólásszabadsággal összefüggő elítélések, a tervbűncselekmények és a közellátási bűncselekmények voltak.

Mesterházy István dolgozata – később megjelent a Büntetőjogi Tanulmányok hasábjain is[184] – foglalkozik az 1945. évi VII. tv. alapján lefolytatott népbírósági ügyekkel is, felsorolva azokat a nem kis számban tapasztalt törvénysértéseket, amelyek a népbírósági eljárásokban megállapíthatók voltak. Dolgozatának ez a része azért is kiemelést érdemel, mert egy – a későbbi semmisségi törvények által meg nem oldott területről – ad figyelemfelhívó tudósítást.

Később Zinner Tibor tett jelentős erőfeszítéseket a kérdés orvoslására – erről később részletesebben szólunk – eredménytelenül.[185]

Nem sokkal a jogász albizottság tagjainak tartott államtitkári eligazítás után hívatott Jakucs Tamás főosztályvezető. Négyszemközt tartott megbeszélésünkön kifejtette, hogy túl a szorosan vett témámon – a Heves megyei anyag vizsgálatán –, szeretné ha elvi jelleggel kitérnék a vizsgált időszak büntető-anyagi és eljárásjogi anomáliáira és szembesíteném a sztálinista ítélkezés tényleges helyzetét a jogállami követelményekkel, s nem utolsó sorban az adott időszak leírt és kihirdetett joganyagával. Ezzel kezdődött a pszeudo-jog kutatása – igaz akkor még nem volt rá elnevezés.

---

[183] BHÖ [A hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása. Bp. 1952.] 1. pont 1-2 bek, 2. pont a, b. bek; 3. pont a, b bek; 4–7. pont; 8. pont; 9. pont; 25. pont; 26–30. pont; 31. pont; 35–47. pont; 160. pont; 160/d pont; 238–246., valamint 249-250. pont; 269-270., továbbá a 276. pont.

[184] Mesterházy István: *Összefoglaló jelentés a koncepciós bűntető ügyek felülvizsgálatáról Zala megyében.* In: Büntetőjogi Tanulmányok V. Veszprém VEAB p. 11–28.

[185] Zinner Tibor: *Személyes adalékok (is)...* p. 103–106, vö. még: Kónya István: *Amit a semmisségi törvények nem oldottak meg.* In: Büntetőjogi tanulmányok III. p.197–228. Ua.: *Amit a semmisségi törvények még mindig nem oldottak meg.* Büntetőjogi tanulmányok XI. p. 39–52. Zinner Tibor 1991. június 24-én kelt levele Kahler Frigyes IM főosztályvezetőhöz – fénymásolat a szerző birtokában.

Rövid kitérő – a források üzenete

1945 után sajátos *„kettős normarendszer"* (Kahler, Zlinszky János,[186] Handó Tünde,[187] Zinner Tibor[188]) alakult ki. *A kihirdetett jogi normákat, felülírják alacsonyabb szintű normák, valamint* (pl. törvényben foglalt jogot miniszteri rendelet vagy utasítás) *jogi normát nem is öltő párthatározatok, sőt politikai elvárások.* Ez utóbbiakat a jogirodalomban *pszeudo-jogi normáknak nevezzük.*[189]

Ries István[190] szociáldemokrata igazságügyminiszter nyíltan is *politikai elégtételnyújtásról* beszélt és a népbíráskodást úgy fogta fel, hogy az „a nemzet pere megrontóival szemben". Sajátos ellentmondást rejtő mondatában kifejtette: „A felelősségre vonásnak kérlelhetetlennek és igazságosnak kell lennie, hogy érezzük: *ezeknek a bűnöknek az elkövetői nem várhatnak igazságot, csak megtorlást...*" (Kiemelés tőlem. K. F.)

A népbíráskodás során félretéve a jogállam kizárólag egyéni bűnösséget elismerő elvét, nem egyszer a *kollektív bűnösség* szerint döntöttek (pl. mint Zinner kutatásai feltárták, olyan volksbund tagok esetében, akik semmilyen tevékenységet nem fejtettek ki). A népbíráskodás során alakult ki az az egész

[186] Zlinszky János, dr. (1928) jogtudós, alkotmánybíró, egyetemi tanár. 1951-ben – származása miatt – eltávolították a jogi karról. Hat évig építőmunkásként dolgozott. 1957-ben befejezhette az egyetemet. Jogtanácsos, majd 1968–1982 között ügyvéd. Ezt követően római jogot oktatott a miskolci egyetem jogi karán. 1990-től professzor, a Jogtörténeti és Jogelméleti Intézet igazgatója. A PPKE professzora (1995), majd emeritus professzor. 1989–1998 között alkotmánybíró. Az Európatanács Velencei Bizottsága tagja (1992–1998). Az Osztrák Tudományos Akadémia levelező tagja.

[187] Handó Tünde: *Ítélet nélkül.* In: Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis IV. Debrecen, 2004., p. 119–123.

[188] Zinner Tibor: *„A nagy politikai affér" a Rajk–Brankov-ügy* II. Saxum Kiadó, 2014, p. 397.

[189] Kahler Frigyes: *A „kettős normarendszer", avagy a pszeudo-jog működése Magyarországon.* In: Jogállam és diktatúra., Kairosz, Bp., 2005, p. 9–21.

[190] Ries István (Küngös, 1885. nov. 14. – Vác, 1950. szept. 15.): ügyvéd, szociáldemokrata politikus. 1945. júl. 27-től 1950. júl. 7-ig igazságügy-miniszter. Tíz nappal őrizetbe vétele előtt, július 17-én mentették fel. Az ÁVH vizsgálata során életét vesztette. Egyes adatok szerint agyonverték, mások szerint súlyos vesebetegségére nem kapott gyógyszert.

büntetőítélkezést a sarkaiból kifordító gyakorlat, amely „megteremtette" a *jogellenesség nélküli bűnösség lehetőségét.*

A büntetőjog kidolgozott fogalomrendszere egyik biztosítéka volt az önkény kizárásának. Nem véletlen, hogy ez ellen a jogi fogalomrendszer ellen indult támadás, amelynek az lett az eredménye, hogy a *jogi fogalmakat politikai fogalommal helyettesítették.* Pl. a „jogellenesség" klasszikus büntetőjogi fogalma helyére lépett a „reakciós" teljesen parttalan politikai fogalma, amely az adott időszakban mindenkit jelentett, aki nem kommunista, vagy nem a kommunista politika támogatója. „Tűrhetetlen volna, hogy a demokratikus haladást biztosító államrendet és államformát *reakciós erők* szervezkedése *akár alakilag jogellenesnek nem minősíthető* eszközökkel is veszélyeztesse"[191] (Kiemelés tőlem. K. F.).

Ezzel a„technikával" egy egészen más – másodlagos – normarendszer jött létre. Mindez oda vezetett, hogy a népbíróság kimondta: *bűnösség nélkül is el lehet ítélni bárkit, ha magatartása a hatalom ellenére van.*

A másodlagos normarendszer – amelyet a párthatározatok és elvárások töltöttek ki tartalommal – segítségével – első sorban – az izgatás és lázítás tényállása (BHÖ. 2. 1946: VII. tc., 2. §) volt alkalmas a hatalom önkényére.

Mindez a MKP célját szolgálta. Az MKP célja kezdettől fogva a kizárólagos hatalom megragadása, a kommunista diktatúra megteremtése volt, ami egyet jelent a polgári társadalom teljes megsemmisítésével, ideértve a társadalom – történetileg kialakult – „finomszerkezeteinek" felszámolását is. Mindez egyet jelentett azzal, hogy Magyarország elszakad Európától és a szovjet érdekszféra vazallus állama lesz. Az MKP csaknem teljes vezérkara Moszkvából érkezett Magyarországra. Kiemelkedő szerepet játszott a „trojka" – *Rákosi Mátyás, Gerő Ernő*[192] és *Farkas Mihály.*[193] Hozzájuk kapcsoló-

[191] NOT. I. 687/1949/22 ítélet a Mindszenty József bíboros és társai perben

[192] Gerő Ernő [születési néven: Singer Jenő] (Terbegec, 1898. júl. 8. – Budapest, 1980. márc. 21.) Kommunista politikus, 1918-tól tagja a Kommunisták Magyarországi Pártjának. 1920-ban Bécsbe emigrált, majd 1922-ben visszatért Magyarországra, ahol 15 évi szabadságvesztésre ítélték. 1924-ben fogolycserével a Szovjetunióba távozik, ahol a Komintern VB munkatársa lett. A spanyol polgárháborúban brigád-parancsnok, a szovjet állambiztonsági szervek ügynöke. 1944. november 5-én tért vissza Magyarországra. Ettől kezdve a kommunista vezetés második embere, a párt KV és a PB tagja (1945–1956), a titkárság tagja (1948–1951), Rákosival és Farkas Mihállyal a titkos honvédelmi bizottság tagja(1950–1853), a miniszterelnök első helyettese és belügyminiszter (1953 júliustól

dott negyedikként – a kommunista párt „főideológusa” – *Révai József.*[194] A MKP az 1945. évi választásokon igen szerény eredményt ért el (17%), ez a tény azonban nem csökkentette a kizárólagos hatalom megszerzésének igényét.

Ormos Mária szavaival: „...az MKP kezdettől fogva a hatalom kizárólagos megragadására készült, de azt a törekvését minden eszközzel leplezte. [...] Egy rövid átmeneti korszak illúziói, amelyeket az tett lehetővé, hogy Sztálin még nem döntött végleg a volt szövetségeseivel szemben követendő politikájáról. A játékban kétségtelenül részt vettek az MKP vezetői, akik részben tudatosan, részben öntudatlan elősegítették a nagy megtévesztést. Tapasztalat alapján egyébként be kell látnunk, hogy nagy tömegeket nem csak a nácizmus és a fasizmus tudott becsapni, félrevezetni.”[195]

1956 júliusig), a MDP első titkára (1956. júl. 18-tól október 25-ig), a MTA tagja (1949-1957). 1956. okt. 29-én a Szovjetunióba menekült, ahonnan csak 1960-ban térhetett vissza Magyarországra. 1962 augusztusában kizárták a pártból. Visszavonult a közélettől, fordításokból élt.

[193] Farkas Mihály [születési néven Lőwy Hermann] (Abaújszántó, 1904. júl. 18. – Budapest.1965. dec. 5.) nyomdász, kommunista politikus. 1944-ig emigrációban élt a Szovjetunióban. 1944-1945-ig az MKP (MDP) KV tagja. 1945 májusától 1953 júniusáig, majd augusztustól 1955 áprilisáig a PB tagja; 1945–1951-ig főtitkár-helyettes. 1945. július 15-1945. november 23-ig a BM politikai államtitkára. 1948. szeptember 9-től 1953. július 4-ig honvédelmi miniszter. 1956. október 13-án letartóztatták, 1957 márciusában 6 évre, majd 1957. április 19-én 14 évi börtönre ítélték. 1960. április 5-én egyéni kegyelemmel szabadult.

[194] Révai József [születési néven Léderer] (Budapest, 1898. okt. 12. – Budapest, 1959. aug. 4.) kommunista politikus. Középiskolás korában csatlakozott a Galilei Körhöz. Egyetemi tanulmányait Bécsben és Berlinben folytatta. 1918 novemberében a Kommunisták Magyarországi Pártja (KMP) egyik alapítója és a Vörös Újság belső munkatársa. A kommün bukása után emigrált. Az illegális KMP Központi Bizottságának (KB) póttagja, majd tagja (1926–1930). 1930-ban Magyarországra küldték, itt 3 és fél év börtönre ítélték. 1934–1937 között Moszkvában a kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságának (Komintern VB) munkatársa, majd a II. világháború alatt a Kossuth Rádió munkatársa szintén még Moszkvában. 1944-ben a Vörös Hadsereggel tért vissza Magyarországra. 1944–1956 között a Magyar Kommunista Párt (MKP), majd a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Központi Vezetőségében (KV) tag, 1945-1946, majd 1948–1953 között a titkárság tagja, 1953 júniusában és 1956 júliusától októberig pedig a Politikai Bizottságé (PB). A párt legfőbb ideológusa, a hatalomátvétel után a kulturális élet irányítója. 1949. júniustól 1953. júliusig népművelési miniszter. A Magyar Tudományos Akadémia tagja (1949).

[195] *Törvénytelen szocializmus.* Zrínyi Kiadó–Új Magyarország, Bp. 7. p. én.

A MKP – célja elérése érdekében – a megszálló szovjet erőkre, a szovjet támogatással kiépített MKP vezette – különböző néven ismert – *erőszakszervezetekre* – elsősorban a hírhedt politikai rendőrségre (Politikai Rendészeti osztály: PRO, Államvédelmi Osztály: ÁVO, majd Államvédelmi hatóság: ÁVH – Péter Gábor[196] vezető szerepet játszott a politikai rendőrség minden szervezeti keretében) támaszkodott.

A magyar társadalomról az ÁVH-nak 40 800 „bizalmi egyén” (besúgó) szállította az információkat, s a „szerv” 1 280 000 magyar állampolgárt tartott megfigyelés alatt, ez a családtagokra is kiterjesztve 6,4 millió magyart – a magyar társadalom 64%-át – érintette.[197]

Az MDP vezetése tudatosította: nincs külön magyar út, „...csak egy út van: a Szovjetunió vérrel megszentelt és dicsőséges útja...” (Szakasits Árpád). Az éberségi hisztéria, a koholt perek sokasága, a parasztság ellen irányuló eljárások jellemzik az 1948–1953 közötti korszakot. *A kötelező terménybeszolgáltatási rendszer* megsértése címén *400 000 paraszt ellen hoztak bírói ítéletet* (ez 5 fős családot számítva 2 millió ember).

A magyarok soha sem voltak olyan kizsákmányoltak és kiszolgáltatottak, mint a Milovan Đilasz[198] nyomán *„új osztály”*-nak[199] nevezett MDP-s párt-nomenklatúra uralma alatt.

[196] Péter Gábor: [születési nevén: Eisenberger Benjámin] (1906–1993) Szabó, pártmunkás, államvédelmi altábornagy, könyvtáros. 1931-től a kommunista párt tagja, a szovjet titkosszolgálat fedőszerve – a Vörös Segély – munkatársa. 1932-ben Moszkvában a Vörös Segély kongresszusán szervezte be a GPU. Az ÁVO-ÁVH vezetője, Rákosi akaratának kiszolgálója. 1953-ban Rákosi parancsára letartóztatták cionista összeesküvés vádjával. 1954-ben életfogytig tartó büntetésre ítélték, 1957-ben 7 évre változtatják. 1960-ban egyéni kegyelemmel szabadult. Ezt követően könyvtárosként dolgozott.

[197] Szakács Sándor–Zinner Tibor: *A háború „megváltozott természete.”* – Adatok és adalékok, tények és összefüggések 1944–1948 (Bp., 1997)

[198] Đilasz, Milovan (1911–1995) Jugoszláv kommunista politikus, politológus. 1932-től a Jugoszláv Kommunista Párt (JKP) tagja. 1938-ban a Tito vezette JKP-hoz csatlakozott. 1941–1945 között a partizánháború főparancsnokságának tagja. 1945–1953 között tárca nélküli miniszter, majd miniszterelnök-helyettes (1953-1954), a párt főideológusa. 1948-ban Moszkvában őt is árulónak nyilvánították. A negyvenes évek végére antisztálinista, majd a Borba c. pártlap hasábjain megkérdőjelezte az egypártrendszert. 1954-ben letartóztatták s ezért, valamint a külföldön megjelent Új osztály (The New Class) c. könyvéért súlyos börtönbüntetésre ítélték. 1961-ben szabadult. 1989-ben rehabilitálták.

[199] Milovan Đilasz: *Az új osztály* – A kommunista rendszer elemzése. München, 1958.

A Requiem...

A rám kiosztott több száz büntető ügy átvizsgálása és a vizsgálati kartonok kitöltése után az elmondottak szellemében – 199 oldal terjedelemben – készítettem el a *„Requiem avagy büntető ítélkezési gyakorlat Heves megyében 1949–1954”* című dolgozatomat.[200] A szűkebb időszak megjelölésére azért került sor, mert az általam vizsgált peranyag ezt az időszakot fogta át.

A dolgozat I. részében az eljárásjogi alapelveket szembesítettem azok alkalmazásával. Taglaltam a feljelentések keletkezését az előzetes letartóztatások tényleges gyakorlatát, a tanúk, szakértők, okiratok alkalmazását, a házkutatások „rendjét”. Külön fejezetben szóltam a bírósági tárgyalásokról és a meghozott határozatokról, a jogorvoslatokról, ideértve a rendkívüli perorvoslatokat is.

A II. részben az anyagi büntetőjogi alapelveket és azok alkalmazását elemeztem. Külön fejezetben szóltam azokról a törvényi tényállásokról, amelyeket a gyakorlat leginkább alkalmazott.

A III. rész tartalmazza azokat a javaslatokat, amelyek az elkövetett törvénytelenségek – ezek nagyságrendje és súlya valójában a magyar történelem kriminalizálását jelentette – orvoslását teszik szükségessé.

Javaslatom szerint „Mindezek megállapítása után a törvényben szükségesnek látszik kimondani, hogy nem követtek el bűncselekményt azok, akik a BHÖ. I.-II.; XI., XII., XIII. fejezetében foglalt tényállások valamelyike miatt ítéltek el 1956. október 23-ig”.

Szükségesnek találtam *„mindazokat megkövetni, akikkel szemben* a sztálinista államhatalom *törvénysértést követett el*, vagy olyan jogi normák alapján hozott ítéletet, amelyek a népfelséggel és emberi jogokkal összeegyeztethetetlenek. Meg kell állapítani, hogy ezek a személyek *nem elítéltek* – mert a velük szemben hozott *ítéletek kezdettől fogva érvénytelenek* –, hanem *egy bűnös hatalom áldozatai.*” (Kiemelések az eredetiben. K. F.) Szabó András – már hivatkozott – dolgozatával csupán a jelen kutatási program keretei között ismerkedtem meg és rácsodálkoztam, hogy idézett gondolatai mennyire azonosak az én záró gondolataimmal:

[200] Később a tanulmány megjelent a Rebellitas c. folyóirat, 1993. 1; 2;

„Borzadva bár, de ki kell mondani ezt az igazságot is és örökül kell hagyni az utánunk jövőknek: volt idő, amikor a bíróságok egy ordas hatalom tépő fogai mögött őrlő fogak voltak és szétzúzták ártatlan emberek életét, szabadságát, igazságát és reményét. A mi dolgunk, hogy ismét azzá váljanak, amire hivatottak: a jogrend és biztonság őreivé, az igazság templomává”.

Az 1989. szeptember 8-án elkészült dolgozatot – amelyhez csatoltam 32 dokumentumot fénymásolatban – személyesen adtam át az igazságügyi minisztériumban Palánkai Tiborné főosztályvezető-helyettesnek. Rövidesen értesítést kaptam, hogy a tanulmányból készítsek rövid összefoglalót, továbbá, hogy jelenjek meg Jakucs Tamás főosztályvezetőnél.

Az igazságügyi minisztériumban Jakucs Tamás főosztályvezető átkísért László Jenő államtitkárhoz. Az államtitkár közölte, hogy *a büntetőbírói tevékenység irányítására vonatkozó titkos utasítások* feldolgozására dr. Horváth Tibor a miskolci egyetem jogi karának büntetőjog professzora kapott megbízást, azonban az általa benyújtott dolgozatban nem tett eleget a feladatnak. Horváth professzor dolgozata ugyanis a szóban forgó időszak büntetőjogi joganyagáról értekezik, s abban nem esik szó a büntető bíróságok – az akkori alkotmánnyal és törvényekkel ellentétes – irányításáról.

Felhívott, hogy az erre vonatkozó kutatásokat soron kívül – és igen rövid határidővel – végezzem el. Arról, hogy Horváth professzor – a Halálbüntetést Ellenző Liga elnöke – miért ódzkodott a diktatúra lényegéhez tartozó pszeudo-jog feltárásától, nem tudjuk, talán életútja[201] némileg magyarázza magatartását.

[201] Horváth Tibor, dr. (1927) 1949 és 1950 között az Államügyészi és Bírói Akadémia hallgatója. 1950-től a Fővárosi Főügyészség ügyésze, majd az IM ügyészségi főosztályának munkatársa. 1951-ben – summa cum laude – doktorált. Posztgraduális képzésben vett részt a leningrádi egyetemen (1952–1955). 1956-tól az IM törvényelőkészítő főosztályon előadó, majd osztályvezető. 1957-től bíró a Fővárosi Bíróságon. 1959-től a MTA Állam- és Jogtudományi Intézetének tudományos munkatársa. Osztályvezetője, majd főosztályvezetője. 1971–1980 között a Rendőrtiszti Főiskola oktatója, meghívott előadó a JATE-n. 1981–1992 között a Miskolci Egyetem jogi karán a büntetőjogi tanszék vezetője, egyetemi tanár, majd emeritus professzor. 1980-tól akadémiai dr. A MTA Tudományos Minősítő Bizottság tagja. A Halálbüntetést Ellenző Liga elnöke, 1989-ben vonult nyugdíjba.

A feladatot elfogadva készült el *„A büntetőbírói tevékenység irányítása Magyarországon 1949–1956"* című tényfeltáró tanulmány[202], amely rámutat a bírói függetlenség teljes megsemmisülésére és arra, hogy a politikai vezetés – akár az alsóbb szintű is – az ÁVO (ÁVH) közbeiktatásával közvetlenül miként használta fel a bíróságokat céljai érdekében. A tanulmányt 1989. október 4-én fejeztem be és adtam át dr. László Jenő államtitkárnak. Október 19-i keltezéssel átadtam a Requiem 4 oldalas összefoglalását is.

Azt már ugyancsak a jelen kutatás során tudtam meg, hogy ugyanezen a napon Jakucs Tamás főosztályvezető levelet[203] intézett dr. Lakatos Lászlóhoz.[204] A levélhez mellékelte a Requiem egy példányát „Ormos elvtársnő részére való továbbítás végett..."

Zinner Tibor a „Személyes adalékok..." című tanulmányában Földvári József professzorral való egyeztetésről ír és említést tesz a jogász albizottság összefoglaló anyagáról: „Azt láttam belőle, hogy a budapesti, egri, kaposvári, szegedi és zalaegerszegi dokumentumok képezik az alapját, az ezeken a helyeken kutató kollégáink leadott jelentéseit már használhatta. Ezt követően a jogászbizottság tagjai is megvitatták, az IM pedig belső anyagként kinyomtatta 1989 végén, 1990 elején."[205]

Kulcsár Kálmán igazságügy-miniszter visszaemlékezésében[206] – erre Zinner is hivatkozik – nem emlékezett a jogász albizottság jelentésének sorsára, csupán a történész albizottság jelentésére, amelyet eljuttatott a kormányfőhöz.

Zinner Tibor annyiban téved, hogy a jogász albizottság jelentését nem egy albizottsági értekezlet állapította meg, de még egy olyan értekezlet sem volt, amely az elkészült tervezetet jóváhagyta volna. Minderre idő sem volt.

„Az 1945–1962 közötti, koncepciós elemeket tartalmazó büntetőügyek felülvizsgálatára létrehozott bizottság jelentése" című – 84 oldal terjedelmű – összefoglalót Jakucs Tamás irodájában Földvári József professzor jelenlétében e sorok írója szövegezte Jakucs Tamás főosztályvezetővel Földvári professzor jóváhagyása mellett. A keltezés nélkül sokszorosított kézirat 1989 novemberében mindenesetre az illetékesek rendelkezésre állt.

[202] Nyilvánosságra hozva: Rebellitas, 1993. 5.

[203] 40.014/1989/303 IM. IV.

[204] A Minisztertanács főtanácsosa, az Elemző–Értékelő Bizottság jegyzőkönyvet vezető bizottsági titkára.

[205] Zinner Tibor: *Személyes adalékok (is)...* In: Büntetőjogi tanulmányok III. p. 88.

[206] Kulcsár Kálmán: *Két világ között, rendszerváltás Magyarországon 1988–1990*, Akadémiai Kiadó, Bp. 1944. p. 305.

Az elkészült jelentések megvitatására az Elemző–Értékelő Bizottság 1990. január 26-ára tűzött ki ülést.[207]

Az ülésen Ormos Mária akadémikus, a Bizottság elnöke elnökölt. Részt vett az értekezleten Király Tibor[208] akadémikus, Kosáry Domokos[209] akadémikus, Balogh Sándor[210] az MSZMP Párttörténeti Intézetének igazgatója, Szakács Sándor[211] a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem professzora, Takács Imre az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának professzora, Vida István[212] az MTA Történettudományi Intézetének tudományos osz-

[207] Az ülésről készült Emlékeztetőt Lakatos László megküldte Kulcsár Kálmán igazságügy-miniszter részére 30-VIII/1990-es átirattal, amelyet az Igazságügy Minisztérium 40.014/1990/292. sz. alatt iktatott.

[208] Király Tibor, dr. (Málca 1920. július 11.) jogtudós, a büntető eljárásjog professzora, akadémikus. 1943-ban Pozsonyban a Komenský Egyetemen szerzett jogi diplomát. 1948-ban a Pázmány Péter Tudományegyetemen másoddiplomázott. 1951-től az ELTE oktatója, 1962-től professzor. 1971-től a művelődésügyi minisztérium felsőoktatás-politikai főosztályvezetője.1974-ben visszatért az egyetemre. Az MTA levelező tagja (1979), az MTA tagja (1987). Széchenyi-díjas.

[209] Kosáry Domokos, dr. (Selmecbánya, 1913. júl.31 – Budapest, 2007. nov. 15.) történész, akadémikus, Egyetemi tanulmányait Budapesten végezte, történelem–latin szakon szerzett diplomát. Az Eötvös Collegium tagja, Szekfű Gyula tanítványa. 1935-től a Magyar Szemle egyik szerkesztője. Teleki Pál az USA-ba küldte tanulmányútra. Hazatérve a Teleki Pál Intézet igazgató-helyettese. A háború után taníthatott, de a marxisták kiszorították az egyetemről. 1956-ban a Történettudományi Intézet Forradalmi Tanácsának elnöke, amiért 2 évi szabadságvesztést töltött. Szabadulása után a Pest megyei Levéltár munkatársa, majd visszaengedik a Történettudományi Intézetbe. MTA levelező tag (1982), majd az MTA rendes tagja (1989). 1990–1996 között az MTA elnöke. Széchenyi-nagydíjas.

[210] Balogh Sándor, dr. (1926–2004) történész. Történész diplomájának megszerzése után a Szovjetunióban végzett aspirantúrát. Hazatérve a pártközpont munkatársa. A Párttörténeti Intézet igazgatója, a Politikatörténeti Intézet alapítója és igazgatója (1988–1991)

[211] Szakács Sándor dr. (1936. február 8. – 2011. január 18.) Egyetemi tanulmányait az ELTE bölcsész karán végezte (1954–1958). Komáromban könyvtáros (1958–1960), a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem tudományos segédmunkatárs, adjunktus (1970–1988) professzor (1988-tól). 1996-tól a gazdaságtörténeti tanszék vezetője. A történettudományok kandidátusa (1967), a tudományok doktora (1989).

[212] Vida István dr. (1940. október 3.) a történettudományok kandidátusa, az ELTE BTK tanszékvezető professzora.

tályvezetője, Földvári József a Pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Jogi Karának professzora, László Jenő igazságügy-minisztériumi államtitkár, valamint Lakatos László a bizottság titkára.

Napirendként a Jogász–Történész Bizottság által készített jogi megközelítésű, áttekintő dokumentum megvitatása, állásfoglalás kialakítása a Minisztertanács részére – megjelölés szerepel.

Az *Emlékeztető* nem tartalmazza az ülésen elhangzottak jegyzőkönyvét, így nem tudjuk, hogy a történész albizottságot képviselő Szakács Sándor professzor és a jogi albizottságot képviselő Földvári József professzor-társelnök, a leírt anyagokon kívül terjesztett-e a bizottság elé szóbeli kiegészítést. S az sem ismeretes, hogy a jelenlévők a két albizottsági jelentésben foglaltakhoz érdemben milyen hozzászólást fűztek.

Az *Emlékeztető* a vitában elhangzott főbb megállapításokat foglalta össze. Rögzítette továbbá: *„A Jogász–Történész Bizottság a jogi következtetéseket összegző jelentését... lényegében elfogadta.”* (Kiemelés tőlem. K. F.) A történész tanulmánnyal kapcsolatban megjegyzi, hogy annak teljes megismerésére – „jelenleg gépelés alatt áll” – igényt tartanak.

Zinner Tibor tanulmányából[213] tudjuk, hogy a történészjelentés január 24-én elkészült – mintegy 417 oldal terjedelemben –, amelyet a Bizottság rövidített formában szeretett volna megkapni, s amelynek terjedelméhez Zinner professzor ragaszkodott. Ez az anomália nem változtat azon a tényen, hogy az Elemző–Értékelő Bizottság a történész albizottság jelentését is „lényegében” *elfogadta.*

Az ülésen állásfoglalás született abban a kérdésben is, hogy a büntető jogszabályok, amelyek „egész társadalmi osztályokkal, rétegekkel való leszámolás, tömeges megfélemlítés szándéka, vagy egyéb hasonló napi politikai érdekek az osztályharc állandó éleződésének filozófiájára épült rendszer lényegéből következően *tömeges eljárásokat motiváltak*” olyan tényként kezelendők, amelynek következményeit törvényalkotással kell orvosolni.

Fontos megállapítás, hogy az adott időszakban „nem létezett tényleges jogegyenlőség”. Mindezek orvoslása – mert az amorális jogszabályok alkalmazásával a bíróságok formálisan nem sértettek törvényt – csak a törvényhozás tud elégtételt nyújtani.

---

[213] Zinner Tibor: *Személyes adalékok (is)...* In: Büntetőjogi Tanulmányok III. p. 90–93.

A továbbiakban a semmisség körének határairól, valamint a kártalanítás nyugdíj kiegészítés formájában történő megoldásáról esett szó, továbbá arról, hogy a Minisztertanács ülését követően mind a jogász, mind a történész albizottság jelentését nyilvánosságra kell hozni.

Az *Emlékeztetőt* követően elkészítette a testület a Minisztertanács részére a *Javaslatot.*

A 4 oldal terjedelmű anyag I. pontjában említés történik arról, hogy a felülvizsgálat időbeli terjedelmét 1945–1949 közötti időszakra is ki kell terjeszteni „különös tekintettel egyes háborús és népellenes” cselekményekre, valamint vizsgálatot kell folytatni az 1962 utáni ügyek körében is, „amelyekben az elfogadott eljárás és ítélet ellentétben állt az itthon kihirdetett emberi és polgári szabadságjogokkal kapcsolatos nemzetközi egyezményekkel”.

Az Elemző–Értékelő Bizottság elé bizonnyal nem került olyan tanulmány – pl. Mesterházy Istváné –, amely foglalkozott az 1945 és 1949 közötti népbírósági anyaggal.

A Javaslat a koncepciós büntetőügyek csoportjába sorolja mindazon eljárásokat, amelyeket politikai érdek motivált és amelyeknél egyes osztályokkal, rétegekkel, csoportokkal történő leszámolás állapítható meg.

A Javaslat II. pontja sorolja fel azokat a bűncselekmény kategóriákat, amelyekre nézve a semmiséget indokolt megállapítani:

„1. az állam belső és külső biztonsága ellen elkövetett bűncselekmények (BHÖ 1–48),

2. tervbűncselekmények (BHÖ 237–251),

3. árdrágító és közellátás elleni bűncselekmények (BHÖ megszerkesztése után annak 265–279. pontjai alá foglalva),

4. az ország területének elhagyásával kapcsolatos bűncselekmények (az 1950. évi XXVI. sz. tvr. alapján),

5. a társadalmi tulajdon elleni bűncselekmények közül a halállal is fenyegetett megvalósítási magatartás, valamint a feljelentési kötelezettség elmulasztása (BHÖ 232. 2. bekezdés és 234.).”

Javaslat született arra is, hogy a legfőbb ügyész kezdeményezésére a Legfelsőbb Bíróság semmisséget mondhasson ki a fentiekben fel nem sorolt törvényhely alapján folyamatban volt perekben is.

Ez utóbbi javaslat valójában a rendkívüli perorvoslatok sajátos kiterjesztését jelentette, s egyben arra hívta fel a figyelmet – s ez a figyelemfelhívás a mai napig aktuális –, hogy a hatályos büntetőeljárási törvény sza-

bályai szerint a diktatúra koncepciós pereiben képtelenség igazságot szolgáltatni. Erre a kérdésre a későbbiekben még visszatérünk.

Javaslat történt még az 1962 után indult koncepciós elemeket tartalmazó ügyekben történő igazságszolgáltatásról is. E körben megjegyezzük, hogy az 1962-es időhatár valójában tévedés (vagy az időhatár pongyola kezelése?), tekintettel arra, hogy a cezúrát valójában az 1963. évi 4. sz. tvr.-tel kihirdetett *közkegyelem* jelenthette.

A későbbiek során az 1989-ig terjedő időszakra nézve a már szabadon választott országgyűlés által meghozott harmadik semmisségi törvény ad majd jogorvoslatot. Erről külön fejezetben szólunk.

A Javaslat indokát adja a megjelölt – s fentebb részletezett – törvényhelyekkel kapcsolatban a kiválasztás okaira, és rámutatott:

„e törvények a megalkotásukkor hatályos alkotmány rendelkezéseivel és elveinek szellemével sem voltak összhangban; ellentétben álltak az adott korban a demokratikus társadalmak által már hosszú ideje elismert és alkalmazott nemzetközi jogelvekkel, továbbá nemzetközi egyezségokmányokkal; sokuk kerettényállás lévén napi, rövid távú politikai érdekből bármikor változtatható gazdálkodási rendelkezésekkel voltak kitöltve, mélységesen sértve a nullum crimen sine lege elvét."

A Javaslat III. pontja az anyagi jóvátétel kérdésével foglalkozik, ide értve a „szovjet hadifogságba esett magyar állampolgárok, a Szovjetunióban elítéltek és munkavégzésre a Szovjetunióba hurcolt emberek ügyének felülvizsgálatát is."

Az Elemző–Értékelő Bizottság tanácskozásán *nem esett szó*, s ezért a javaslatba sem került be – *az elkövetett bűnök felelőseiről* – még abban a formában sem, hogy a bűnök elkövetőit meg kell nevezni. Ennek jelentőségéről a következő pontban még szólunk.

A Minisztertanács 1990. február 26-án tárgyalta az előterjesztést.[214]

A határozat szerint a kormányülésen megvitatták „a Jogász–Történész Bizottság *jogászi összefoglaló jelentését,* valamint az Elemző–Értékelő Bizottság 1990. január 26-i üléséről készült Emlékeztetőt".(Kiemelés tőlem. K. F.)

A kormányhatározat felhatalmazást adott a jogász-történész bizottságnak az 1945–1949 közötti években folyt ítélkezés vizsgálatára, különös tekintettel egyes *háborús és népellenes bűncselekményekre,* valamint az 1962 utáni ügyekre.

[214] 3059/1990. sz. határozatában

Az Elemző–Értékelő Bizottság következő ülését – kifejezetten a történész albizottság jelentésének tanulmányozására és bírálatára – 1990. március 2. napjára tűzte ki. A jelentéssel kapcsolatos bonyodalmakról Zinner Tibor visszaemlékezése részletes tájékoztatást ad.[215]

Már akkor sem volt kétséges, az Elemző–Értékelő Bizottság mindent elkövetett, hogy a történészjelentés ne jelenhessen meg a választások előtt. Ezért sorjázta a kifogásokat egy olyan jelentésről, amelyet már érdemben elfogadott. Nem nehéz belátni, a történészjelentés – bár nem foglalkozott kifejezetten a felelősség kérdésével – tartalma megrázó erejű leleplezés a KMP–MDP országlás rémtetteiről.

Az Igazságügy Minisztériumban eközben folyt a II. semmisségi törvény törvényszöveg javaslatának fogalmazása. Mint látni fogjuk, a jogász albizottság jelentésében, illetve az Elemző–Értékelő Bizottság javaslatában foglalt koncepció jelent meg a törvényszövegben.

1990. január utolsó napjaiban megkeresett dr. Nagy Zoltán – az IM Büntetőjogi Főosztály osztályvezetője – azzal a kéréssel, hogy fogalmazzam meg a semmisségi törvény preambulumát. Jelezte: *Requiem* című dolgozatom zárófejezetében foglalt gondolatok törvényszöveg-szerű megjelenítésére gondolnak a törvény szövegezői.

1990. február 2-án továbbítottam a tárcához a preambulum szövegét, amelyet – csaknem változtatás nélkül – olvashattam a törvényjavaslatban, majd a törvényszövegben.

Az „utolsó rendi országgyűlés" 1990. március 14-én tárgyalta – és fogadta el – a törvényjavaslatot. Az expozét Kulcsár Kálmán igazságügy-miniszter tartotta.

[215] Zinner Tibor: *Személyes adalékok (is)...* In: Büntetőjogi Tanulmányok III. p. 93–100.

A második semmiségi törvény, az 1990. évi XXVI. tv.

az 1945 és 1963 közötti törvénysértő elítélések semmissé nyilvánításáról

Az Országgyűlés fájdalommal emlékezik meg arról, hogy a második világháborút követően a Magyarországon létrejött sztálinista államhatalom – megfosztva az országot a függetlenségétől, megcsúfolva az emberiességet, az igazságot és a jogot – ártatlan állampolgárok százezreitől vette el a szabadságukat, sokaktól az életüket is. A börtönökből és internáló táborokból szabadultak számkivetettként éltek saját hazájukban. A törvénytelenül üldözöttek ügyeiben gyakorolt kegyelmi elhatározások alkalmatlanok voltak a sérelmek orvoslására, mert az el nem követett bűnök nem bocsáthatók meg.

Mindezekért az Országgyűlés megköveti a nemzetet, és fejet hajt a törvénysértések valamennyi áldozata előtt, kinyilvánítva, hogy a bűnöket nem ők, hanem a sztálinista államhatalom követte el.

A nemzeti megbékélés előmozdításáért az Országgyűlés átérzi a felelősségét, és az elmúlt évtizedek bűneinek jóvátétele érdekében törvényt alkot.

1. § (1) Az 1945. január 1. és 1963. április 4. között az állam belső és külső biztonsága elleni bűncselekmények, a tervbűncselekmények, az árdrágító és közellátás elleni bűncselekmények, valamint a társadalmi tulajdont károsító bűncselekmény feljelentésének elmulasztása miatti elítélések semmisnek tekintendők.

(2) Semmisnek tekintendő az olyan elítélés is, amely az (1) bekezdésben meghatározott időhatáron belül, az ott felsorolt bűncselekménnyel halmazatban – ennél nem súlyosabb büntetési tétellel fenyegetett – más bűncselekmény miatt is történt, a háborús és a népellenes bűncselekményt kivéve.

(3) A (2) bekezdés irányadó arra az esetre is, ha az (1) bekezdésben meghatározott büntetést más bűncselekmény miatt kiszabott, az előbbinél nem súlyosabb büntetéssel foglaltak összbüntetésbe.

2. § Az 1. § alkalmazásában

a) az állam belső, illetőleg külső biztonsága elleni bűncselekményen a magyar büntető törvénykönyvről szóló 1878. évi V. törvény II. részének II-IV. és VI. fejezetében, a robbantószer és robbanóanyag előállításával, tartásával és használatával elkövetett bűncselekményekről szóló 1924. évi XV. törvény 1. §-ában, a katonai büntetőtörvénykönyv életbeléptetéséről szóló 1930. évi III. törvény III. fejezetében, a magyar állam biztonságát és nemzetközi érdekét veszélyeztető egyes cselekmények büntetéséről szóló 1940. évi XVIII. törvény 1. és 11. §-ában, a honvédelemről szóló 1939. évi II. törvényt módosító 1942. évi XIV. törvény 26. §-ában, a demokratikus államrend és köztársaság büntetőjogi védelméről szóló 1946. évi VII. törvény 1–10. §-ában, a büntető törvények egyes fogyatékosságainak megszüntetéséről és pótlásáról szóló 1948. évi XLVIII. törvény 48. §-ában, az ország területének elhagyására vonatkozó rendelkezések kiegészítéséről szóló 1950. évi 26. törvényerejű rendeletben, a lőfegyverek és lőszerek előállításának, tartásának és forgalmának szabályozása, illetőleg bejelentése és beszolgáltatása tárgyában kiadott 7150/1946. (VI. 22.) ME rendelet 2. §-ában, a termelőszövetkezeti csoportok, tagjaik és vagyonuk fokozott büntetőjogi védelméről szóló 2560/1949. (III. 19.) Korm. rendelet 1. §-ában, a Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállítása (BHÖ) I. és II. fejezetében, továbbá 51. pontjában, valamint a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény (Btk.) IX. fejezetében, 195. és 203–206. §-ában;

b) tervbűncselekményen a tervgazdálkodás büntetőjogi védelméről szóló 1950. évi 4. törvényerejű rendeletben és a BHÖ XI. fejezetében;

c) árdrágító és közellátás elleni bűncselekményen az árdrágító visszaélésekről szóló 1920. évi XV. törvény 1–3. §-ában, a gazdasági rend büntetőjogi védelméről szóló 8800/1946. (VII. 28.) ME rendelet I–III. fejezetében, a BHÖ XIII. fejezetében, valamint a Btk. 236., 238. és 240. §-ában;

d) a társadalmi tulajdont károsító bűncselekmény feljelentésének elmulasztásán a társadalmi tulajdon büntetőjogi védelméről szóló 1950. évi 24. törvényerejű rendelet 7. §-ában, a BHÖ 234. pontjában, valamint a Btk. 308. §-ában;

e) háborús és népellenes bűncselekményen a népbíráskodásról szóló 81/1945. (II. 5.) ME rendelet 11., 13. és 15. §-ában, valamint a BHÖ 82., 84. és 86. pontjában meghatározott bűncselekményeket kell érteni.

3. § Az elítélt vagy a hozzátartozója (1978. évi IV. törvény 137. § 5. pontja) kérelmére az első fokon eljárt bíróság igazolja, hogy az elítélést az 1. § alapján semmisnek kell tekinteni. Az eljárásra – az e törvényben szabályozott eltéréssel – a különleges eljárásoknak a büntető eljárásról szóló 1973. évi I. törvény (Be.) 356. §-ában meghatározott általános szabályai az irányadók.

4. § (1) Ha a bíróság az igazolást megtagadja, a határozat ellen a kérelmező fellebbezéssel élhet. A fellebbezésre a Be.-nek a végzés elleni fellebbezés elintézésére vonatkozó szabályait (X. fejezet III. cím) kell alkalmazni.

(2) A Legfelsőbb Bíróságnak az igazolást megtagadó határozata ellen fellebbezésnek nincs helye.

5. § Ez a törvény nem alkalmazható az 1989. évi XXXVI. törvény hatálya alá eső elítélésekre.

6. § (1) Ez a törvény a kihirdetése napján lép hatályba.

(2) Az e törvény alapján semmisnek tekintendő elítéléssel érintett személyek kárpótlásáról külön törvény rendelkezik.

Az elfogadott törvény teljes mértékben az ex lege semmisségi konstrukción alapszik, *azaz az ítéletet és az azt megelőző büntetőeljárást és úgy kell tekinteni, mintha az meg sem történt volna.* Az elvégzett történészi és büntetőjogi, valamint jogtörténeti elemzések egybehangzóan ezt a megoldást támogatták.

Kétségtelen tény, hogy a törvény által jelzett időszakban elképzelhetetlen nagyságrendben – több százezer ítéletet érintően – kellett igazságot szolgáltatni a sértetteknek. Ez ugyanis az az időszak, amikor *a bolsevik hatalom* – soha nem látott mértékben – *kriminalizálta a magyar történelmet.*

A bírósági rendszer valóban képtelen ilyen ügymennyiséget személyre szólóan áttekinteni és abban egyéni ítéletet hozni.

Szempont volt az is, hogy az ítéletek semmisségéről kiadott *bizonyítvány* – nem lévén konstitutív a döntés – *nem a semmisség feltétele*, így azoknak az ártatlanul elítélteknek is semmis a törvénysértő elítélése, akiknek nincs módjában semmisségi bizonyítványt kérni, vagy más okból nem terjesztenek elő ilyen kérelmet. Vagyis a törvény egyfajta *tabula rasa* megteremtésére törekedett.

Ez a jelen esetben kétségtelen helyes megoldás azonban mégsem volt hibamentes. A semmisségi törvény hatálya alá tartozó ügyekben ugyanis akkor sem lehetett egyéni felülvizsgálattal eljárni, ha az indokolt és szükséges lett volna. Így volt ez Mindszenty József[216] és társai büntető ügyében.

---

[216] Mindszenty József [születési néven: Pehm] (Csehimindszent, 1892. márc. 4. – Bécs, 1975. máj. 6.) 1903-ban Szombathelyen kezdte meg középiskolai tanulmányait, majd ugyanitt a papnevelő intézet hallgatója lett. 1915-ben szentelték pappá. Felsőpatonyi káplán, majd 1917-től Zalaegerszegen középiskolai hittanár. 1919. február 9-én a Károlyi-kormány főispánja utasítására letartóztatták, a kommün alatt szülőfalujába internálták. 1919 augusztusában visszatért Zalaegerszegre, ahol is októbertől plébános, 1921-től kerületi esperes. 1924-ben megkapta a c. pornói apát címet, 1937-ben XI. Pius pápa pápai prelátussá nevezte ki. A közéletben konzervatív, legitimista meggyőződésű, s mint ilyen fellép a nemzetiszocialista szervezetek ellen és bírálta Horthy kormányzóságát is. 1944-ben XII. Pius veszprémi püspökké nevezte ki. Tiltakozott a nyilasok zsidóüldözése ellen, ezért 1944 novemberében letartóztatták és Sopronkőhidára hurcolták. 1945 augusztusában a hadifoglyok, a kitelepítések, a magyar kisebbség és az emberi jogok biztosítása érdekében szólalt fel, tiltakozott a vallásoktatás és az iskolák államosítása ellen. A kommunista vezetők koncepciós pert terveznek ellene, 1948. dec. 16-án letartóztatták, majd életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték. 1955-től Püspökszentlászlón, majd Felsőpetényben tartották őrizetben. 1956. okt. 30-án a kormány utasítására páncélosok kiszabadították. Elfog-

Zinner Tibor részletesen elemezte a kérdést[217] rámutatva, hogy a Mindszenty-per perújításának „elszabotálása" valójában egy politikai játszma része, amelyben az utódpárt – figyelemmel a közelgő szabad választásokra – leplezte el azokat az égbekiáltó törvénytelenségeket, amelyeket az elődje követett el.

A törvény preambuluma az igazságügy-miniszter expozéjában kiemelt hangsúlyt kapott. Felszólalásában a miniszter kiemelte: az Országgyűlésnek olyan bűnökért kell megkövetnie a nemzetet, amelyeket nem a törvényt javasló kormány és az azt megszavazó országgyűlés követett el: „kövessük meg a nemzetet az államhatalom nevében."[218]

A törvény jelentőségét az előterjesztő tárcavezető történelmi léptékű üzenetnek is tekintette, okulásul: „mire vezet a politikai célzatú igazságszolgáltatás, a kollektív bűnösök keresése, a politikai felelősség büntetőjoggá konvertálása, a jogellenes szabályok alkalmazása".

Figyelemre méltó eredmény, hogy a törvény hatályának kezdő időpontja 1945. január 1-je.

Ezzel elismerte a törvényhozó, hogy a büntetőjoggal való visszaélés a kommunista irányítás alatt álló nyomozóhatóság, ügyészi szervek és a bíróságok bizonyos köreinek közreműködésével „kezdetektől fogva" rendszerszerűen működött.

Sajátosan megoldás az 1963. április 4-i időhatár. Ez az 1963. évi 4. tvr. (kegyelmi rendelet) hatálybalépésének ideje. „Ez a törvény nem alkalmazható az 1989. évi XXXVI. törvény hatálya alá eső elítélésekre" – tartalmazza a törvény 5. §-a. A törvény taxációja – a kutatásoknak megfelelően – meglehetősen széles hatókörbe rendeli a semmisségi törvény hatályát.

---

lalta Budapesti székhelyét, felfüggesztette a békepapi vezetőket, felvette a kapcsolatot a Nagy Imre-kormánnyal és november 3-án rádióbeszédet tartott. November 4-én az USA nagykövetségére menekült, ahonnan csak 1971. szept. 28-án távozhatott. Rómában, majd Bécsben élt és a külföldön élő magyarok pasztorációjával foglalkozott, valamint közzétette emlékiratait. Az ellene folyt pert 1990-ben semmissé nyilvánították, hamvait Máriacellből 1991-ben hozták Esztergomba.

[217] Zinner Tibor: *Qui prodest? Miért menthette fel a Legfelsőbb Bíróság csak Nagy Imrét és társait, és miért nem Mindszenty Józsefet és társait a rendszerváltás idején?* In: Büntetőjogi tanulmányok. 2009, X. p. 23–40.

[218] Kulcsár Kálmán: *Két világ közt...* p. 310.

És a felelősök?

Ha igaz – márpedig igaz – mindaz, amit a jogász-történész bizottság feltárt, nem lehet mellőzni a kérdést: kik a felelősek mindazért az emberéletek sokaságát kioltó, emberek százezreit börtönbe vető, családok millióit megnyomorító törvénytelenségekért, a magyar történelem kriminalizálásáért? Tény – ezt Zinner Tibortól tudjuk[219] –, hogy Balogh Sándor megtiltotta a történész albizottságnak, hogy bármilyen felelősség kérdésével foglalkozzanak. (Nem csoda, figyelemmel a közelgő első szabad választásokra...)

Most tehát azokról a kérdésekről kívánok szólni, amelyek oda vezettek, hogy *a diktatúra érdekében és nevében elkövetett legsúlyosabb bűnök elkövetői gyakorlatilag teljes mértékben mentesültek a felelősségre vonás alól* s arról, hogy két évtizednek kellett eltelnie ahhoz is, hogy *a magyar jogrendszer* egyáltalán alkalmassá vált az ilyen bűncselekmények megmérettetésére.

A Dornbach-dolgozat

Még előtte vagyunk az igazságtétel felelősség oldalával foglalkozó első nagy vitának, amikor *Dornbach Alajos* – a TIB jogi szakértőjeként szerzett személyes tapasztalataira hivatkozva – egy dolgozatot juttatott el az igazságügyi minisztériumba.[220]

A *Gondolatok az elmúlt történelmi korszak törvénysértéseivel kapcsolatos felelősségről* című – Kulcsár Kálmán igazságügy-miniszternek szánt – eszmefuttatás bevezetőjében rámutatott a szerző:

„Igen élesen fogalmazódik meg a társadalom egy jelentős részében a felelősség kérdése. Szélsőséges álláspontok ütköznek: egyesek megtorlást követelnek, mások teljes megbocsájtást és megbékélést hirdetnek. A Történelmi Igazságtétel Bizottság jogi munkatársaként naponta szembesülök a követelésekkel. A sértettek nagyrésze (sic!) a vétkesek felelősségrevonását és a sértetteknek elégtételt követel."

[219] Legutóbb Jelenczki István: *Az igazság soha nem késő* c. dokumentumfilmjének I. részében. Vö. még Zinner: *Személyes adalékok (is)*... In: Büntetőjogi tanulmányok III.

[220] A 8 oldal terjedelmű elaborátum kelte 1990. január 10. NML (MOL) XIX. E -1 - aj/1950/292 24. doboz; 40014 /1990 p. 195–202.

Ezt követően Dornbach – mint írja – *személyes véleményét* tárja a tárcavezető elé. A *Törvénysértések jogi felülvizsgálata* c. 1. pontban kifejti:

„A hatalom szemérmes, általánosító-ködösítő módon több mint három évtizede, a szovjet párt XX. kongresszusa óta elismeri, hogy a »személyi kultusz korszakában« tömeges törvénysértések történtek. Pár tucat sértett esetében már 30 évvel ezelőtt megtörtént az ügyük felülvizsgálata, sok esetben felemás módon. Csak 1989-ben kezdődött el a több százezer embert sújtó törvénysértések jogi felülvizsgálata. A durva, számtalan emberéletet követelő törvénysértéseket most alkotott jogszabályok és egyedi ügyekben hozott felmentő ítéletek deklarálják, vitathatatlanná teszik. Nem vitás, hogy a jogi elégtétel-adásnak meg kell történnie. E téren a kormányzat – ha tétován is, és sok esetben felemás módon, de – lényegében a legfontosabb lépéseket megtette."

A tanulmány e pontja önmagában is ködösítő, egyrészt „mert egyedi ügyekben" nem csupán egy ügyben hozott felmentő ítéletet bírói fórum, másrészt mert ebben az időben még korántsem beszélhetünk „a legfontosabb lépések megtételéről", hiszen csak egyetlen lépés történt, az első semmisségi törvénnyel. Az tény, hogy – mint fentebb rámutattunk – e törvény megoldása valóban „tétova" és „felemás módon" oldotta meg a kérdést.

Dornbach dolgozatának 2. pontja – *A törvénysértések elkövetőinek büntetőjogi, erkölcsi és politikai, illetve anyagi felelőssége* – részében a büntetőjogi felelősségről szólva előadja, „a büntetőjogi felelősségre vonás lehetőségét legtöbb esetben kizárja az elévülés. Sokan felvetik: törvénnyel ki kellene zárni ezeknél a cselekményeknél az elévülést, úgy, mint a nürnbergi törvényekkel kizárták a háborús-népellenes bűncselekmények esetében... Ezek a törekvések nem helyeselhetők. A büntetés célja általában a megtorlás és ezen keresztül az egyéni és általános megelőzés. A megtorlás, büntetőjogi felelősségrevonás – ha valóban törvényes keretek között történik – hosszú évekre megterhelné a társadalmat, különös tekintettel arra is, hogy igen sok eljárást kellene lefolytatni, nagyon nehéz lenne megvonni a határt, milyen mélységekig hatoljon a felelősség vizsgálata. Az elkövetők nagy száma miatt súlyos társadalmi feszültségek keletkeznének, a társadalom morális károsodása felmérhetetlen lenne. Felmerül a gondolat: csak a legkirívóbb esetekben alkalmazzuk a büntetőjogi felelősségre vonást. Ez sem járható út:

nehéz lenne megálljt parancsolni, elszabadulnának az indulatok. A megelőzést nem a büntetőjogi megtorlás eszközével kell elérni."

A büntetőjogi felelősség kérdését kategorikusan kizáró álláspont – mint később látni fogjuk – a balliberális oldal álláspontja, szakmailag nem csak tarthatatlan, de több – gondolatilag zavaros – megállapítást is tartalmaz.

Nem ad választ arra az elsődleges kérdésre, hogy miért kellene a számos emberéletet követelő főbenjáró bűnösöknek teljes felmentést biztosítani, továbbá, hogy felelősségrevonásuk miért okozná „a társadalom morális károsodását", mégpedig „felmérhetetlen" mértékben? *S miért nem káros társadalmilag, ha főbenjáró bűnösök büntetlenül élhetnek?!* Azt a fikcióját sem valószínűsíti tényekkel, hogy miért terhelné meg a társadalmat „a sok eljárás lefolytatása"?

Az pedig *jogi dilettantizmus*, hogy „nehéz lenne megálljt parancsolni, elszabadulnának az indulatok". Éppen a jól képzett ügyvéd ne tudná, hogy egy jogállamban az ügyész vádmonopóliuma határozza meg az elindított ügyeket és a törvényhozás azt a „mélységet", amíg a felelősséget vizsgálni kell. Dornbach álláspontja tehát korántsem szakmai, hanem politikai. Ez tükröződik az „erkölcsi-politikai felelősségre vonás" kérdéséről írott eszmefuttatásában is.

Eszerint „a felelősök bizonyos körénél szükséges feltárni a felelősségüket, nyilvánosságra hozni és velük szemben azt az igényt támasztani, hogy távozzanak a közéletből".

A Szerző még ezt is „igen kényes kérdés"-ként kezeli. „A vizsgálódás nem vezethet társadalmi méretű boszorkányüldözéshez, proskribáláshoz, az indulatok elszabadulásához."

Az erkölcsi-politikai felelősség vonatkozásában a Szerző szerint: „Azt a lehetőséget el kell vetni, hogy személyre szóló vizsgálatok történjenek. Nem név szerint megnevezett személyek felelősségét kell vizsgálni, mert ez elkerülhetetlenül személyeskedéshez, hajszához vezetne." Ezután megadja a kérdés eléggé sajátságos megoldását: „Az az álláspont helyeselhető véleményem szerint, hogy nem a vizsgálandó személyeket kell kiválasztani, hanem nagy horderejű, különösen súlyos törvénysértő intézkedéseket, az abban meghatározó szerepet játszó személyek felelősségét kell feltárni."

Sajátos szofizmusra utal a két mondat összevetése. Egy tényállás felderítése több úton lehetséges, de minden esetben a legrövidebbet és a legcélravezetőbbet kell választani. Egy belügyi intézkedésnél pl. sokkal gyorsabb és célravezetőbb az intézkedés alapját meghatározó belügyminiszter

tevékenységének vizsgálata az adott körben. Valójában *az egész felvetés leginkább azt szolgálja, hogy a személyi felelősség homályban maradjon.* Erre mutat a „kik végezzék a vizsgálatokat és kik döntsenek arról, hogy milyen intézkedések felelőseinek szerepét vizsgálják meg"-kérdés.

Dornbach szerint „Nyilvánvaló nem szabad megismételni az 1945 utáni igazoló bizottsági eljárásokat, mivel azok számtalan visszássághoz, pártok közötti alkudozásokhoz vezetnek."

Ez utóbbi kijelentéssel egyet is lehet érteni.

A javaslat szerint „vagy egy-egy szakma köztiszteletben álló tekintélyes képviselőiből alakult társadalmi bizottságok végezzék el ezt a feladatot, vagy az országgyűlési képviselői választások után az új kormány megalakulását követően az egyes országos főhatóságok a szakterületükre állítsanak fel ilyen testületet."

Ami az anyagi felelősség kérdését illeti, Dornbach megállapítja: „A társadalmi igazságosság megköveteli, hogy ne élvezzenek kiváltságos helyzetet. Nem lenne azonban helyes pl. a nyugdíjak összegét személyre szólóan és egyenként mérsékelni, mert lehetetlen lenne eldönteni, hogy ki az, aki hasznos közéleti tevékenységével rászolgált a magas nyugdíjra, és ki az, aki nem. A folyósítható nyugdíjak összegét tehát maximálni kell a társadalom számára elfogadható mértékre."

Ezt követően szól a „privilégiumok" megszüntetéséről, mint pl. gépkocsi használat, a jogos lakásigény mértékét meghaladó lakás megszüntetése.

Ez utóbbi javaslatokkal – elnagyoltságuk miatt a javaslat valójában kezelhetetlen – e helyen nem foglalkozunk.

A Dornbach-dolgozatban foglaltakkal a későbbiekben még gyakran találkozunk mind az igazságtételről folytatott vitákban, mind a parlamenti felszólalásokban – különösen Horn Gyula, Tamás Gáspár Miklós,[221] Mécs

[221] Tamás Gáspár Miklós, dr. (Kolozsvár, 1948. november 28.) filozófus, politikus. A Babeş–Bolyai Tudományegyetemen szerzett filozófus diplomát (1972). Újságíró 1978-ig. Áttelepült Magyarországra, Romániából kiutasították (1981). Az USA-ban a Yale Egyetemen, valamint angol és francia egyetemeken vendégtanár. 1985-ben az ellenzéki Monori találkozó résztvevője. Az egypárti országgyűlésen az SZDSZ jelöltjeként képviselő (1989/90). SZDSZ ügyvivő, majd a párt Országos Tanácsának elnöke. 1990–1994 között országgyűlési képviselő. 2000-ben kilépett az SZDSZ-ből. Az ELTE jogi karán a filozófiai tanszék docense (1989-től). Az MTA Filozófia Intézet főmunkatársa, a Közép-európai Egyetem (CEU) vendégprofesszora.

Imre[222] esetében –, de visszaköszön a Szabad Demokraták Szövetsége által benyújtott Demszky[223]–Hack[224]-törvényjavaslat formájában is.

Az első konferencia az igazságtételről

A kommunista diktatúra érdekében elkövetett bűncselekmények büntetőjogi felelősségre vonásáról Magyarországon *1990. január 12-én került sor tudományos vitára.*[225]

A *balliberális nézeteket valló jogászok* szerint a diktatúra idején érvényben volt büntető törvénykönyvben megszabott idők jogszerűen eltelt elévülési időszakok, ezért az elévülési időt e szerint kell számítani. Minden más

[222] Mécs Imre (Budapest, 1933. szeptember 4.) villamosmérnök, politikus. A Budapesti Műszaki Egyetemen 1957-ben szerzett abszolutóriumot. A forradalom alatt nemzetőr, majd részt vett az ellenállásban. 1957 júliusában halára ítélték, majd 1959-ben életfogytiglani szabadságvesztést kapott. Az 1963. évi közkegyelemmel szabadult. 1963–1974-ben a Híradástechnikai Szövetkezet főmérnökeként dolgozott. 1975-ben szerezte meg mérnöki diplomáját. Ezt követően különböző mérnöki (főmérnöki) beosztásban dolgozott. 1988-tól SZDSZ-politikus (ügyvivő), a TIB tagja. 1990-től 2010-ig országgyűlési képviselő – 2006-tól az MSZP országgyűlési képviselője.

[223] Demszky Gábor, dr. (Budapest, 1952. augusztus 4.) jogász, szociológus, politikus. 1970-ben az ELTE jogi karán kezdte meg tanulmányait. Maoista tüntetésen való részvétele miatt egy évre kizárták az egyetemről. 1976-ban szerzett jogi diplomát. A Világosság folyóirat munkatársa (1976–1981), a Szegényeket Támogató Alap (SZETA) egyik alapítója. 1981-ben szociológus diplomát szerzett az ELTE-n. Alapító tagja a Szabad Kezdeményezések Hálózatának (később SZDSZ) 1990-ben parlamenti képviselő, majd októbertől Budapest főpolgármesterének választották, így lemondott mandátumáról. 2010-ig – négy ciklusban – főpolgármester. SZDSZ-tagságát pártja 2010-ben nem újította meg. 2011-ben korkedvezményes nyugdíjba vonult, azóta Berlinben él.

[224] Hack Péter, dr. (Budapest, 1959. augusztus 15.) jogász politikus. Az ELTE jogi karán szerzett diplomát 1983-ban. Ezt követően a büntetőeljárás jogi tanszéken tudományos ügyintéző, tudományos munkatárs (1989), majd adjunktus PhD fokozatot szerzett 2008-ban. Alapító tagja a Szabad Kezdeményezések Hálózatának (később SZDSZ), pártjában vezető pozíciókat töltött be. 1990-től országgyűlési képviselő. Az SZDSZ frakcióvezető-helyettese (1990–1988), a jogi és közbiztosítási kabinet vezetője (1998–2002), 2002-ben kilépett az SZDSZ-ből.

[225] Részletesebben vö.: Varga Csaba: *Bevezetés – Igazságtétel jogállamban* című kötetben. Bp. 1995. p. 11–20. (továbbiakban: Varga). Vö. még: *Az igazságtétel nehézségei.* In: Világosság, 1990/8–9. p. 661–677.

álláspont „a dolgok természetes rendjét bolygatja, azt átformálni igyekszik, utólagos beavatkozással a jogon tesz erőszakot." „...a civilizált, humanizált büntetőjog garanciáira tekintettel minden *ex post facto* beavatkozás szigorúan tilos." (Kiemelés az eredetiben. K. F.)

Hivatkoztak a *jogbiztonság elvére* s ebből kifolyólag arra, hogy a visszamenőleges érvényesítés kizárólag a jövőre nézve alakíthatja a jogot. Rámutattak, hogy az elévülés több az állam büntetőjogi igényének önkorlátozásánál, „garanciális jogállami intézmény, mely a polgárnak alapjogi védettséget biztosít". Minden ezzel ellentétes nézetet alantas politikai szándéknak minősítettek azzal, hogy „a rendszerváltozásból fakadóan semmiféle különös cselekvésre szükség vagy lehetőség nincs".

Ez a gondolat jelenik meg *Kulcsár Kálmán* igazságügy-miniszter expozéjában, amelyet a második semmisségi törvény előterjesztésekor mondott el az Országgyűlésben.[226]

„Félő, hogy az emberi méltóság helyreállítása során embereket aláznak meg, hogy a megtisztulás jegyében újabb bűnöket követünk el. Tanulnunk kell a történelemből, fel kell tárni mindent... hogy elkerülhessük [a múlt] tévedéseit és bűneit. De emlékezzünk arra is, amit Winston Churchill[227] a második világháború idején a bűnösök után kiáltóknak [mondott]... »Ha a jelen megpróbál törvényt ülni a múlt felett, elvesztheti a jövőt«".

(Ez a látványos retorikai teljesítmény valójában mindig is közhely maradt, s a világháború után a bűnösöket keményen felelősségre vonták az egész világon.)

Az ezzel szemben kialakult álláspont szerint a felépülő jogállamnak állást kell foglalnia a jogtalanságokról, „...nem épülhet erkölcsi homokra. Nem lehet értékközömbös, mert csakis nihilizmusnak és cinizmusnak nyitna

[226] Az 1990. március 13-i ülésen. Teljes szöveg MNL (MOL) XIX.E – 1. aj/1950/292 28. doboz. Büntetőjogi főosztály, 1990, 40014/ 292 p. 357.

[227] Churchill, Winston Leonard Spencer, Sír (Woodstock, 1874. november 30. – London, 1965. január 24.) brit politikus, miniszterelnök. Katonai pályán indult, a malakandi hadsereggel harcolt India és Afganisztán határán, később Szudánban. A II. Búr háborúban helyszíni haditudósító. Politikai pályára az I. világháború előtt lépett. A liberális kormányokban több miniszteri tárcát vezetett, később a konzervatívokhoz csatlakozott. Az Admiralitás Első Lordja. A két háború között pénzügyminiszter. 1940-től miniszterelnök. Az 1945. évi választásokat elvesztette. 1951-től újra miniszterelnök. 1955-ben vonult vissza a közélettől.

teret". A jövő felé olyan üzenetet kell hordoznia, hogy büntetlenül sem a nemzetiszocialista, sem a kommunista „vagy bármilyen más »ordasok« büntetlen... állami bűnözésének" nem lehet helye.

Kifejtették, hogy a több évtizedes államilag fenntartott bűnözés után a büntetőeljárás alóli mentesség, a társadalom arcul csapását jelenti, kiváltja „a spontán igazságkeresés" akcióit, amely hatósági beavatkozásokat von maga után, s ez „nagyobb és pusztítóbb megrázkódtatás a jogállam számára, mint bármiféle jogilag szabályozott eljárás... "

A résztvevők rámutattak, hogy a *nyugati jogállami minta sohasem szembesült a diktatúrák utáni jogállami újjáépítéssel,* ezért tapasztalataik e téren nincsenek. Ezért a megoldásokat magunknak kell kidolgozni.

A múlt lezárását több – és nem csak jogi – úton kell elvégezni, s ezt nem akadályozhatja az a tény, hogy a bűn üldözésére köteles állam e kötelezettségét nem teljesítette. Végül kifejezésre jutott:

„Cinikus megoldás lenne s közös jövőnket is kikezdené, ha egy bűnpártoló állam kegyencei csakis azért maradnának mindörökre büntetlenek, s azért mentesülnének még utólagos megnevezésüktől is, mert a bűnpártolás – épp a bűnös állami eszköztár alkalmazásának köszönhetően – sokáig tartott. Ha ezt kifogásként az utódállam elismerné, úgy csakis a diktatúrát jutalmazná, és a bűnözés szolgálatába állított állami eszköztár kíméletlen felhasználását ösztönözné. Az állami bűnpártolás rosszallása helyett éppen a hatalom bármi áron történő meghosszabbítására (és ebben a bűnelkövető önkegyelmezésére, tettei elévültetésére) hívna fel".

A bíróságok a fennálló jog szerint nem zárhatók ki az elévülés vizsgálatából. Nem zárható ki az sem, hogy „jogelvi rekonstrukció mentén keressük az elévülés természetszerű előfeltételeit".

Ez a vita lényegében előadta a magyar Alkotmánybíróság igazságtételt elutasító érvrendszerét, de előre vetítette az új Alaptörvény filozófiáját is.

Előretekintés az európai jövőbe – a német és a cseh minta

A taglalt kérdés – a kommunista diktatúra bűneinek számonkérése – nem csak Magyarországon jelentett problémát. Németországban az újraegyesítés vetette fel a kérdést, ahol törvények születtek a Német Szocialista Egységpárt rezsimje által elkövetett jogtalanságok elévülésének nyugvásáról.[228] A német törvényhozásban Bajorország, Mecklenburg–Elő-Pomeránia és Türingia szövetségi tartományok 1992. február 28-i törvénykezdeményezése[229] többek között rámutatott: *„a hatalom gyakorlóinak hozzájárulásával elkövetett cselekmények esetében a bűnüldözés kizárt volt. Ez nem jöhet figyelembe az elkövetők javára."*

A Német Szövetségi Tanács 1993. július 9-i törvényjavaslata, pedig rámutatott: *„a bűnüldözéshez fűződő közösségi igény s a jogbiztonság szempontjai közötti egyensúly a bűnelkövetők előnyére megbomlott. A polgároknak a demokratikus jogállamba vetett bizalma komolyan sérülhet, a jogállami viszonyok létrehozása számos bűncselekmény elévülését is magával hozza és ezek büntetlenül maradnak."*

Ezzel párhuzamosan a *cseh törvényhozás* is törvényt alkotott:

„Törvény a kommunista rezsim jogellenességéről és a vele szemben álló ellenállásról" címmel.[230]

A törvény bűnösnek nyilvánítja a kommunista hatalomátvételnek és a hatalom gyakorlásának az állampolgárok jogait sértő valamennyi cselekedetét és mindazok magatartását, akik e tevékenységet támogatták. *„Csehszlovákia Kommunista Pártja bűnöző szervezet volt"* – állapítja meg a törvény, s a polgárok ellenállását „legitim, igazságos, erkölcsileg indokolt és tiszteletet érdemlő" magatartásnak deklarálta.

Mindezek alapján *a „bűncselekmények elévülési idejébe nem számít be* az 1949. február 25-től 1989. december 29-ig eltelt idő, amennyiben jogerős elítélésre vagy vád alóli felmentésre egy demokratikus állam jogrendjének alapvető elveivel össze nem egyeztethető politikai okból nem került sor." (Kiemelés tőlem. K. F.)

A Cseh Köztársaság Alkotmánybírósága 1993. december 21-i döntésükben kifejtette:[231]

„Alkotmányunk nem értéksemlegességen alapul, hanem a jogot a demokratikus társadalom értékeinek rendeli alá. Az a kérdés, hogy az elévülést valóságosnak, vagy fiktívnek kell-e tartanunk ott, ahol a törvényesség megsértése részévé vált a rendszer törvénytelenségeinek. Ha elévülésként ér-

[228] 1993. március 26.: a Büntetőjogi elévülési idők meghosszabbításáról; 1993. szeptember 27.: A törvények magyar szövege és az előkészítő anyag. Varga: p. 43–184.

[229] Varga: p. 47–64.

[230] Magyarul: Varga: p. 189–199.

[231] Magyarul a teljes határozat: Varga: p. 203–232

telmeznénk, úgy ezzel azt a »jogbiztonságot« erősítenénk meg, amivel elkövetői már tevékenységük kezdetétől rendelkeztek. Az elkövetők ilyen »jogbiztonsága« viszont a polgárok jogbizonytalanságának forrása. E kétfajta biztonság versengésében az Alkotmánybíróság az állampolgárok jogbiztonságának ad előnyt, mert csakis ez felel meg a jogállam gondolatának."

Magyarországon a kérdés megoldása sajátosan – s az ismertetett megoldással szemben – alakult. E sorok szerzője azonos véleményen van Zinner Tiborral, aki így fogalmazott:

„Főképp azt követően, hogy a magyarországi ellenzéki erőkkel megállapodott a Magyar Szocialista Munkáspárt, valamint G. Bush[232] amerikai elnök és a szovjet államelnök, pártfőtitkár a Málta partjainál horgonyzó amerikai hadihajón találkozott 1989. december 2-3-n. A társadalmi mozgástechnikák alakulására hatni tudó hazai politikai erők között számos konfliktus időnként nehézségeket okozott a tényfeltárásban."[233]

A magam részéről még hozzátenném – bár még nem állnak rendelkezésre e tekintetben a perdöntő források –, feltehető, hogy az igazságtételnek a felelősség kérdését érintő magyarországi véghezvitele ellenkezett mind a két világhatalom első emberének akaratával. Erre utal az USA vezető személyiségei részéről érkező számos, burkolt – vagy kevésbé burkolt – üzenet, amelyről Boross Péter[234] volt miniszterelnök több interjújában említést tett.

---

[232] Bush, George Herbert Walker (Milton – Massachusetts, 1924. június 12.) 1942-től az USA haditengerészeténél szolgált. A háború után a Yale Egyetemet végezte el. A republikánus párt politikusa. Kongresszusi képviselő (1966–1968), 1970- től párttisztségeket látott el. Hazája ENSZ nagykövete (1971–1973), majd az első amerikai képviselet vezetője a kommunista Kínában (1974–1979). A CIA igazgatója (1976–1977). Ronald Reagan mellett az USA alelnöke (1981–1989). Az USA 41. elnöke (1989–1993).

[233] Zinner Tibor: *Miért volt szükség a négy semmisségi törvényre?* In: Büntetőjogi tanulmányok, XI. p. 16.

[234] Boross Péter, dr. (Nagybajom, 1928. augusztus 27.) jogász politikus (MDF), miniszterelnök. 1951-ben Budapesten szerzett jogi diplomát. A Fővárosi Tanács tisztviselője (1951–1957). A Budapesti Forradalmi Bizottság és az értelmiségi forradalmi tanács tagja. 1957-ben letartóztatták, internálták 1959-ig. Szabadulása után segédmunkás, képügynök, csapos, vendéglátóipari ellenőr. Részt vett a felsőfokú szakemberképzés megszervezésében. 1965-től a Délpesti Vendéglátóipari Vállalat igazgatóhelyettese, 1971-től igazgatója. Antall József Miniszterelnöki Hivatalának politikai államtitkára (1990 májusától júliusig), tárca nélküli miniszter, majd 1990 decemberétől belügyminiszter, a miniszterelnök helyettese. 1993. december 12-től az 1994-es választásokig miniszterelnök. Országgyűlési képviselő 1990-től, 2009. február 1-jén lemondott mandátumáról.

A Justitia-terv – városi legendák és a valóság

1990. augusztus végén a magyar sajtó az MDF Justitia-tervétől volt hangos.

A balliberális sajtó – amely a '90-es évek elején csaknem a teljes sajtófelületet lefedte – mindent elkövetett, hogy az érzelmeket a lehető legnagyobb mértékben felkorbácsolja a kommunista rendszer felelőseivel szemben teendő bármilyen lépés ellen. Boszorkányüldözésről, a 800 ezer párttag és családjuk zaklatásáról lehetett olvasni minden nap csaknem minden újságban, valamint a közszolgálati elektronikus média számos adásában. Arról, hogy valójában mi a Justitia-terv valós tartalma, elvi alapja, szinte szó sem esett, vagy ha igen, olyan beállításban, hogy az úgysem felel meg a valóságnak, és a felelősségre vonás széles körben kiterjed és felborítja a társadalom békéjét.

A politológusok – mint arra Kovács Évának a Kónya-dolgozattal kapcsolatos írására hivatkozva már említést tettünk – úgy összegezték a Justitia-terv lényegét, hogy az MDF az 1956 utáni gazdasági, politikai, kulturális elit teljeskörű átvilágítását tervezi és büntető eljárásokat kíván indítani az ország katasztrofális helyzetéért felelős személyekkel szemben.[235]

Az előbbiekhez hasonlóan vélekedett a jogász *Lamm Vanda*[236] (álláspontjára a későbbiekben visszatérünk).

Varga Csaba[237] jogfilozófia professzor – az Antall[238]-kormány miniszterelnöki főtanácsadója, akinek jelentős része volt az igazságtétel jogfilo-

---

[235] Kovács Éva: id. mű. In. Politikatudományi Szemle, 1995. 3. p. 78–88.

[236] Lamm Vanda, dr. (Budapest, 1945. március 26.) jogtudós, egyetemi tanár, akadémikus. Az ELTE jogi karán szerzett diplomát 1967-ben. A MTA Állam- és Jogtudományi Intézet munkatársa, majd tudományos tanácsadó, 1991-től az Intézet igazgatója. A miskolci jogi kar nemzetközi jogi tanszékének docense, majd professzora (1984–1989). 1999-től a Széchenyi István Egyetem nemzetközi köz- és magánjogi tanszékének vezetője. Akadémikus (2013).

[237] Varga Csaba, dr. (1941) jogtudós, jogfilozófus. 1965-ben Pécsett szerzett jogi diplomát. A MTA Állam- és Jogtudományi Intézetének tudományos munkatársaként kezdte tudományos pályáját. Az ELTE jogbölcselet professzora. Az Antall-kormány alatt a Miniszterelnöki Tanácsadó Testület tagja. A PPKE jogbölcselet professzora, a Jogbölcseleti Intézet megalapítója. A MTA doktora, emeritus professzor Széchenyi-díjas. Az igazság-

zófiai alapjainak megvetésében – egyik esszéjében így emlékezik: „...a Justitia-programon dolgoztunk évekig, hogy a tegnap és a ma közötti választóvonalat meghúzhassuk, s a jövőnek tiszta lappal indulhassunk neki...”

Kónya Imre, az MDF frakcióvezetője nevéhez fűződik a Justitia-terv és az elhíresült Kónya-dolgozat, amely ugyancsak foglalkozik az igazságtétel kérdésével.

A Kónya-dolgozat[239] kifejti: „A Justitia-tervnek az alapgondolata –, hogy azok, akik az ország jelenlegi helyzetéért felelőssé tehetők, a rendszerváltozást követően ne legyenek jobb helyzetben, mint azok, akik semmiről sem tehetnek, akik nem haszonélvezői, hanem elszenvedői voltak az elmúlt évtizedeknek – változatlanul aktuális. Világos, hogy a jogállam keretei között ennek teljes egészében eleget tenni nem lehet. Ahol viszont ez lehetséges, igenis mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy az alapelv érvényesüljön.”

Kónya Imre a dolgozatban arra is rámutatott: „Tudomásul kell vennünk, hogy egész jövőnk attól függ, hogy elfogad-e bennünket a Nyugat mint a civilizált országok értékrendjét magáévá tevő, békés és biztonságos társadalmat. Emiatt is kerülni kellett minden olyan lépést, amely élesen szembe állíthatja egymással az embereket. Az átmenet viszonyai között, a még meg nem szilárdult demokráciára veszélyt jelentenek az éles társadalmi konf-

tétellel kapcsolatban vő. még: Ő: Jogállami átmenetünk: Paradoxonok, dilemmák, feloldatlan kérdések (Budapest: AkaPrint, 1998) pp. 234. [A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának könyvei 5.]; Jogállami? Átmenetünk? (Pomáz, Kráter, 2007) 241 o. [PoLíSz sorozat könyvei 6.]; Válaszúton – húsz év múltán: Viták jogunk alapjairól és céljairól (Pomáz, Kráter, 2011) pp. 256 [PoLíSz sorozat kötetei 7.]; Igazságtétel jogállamban: Német és cseh dokumentumok, szerk. és előszó, bibl. (Budapest, 1995 [újrany. {Budapest: Szent István Társulat, 2006} pp. 241. [Windsor Klub Könyvei 1.]

[238] Antall József, dr. (Pestújhely, 1932. április 8. – Budapest 1993. december 12.) tanár, politikus, miniszterelnök. Az ELTE-n szerzett magyar–történelem szakos tanári diplomát, majd a levéltár és muzeológia szakot is elvégezte. A Magyar Országos Levéltárban, a Pedagógiai Tudományos Intézetben dolgozott, majd 1955-től az Eötvös gimnázium tanára. 1956-ban forradalmi bizottsági elnök. Letartóztatásba került, majd szabadlábra helyezték,.1957-től a Toldi gimnázium tanára, de politikai magatartása miatt eltiltották a tanítástól (1959). Két évig könyvtáros, majd a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum tudományos kutatója (1964-től). Az Ellenzéki Kerekasztal delegáltja, majd az MDF elnöke (1989. október 21.) Az 1990. évi választások után miniszterelnök.

[239] Kónya Imre tanulmánya in. Magyarország Politikai Évkönyve, 1992., p. 759–766.

liktusok. Végül, de nem utolsó sorban, kockázatos lett volna egy kommunista nagyhatalom hadseregétől megszállt szituációban a kommunistákkal (volt kommunistákkal) szemben határozottabban fellépni.”

Ezt követően – hét pontban – foglalja össze azokat a teendőket, amelyek az igazságtétel körében megvalósítandók:

1. A bűnüldöző szerveknek fel kell lépni az „állami tulajdon sérelmére, a piacgazdaság új formáinak kihasználásával elkövetett bűncselekmények ellen”, s e területre a bűnüldöző szerveknek megfelelő gárdát kell kiképezni.

2. A Justitia-tervben foglalt kérdések vizsgálatára a felkért bizottság soron kívül dolgozza ki a javaslatot. A bizottsággal később külön foglalkozunk.

3. Az állami apparátusból, illetve az állami irányítás alatt lévő vállalatok éléről, valamint az ügyészségek, bíróságok éléről a legrövidebb időn belül le kell váltani a lejáratott régi vezetőket.

4. A Zétényi-féle törvényjavaslat alapján számított elévülési idők figyelembe vételével kell az egyes kiemelt bűncselekmények esetében eljárni.

5. A nyugdíjak számításánál a párt, munkásőrség, stb. aktivistájaként eltöltött időt figyelmen kívül kell hagyni azzal, hogy az a minimális nyugdíjat nem érintheti.

6. Az MTA elnökét fel kell kérni „az 1956 utáni korszak hiteles történelmi feldolgozására vonatkozóan...”

7. Létre kell hozni egy történész- és jogász bizottságot annak vizsgálatára, hogy az 1956-ot követő felelősségre vonások során milyen jogtalanságokat követtek el. A bizottságnak foglalkoznia kell az 1945 és 1989 közötti koncepciós perek gyakorlatával, továbbá államosítani kell a Párttörténeti Intézet anyagát.

A felsorolt program megvalósítása a gyakorlatban – mint az közismert –, igen töredékes volt. A régi bírósági, ügyészségi és vállalatvezetők lecserélése még viszonylag gördülékenyen végbement, a Magyar Tudományos Akadémia valójában kitért a miniszterelnök felkérése elől. A Justitia-terv lényege pedig, hogy ti. „az ország jelenlegi helyzetéért felelőssé tehetők a rendszerváltozást követően ne legyenek jobb helyzetben, mint azok, akik semmiről sem tehetnek...” már kevésbé volt megvalósítható, a büntetőjogi felelősségre vonásuk pedig sehogy sem.

Kónya Imre maga is érezte – s erre dolgozatában ki is tért –, hogy a felelősségre vonás kérdésében a társadalmi támogatottság lényegében elégte-

len volt. „A helyhatósági választások eredménye többek közt azt is bizonyítja, hogy az igazságtételi kérdésekben a társadalom meglehetősen megosztott. Nem kétséges, hogy a mi támogatóink alapvetően igénylik az igazságtételt, viszont nem biztos, hogy ez a társadalomban többségi álláspont lenne."[240]

Kónya Imre a rendszerváltással és az igazságtétellel számos előadásában foglalkozott. Az előadások alapját képező dolgozatának kéziratát rendelkezésemre bocsátotta.[241]

Mint a tanulmány címéből kiderül, a Szerző *a számonkérési kísérleteket sikertelennek ítélte meg.* A szöveges részben így fogalmaz:

„Egészében elmondhatjuk, hogy a Justitia-tervben összefoglalt igényeknek csak töredék része valósult meg, így az MDF frakció időről időre különböző formában – pl. 1991 őszén az ún. Kónya-dolgozatban – felelevenített igazságtételi kísérletei kudarcot vallottak, ami egyébként a legnagyobb kormányzó párton belüli egyre növekvő felszültség, majd szakadás egyik kiváltó oka is volt."[242]

Varga Csaba még szigorúbban fogalmazott. Szerinte az igazságtételt „...*megakadályozták*..., előbb igazságügyi szerveink terméketlen és csaknem szabotázs-számba menő jogvitái, majd formálisan is kidobta – oktalanul, önkényesen, politikai döntéssel felhatalmazatlanul élve – a jogi gondolhatóság kosarából az Alkotmánybíróság".[243] (Kiemelés tőlem. K. F.)

A Justitia-tervet egyébként az MDF frakció 1990. június 11-én küldte meg a kormánynak.[244] Az anyag kidolgozásában – mint fentebb említettük – részt vettek a Miniszterelnöki Tanácsadó Testület tudományos tanácsadói is.

Az igazságtételi csomag három fő téma körül jelent meg. Az 1956 utáni történelem hiteles bemutatása, a döntéshozók személyes felelősségének feltárása és a jogtalan előnyök megszüntetése.

[240] Kónya id. mű. p. 764.

[241] Kónya Imre: *Radikális rendszerváltás és elvetélt számonkérési kísérletek (1989-1994)* című kézirat. Rendelkezésre bocsátását köszönöm.

[242] Kónya: Kézirat, p. 8.

[243] Varga Csaba: *Csak vér, gyötrelem, könny és verejték* (esszé) www.krater.hu/karakter.php? do=3&action=a&pp=20667

[244] Kónya: Kézirat, p. 6.

Az 1990. július 5-i kormányülés tárgyalt az MDF frakció által szignált tervezetről, s annak egy részéről közvetlen intézkedéseket hozott. Így az MTA elnökét felkérte történész szakbizottság létrehozására. Javaslatot tett az országgyűlésnek a korábbi vagyonnal kapcsolatos felülvizsgálati bizottság felállítására. Intézkedett a „jogállammal összeegyeztethetetlen alapon számított nyugdíjak korrigálására", maximálta a vállalati vezetők prémiumát és újrapályáztatását, illetve a belügyminiszter a lőfegyverek tartásáról szóló javaslatot dolgozott ki.[245]

A kérdés legneuralgikusabb pontja a büntetőjogi felelősségre vonás azonban még rögös út elé nézett, amelyről a következő fejezetben részletesen szólunk.

Most még tekintsünk a *Kónya–Pető*[246]*-vitára.*

Az 1991. november 16-i vitában – amely nagyközönség előtt a közszolgálati televízió közvetítésével folyt – Kónya Imre a „szigorúan a törvény kereti között" történő felelősségre vonás mellett érvelt, amelyet a kormányzat a legsúlyosabb bűnökért kíván érvényesíteni. *Pető Iván a büntetőjogi felelősségre vonást ellenezve* a „demokratikus jogállam felépítése" mellett érvelt, nagy hangsúlyt helyezve arra, hogy a büntetőjogi felelősségre vonás folytonos tágításának veszélye áll fenn. „Lefelé nincs megállás..., leszámolásokat fognak követelni".

A közönség soraiban felszólalók indulatos kirohanásai valójában lehetetlenné tettek minden tárgyszerű vitát. A büntetőjogi felelősségre vonás ellenzőinek – egy később Horn Gyula által a parlamentben is előadott „érve" – is megjelent. A közönség soraiból felszólaló egyik *tanárnő* azt hangoztatta, hogy a kommunizmus időszakában mindenki bűnös volt, „mindenki benne volt" s ezért nem lehet felelősségre vonni senkit.

A Kónya–Pető-vitában elhangzottak nem mozdították elő az igazságtétel ügyét.

[245] Kónya: Kézirat, p.7.

[246] Pető Iván, dr. (Budapest, 1946. augusztus 29.) történész, politikus. Az ELTE bölcsész karán szerzett magyar–történelem szakos tanári oklevelet. 1978-ban doktorált. Az Új Magyar Központi Levéltár munkatársa, majd tudományos főmunkatársa. A Beszélő c. ellenzéki szamizdat folyóirat szerzője Ada Pál álnéven. 1988 májusától a Szabad Kezdeményezések Hálózata, majd – novembertől – az SZDSZ alapító tagja és elnöke 1992–1997 között. 1990–2010 között pártja országgyűlési képviselője.

Kónya Imre kéziratában maga is így ír: „...nem csak a nagy port felvert Kónya–Pető-vitában vettem részt, hanem hetente 2-3 vidéki fórumon is, amelyeken mindig szóba került az igazságtétel. Mindannyiszor elmondtam: nem igaz az, hogy itt boszorkányüldözés lesz, hanem kizárólag a főbenjáró bűnösök, gyilkosok, hazaárulók felelősségre vonására kerül sor. Mégis érezhető volt, hogy sokan úgy gondolkoznak, nem kellene ezzel foglalkozni, mert jönnek ezek a purifikátorok, és a végén még én is sorra kerülök, aki 15 évvel ezelőtt mondjuk lopott téglából építkeztem... Ilyen volt a közhangulat. Valószínűleg önmagától is ilyen lett volna, de a sajtó ezt különösen felnagyította és ezt tette az értelmiség egy jelentős befolyással rendelkező része is."[247]

Később Kónya Imre így összegezte az igazságtételnek a felelősségrevonásra vonatkozó vonulatának társadalmi támogatottságát: „A helyhatósági választások eredménye többek közt azt is bizonyítja, hogy az igazságtételi kérdésekben a társadalom meglehetősen megosztott. Nem kétséges, hogy a mi támogatóink alapvetően igénylik az igazságtételt, viszont nem biztos, hogy ez a társadalomban többségi álláspont lenne."[248]

Egykori személyes tapasztalataimat említve igazat kell adni Kónya Imrének, a társadalom többsége nem támogatott a büntetőjogi felelősségre vonást magába foglaló igazságtételi rendszert. Valójában a kormányzat mellett álló csoportok sem „igényelték" egységesen a kommunista bűnösök büntetőjogi felelősségre vonását, egy részük beérte volna a korábbi vezetők közéletből való kirekesztésével.

Mindez természetesen nem változtat azon, ami a jogból következik, hogy ti. bűn ne maradjon büntetés nélkül, s hogy a büntető jogi igény érvényesítését elmulasztó – sőt a bűnök elkövetőit pártoló – állam időszaka nem tekinthető elévülési időnek. Ez a *szakmai kérdés* azonban – mint később látni fogjuk – *a politika áldozatává lett.*

Ilyen körülmények között indult el a Zétényi–Takács-törvényjavaslat – 1991 májusában nyújtották be a Háznak – néven ismert javaslat vesszőfutása (a tényleges munkát Zétényi Zsolt végezte).

[247] Kónya Imre: Kézirat, p. 9.

[248] Kónya Imre: *Tanulmány.* Magyarország Politikai Évkönyve ,1992. p. 764.

III.

A HARMADIK SEMMISSÉGI TÖRVÉNY – A SEMMISSÉGI TÖRVÉNYEK DEFICITJE – A ZÉTÉNYI–TAKÁCS-JAVASLAT – A NAGY ÖSSZECSAPÁS – AZ 1991-92-ES ÉV

A harmadik semmisségi törvény felé

Az 1990. évi szabad választások után megalakult kormányzatra várt a feladat, hogy rendezze az adósságot az 1963 és 1989 között elítélt személyekkel szemben, akiknek ítélete a diktatúra védelmében és érdekében született.

Az Antall-kormány megszüntette a Németh-kormány által létrehozott jogász-történész vegyes bizottságot, valamint az Elemző-Értelmező Bizottságot.[249] A megszüntetés oka nyilvánvalóan az volt, hogy az új politikai rendszer nem kívánta átvenni az ancien régime utolsó kormánya által kinevezett bizottságokat, noha személyi összetételben, a későbbiekben megalakított tényfeltáró testületek résztvevői azonosak voltak a vegyes bizottság tagjaival.

Az egy percig sem volt kétséges, hogy az 1963. évi 4. tvr. – amelyet joggal nevezett Zinner Tibor „ENSZ-amnesztiának"[250] – semmilyen körülmények között nem képezhetett cezúrát a büntető ítélkezésben.

A forradalom megtorlását formálisan lezáró közkegyelmi rendelet – amelynek alapján 3480 elítélt szabadlábra került, de kb. 600 fegyveres szabadságharcos börtönben maradt – önmagában is szűkkeblű és ellentmondásos volt. A diktatúra a politikai ellenfelekkel szemben 1963 után is kemé-

[249] 3095/1991 sz. Kormány Határozat, 1991. március 6.

[250] Zinner Tibor: *Miért volt szükség a négy semmisségi törvényre?* In. Büntetőjogi Tanulmányok XI,. p. 18.

nyen fellépett. A '60-as években még sok esetben bírói úton – így az egyházi személyekkel kapcsolatos számos ügyben, vagy a forradalom 10. évfordulóján –, később sokkal inkább a rendőrségi operatív eszközök váltak meghatározóvá. Nem változott a rendszer alapját képező *osztálydiszkrimináció*, továbbá az ezen alapuló *nyílt jogegyenlőtlenség* és *az emberi jogok semmibe vétele*. Nem várhatott tehát sokáig az a vizsgálat, amely tisztázni volt hivatott ezen időszak ítélkezési gyakorlatát, s ez a feladat első sorban az igazságügyi minisztériumra hárult.

A korábbi bizottságok feloszlatását követően – 1991 tavaszán – dr. Balsai István igazságügy-miniszterrel folytatott szűkebb körű megbeszélésen – amelyen részt vett dr. Sándorfi György kabinetfőnök és dr. Bárd Károly helyettes államtitkár, valamint e sorok írója, mint a büntetőjogi főosztály vezetője – döntés született arról, hogy a miniszter megkeresi a Legfelsőbb Bíróság elnökét, dr. Solt Pált és a legfőbb ügyészt, dr. Györgyi Kálmánt egy bizottság létrehozása tárgyában. A bizottság feladata áttekinteni 1963 áprilisa és 1989 között folytatott bírói gyakorlatot a politikai tartalmú bírósági ítéletek tekintetében. A vizsgálat nem csak a Btk. állam elleni bűntettek fejezetére terjedt ki, tekintettel arra, ahogy az elítélések politikai indíttatása más fejezetben elhelyezett bűncselekmények – pl. közösség megsértése – esetében is előfordulhatott.

A Tanácsadó Munkabizottságnak nevezett testületbe dr. Balsai István igazságügy-miniszter rajtam kívül dr. Mezey Barna tanszékvezető egyetemi docenst, az ELTE jogtörténeti tanszékének vezetőjét delegálta. Dr. Solt Pál Legfelsőbb Bírósági elnök dr. Zinner Tibort, a Legfelsőbb Bíróság tudományos osztályvezetőjét és dr. Zanathy Jánost, a Legfelsőbb Bíróság bíráját, dr. Györgyi Kálmán legfőbb ügyész dr. Steffler Sándort, a Legfőbb Ügyészség ügyészét delegálta.

Az első bizottsági munkaülésen egyetértettünk abban, hogy valamennyi megyéből, illetve a fővárosból beszerezzük az elérhető ügyiratokat. Ha nem is sikerült minden ügyiratot beszerezni – 6620 elítélt és 696 kényszergyógykezeltre vonatkozó hatalmas iratanyag begyűjtését követően kezdtük meg az ügyek áttekintését, amelybe beletartozott a jogpolitikai háttér feltárása is.

A vizsgálatról a Zinner–Zanathy szerzőpáros közös jelentést készített, míg külön írásbeli beszámolót nyújtott be Steffler Sándor. Mezey Barna és e sorok írója a vizsgálat tapasztalatainak kiértékelésében vett részt, amelyről rövid összefoglalót nyújtottam be a tárca vezetőjének.

Az összefoglaló jelentés – amellyel egyetértett a bizottság többi tagja is – megállapította többek között, hogy „a jogsérelmek orvoslására elvileg a büntetőeljárás jog rendkívüli eszközei rendelkezésre álltak ugyan, de *a rendkívüli jogorvoslat intézményei tehetetlenül álltak* azokkal az elítélésekkel szemben, amikor az elítélés megfelelt ugyan a jogi normáknak, de *az elítélés alapja amorális jogi norma volt.*" Ugyancsak kezelhetetlenek voltak azok az elítélések is, ahol az elítélések *„hibátlan" normára* hivatkozással történtek, *de azokat törvénysértő módon alkalmazták.*

Ez utóbbi fordulat a nemzetközi jog részét képező – s a magyar jogba is beemelt – emberi jogi normákat érintik, amelyeket a diktatúra tudatosan figyelmen kívül hagyott, illetve tudatosan torzított.

A bizottsági munka nem csak azt tette szükségszerűvé, hogy a kiépülő jogállamnak ezeket a elítéléseket semmissé kell tenni, hanem rámutatott ennek nehézségeire is. Jelesül, hogy az első két semmisségi törvényben alkalmazott – ex lege – semmisség automatikusan nem alkalmazható.

A készülő harmadik semmisségi törvény koncepciója ezért szakított az eddigi ex lege konstrukcióval és *a bíróságokra kívánta ruházni az ítéletek semmisségének kimondását.* Így *konstitutív* módon – mérlegeléssel – kellett immár a jogállami bíróságnak dönteni a semmisség kérdéséről.

A mércét, amelyen a korábbi ítéletek megmérettettek, az 1976. évi 8. tvr.-tel kihirdetett, az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXIV. ülésszakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában rögzített alapjogok képezték.

A bíróságoknak tehát érdemben kellett vizsgálni, hogy az elítélés valamely alapjog gyakorlása miatt történt-e. Igenlő döntés esetén a semmisséget ki kellett mondani.

E koncepció alapján született meg a törvényjavaslat szövege.[251]

A törvényt az Országgyűlés 1992. február 14-i ülésén fogadta el s az március 9-én hatályba lépett.

[251] A törvényszöveg megalkotásában ténylegesen Bogdán Tibor közigazgatási államtitkár, Bárd Károly helyettes államtitkár, Kahler Frigyes főosztályvezető, Koczka Éva és Plankó Erika, a büntetőjogi főosztály munkatársai vettek részt.

Az 1992. évi XI. törvény

az 1963 és 1989 között elkövetett egyes állam és közrend elleni bűncselekmények miatt történt elítélések semmissé nyilvánításáról

1963 után is változatlanul hatályban maradtak azok az állam és közrend elleni bűncselekményeket megállapító rendelkezések, amelyek alapján olyan ítélkezési gyakorlat érvényesült, mely egyrészt ellentétben állt az akkor hatályos Alkotmányban rögzített alapelvekkel, másrészt ellentétes volt az emberi jogokra vonatkozó általánosan elismert elvekkel és szabályokkal, valamint a társadalom erkölcsi értékrendjével. Mindezeket nemcsak a büntetőjog eszközeivel, hanem szabálysértési és más igazgatási eljárásokkal is megsértette a rendszer.

Az Országgyűlés elítéli ezt a joggyakorlatot és erkölcsi elégtételt kíván adni mindazoknak, akiket az sújtott.

Nincs mód arra, hogy mindenfajta sérelmet a törvény orvosoljon, de indokolt, hogy a büntetőeljárások alapján sérelmet szenvedett személyek – a jogállamiságnak az Alkotmányban rögzített elveivel összhangban – politikai, erkölcsi és jogi elégtételben részesüljenek, ezért az Országgyűlés a következő törvényt alkotja:

1. § Semmissé kell nyilvánítani a következő bűncselekmények miatt 1963. április 5. és 1989. október 15. között történt elítéléseket:

a) összeesküvés (1961: V. tv. 116-118. §, az 1978. évi IV. törvénynek az 1989: XXV. tv. hatálybalépéséig hatályban volt szövege – e törvény alkalmazásában a továbbiakban: Btk. – 139. §);

b) lázadás (1961: V. tv. 120–122. §, Btk. 140. §);

c) izgatás (1961: V. tv. 127. §, Btk. 148. §);

d) más szocialista állam ellen elkövetett összeesküvés, lázadás (1961: V. tv. 133. §, Btk. 151. §);

e) hatóság vagy hivatalos személy megsértése (1961: V. tv. 158. §, Btk. 232. §);

f) közösség megsértése (1961: V. tv. 217. §, Btk. 269. §);

g) törvény vagy hatósági rendelkezés elleni izgatás (1961: V. tv. 216. §, Btk. 268. §);

h) egyesülési joggal visszaélés (1961: V. tv. 207. §, Btk. 212. §);

i) tiltott határátlépés [1961: V. tv. 203. § (1) bek., (2) bek. b) pont, (4) bek., (5) bek., Btk. 217. § (1) bek., (2) bek., (3) bek. b) pont, (5) bek.];

j) hazatérés megtagadása (1961: V. tv. 205. §);

k) bűncselekmény a népek szabadsága ellen (1961: V. tv. 136. §, Btk. 154. §);

l) sajtórendészeti vétség (1961: V. tv. 211. §, Btk. 213. §);

m) rémhírterjesztés (1961: V. tv. 218. §, Btk. 270. §);

n) feljelentés elmulasztása, ha a feljelentési kötelezettség az 1. § a)-m) pontjaiban foglalt semmisség alá eső bűncselekményekre vonatkozik;

o) bűnpártolás (1961: V. tv. 184. §, Btk. 244. §), ha az elkövetés az 1. § a)-n) pontjaiban foglalt semmisség alá eső bűncselekményekre vonatkozik

ha a bűncselekmény elkövetése az 1976. évi 8. törvényerejű rendelettel kihirdetett Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában rögzített alapjogok gyakorlását vagy az abban foglalt elvek és célok megvalósítását jelentette.

2. § (1) Semmissé kell nyilvánítani az olyan elítélést is, amelyet az 1. §-ban meghatározott időhatáron belül, az ott felsorolt bűncselekménnyel halmazatban más – nem súlyosabb büntetési tétellel fenyegetett – bűncselekmény miatt mondtak ki, ha azt az 1. §-ban felsorolt bűncselekménnyel szoros összefüggésben követték el.

(2) Az (1) bekezdés alá nem tartozó, halmazatban elbírált bűncselekmények miatti elítélést csak az 1. §-ban meghatározott bűncselekmények vonatkozásában kell semmissé nyilvánítani (részsemmisség). Részsemmisség esetén elsősorban a halmazati büntetés alapját képező bűncselekmények büntetési tétele felső határainak egymáshoz viszonyított arányából kell kiindulni, és a kiszabott halmazati büntetést erre az arányra figyelemmel kell a részben semmis büntetés tartalmával csökkenteni.

(3) Ha a (2) bekezdésben említett esetben az elítélt a büntetését még nem töltötte le, a bíróság – a semmissé nyilvánítással nem érintett bűncselekménnyel kapcsolatos tényállás és bűnösség érintetlenül hagyása mellett – tárgyaláson új büntetést szab ki.

3. § (1) A 2. § (1) bekezdése irányadó akkor is, ha az 1. §-ban meghatározott bűncselekmény miatti büntetést más, az előbbivel szoros összefüggésben álló, nem súlyosabb büntetési tétellel fenyegetett bűncselekmény miatt kiszabott büntetéssel összbüntetésbe foglalták.

(2) Az (1) bekezdés alá nem tartozó összbüntetés tartalma az 1. §-ban meghatározott bűncselekmény miatt kiszabott büntetés tartalmával csökken. Ha az összbüntetés alapjául szolgáló bármely ítéletben összbüntetést szabtak ki, a 2. § irányadó.

4. § (1) A semmissé nyilvánítási eljárásra – a (2) bekezdésben meghatározott eltérésekkel – a különleges eljárásoknak a büntető eljárásról szóló 1973. évi I. törvény (Be). 356. §-ában meghatározott általános szabályai az irányadók.

(2) A Be. 356. §-ának (2) bekezdését e törvény alapján induló semmissé nyilvánítási eljárásban a következő eltérésekkel kell alkalmazni:

a) az eljárás az elítélt hozzátartozójának (Btk. 137. § 5. pont) az indítványára is megindul;

b) a 3. § szerinti eljárás lefolytatására az a bíróság illetékes, amely az összbüntetésről szóló elsőfokú ítéletet hozta, többszörös összbüntetés esetén az utolsó összbüntetést megállapító bíróság illetékes;

c) a bíróság határozata ellen a hozzátartozó is fellebbezhet;

d) a Be. 356. §-a (2) bekezdésének d) pontjában foglalt eljárás megszüntetési ok nem alkalmazható;

e) a bűnügyi költséget az állam viseli.

5. § Az 1989. évi XXXVI. törvény hatálya alá eső bűncselekményekkel kapcsolatos politikai vagy más bűncselekmény miatt, az 1. §-ban meghatározott időhatáron belül történt elítélések semmissé nyilvánítására az 1989. évi XXXVI. törvény 3. §-a irányadó.

6. § (1) Ez a törvény a kihirdetése napján lép hatályba.

(2) E törvény alapján semmissé nyilvánított elítéléssel érintett személyek kárpótlásáról külön törvény rendelkezik.

(3) A kárpótlási igény előterjesztésének határideje a semmissé nyilvánítási eljárásban hozott jogerős határozat kézbesítésének napján kezdődik.

*

A harmadik semmisségi törvény részletes elemzését e helyen mellőzzük, de rá kell mutatni az alábbiakra:

– A harmadik semmisségi törvény konstrukciója több vonatkozásban eltér a korábbi semmisségi törvények – ex lege – konstrukciójától. Valójában *új megoldás a magyar jogtörténetben.* Erre utal a preambulum is, amikor – az 1963 utáni törvényekben és ítélkezési gyakorlatban feltalálható jogsértések megállapítását követően – a hangsúlyt az Országgyűlés által nyújtott erkölcsi elégtételre helyezi.

A törvény 1. §-a rendelkezik a bíróságok által konstitutív módon létrehozott semmisségről, amely sokkal közelebb áll egy ítélet hatályon kívül helyezéséhez és felmentő határozat meghozatalához, mint az ex lege semmisség, amelyet a törvényhozás biztosított. Azzal, hogy a törvény az 1963. április 5. és 1989. október 15-e közötti időre állapítja meg a törvény hatályát, valójában a diktatúra teljes időszakát rendeli felülvizsgálni.

– A törvény 2. §-nak (1) bekezdése a korábbiakhoz hasonló megoldással teszi semmissé a halmazatban álló és nem súlyosabb büntetési tétellel fenyegetett, a semmisség alá eső cselekménnyel szoros összefüggésben álló cselekményeket.

– Új megoldás azonban a 2. § (2) bekezdésében szereplő részsemmisség, amelyet az ex lege konstrukció nem ismert. A részsemmisség bevezetését a vizsgálati tapasztalatok indokolták, mivel találtunk számos olyan elítélést, ahol keveredtek semmisség alá eső elítélések olyan magatartásokkal, amelynek elítélése minden tekintetben indokolt volt, s amelyért kifogástalan jogállami körülmények között is szankciót szabott volna ki a bíróság.

– A részsemmisség bevezetése indokolttá tette eljárásjogilag is tisztázni az ítélet sorsát. Ezt szolgálja a 2. § (3) bekezdésben elrendelt új eljárás lefolytatása és új büntetés kiszabása. Ez a konstrukció a perújítási eljárásra emlékeztet s nélküle a részsemmisség intézménye aligha működhetett volna. Mégis különbözött a perújítástól annyiban, hogy a tényálláshoz kötöttséget ez az új eljárás nem oldotta fel.

– A konstitutív semmisség – és részsemmisség – bevezetése szükségessé tett olyan jogi fogódzkodót, amelyet az eljáró bíróságok mérlegelésükkor alapul vehettek. Ez volt a már említett Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, illetve az abban rögzített alapjogok. Így a bíróság eljárásában azt vizsgálta, hogy a kérelmező elítélése a nemzetközileg elismert alapjogok gyakorlása miatt következett-e be.

A semmisségi törvények sorozata – jórészt – elégtételt szolgáltatott a diktatúra jogsértéseiért – legalábbis büntetőjogi értelemben , a folyamat azonban mégis több kívánni valót hagyott maga után.

A semmisségi törvények deficitje(i)

Fentebb már említettük Zinner Tibornak az Igazságügyi Minisztérium büntetőjogi főosztályára küldött – részemre címzett – levelét, valamint Kónya István dolgozatait, amelyben az 1945 után a háborús és népellenes bűntettek körében folytatott ítélkezési gyakorlatot vonja kritika alá.

Zinner Tibor említett levele 1991. június 24-én kelt. Zinner Tibor korábbi dolgozatában a levéllel kapcsolatban csupán rövid megjegyzést tett, utalva a levél elküldésére, s arra, hogy *érdemi választ az általa felvetett kérdésekre nem kapott.*

A levél[252] – amelynek fénymásolata ma is birtokomban van – szorgalmazza, hogy az igazságügy-miniszter és a Legfelsőbb Bíróság elnöke által létrehozott Tanácsadó Bizottság ne csupán az 1963 utáni ítélkezési gyakorlatot vizsgálja, hanem tárja fel az 1945. évi VII. tc. alapján folytatott eljárásokat is.

Zinner Tibor levele rámutat:

„...az ún. kerettörvény jellegű 1945: VII. tc. lehetőséget teremtett a szabad mérlegelésre, ami – az ismert pártpolitikai csatározásokon túl – nem csupán abban jelentkezett, hogy az utca által is befolyásolt tanácsok a valóságnál messze súlyosabb mértékű ítéletet hoztak, hanem abban is, hogy egyes esetekben a népügyészségek által – enyhén szólva – szabatosan értelmezett §-ok közül a terheltekre a negatívebbeket (sic!) alkalmazták, s valójában ezrek esetében életükön át húzódó sérelmeket okoztak. Ezt mindenképpen orvosolni szükséges, pl. azon esetekben, amikor a lényegében izgatási témát – a Szovjetunió becsmérlését – a népek háború utáni együttműködésének akadályozása címén az 1945: VII. tc. alapján minősítették."

A levél ezt követően kifejti: „Úgy vélem, hogy lényegében tűrhetetlen az az állapot, hogy az 1944 decemberében létrejött állami konstrukció valamennyi külön létrehozott, ún. politikai bíróságának jogsértő következményeit orvosoltuk, de a népbíróságokhoz – az okokat most hadd ne részletezzem – egyértelműen napi bel- és külpolitikai megfontolásokból nem nyúltunk. Fél évszázaddal a történtek után egy új Btk.-ban nem lehet helye – különös részként sem – a háborús és népellenes bűncselekményeknek, mert azok egyéb szempontok – gyilkosság, rablás, stb. – alapján is büntetendő tételek formájában bekerülhetnek. Csak és mindenképpen úgy, hogy ezt így jelzi a szakanyag. Európában elsőként léphetnénk elő egy ilyen megközelítéssel, s a külön bírósági konstrukció kora lejárván egy jogállam keretei között rögzíthető lenne a háborús és népellenes bűnösség deklarálása elvként, de a büntetési nemek a törvényi, illetve államellenes fogalmak, §-ok alá kerülnének."

Kutatási tapasztalatai alapján, Zinner Tibor levele végén rámutatott egy súlyos kérdésre:

„...hadd utaljak arra, miként lehet az, hogy az ÁVH (s valamennyi jogelődje!) és a jogutódai tevékenységét (de mennyire) negatíve értékeltük

[252] Zinner: *Személyes adalékok (is)...* p. 104.

az 1946: VII. tc., a BHÖ, a Btk. államellenes ügyeinek nyomozásakor, akkor ugyanazon nyomozók tevékenysége makulátlan, mindenféle beismerést nem kikényszerítő lehet az 1945: VII. tc.-be, illetve az azt megelőző rendeletekbe foglalt bűncselekmények esetében?!"

A levél – amely tartalmazza a Legfelsőbb Bíróság elnökének egyetértését –, *ma is megoldatlan kérdést tartalmaz* s felvetései mindenben megalapozottak. Talán még tovább lehetne sorolni a kollektív bűnösség alkalmazásának súlyos vádját és Ries István igazságügy-miniszter által kifejtett koncepciót, amely szerint *a népbíráskodás nem igazságszolgáltatás, hanem politikai megtorlás.*

Zinner Tibor levelének eredeti példányát – egyetértéssel – továbbítottam dr. Bárd Károly[253] helyettes államtitkárnak.

Válasz nem érkezett.

A semmisségi törvényeknek egy másik hiányossága még több feszültséget keltett. Az 1998. évi XXXVI. törvény szűkkeblűsége nem biztosított semmisséget több – a forradalom során tanúsított magatartása miatt – elítéltnek, azoknak, akiknek a tényállás nem állapította meg a harci cselekményekben való részvételt. Ez a kérdés Tóth Ilona szigorló orvos és társai ügyében éleződött ki. A semmisségi kérelem elutasítását követően társadalmi mozgalom indult a kérdés megoldása érdekében.

A megoldás igen sokáig – a 2000. évi CXXX. tv. elfogadásáig – váratott magára. Ez az idő azért is tűnik rendkívül hosszúnak, mert a rendszert változtató kormányok éppen 1956 forradalmára alapozták legitimitásuk egyik pillérét. Ugyanakkor a kompromisszumos rendszerváltoztatás eredményezte, hogy az 1989 előtti állapotok jogfolytonossága sok tekintetben fenn maradt, lehetetlenné téve ezzel számos jogsértett igényének orvoslását s megsértve a „bíróság előtti tisztességes eljáráshoz való jogot."[254]

[253] Bárd Károly, dr. (1951) Jogtudós, ügyvéd. Az ELTE jogi karán szerzett diplomát (1975), majd az ELTE bölcsész karán – szociológia szakon – végzett. 1975–1990 között az ELTE büntető eljárásjogi tanszékén oktat. Kandidátus (1986). Bécsben, a Bűnmegelőzési Központban, majd Helsinkiben ENSZ szakértő. Az Igazságügyi :inisztériumban miniszterhelyettes, majd helyettes államtitkár (1990–1997). Az Alkotmány- és Jogpolitikai Intézet igazgatója. 2000-től a Közép Európai Egyetem professzora.

[254] Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságjogok védelméről. Egyezmény, VI. cikk. Magyarország által 1990. november 6-án aláírva.

Mint már korábban kifejtettem, a kérdést gyökeresen a rendkívüli perorvoslatban történő *tényálláshoz kötöttség feloldásával* lehetett volna generálisan orvosolni – ezt indokolta volna a fentebb Zinner Tibor által írt okfejtés is –, azonban erre a megoldásra az igazságügyi kormányzat nem hajlott. Azt tartalmazza az Igazságügyi Minisztérium Büntetőjogi Kodifikációs Főosztálya által jegyzett *Összeállítás.*[255]

Az *Összeállítás* arra az álláspontra helyezkedett, hogy a Be. ne adjon törvényi lehetőséget rendkívüli perorvoslatra abból az okból, hogy a diktatúra idején az eljárás koncepciós jellegű volt. „Az egésznek az lenne az értelme, hogy a koncepciós jelleggel intézett ügyek úgy kerülhessenek ma a jogállami Be. keretei között újratárgyalásra, hogy az újratárgyalás során ne kelljen a koncepciós jelleggel – sem mint eljárást megindító, sem mint felelősséget megállapító szempontból – foglalkozni... A koncepciós jelleg kérdése maradjon kívül a Be-n, az eljárást akkor eszköznek tekintették, »felhasználták«, erre pedig ma nem lehet az a válasz, hogy az előjelet megváltoztatva az eljárást most is eszköznek tekintsük (és az eljárást az igényhez szabjuk), hanem az, hogy olyan igényt viszünk az eljárás normális menetébe, amely (letárgyalása) speciális szabályokat nem igényel (analógia nemzetközi emberi jogi szervek döntései).”

Az *Összeállítás* aggályosnak tekinti a koncepciós eljárás fogalmának tisztázatlanságát és felveti, hogy „a koncepciós perek” fogalma nem büntetőjogi, hanem részben politológiai, részben történeti fogalom, ennek a fogalomnak a Be. rendelkezései körében való alkalmazása – a fogalom definiálhatatlansága miatt – elfogadhatatlan.

Az *Összeállítás* az 1956-os elítélések semmisségének bővítését tekinti helyes megoldásnak.

A koncepciós perek jogi definiálásáról írtakat úgy tűnik, hogy a minisztérium sem vette komolyan. Előerjesztésében[256] – amelyben a kormány elé

[255] Teljes címe: Összeállítás az 1956 októberi forradalom és szabadságharc során elkövetett bűncselekmények büntetőjogi megítéléséről és az igazságügyi minisztériumba érkezett, az 1956-os forradalommal és szabadságharccal kapcsolatos beadványokról (64 381/1999. IM. sz. 1999. november. Aláírók: Dr. Kiss Zsigmond, Dr. Márki Zoltán és Dr. Soós László hb. őrnagy.

[256] Előterjesztés a Kormány részére az 1956. évi forradalom és szabadságharc utáni leszámolással összefüggő elítélések semmisségének megállapításáról című törvénytervezetről IM/Bünt/2000/413.2000. augusztus.

terjesztette a negyedik semmisségi törvényt – a következőket olvashatjuk: „Az államtitkári értekezletet követően az előterjesztő egyeztetett a Legfőbb Ügyészség és a Legfelsőbb Bíróság képviselőivel, melynek eredményeként egyrészt kérte azt, hogy a Kormány augusztus 15-én ne tárgyalja meg az előterjesztést, másrészt pedig az eredeti előterjesztéssel azonos elvi szempontok és szakmai szándékok alapján, ám *külön törvény alkotásával – és nem a Be. módosításával* – látja elérendőnek a kívánt célt. Ez azt jelenti, hogy az előterjesztő megfontolta a Legfőbb Ügyészségnek és a Legfelsőbb Bíróságnak alapvetően a Be. módosítás esetén várható ügyteher mennyiségének kockázatára vonatkozó észrevételét. Erre tekintettel vált szükségessé a jelen előterjesztés mellékletében szereplő új törvény tervezetének kidolgozása...” (Kiemelés az eredetiben. K. F.)

Az első polgári kormány igazságügyi minisztériumának álláspontját a magunk részéről több okból nem tartjuk elfogadhatónak:

Történelmi tény, hogy a büntetőeljárást a kommunista diktatúra – többek között – súlyos jogsérelmek okozására használta fel. A jogállam feladata, hogy ezeket a jogsértéseket megszüntesse, miért is meg kell teremteni azokat a jogi eszközöket, amelyek erre alkalmasak. A büntetőeljárás esetében – évszázadok óta – erre a reparációra az eljárás megismétlése és törvényes határozat hozatala az elfogadott mód.

Megalapozatlan tehát azaz álláspont, amely a reparációs lehetőség megteremtésére a büntetőeljárásban nem lát lehetőséget, mert az erre irányuló javaslatot a jogtalanság előidézésének, előjel-váltásának tekinti. Ez ellentétben áll a történelmi tényekkel és a koncepciós perek körében végzett széles körű kutatás eredményeivel. Az *Összeállítás* szemlélete eleve feltételezi, hogy a megismételt eljárás épp olyan hamis lesz, mint volt az, amely a jogsérelmet okozta. Ez a szemlélet egyenlőségjelet tesz a gyilkosság és az életmentés megítélése közé. A Be-t a társadalmi igényektől sterilizálni törekvő – idejétmúlt pozitivista – szemlélet figyelmen kívül hagyja, hogy a büntető eljárásról rendelkező törvény – s maga az egész büntetőeljárás folyamata – *társadalmi igény kielégítéséből született,* amely a jogállamban az alapvető emberi jogok és tisztességes eljárás alapján szabályozza mindazokat a kérdéseket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a társadalomban elkövetett bűncselekmények törvényes úton kezeltessenek. E társadalmi igény körébe tartozik, hogy azok a bűnesetek, ahol állami, hatalmi visszaélések folytán jogsértések következtek be a büntetőeljárásban, azok ott orvosoltassanak. Ez pedig nagyon is *a Be. kereti közé tartozik.*

Így van akkor is, ha be kell vallani – azt az egyébként kínos de közismert tényt –, hogy a magyar történelem egy szakaszában koncepciós eljárások sokasága folyt, amely a társadalmat súlyosan megrázó következményekkel járt. Ehhez képest az a tény, hogy a Be. nem adja meg – a mai napig – a tisztességes eljáráshoz való jogot azoknak a jogsértetteknek, akik a büntetőeljárás bármely torzítása – így különösen a kényszervallatással megállapított hamis tényálláshoz való ragaszkodást jelenti –, sérti az Emberi Jogok Európai Egyezménye 6. cikkét, amelyért a magyar állam nemzetközi felelősséggel tartozik.

Az *Összeállítás* következő téves állítása, hogy ti. a koncepciós perek fogalma nem jogi, hanem részben politikai, részben történelmi fogalom alapvetően valótlan.

Előre bocsátva, hogy a fogalom használata a politológiában és a történettudományban nem zárja ki annak jogi létét, hiszen tartalmát tekintve elsősorban jogi kategóriákban mozgó jogi fogalomról van szó.

Mint már korábban említettem, a *koncepciós perek* ugyanis azok a büntetőeljárások, amelyekben a büntetőigényt annak érvényesítője politikai cél elérése érdekében, fiktív- vagy megalapozatlan (a Be. 239. § (2) bekezdésében felsoroltak szerint) tényállást felhasználva, illetve az eljárásjogi alapelv vagy tételes eljárásjogi szabály megsértésével, illetve az anyagi jog megsértése vagy olyan jogszabályra alapozott bűnösséget, amely a semmisségi törvények valamelyikével érintett, vagy amelyet az Alkotmánybíróság a jogállami alkotmánnyal szembenállónak ítélt.

A fenti elemek mindegyike jogi, azaz konkrét eljárásjogi vagy anyagi jogi sérelemben manifesztálódik, s ezáltal a jog számára minden nehézség nélkül kezelhető. *Tény, hogy a koncepciós perek fogalmának eljárásjogi értékelése megnyitná a lehetőséget azoknak az 1945: VII. törvény alapján folyt eljárásoknak a reparálása előtt is, amely elől a megváltoztatott rendszer is visszavonult.*

Talán ebben keresendő az elzárkózás valós oka. Az 1956-os forradalom miatt elítéltek helyzetét a később ismertetésre kerülő negyedik semmisségi törvény megoldotta, s azt is el kell ismerni, hogy *ez a törvény ment el legmesszebb* – ebben Márki Zoltán érdemei elévülhetetlenek – *a kádári megtorlás „igazságszolgáltatásának" leleplezése és elítélése tekintetében.*

A fenti megállapításunkat fenntartjuk annak ismeretében is, hogy a miniszter a kormány előterjesztésben egy praktikus okra – az igazságügyi szervek munkaterhének megnövekedésére – hivatkozott. Vélhető, hogy ez

az érv csupán megkerülni volt hivatott az *összefoglaló*ban kifejtett védhetetlen megállapítást.

A diktatúra törvénytelen eszközökkel megállapított ítéleti tényállásai azonban továbbra is támadhatatlanok maradtak. Zétényi Zsolt – gyakorló ügyvédként, állampolgári jogon – 2014-ban előterjesztést tett e tekintetben a büntető eljárási törvényt újra kodifikáló Rendészeti és Igazságügyi Minisztériumban.

Kísérlet az igazságtételre[257]

Az első szabad választások után megalakult Antall-kormány határozott a Jogtalan Előnyöket Vizsgáló Bizottság felállításáról. Ez az 1990. augusztus 30-i kelettel született kormányhatározat „az állampolgárok igazságérzetét sértő, az elmúlt rendszerhez kötődő társadalmi igazságtalanságok feltárásának, valamint jogszerű rendezésük kidolgozásának előkészítésére" lett volna hivatott. A bizottság meg sem alakult.

1990. szeptember 3-án a kormány határozattervezetet fogadott el a Politikai Felelősséget Vizsgáló Bizottság felállításáról. Ez a testület 21 tagú parlamenti eseti bizottság lett volna, amelynek feladata „a múlt rendszerben vezető állami, párt- és gazdasági funkciót" betöltő személyek magatartásának vizsgálata. A parlament a javaslatot napirendjére tűzte, azonban érdemi tárgyalásra nem került sor és a kormány saját indítványát 1992-ben visszavonta.

Speidl Zoltán és Székelyhidi László (MDF-es képviselők) 1991. február 19-én önálló képviselői indítvány keretében kezdeményezték ad hoc parlamenti bizottság felállítását, „az 1956-os őszi-téli vérengzések kitervelőinek és végrehajtóinak felderítése ügyében". Az országgyűlés a javaslatot napirendre tűzte ugyan, de érdemben nem tárgyalta meg.

1991. április 17-én két kisgazdapárti képviselő – Böröcz István és Oláh Sándor – ugyancsak parlamenti vizsgálóbizottság létrehozására tett indítványt „a Magyarországon 1949. augusztus 20. és az 1990. április 8. között folytatott politikai, gazdasági és kormányzati tevékenység tényszerű feltá-

[257] Vö.: Zétényi Zsolt: *Mi a teendő a múlttal?* Beszédek. Cikkek, Interjúk 1989–1994, én. hn. (továbbiakban: Zétényi: *Mi a teendő...*) p. 529.

rására és elemzésére." A javaslatot – bár a Ház napirendre tűzte – érdemben nem tárgyalták meg.

Tény, hogy *az Antall-kormány* a forradalom résztvevői ellen elkövetett *súlyos bűncselekmények felelősségre vonását lehetővé tevő törvényjavaslatot sem nyújtott be az országgyűlésnek, nem szólva a kommunista diktatúra egész időszakáról.*

A legnagyobb kormánypárti frakció – az MDF frakció dr. Kónya Imre frakcióvezető vezetésével – kapta feladatul az igazságtételi törvényjavaslat kidolgozását. Mint már arról korábban említés történt, a jogfilozófiai alapokat a miniszterelnöki tanácsadó testülete, közelebbről Varga Csaba professzor, jogfilozófus fektette le. A kodifikációs „aprómunka" Zétényi Zsoltra, Kónya Imrére és Kónyáné Kutrucz Katalinra hárult.

1991. május 9-én Zétényi Zsolt és Takács Péter MDF-es képviselők törvényjavaslatot nyújtottak be, amely a Büntető Törvénykönyv (Btk.) elévülési szabályainak módosítását célozta meg.[258]

A 2800-as számon benyújtott képviselői indítvány hiteles szövege a következő:

„Törvényjavaslat a Magyar Köztársaság büntető törvénykönyvéről szóló 1978. évi IV. tv. módosításáról.

1. § A Btk. 2. § jelenlegi szövege első bekezdéssé (1) változik és kiegészül az alábbi (2) bekezdéssel:

(2) Az (1) bekezdés rendelkezései nem érintik a törvény 34/A §-ában megjelölt bűntettek elbírálását az ott meghatározott feltételek megléte esetén, az elkövetéskor hatályban volt törvény szerint.

2.§ A Btk. kiegészül az alábbi 34/A §-sal:

34/A. § 1990. május 2-án kezdődik az 1878. V. törvénycikk 278–280. §-a, az 1961. évi V. törvény 253. § (1)-(2) bekezdése, az 1978. évi IV. törvény 166. § (1)-(2) bekezdése szerint minősülő emberölés, az 1930: III. törvénycikk 58. § szerint minősülő hűtlenség, az 1961. évi V. törvény 129. §-a, illetve az 1978. évi IV. törvény 144. §-a szerint minősülő hazaárulás büntethetőségének elévülése, ha a bűncselekményt 1944. december 21. és 1990. május 2-a közötti időben követték el és az állam nem érvényesítette büntetőigényét.

3. § A Btk. 87. §-a (4), (5) bekezdésének számozása (5), (6)-ra változik. A 87. § egyidejűleg kiegészül az alábbi (4) bekezdéssel:

[258] A hiteles szöveget közli Zétényi: *Mi a teendő...*, p.453-454.

„Korlátlanul enyhíthető a Btk. 34/A. §-a alkalmazásával kiszabott büntetés."[259]

A törvényjavaslat – hat hónapos – nagy politikai összecsapás tárgya lett, amely felülírta a kérdés tudományos vitáját. Az Országgyűlés végül 1991. november 4-én a kormánytöbbség szavazataival elfogadta a törvényjavaslatot, amelyet Göncz Árpád köztársasági elnök alkotmánybírósági felülvizsgálatra küldött.

Érvek a tudományban – külföldön

A törvényjavaslat előkészítése során Zétényi Zsolt komoly erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy nemzetközi tekintéllyel rendelkező jogtudósok véleményének birtokában alakuljon ki a törvény koncepciója és szövege. Később – az Alkotmánybíróság kasszációs határozata után – írásban is beszerezte a fontosabb véleményeket.

A Európa Tanács elismert szaktekintélye, *Lord Kirkhill*[260] véleményét 1993. június 28-án kelt levelében közölte *Zétényi Zsolt*tal.[261]

A jogtudós rámutat:

[259] A törvényjavaslat szövege átdolgozva 1991. aug. 29. „A Btk. kiegészül az alábbi 34/A §-sal:

34/A. § 1990. május 2-án kezdődik az 1878. V. törvénycikk 278–280. §-a, az 1961. évi V. törvény 253. § (1)-(2) bekezdése, az 1978. évi IV. törvény 166. § (1)-(2) bekezdése szerint minősülő emberölés, az 1930: II. törvénycikk 89. § 1. pontja és 118. §-a, az 1948. évi LXII. törvény 58. §.(1) bekezdése, 67. § (1) bekezdése, 110. § (3) bekezdése, 111. §-a, 115. § (1) bekezdése, 119. §-a szerint minősülő emberölés, az 1930: III. törvénycikk 58. § szerint minősülő hűtlenség, az 1961. évi V. törvény 129. §-a, illetve az 1978. évi IV. törvény 144. §-a szerint minősülő hazaárulás büntethetőségének elévülése, ha a bűncselekményt 1944. december 21. és 1990. május 2-a közötti időben követték el és az állam nem érvényesítette büntetőigényét. (2) Korlátlanul enyhíthető a Btk. 34/A. §-a alkalmazásával kiszabott büntetés."

[260] John Farquharson Smith Baron Kirkhill (1930. május 7.) brit jogtudós, felsőházi tag, az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlés Jogi és Emberi Jogi Ügyek Bizottsága elnöke.

[261] Közli angol nyelven és magyar fordításban Zétényi: *Mi a teendő...* p. 479–481.

„Mint Ön saját maga is megjegyzi, von Feuerbach[262] híres elve, a »nullum delictum nulla poena sine previa lege penale«, amely meg van említve az Európai Emberi Jogi Konvenció 7. cikkében, nem abszolút. Maga a Konvenció ennek a cikknek a második szakaszában megemlíti a kivétel lehetőségét: »2. *Ez a cikkely nem befolyásolhatja előre semmilyen személy bírósági tárgyalását és megbüntetését semmilyen cselekményért vagy mulasztásért, amely annak elkövetése idején büntetendő volt a civilizált nemzetek által elismert általános jogi elvek szerint*«. (kiemelés az eredetiben. K. F.) ...A bűncselekmények elévülése azonban nem anyagi jogi kérdés, hanem az eljárásra vonatkozik, és úgy tekintik, hogy a Konvenció 7. cikkelye erre nem vonatkozik. A németek a II. világháború után először meghosszabbították a náci és háborús bűnökre vonatkozó elévülési időt, majd mindenfajta gyilkosságra vonatkozóan teljesen eltörölték az elévülést. Ezt nem tekintették ellentétesnek az Emberi Jogi Konvencióval... Ilyen körülmények között, nekem úgy tűnik, hogy az elévülési idők meghosszabbítása, sőt a már eltelt elévülési idők újra megnyitása – feltéve, ha ez a megfelelő törvényhozási folyamattal összhangban történik –, teljességgel indokolt lehet, és nem lenne ellentétes az emberi jogok elveivel és a törvényességgel."

Egy másik, ugyancsak nemzetközi tekintélyű jogtudós a heidelbergi egyetem professzora, *Hans-Heinrich Jescheck*[263] ugyancsak véleményt nyilvánított az ügyben. Egyik levele 1992. április 30-án kelt.[264] A professzor leveléből kitűnik, hogy Zétényi Zsolttal korábban többször folytatott konzultációt a témában.

Levelében a német megoldásról ír, amely a német büntető törvénykönyv 78/b. §-ának (1) bekezdés első mondatára hivatkozik, amely már 1933. előtt a Btk. 69. § (1) bekezdésében hasonló tartalommal szerepelt. E

[262] Paul Johann Anselm von Feuerbach (Heinichen bei Jena, 1775. november 14. – Frankfurt am Main, 1833. május 29.) filozófus, jogtudós

[263] Hans-Heinrich Jescheck (Leignitz, 1915. január 10. – Freiburg im Breisgan, 2009. szeptember 27.) német jogtudós, a német legfelsőbb bíróság tagja (1952), majd szövetségi igazságügy-miniszter. A büntető törvénykönyv és eljárásjogi bizottság elnöke (1954-től). Egyetemi tanár (1962-től). A Nemzetközi Büntetőjogi Intézet igazgatója (1966-tól).

[264] Közli magyar és német nyelven Zétényi: *Mi a teendő...* p. 472–475.

szerint „Az elévülés nyugszik, amíg a törvény szerinti felelősségre vonást meg nem lehet kezdeni, vagy nem lehet folytatni."

Ezután kifejtette: „Ha ezeket a jogi alapelveket Magyarországra alkalmazzák, akkor egyáltalán nem visszaható jogú, az érintettek helyzetét hátrányosan érintő elévülési előírásról van szó, hanem egy olyan határozmányról, amely már az elkövetés ideje alatt érvényes volt. Még akkor is, ha ez az előírás a magyar jogban formálisan nem volt meg, akkor is azt kell mondani, hogy az elévülési jog értelméből szükségszerűen levezethető, mert az elévülés nem kezdődhetett vagy folytatódhat, ha jogi helyzet egy bűncselekmény üldözését lehetetlenné teszi. A kormány ilyen módon bármilyen bűncselekményt elkövethetne, anélkül, hogy későbbi büntetőjogi felelősségre vonástól félnie kellene. Az elévülést tehát a nyugvásról kialakított általános jogi elgondolás által korlátozzák az igazságosság kényszerítő alapelvei alapján."

Jescheck professzor június 22-én Zétényi Zsolthoz eljuttatott levelében felkínálta részvételét egy szakértői bizottságba is, amennyiben arra a magyar kormány felkéri.[265] Ilyen bizottság azonban a későbbiekben nem alakult.

Nem nélkülözhető még *John Finnis*[266] oxfordi jogfilozófus megnyilatkozása sem, amelyet Varga Csaba is idéz: *„A jogállamiság nem kollektív öngyilkossági paktum."*[267] (Kiemelés az eredetiben. K. F.)

Külön ki kell emelni Zétényi Zsolt találkozását Simon Wiesenthal[268]-lal, aki nyilatkozatával egyrészt alátámasztotta, hogy nincs különbség a nemzeti szocialista, illetve a kommunista ideológia jegyében elkövetett gyilkosságok és más súlyos bűncselekmények megítélése között, mindkettőt azonos jogi és erkölcsi mércével kell mérni, de csak igazságosan, továbbá hogy az időmúlás önmagában nem eredményez elévülést, ha az állam nem teljesíti bűnüldözési feladatát.[269]

[265] Zétényi: *Mi a teendő...* p. 476.

[266] John Mitchell Finnis (1940. július 28., Ausztrália) jogtudós, filozófus, egyetemi tanár

[267] Varga Csaba: *Válaszúton – Húsz év után*. PoLíSz sorozat, Kráter, Pomáz , 2011, p. 47.

[268] Simon Wiesenthal (Buczacz, 1908. december 31. – Bécs, 2005. szeptember 20.) Zsidó származású osztrák építőmérnök. Holokauszt túlélő, életét a náci bűnösök felkutatására szentelte.

[269] Az interjút ld. Jelenczki István *Az Igazság soha nem késő* című dokumentumfilmjében. Angelus Bt., 2012-2013.

Érvek a tudományban – belföldön

A később „elévülési vita” címmel elhíresült polémia egyes álláspontjait nem kronológiai sorrendben, hanem dogmatikai szempontok szerint csoportosítva jelenítjük meg, egyik lényeges dokumentuma hat tekintélyes szakember véleménye, amelyet Antall József miniszterelnök felkérése készítettek.

A *Szakvélemény* címet viselő dokumentumot szerzőként *Békés Imre*[270] – *Bihari Mihály*[271] – Király Tibor – *Schlett István*[272] – Varga Csaba – *Vékás Lajos*[273] jegyezte. *Az 1949 és 1990 között elkövetett, a társadalmi igazságérzetet sértő magatartások, illetve előnyök megítélésének, a felelősség megállapításának elveiről és jogi feltételeiről* címmel is ellátott dokumentum[274] lényegében összecseng *dr. Györgyi Kálmán*[275] legfőbb ügyésznek az Országgyűlés alkotmányügyi, törvényelőkészítő és igazságügyi bizottsága felkérése alapján elkészített és ugyanitt előadott[276] véleményével.

[270] Békés Imre, dr. (Budapest, 1930. október 31. – Budapest, 2010. június 27.) jogtudós, egyetemi tanár. Az ELTE jogi karán szerzett diplomát (1953). Bírósági fogalmazó, majd titkár. 1954-től tanársegéd, adjunktus (1961), docens (1972), egyetemi tanár (1994). 1982-től tanszékvezető. A srtasbourgi emberi jogi bíróság tagja (1993–1999). A Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora (1995), ahol megszervezte a büntetőjogi tanszéket. 2000-től emeritus professzor.

[271] Bihari Mihály, dr.(Budapest, 1943. február 24.) jogtudós, politológus, egyetemi tanár, alkotmánybíró. Kárpitos mesterséget tanult, majd 1966-ban érettségizett. Az ELTE jogi karán diplomázott (1971). 1970-től tudományos gyakornok, majd tanársegéd (1973), adjunktus (1975). A művelődési minisztérium egyetemi és főiskolai főosztályának vezetője. 1985-ben visszatért az egyetemre, mint docens, 1993-tól egyetemi tanár. 1985–1989-ig a MTA Szociológiai intézetének igazgató-helyettese. 1994-ig a MTA Politikatudományi Intézet pártszociológiai kutatások osztályának vezetője. 1972-től 1988-ig MSZMP tag, a pártból – nézetei miatt – kizárják. 1987-től az MDF alapító tagja, de a párttá alakuláskor távozik. 1994-től párton kívüliként országgyűlési képviselő. Alkotmánybíró 1999-től. Az Alkotmánybíróság elnöke 2005. nov. 12-től 2008. júliusig. 2010–2013-ig alkotmánybíró.

[272] Schlett István, dr. (1939. január 2.) politológus, egyetemi tanár. Az ELTE bölcsész karán szerzett történelem–tudományos szocializmus szakon diplomát. Könyvtáros, majd az ELTE jogi karán a tudományos szocializmus tanszéken tanársegéd (1969), adjunktus (1973). 1984 től a politológia csoport docense, 1994-től egyetemi tanár. Doktorált (1971), kandidátus (1984), majd habilitált (1994).

[273] Vékás Lajos, dr. (Kolozsvár 1939. november 25.) jogtudós, akadémikus. Az ELTE jogi karán szerzett diplomát (1963), bírói-ügyészi szakvizsgát tett (1969). Az ELTE polgári jogi tanszékén tanított, docens (1979), egyetemi tanár (1984). 1999-től tanszékvezető. Heidelberben vendégprofesszor (1986-1987). Akadémikus (1990), Széchenyi-díjas.

Eszerint az igazságtételnek az elévülési idő „feloldásával” történő megoldása egyfajta visszamenőleges ítélkezés és ezért aggályokat vet fel, mint jogállami megoldás. Györgyi Kálmán ugyanazon a véleményen volt, mint a hat felsorolt szerző közös álláspontja: „Nem látható előre, hogy az Alkotmánybíróság hogyan értelmezi a jogállami klauzulát.”

Györgyi Kálmán megfogalmazásában:[277] „Megítélésem szerint abból, hogy Magyarország jogállam, az következik, hogy az általános jogállami követelményeknek, elveknek is meg kell felelnie minden törvénynek. Ezzel azt kívánom mondani, hogy a jogállamnak lehetnek olyan követelményei, amelyek nem nyernek tételes szabályozást az Alkotmány egyéb helyein, vagy megfordítva: a jogállami követelmények nem merülnek ki abban, hogy a tervezett törvény az Alkotmány egyéb tételes szabályaiba nem ütközik. Röviden: az Alkotmány 2 § (1) bekezdésében meghatározott »jogállam« önálló értelmezés útján kibontandó normatív tartalommal rendelkezik... Ha tehát olyan törvény megalkotására alakul ki politikai akarat, amely a már bekövetkezett elévülés ellenére kívánja újból megnyitni elévült bűncselekmények büntethetőségét, szembe kell nézni az általános jogállami megfontolásokkal.”

Földvári József professzor ugyanakkor az alábbiak szerint fogalmaz:[278] „Mindenekelőtt szeretném hangsúlyozni, hogy a benyújtott törvénytervezet az Alkotmány egyetlen rendelkezését sem sérti... Más vonatkozásban azonban általánosan elfogadott a súlyosabb törvény visszaható erejének kimon-

[274] Megjelent: Magyar Jog, 1991., 11. p. 641-645.

[275] Györgyi Kálmán, dr. (Budapest, 1939. május 24.) jogász, egyetemei tanár, legfőbb ügyész. Az ELTE-n szerzett jogi diplomát (1964). A büntetőjogi tanszéken gyakornok, tanársegéd (1965–1969), adjunktus, majd docens (1979-1990). 1969-1970-ben Freiburgban vendégtanár. 1974–1978 között az IM büntetőjogi kodifikációs bizottság tagja. 1990-től legfőbb ügyész 2000. március 6-i lemondásáig, majd az IM.-ban a büntetőjogi kodifikációért felelős miniszteri biztos.

[276] Az 1991. május 22-i ülésen.

[277] Györgyi Kálmán: *Elaborátum az elévülési törvény szabályairól* – kézirat

[278] Földvári József: *Szakvélemény az elévülési törvényről* – kézirat

dása is. A német jogászok pl. általánosan elismerik annak lehetőségét, hogy az elévülési idő meghosszabbítását kimondó törvényt visszaható erővel alkalmazzák... ugyanakkor azonban általánosan elfogadottnak tekinthető a tudományban, hogy nyugszik az elévülés mindaddig, más szóval: nem kezdődik meg a bűncselekmény elévülése mindaddig, amíg az elkövető büntetőjogi felelősségre vonását az adott időszakban fennforgó politikai viszonyok lehetetlenné teszik... A kérdés eldöntése tehát végső során a Parlament állásfoglalásától függ: úgy ítéli-e meg az Országgyűlés, hogy bizonyos bűncselekmények az elmúlt időszakban politikai okokból üldözhetetlenek voltak, vagy sem..."

Györgyi Kálmán ezt a kérdést egyszerűen megkerüli és *az időmúlást automatikusan elévülési időnek fogja fel.*

Az igazságügyi minisztériumban működő tudományos vitafórum, a *Büntetőjogászok Klubja* 1991. szeptember 2-án a témában vitaülést rendezett. A szakmai vitában *dr. Bárd Károly* helyettes államtitkár álláspontja – amelyet később írásban is megjelentetett[279] –, túllépett a szorosan vett „elévülési vita" keretein. Kérdésfeltevésében arra keresett választ: „Alkalmas-e a büntetőjog a visszamenőleges igazságtételre?" A pro és kontra álláspontok ütköztetése után saját álláspontját így összegezte:

„Összefoglalva: A hagyományos kriminalitás, illetve a rendszerkonform és államilag szponzorált bűnözés közötti eltérés nem olyan mérvű, hogy *a büntetőjog alkalmazásának lehetőségét ezen az alapon eleve ki lehetne zárni.*" (Kiemelés az eredetiben. K. F.)

Kifejtette továbbá: *„A visszaható hatályú büntető törvényhozás* tilalmának feloldása nem okozott lelkifurdalást *a bolsevik hatalomnak és a nemzeti szocialisták is ezzel kezdték a büntetőjog »reformját«* 1935-ben. A magyar büntető törvényhozás történetében az 1950. évi Btá[280] mondja ki, hogy *alkalmazni lehet az elkövetés időpontja után született büntető törvénykönyvet, az újabb törvény kifejezetten kimondja: hatálya az életbelépés előtt elkövetett bűncselekményekre is kiterjed.* A diktatúra törvényhozóit legfeljebb az menti, soha sem állították, hogy jogállamot akarnak. Ha azonban a jogállamiság nevében tagadjuk a múltat, és akárcsak kis időre is

[279] Bárd Károly: *Visszamenő igazságszolgáltatás, alkotmányosság, emberi jogok.* In: Társadalmi szemle, 1992. 3. p. 29–38.

[280] Btá: A büntetőtörvény általános része.

áthágjuk a jog vonta határokat, saját szándékaink tisztaságát kérdőjelezzük meg." (Kiemelés az eredetiben. K. F.)

Felvetette a legsúlyosabb bűncselekmények elévülhetetlenségének törvénybe iktatását is.[281]

Az igazságtétellel kapcsolatosan Bárd Károly további két dolgozatot készített.

Egyik *Az 1949 és 1990 között elkövetett törvénysértések megállapításának és elbírálásának jogi feltételei*[282] című dolgozat ugyancsak rámutat: „A büntetőjog hagyományos, általánosan elfogadott kategóriáival a makrostrukturális kriminalitás, az államilag tolerált–ösztönzött–díjazott bűnözés nehezen ragadható meg. A büntetőjog leginkább az individuális történések »középső szférájára« alkalmazható – amíg ezen a területen működtetik, addig tudja megőrizni logikai konzisztenciáját, belső ellentmondás-mentességét".

Bárd álláspontja szerint: „A »rendszerkonform« kriminalitás ezért a büntetőjog kategóriáival nehezen kezelhető". Visszautasítja dolgozatában mindazokat a megoldásokat, amelyek – „akár a hagyományos elvek feladása árán is" – végre akarja hajtani a büntetőjogi felelősségre vonást. Nem nevesítve, de a Zétényi–Takács-javaslatot bírálva írja: „Példa erre az a képviselői törvényjavaslat, amelynek lényege: Az elévülés »felélesztésével« kellene a jogsértések elkövetőit megbüntetni."

Ugyancsak visszautasítja azt az álláspontot is, amely szerint „a jogállamiság egyszerűen értelmezhetetlen az olyan cselekmények elbírálásánál, amelyeket nem a jogállamiság keretfeltételei között követtek el, így aztán a jogállamiság alkalmazása nem is lehet kötelező."

Álláspontját alátámasztandó rámutat:

„A második világháborút követő nürnbergi perek óta megfigyelhető a civilizált nemzetek körében az a törekvés, hogy a múlt bűneiért történő felelősségre vonás mégiscsak valamilyen formalizált rendben, az alapvető garanciák megtartásával történjék. A nemzetközi büntetőjog intézményrendszerének kialakítását célzó törekvések, vagy a háborús és népellenes

[281] A Btk. 33. §-át az 1993: XVII. tv. változtatta meg, és a (2) bek. a/ – c/ pontjában foglalt bűncselekményeket elévülhetetlennek nyilvánította.

[282] Kézirat a szerző birtokában 1991 szeptemberi keltezéssel, 16 oldal terjedelemben.

bűntettek tényállásainak megkonstruálása, belső joggá transzformálása és elévülhetetlenségük kimondása mind erre utalnak".

A Bárd-dolgozat ezután részletesen tárgyalja a német alkotmánybíróság ún. *„kis" visszaható hatályát* elfogadó döntését, amely a még be nem következett elévülési határidő utólagos meghosszabbítása lehetségességét fogadta el, s amelyre a cseh és szlovák törvényhozók is hivatkoznak.

Álláspontja szerint a Bundesverfassungsgericht által létrehozott példa „legitimáló ereje azonban kétséges". S itt kerül elő érvelésében a jogbiztonság elvének sérelme, valamint a „nagy" visszaható hatállyal való összevetés – amikor az elévülési idő már teljes egészében eltelt. Megállapítja, hogy a német alkotmánybíróság ebben a kérdésben valójában Zétényi Zsolt álláspontját[283] fogalmazta meg: „...egyik 1952-ben hozott döntése... olyan erőszakos cselekmények esetében, amelyeknek motívuma politikai, faji vagy vallási gyűlölet volt, és amelyet a harmadik birodalomban nem üldöztek, az elévülés 1933. január és 1945. május 8. között nyugodott, azaz: elvben már elévült cselekmények újbóli üldözésére is mód nyílott."

Megjegyzi Bárd Károly, hogy a német Btk. 78/b §-ának (1) bekezdése ismeri az elévülés nyugvását, másrészt, hogy a német joggyakorlatban az elévülés anyagi jogi intézményként való kezelése a '40-es években megváltozott és azóta „tisztán processzuális akadályként kezelik..." „Magyarországon ezzel szemben az elévülést következetesen az anyagi jog intézményeként tárgyalják."

A dolgozat ezután arra hívja fel a figyelmet, hogy „az elévülés nyugvásának utólagos kimondását alkotmánysértőnek minősítik majd." Szól arról is, hogy nemzetközi fórumokon sem állhat meg az ilyen tartalmú jogalkotás, miután az Európai Emberi Jogi Bíróság gyakorlatában „kizárólag a második világháború után hozott megtorló törvények igazolásaként fogja fel a 7. cikk. 2. pontját."

A Zétényi–Takács-javaslat *korlátlan enyhítésre* vonatkozó szakaszát Bárd ugyancsak bírálja. Álláspontja szerint „a korlátlan enyhítés feltétele tehát az érdemesség – az elkövetőn kívül álló okok nem szolgálhatnak alapul." Ezzel kizárja az önmagában az időmúlás tényére alapozott korlátlan enyhítés intézményét.

[283] Ahol Bárd Károly Zétényi-javaslatot említ, a Zétényi–Takács-javaslat értendő

Abban konszenzust lát a Szerző, hogy „a múlt rendszer bűnöseit formális eljárásban kell felelősségre vonni, a jogsértések megállapítására, nyilvános deklarálására van szükség, nem pedig a tényleges szankció kiszabására."

Úgy véli azonban, hogy „a jog tehát az egyes elemeket felkínálja, csak éppen a kérdéses szituációban ezek nem működnek." Elveti a Varga Csaba[284] által javasolt megoldást is, amely a szabályos büntető processzus lefolytatása után – büntethetőséget megszüntető okból – a büntetés kiszabásának lenne az akadálya. Bárd Károly számára elfogadhatatlan a tét nélküli eljárás: „Ha azonban kezdettől fogva hiányzik a tét, úgy a büntetőjog funkcióját képtelen teljesíteni."

Végezetül a kérdés megoldását *a parlament által létrehozott bizottság fórumán* látja megoldhatónak, ahol a büntetőeljárás szabályai maradéktalanul érvényesülnek ugyan, de „természetesen... a büntető per beli bűnösség megállapítására és büntetés kiszabására nem kerülhet sor."

„Ha jogállamot akarunk, úgy a visszamenő igazságtevés nehézségeiről magunkra nézve is le kell vonni a tanulságot... ez biztosítja a jogállami keretek megtartását és kizárja az ötletszerű, önkényes és egyben értelmetlen megtorlást."

A Bárd-dolgozat valójában – ez kitűnik az előbbi mondatból – *a diktatúra bűneinek számonkérését önkényesnek és értelmetlennek értékeli,* s ezért gyűjti össze azokat az érveket, amelyek – álláspontja szerint – nem teszik lehetővé a törvényes felelősségre vonást. Arra az alapvető kérdésre, hogy *miért visszamenőleges* az az ítélkezés, amely *az elkövetés idején hatályban volt,* különös rész-tényállásokat kér számon, s hogy miért beszél elévülésről, amikor annak dogmatikai feltétele – a római jog óta[285] – az állam szabályszerű működése – ide értve a bűnüldözési funkció teljesítését is –, mindezekre Bárd Károly dolgozata nem ad választ.

Bárd Károly nem sokkal az ismertetett tanulmány elkészítése után – 1991. október 10-i kelettel – megfogalmazta *Antall József miniszterelnök számára* „Az igazságtétel elvei – Tézisek"[286] című összegzését. Az igazság-

[284] Világosság, 1990/8-9. p. 673.

[285] Marton Géza: *A római magánjog elemeinek tankönyve.* Institutiok, Bp., 1960. p. 90-91; Zlinszky János: *Római büntetőjog.* Bp., 1991. p. 80.

[286] Kézirat a szerző birtokában

tétel fogalmát Bárd Károly „a korábbi politikai rezsim idején elkövetett jogtalanságok felszámolására, a morális és jogi rend helyreállítására" irányuló folyamatnak fogja fel. „A reparáció három területen végezhető el.

1. A korábbi rendszer áldozatainak kártalanítása;

2. A jogrend helyreállítása, az állampolgári jogegyenlőség utólagos megteremtése, a korábbi privilégiumok felszámolása és visszavétele révén;

3. Azoknak az erkölcsi és jogi felelősségre vonása, akik a jogsértéseket előidézték."

A Tézisek első két pontja nem szorul bővebb ismertetésre. A neuralgikus rész a tézisek harmadik pontja. Az itt összefoglalt gondolatok nyitányaként a szerző megállapítja – s ezzel egyet is lehet érteni – „világosan elkülönítendő a morális és a jogi felelősség." Bárd Károly lehetségesnek tartja „a múltban elkövetett normasértésekért", hogy „az érintett személyek fontos köztisztséget nem láthatnak el." Ugyanakkor úgy vélekedik, hogy „az emberi jogok súlyos megsértőivel szemben ma Magyarországon csak az elévülés felélesztése útján lehet eljárni – ahogy azt a Zétényi-féle javaslat proponálja." Ezt a megoldást Bárd Károly nem tartja elfogadhatónak, mert álláspontja szerint ütközik az Alkotmány nullum crimen elvével, továbbá aligha állja ki a „várható nemzetközi kontroll eredményét."

Utal arra is a dolgozat – s ez a megállapítása igen kétséges – „az viszont valószínűnek látszik, hogy a közép-kelet-európai régió országai közül egyedül Magyarországon vetődhet fel az elévült cselekmények újbóli üldözésének igénye, és így feltehetően hazánk lenne az egyetlen ország, amely e vonatkozásban Strasbourgban megmérettetik."

Szól még a Zétényi–Takács-javaslat „gyakorlati kivitelezhetőségéről", megállapítva: „A felmentő ítéletek esetleges magas arányát a közvélemény is nyilván kudarcként értékelné."

Ezt követően Bárd Károly javasolja „a büntetőjogi felelősségre vonás alternatívája"-ként... „egy olyan parlamenti bizottság" felállítását", „amelynek feladata nem a hibás politikai döntések és azok felelőseinek kiderítése és megnevezése, hanem a diktatúra idején az emberi jogokat sértő magatartások feltárása".

A vitában a másik pólust az IM Büntetőjogi Főosztálya főtanácsosaként dolgozó *dr. Szük László* képviselte, aki dogmatikai kérdésként elemezte az elévülés intézményét és arra a meggyőződésre jutott, hogy *az elévülés alapvetően eljárásjogi intézmény* s többek között *ezért sem találta szakmailag aggályosnak* a Zétényi–Takács-javaslatot.

Szük László később – felkérésemre – figyelemmel a konferencián elhangzottakra is, elkészítette *Az „elévülési törvény" alkotmányosságáról* című kitűnő dolgozatát, amely a szerző korai halála miatt kéziratban maradt.[287] Szük László ezt a tanulmányt az Alkotmánybíróság elutasító határozatának ismeretében írta meg, így felvezethette és elemezhette azokat a kérdéseket is, amelyek nem közvetlenül a Zétényi–Takács-törvényjavaslatban felmerülő dogmatikai kérdésekkel függenek össze, hanem foglalkozik az Alkotmánybíróság szerepével és feladatának értelmezésével is.

„Az »elévülési törvény« alkotmányossági helytállásáról" című fejezetben Szük László rámutat: „...mellőzni kell az olyan *érzelmi érvek* használatát, illetőleg taglalását, amelyek a »non ius« tartományában lehetnek hatóképesek." (Kiemelés az eredetiben. K. F.) Ugyancsak mellőzendőnek ítéli az olyan körülmények elemzését is, amelyek nem a „jogszerűség", hanem a „célszerűség" tekintetében rendelkezhetnek véleményalakító nyomatékkal."

Vizsgálódásának tárgya három összefüggés-rendszer:

„1. A *magyar büntetőjog* normarendszere.

2. Az *alkotmánybéli normák*[288] és az alkotmányjogi szabályok függvényhálózata.

3. A *nemzetközi konvenciók* előírásai: A hatályos jog fényében." (Kiemelés az eredetiben. K. F.)

Szük véleménye szerint az „elévülési törvény" ellen irányuló legsúlyosabb kifogás az ún. visszaható hatályú jogalkalmazás. Ezzel kapcsolatban megállapítja: „Az »elévülési törvény« ellenében felemlített kifogások kardinális tétele, hogy *az sértené a visszaható hatályú büntető jogalkotás tilalmát, amely tilalmat* a Emberi Jogok és Alapvető Szabadságok Védelméről szóló Európai Egyezmény még »háború vagy a nemzet létét fenyegető más rendkívüli állapot esetén« sem enged félretenni." (Kiemelés az eredetiben. K. F.)

Határozott álláspontja: „Tartalmi szempontból ugyanis az »elévülési törvény« nem ellentétes a jelzett tilalommal. A magyar büntetőjog rendszerében vizsgálva a kérdést megállapítja: „...a korábbi jogszabályok szerint

[287] Szük László: *Az „elévülési törvény" alkotmányosságáról.* Kézirat, 1991. november 27. – 97 oldal + 37 oldal függelék (Továbbiakban: Szük László: *Kézirat*)

[288] A többszörösen módosított 1949. évi XX. tv.

»bekövetkezett« – ám a pártállami büntetőpolitika illegális és alegális eszközrendszereinek »tetszőlegessége« folytán »bekövetkezhetett« – elévüléseket »semmisnek« minősítve" jár el a törvényjavaslat, amely teljes mértékben alkotmányos.

Egyrészről vizsgálva a nullum crimen – nulla poena elvét, nem lát sérelmet, mert a törvényjavaslat semmilyen új tényállást nem tartalmaz, és nem állít fel újabb szankciót sem. „Mindenkor *az elkövetéskori szabályozást* tekinti mérvadónak." (Kiemelés az eredetiben K. F.) Másodsorban abban a körben vizsgálódik, hogy: „*Tehető-e jogállamilag korrekt kivétel* az új büntetőtörvény visszaható hatályának tilalma alól »in peius«?" (Kiemelés az eredetiben. K. F.) A kérdést részletes példatár és több meghatározó jogtudós[289] véleményére alapozottan *igenlően* dönti el.

Összegzésében rámutat: „*Igazolható a visszahatás, ha a cselekményt az elkövetése idején büntetőjogi büntetéssel fenyegette a törvény. Ez az »értékelésbeli azonosság« esete. Az »elévülési törvény« igazolhatósága ezen a tételen nyugszik.*" (Kiemelés az eredetiben. K. F.)

A fejezet következő részében – *A hatályos jog elemzése* – alapos részletességgel foglalkozik a mű megírása idején hatályos Büntető Törvénykönyv[290] 2. §-ával, amely a nullum crimen és nulla poena-elv megjelenése és alkalmazása. Főszabályként írja elő a bűncselekmények elkövetése idején hatályban lévő törvény alkalmazását, míg kivételként ismeri a cselekmény elbírálásakor hatályos új büntetőtörvény szerinti ítélkezést, ha a cselekmény már nem bűncselekmény vagy a vádlotti magatartásra a törvény enyhébb szabályozást tartalmaz.

A szerző vizsgálja a korábbi magyar büntető törvénykönyvet is.[291] Ez a törvény-mű megengedte valamennyi törvény „in melius" alkalmazását.[292] A vizsgálódás ezután kiterjed a közkegyelmi törvényekre is, amelyeket a szerző „büntető törvényként kezelendő"-nek ír le.

[289] Hivatkozik a már említett Jescheck német professzorra, továbbá a magyar meghatározó büntetőjogászok közül Heller Erik (1880–1963) és Angyal Pál (1873–1948) és Békés Imre álláspontjára.

[290] A többször módosított 1978. évi IV. tv.

[291] 1878. évi V. tc. , az ún. Csemegi-kódex

[292] „2. § Ha a cselekmény elkövetésétől az ítélethozatalig terjedő idő közben, egymástól különböző törvények, gyakorlat vagy szabályok lépnek hatályba: ezek közül a legenyhébb intézkedés alkalmazandó."

Összegezve a Btk. 2. §-ának fogalmankénti elemzését, arra a meggyőződésre jut, hogy „Az »elévülési törvény« által meghatározott bűncselekmények értékelésében változás az elkövetéskori helyzethez képest nem következett be."

A dolgozatnak az ezt követő – jogalkalmazási kérdésekkel foglalkozó – részét e helyen nem ismertetjük, ugyanígy azokat a szakmai elemzéseket sem, amelyek a büntetőjogban megvizsgálják a „visszahatás eseteit." Ezek az elemzések arra mutatnak rá, hogy a „visszamenőleges szabályérvényesítés" a büntetőjogban nem számít párját ritkító esetnek.

Figyelmet érdemel az a megállapítás, amelyet Szük László az ún. állapot-bűncselekményekkel kapcsolatban kiemelt: „...az ún. tartós bűncselekményeket az jellemzi, hogy bár az elkövetési magatartás első mozzanatával befejezetté válnak, maga az elkövetési magatartás is több-kevesebb ideig tovább folytatódik... Az elévülés szempontjából természetesen mindkét kategória a Btk. 34. § d. pontja alá tartozik."[293]

A záró mondat: „Az itt taglalt szabályozások és megoldások arról tanúskodnak, hogy *az állam nem könnyen mond le a büntető igény érvényesítésének lehetőségéről. (Sapienti sat!)*" (Kiemelés az eredetiben. K. F.)

A Szük-dolgozat következő fejezete *Az alkotmánybeli követelmények és az alkotmányjogi normák* címet viseli. A fejezetből elsősorban a Szerző *jogállamisággal* kapcsolatos fejtegetéseire térünk ki.

Korábban már ismertettük Bárd Károly és Györgyi Kálmán nézeteit, amelyet Szük László ugyancsak említ és *Szabó András* alkotmánybíró 1991. március 29-én az Igazságügyi Minisztérium Büntetőjogászok Klubjában tartott előadását, amelyből az alábbiakat emeli ki:

„Alkotmányos jogállamban élünk. Ennek következményeit le kell vonnunk a büntetőjogban és a büntetőjogi gondolkodásunkban is. Paradigmaváltásra van szükség. Ennek lényege pedig az, hogy a büntetőjogban nemcsak azok a szabályok alkotmányos szabályok, amelyek az Alkotmányba felvétettek, hanem azok az emberi jogok és alkotmányos emberi jogok is, amelyek derivált szabályai a büntetőjogban meg kell jelenjenek. Meg kell jelenniük, mint a tettek diszkriminálását eleve korlátozó megfontolások... tehát olyan normák, amelyek a különös részt és az általános részt egyaránt uralják, s alkotmányossá teszik."

[293] Az elévülési idő kezdete a jogellenes állapot megszűnése.

Szabó András előadásával kapcsolatos kritikára később visszatérünk az Alkotmánybíróság 2086/A/1991/14 számú, a Zétényi–Takács-törvény alkotmányellenességének megállapításával kapcsolatban.

Most csak ennyit: *az alkotmányellenesség megállapításának kulcsa a jogállamfogalmának sajátos alkotmánybírósági magyarázata.* Nem véletlen tehát, hogy Szük László ezt a fogalmat járja körül:

A Szerző a jogállamiság fogalmával kapcsolatban részletesen foglalkozik Takács Albert[294] felfogásával.[295] A 28. pontban összefogott nézetrendszert teljességében itt nem ismertetjük, csupán néhány lényeges mozzanatra utalunk. Így: A jogállam fogalma „tipikus német tudományos termék", amely 1813-ban Karl Welcker munkásságában jelent meg, valamint „a jogállam tudományos értelemben nem deskriptív, hanem analitikus és kritikai kategória, amely a különféle társadalmi berendezkedésű és eltérő államideológiát valló államok minőségének elemzésére alkalmas."

A jogállam megvalósulását a közigazgatás hatalmának mérséklésében jogi korlátok közé zártságában látja. „A jogállam eszméje egyaránt feltételezi a szilárdan rögzített értékeken nyugvó politikai célszerűséget és a végrehajtás jogszerűségét." Erre épül az állami legitimáció, valamint a kalkulálhatóság, „az önálló politikai és jogi felelősség."

Fontos megállapítás:

„A jogállam pozitív joga a politikai hatalom alapja, mert mindenkivel szemben meghatározott elvárásokat erősít meg." Továbbá, hogy „a jogállamiság intézményrendszere... nem a törvényhozás, hanem a végrehajtó hatalom korlátozására alakult ki."

---

[294] Takács Albert, dr. (Kecskemét, 1955.márc. 17.) jogtudós. Igazságügyi és rendészeti miniszter. Szegeden szerzett jogi diplomát (1979), majd az ELTE bölcsész karán szociológia szakot végzett (1985). Az MTA Állam- és Jogtudományi Intézet munkatársa (1980-ig, majd 1985–1990-ig). Miskolcon, a jogi karon tanársegéd, majd a Minisztertanács titkárságának munkatársa(1986–1987). 1990-től az Államigazgatási Főiskola tanszékvezető főiskolai tanára. 1997–1999 között a Népjóléti (Egészségügyi) Minisztérium munkatársa, majd a miskolci jogi kar docense. 2001–2007-ig az állampolgári jogok országgyűlési biztosának helyettese. 2007. június 1. – 2008. február 16-ig igazságügyi és rendészeti miniszter.

[295] Utalva a Jogtudományi Közlöny 1986. 11. sz., a Társadalmi Szemle 1991. 8-9. sz. és az Acta Humana 1990. 1. sz.-ra.

A Szük-dolgozat ezután Takács Albertnek *„Az alkotmányosság dilemmái és az Alkotmánybíróság ítéletei"* című dolgozatára adott válasszal foglalkozik.[296] Takács vitapartnere *Kilényi Géza*[297] alkotmánybíró.

Kilényi vitairata *„Az alkotmányosság – belülről nézve"* címmel jelent meg.[298] A tanulmány fontosabb megállapításait emeljük ki, amelyek kapcsolódnak a Zétényi–Takács-törvény semmissé nyilvánításához. Szük László teljeskörű ismertetést ad dolgozatában.

Kilényi hangsúlyosan rámutat, hogy az „alkotmánybíráskodást ellátó szerv mindenütt negatív jogalkotó szerv is egyben..." s ez így van Magyarországon is. Ebben az olvasatban megállapítja, hogy az Alkotmánybíróság léte sérti az Országgyűlés szuverenitását. Ezt a sérelmet azonban „elnézik" neki, hiszen „a hatalmi ágak megosztási elméletének éppen ez a lényege" s ezért a parlamenti hatalomnak az Alkotmánybíróság „az egyik – de nem az egyetlen – korlátja." Kilényi szerint az előzetes normakontroll intézménye előnyös *„a jogbiztonság szempontjából, amely a jogállamiság egyik talpköve."* (Kiemelés az eredetiben: K. F.)

Kilényi felteszi a kérdést:

„Mert tessék mondani: mit jelent a demokratikus jogállam, a szociális piacgazdaság, az emberi méltósághoz való jog vagy a szociális biztonsághoz való jog? Ezek a fogalmak elvontak s mindegyikről lehet egy – vagy több – nagydoktori értekezést írni... Az elvont fogalmak akkor válnak konkréttá, amikor az alkotmánybíróság egy-egy konkrét alkotmányossági probléma kapcsán értelmezi, azaz konkretizálja őket."

Kilényi reagál arra a – nemcsak Takács Albert által felvetett – problémára is, hogy ti. az Alkotmánybíróság valójában nemcsak magyarázza, hanem alkotja is az alkotmányt (ún. láthatatlan alkotmány). Kilényi kijelenti:

---

[296] Megjelent: Acta Humana, 1991. 2.

[297] Kilényi Géza, dr. (Gyula, 1936. május 11.) jogtudós, egyetemi tanár, alkotmánybíró. Az ELTE jogi karán szerzett diplomát 1958-ban. 1960-ban a Legfőbb Ügyészség ügyésze, majd az Államigazgatási Szervezési Intézet tudományos igazgató-helyettese (1973). Az Alkotmányjogi Tanács tagja (1984–1989). A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karán tanszékvezető professzor, majd intézetvezető (2000–2006). 1988-tól az igazságügy-miniszter helyettese, 1989–1998 között alkotmánybíró. Miniszteri biztos az Egészségügyi Minisztériumban (2000-2001). A Köztársasági Etikai Tanács Tagja (2003-2004). Emeritus professzor (2006-tól).

[298] Acta Humana, 1991. 2.

„Azt azonban kategorikusan szeretném leszögezni: Ez idő szerint nincs a földön olyan alkotmánybíróság, amely – akár bevallja ezt, akár nem – ne törekednék az alkotmány tartalmának gazdagítására, vagy legalábbis maradéktalanul ki tudna térni ez elől."

Erre a leplezetlen megnyilatkozásra alappal jegyzi meg Szük László:

„Hazánk Alkotmányának – az érintett dolgozat más helyein méltatott – konstrukciós sajátosságai, szerkezeti és kimunkálásbeli egyenetlenségei: éppenséggel kétessé teszik a »si duo faciunt idem – est idem« tételét."

A Szük-dolgozat ezután a jogalkotásról szóló 1987. évi XI. tv.-t elemzi a jogbiztonság elvének szempontjából.

Az 1987.évi XI. tv. 12. § (2) bekezdése szól arról, hogy a törvény a kihirdetését megelőző időre nézve nem állapíthat meg kötelezettséget, és nem nyilváníthat valamely magatartást jogellenessé.

Szük László vizsgálja, vajon az „elévülési törvény" sérti-e a felhívott jogszabályt és említett jogelvet? Véleménye szerint *„a büntethetőség elévülésére vonatkozó normák nem tartoznak a jogellenesség fogalmi körébe."* (Kiemelés az eredetiben. K. F.)

„A »jogellenesség« fogalma a büntetőjogban az általánosan elfogadott nézet szerint "a szűkebb értelemben vett »tényállásszerűséget«, másként »diszpozíciószerűséget« jelenti." Rámutat, hogy „Az »elévülési törvény« a hatókörébe vont magatartások *tilalmazottságát* illetően értékelésbeli változást nem hozott az elkövetéskor hatályos büntetőjog értékrendjéhez képest." (Kiemelés az eredetiben. K. F.)

A dolgozat ezután az Alkotmány egyes szakaszai szempontjából vizsgálja a Zétényi–Takács-javaslatot, s e körben először az *Alkotmány 57. §* (4) bekezdését idézi – amely a nullum crimen és nulla poena elvek alkotmányos megfogalmazása –, s e vonatkozásban is rámutat, hogy „»az elévülési törvény« *sem új bűncselekményt, sem új büntetést nem konstruált;* erre figyelemmel az elévülési szabályokat érintő rendelkezéseit az említett kardinális elvektől *függetlenül* kell alkotmányossági szempontból megítélni." (Kiemelés az eredetiben. K. F.)

Az *Alkotmány 70/A. §* (1) bekezdése szerint vizsgálja, igaza van-e azoknak, akik az „elévülési törvény"-t ebbe az alkotmányos szabályba látják ütközni, azaz *sértve látják a diszkrimináció tilalmát.*

A szóban forgó Alkotmány-szöveg szerint: „A Magyar Köztársaság biztosítja a területén tartózkodó minden személy számára az emberi, illetve az állampolgári jogokat, bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül."

Rámutat Szük László, hogy az „elévülési törvény" csak a legsúlyosabb – főbenjáró – bűnök büntetéséről szól, s ezzel nem jelent negatív diszkriminációt, sőt a kevésbé súlyos bűncselekmények üldözésének kizárásával valójában *„pozitív diszkriminációt* valósít meg." (Kiemelés az eredetiben. K. F.) A vizsgálódás a *„Jogbiztonság és jogtudat",* valamint a *„Jogfilozófusoké a szó"* fejezetekben folytatódik.

Szük László a *jogbiztonság elvét* elemezve nyomát sem látja jogsérelemnek. A jogfilozófusok nézetei közül mi a *Varga Csaba* által leírt nézetrendszert emeljük ki, amelyet a jeles jogfilozófus nemcsak a szakirodalomban, hanem a nagyközönség számára a napi sajtóban is érthetően elmagyarázott.[299]

Szük László szavaival:

„A jogfilozófus kimutatja annak az »alternativitásnak« a *hiányát* az »elévülési törvény« retrospektív világában, amelynek jelentőségét a tipikus – jogállami – helyzetre vonatkozóan Peschka Vilmos[300] meggyőző érveléssel igazolta. Varga Csaba magyarázata nem egyedül a »jogalanyok« cselekvési szférájának »zártságára« világít rá, hanem arra a paradox – »ököljogi« – helyzetre is, amit az jellemzett – a strukturális torzulások törvényszerűségei folytán –, hogy a jogérvényesítés igényével – esetleg – fellépő személyeket érte »joghátrány«. Ha már most – mártírságra kész lelkeket feltételezve – megengedjük a »szituáció alternativitását« a feljelentés megtétele vonatkozásában: a hatósági cselekvést illetően – és ez a lényeg – az »alternativitás« hiányát kell konstatálnunk."

Szük László nyomatékosan kiemeli, hogy Varga Csaba – valójában a vita lényegét eldöntő – kérdéseket tett fel. Eszerint az elévülés intézményét *„társadalmilag kiegyensúlyozott állapotokat feltételezve"* ismeri a jog, mint az állam büntető igényének korlátját.

„De mi a helyzet akkor, ha az állam nem büntető igénye érvényesítésére, hanem éppen ennek kizárására törekszik? Ha esetenként akár terro-

[299] Varga Csaba: *Jogfilozófiai megfontolások.* In.: Reggeli Pesti Hírlap, 1991. nov. 4.

[300] Peschka Vilmos, dr. (Budapest, 1929. dec. 17. – Budapest, 2006. júl. 27.) jogfilozófus, egyetemi tanár, a MTA rendes tagja, Széchenyi-díjas tudós.

risztikus eszközök alkalmazásától sem riad vissza, éppen azt akadályozza meg, hogy egyáltalán ilyen igény érvényesítésére sor kerülhessen? Ha saját elveiből fakadóan működése gyilkos eszközök alkalmazására, s ennek jutalmazására épül?" – kérdezi – teljes joggal – Varga Csaba.

Egyet kell érteni Szük Lászlóval abban is, hogy az „elévülési törvény" érvanyaga „a »pro« álláspont képviselőinek szakmai fölényét mutatja. A »contra« álláspont képviselői – sit venia verbo! – megrekednek a felületes – kifejtetlen – fenntartások és ellenvetések »ideológiai szintjén«".

Egyedül – a törvény kritikusainak érvrendszeréből – *Schlett István* politológus érvelését ítéli színvonalasnak, amely a „célszerűség" érvrendszerére hivatkozik a törvényjavaslattal szemben. Tény, hogy ezek nem jogi-szakmai érvek. Elítéli ugyanakkor azt a „tömegkommunikációs hadjáratot", amelyet az „elévülési törvény" ellen az MTA Állam- és Jogtudományi Intézet igazgatónője, *dr. Lamm Vanda* folytatott. Az általa szervezett konferencián[301] az „igazgató asszony... nyilatkozatában felcserélte a tanácskozás tárgyát – nem a »Zétényi-féle törvény« volt terítéken; csak annak elméleti magasa – és fenyegető hangzású prejudikációra ragadtatta magát. Ez hiba volt – nem is kicsi." Varga Csaba rámutat, Lamm Vandának az igazságtétel kérdésében megnyilatkozó kettős mércés álláspontjára, amely önmagában azt is felháborítónak tartja, ha összehasonlítjuk a nácizmus és a kommunizmus bűneit, nemhogy az utóbbiról ítéletet mondjunk.[302]

Hasonlóan ír Kónya Imre is: „Dr. Lamm Vanda felháborodottan tiltakozott, hogy miként gondolhatja valaki, hogy a náci rémtetteket és azok elszenvedőit bárkivel is közös nevezőre lehet hozni."[303] Mindez persze mind politikai előítélet és nem szakmai érv alapján.

A fejezet zárásaként *Gondolatkörök a normatív alkotmányról* címmel Takács Albertnek a Társadalmi Szemlében megjelent tanulmányát[304] ismertetve a „törvénybiztonság" kérdéskörét emeli ki. A teljesség igénye nélkül

[301] A Magyar Tudományos Akadémián 1991. nov. 8. és 9. napján tartott rendezvényről ír a szerző.

[302] Varga Csaba: *Jogállami átmenetünk,* Paradoxonok, dilemmák, feldolgozatlan kérdések. Bp. ,1989. p. 111. vö. még: Lamm Vanda–Bragyova András *Szakvélemény.* In: Magyar Jog, 1991. 11. p. 641–645.

[303] Kónya: *Kézirat,* p. 9.

[304] Társadalmi Szemle, 1991. 8-9. szám.

hangsúlyt helyez arra a tételre, hogy: „A normativitás az alkotmányhoz mint egységes egészhez kapcsolódó kategória."

„...az esetleges szabályozási hézagok, aránytalanságok vagy módszerbeli különbségek kitölthetők-e, kiegyenlíthetők-e egy átfogóbb jogi összefüggésrendszer keretei között." Válaszul Takácsot idézve kiemeli: „Mindezekre a kérdésekre magának az Alkotmánynak kell megadni a feleletet, méghozzá úgy, hogy egyszerre valósuljon meg az alkotmány egységének és strukturáltságának elve." Érvrendszerében lényeges megállapítás, hogy: „A nyitott alkotmányban nincs meg az egységesség tulajdonsága, mert jogtételeinek változatlansága mellett átalakulhat szabályozó funkciója."

„Az értelmezés alá vont alkotmány – vagy alkotmányrész – normativitására megőrzésének követelményeiből következik, hogy annak mindig vonatkoznia kell a jogalkotó *eredeti* és az alkotmány érvényesítése során *történetileg alakuló* akaratára. Ennek a jogalkotási elemnek a vizsgálata az értelmezés nyelvtani, logikai, történeti és rendszertani módszereinek felhasználásával történik." (Kiemelés az eredetiben. K. F.)

A Szük-dolgozat következtetéseit 20 pontban foglalja össze, amelynek lényege, hogy az „elévülési törvény" nem alkotmányellenes, nem sérti a nullum crimen, nulla poena sine lege elveit, a Btk. 2. §- ának garanciális elvét és egyéb törvényeket sem.

Takács Albert megállapításaival Szük László valójában az Alkotmánybíróság által létrehozott „láthatatlan alkotmány" ellen, továbbá a Kilényi Géza által is említett tendencia ellen szól, hogy ti. az Alkotmánybíróság „ne törekednék az alkotmány tartalmának gazdagítására."

Szubjektív záradék című fejezetében pedig így ír:

„Az előttem az igazság erejével tudatosult – felismerni vélt – összefüggések mellett bátorítólag hatottak rám azok a szakvélemények, amelyek a következő tekintélyes büntető jogászok fogalmaztak meg az »elévülési törvényjavaslat« indítékait és tervezett megoldását... Ösztönzőleg hatott szakvéleményem kidolgozására az a körülmény, hogy az »elévülési törvény« által érvényesíteni kívánt felelősséget megalapozó bűntettek *jellege:* in merito egyezik az elévülhetetlennek nyilvánított háborús és emberiség elleni bűncselekmények karakterével."

Ez utóbbi megállapítás fontosságát a későbbiekben látni fogjuk, amikor is az igazságtételi törvény alkotmánybírósági vesszőfutása után mégis eredménnyel végződött, éppen e nemzetközi joganyagnak köszönhetően.

Még egy szakértői vélemény

1991. október 29-i kelettel *Földvári József* professzor készített szakértői véleményt *Szakvélemény a súlyosabb törvény visszaható ereje és az elévülés egymáshoz való viszonyáról* címmel.[305]

Véleményében Földvári professzor megállapítja: „Mindenekelőtt szeretném hangsúlyozni azt, hogy a benyújtott törvénytervezet az alkotmány egyetlen rendelkezését sem sérti."

Álláspontját arra alapozza, hogy az alkotmány a nullum crimen és nullum poena elvek rögzítésével tiltja a súlyosabb törvény visszaható erejét, ehhez képest „a korábban nem büntetett cselekmények bűncselekményként értékelését... vagy korábban nem ismert büntetések alkalmazását..."

Megállapítja: „A jogállamiság eszméivel ellentétesnek tekinti a tudomány viszont azt, hogy egy már lejárt elévülésű cselekménynél élesztik újjá a felelősségre vonás lehetőségét... ugyanakkor azonban általánosan elfogadottnak tekinthető a tudományban az is, hogy nyugszik az elévülés mindaddig, más szóval: nem kezdődik meg a bűncselekmény elévülése mindaddig, amíg az elkövető büntetőjogi felelősségre vonását az adott időszakban fennforgó politikai viszonyok lehetetlenné teszik."

Rámutat a szakvélemény, hogy szerzője szerint „egy bekövetkezett elévülés nem éleszthető fel." Ugyanakkor kifejti: „Nem látom azonban jogi akadályát annak, hogy a törvény egyes bűncselekmények vonatkozásában az elévülés kezdő napját az eddigiektől eltérő módon határozza meg. A kérdés eldöntése tehát végső soron a parlament állásfoglalásától függ: úgy ítéli-e meg az Országgyűlés, hogy bizonyos bűncselekmények az elmúlt időszakban politikai okokból üldözhetetlenek voltak-e vagy sem. Az előbbi esetben meghatározhatja az elévülés kezdetét a köztársaság kikiáltásának napján, egyébként nem."

305 A szakvélemény Pécsett kelt. Közli: Zétényi Zsolt: *Mi a teendő...* p. 459–461.

A parlament döntése

1991. november 4-én – az időpont szimbolikus voltáról aligha kell külön szót ejteni – az Országgyűlés kormánytöbbsége – 5 parlamenti ülésnapon tartott vita után[306] – elfogadta az igazságtételi törvényt. Ezúttal nem ismertetjük részletesen a parlamenti vitában felszólalók álláspontját,[307] csupán néhány alapvetően fontos momentumot emelünk ki.

Az Országgyűlés alkotmányügyi bizottsága, valamint az emberi jogi bizottság a javaslatot tárgyalásra alkalmasnak találta.[308]

Fodor Gábor[309] – az emberi jogi bizottság nevében – ugyanakkor további szakvélemény beszerzését látta szükségesnek. „Olyan jogi szakértők véleményét, akik alkalmasak arra, hogy beható szakvéleményt adjanak a kérdéssel kapcsolatban."

A FIDESZ képviselőjeként *Orbán Viktor* kijelentette: „Úgy gondolom, hogy a kérdés súlya miatt kifejezetten indokolt lenne, hogy lehetőleg még a pártok vezérszónokai előtt a kormány nyilatkozzon az ügyben, hogy saját képviselőinek előterjesztésével egyetért-e, ha egyetért, akkor nyilatkozzon, hogy igen, ha nem ért egyet, akkor nyilatkozzon, hogy nem." Az Igazságügyi Minisztérium politikai államtitkára *dr. Isépy Tamás*[310] a nyilatkozatot egyelőre elhárította: „...az általános vita lezárása előtt az igazságügyi minisztérium álláspontját a Tisztelt Házzal ismertetni fogjuk."

306 1991. szeptember 2, október 8, 15, 29. és november 4.

307 Zétényi Zsolt: *Mi a teendő...* p. 44–183.

308 Vö.: Salamon László (MDF) és Fodor Gábor (FIDESZ) bizottsági elnökök nyilatkozata.

309 Fodor Gábor, dr.(Gyöngyös, 1962. szept. 27) jogász, liberális politikus. Az ELTE jogi karán szerzett diplomát. A Bibó István szakkollégium tagja, a filozófia tanszéken tanársegéd (1989–1994). A FIDESZ alapító tagja (1988), az EK-tárgyalásokon a FIDESZ képviselője. 1990-tól országgyűlési képviselő (2009-ig). A FIDESZ konzervatív irányváltását (1993) követően az SZDSZ-ben politizált. Oktatásügyi (1994-1995), majd környezetvédelmi (2007-2008) miniszter. 2009. júl. 12-től az SZDSZ elnöke, még ebben az évben lemondott elnöki tisztségéről és parlamenti mandátumáról.

310 Isépy Tamás, dr. (Barcs, 1924. márc.20 – Budapest, 2004. április 2.) ügyvéd, államtitkár. Budapesten szerzett jogi diplomát (1946). Ügyvédi vizsgát tett (1950), majd a Horto-

Ami az érdemi kérdéseket illeti: Zétényi Zsolt előterjesztőként részletesen ismertette a törvényjavaslat célját és jogi konstrukcióját. A törvényjavaslat másik előterjesztőjeként *Takács Péter* (MDF) a kérdés történeti és társadalmi fontosságát emelte ki:

„A parlamentnek jogában áll az elmúlt 40 év főbenjáró bűneit szőnyeg alá söpörni és jogában áll minden magyar állampolgárnak megadni a lehetőséget, hogy néhány évtizedig elszabotált igazságára végre független bíróság előtt találja meg az ítéletet. Nagy bűnökről van szó. Gyilkosságokról, emberölésről, hazaárulásról, hűtlenségről... Zétényi Zsolttal szignált javaslatunk azt célozza, hogy a négy évtizedig megtagadott és megcsúfolt igazságérzetet újra a jogforrások közé emeljük, az európai kultúrkörben meghonosodott morális értékrendbe vetett bizalmat visszaállítsuk az állampolgárok körébe."

Az SZDSZ *Mécs Imrét* jelölte vezérszónoknak, míg a KDNP részéről Hasznos Miklós[311] jelentkezett szónoklatra.

Józsa Fábián, dr. (MDF) képviselő hosszú felszólalásából két gondolatot emelünk ki. Az egyik túlmutat a képviselő állásfoglalásán, utal a társadalmi megosztottságra is.

„Gondoltuk volna akkor, Tisztelt képviselőtársaim, hogy e törvényjavaslat tárgyalásának kezdetén, amely egyebek között nem titkoltan az 1956-os gyilkos sortüzek felelőseinek bíróság elé állítását próbálja meg lehetővé tenni, a radikális ellenzék pártjának két prominense, közöttük 1989. június 16-i, a Nagy Imre-temetés ünnepelt ifjú szónoka felszólal majd annak érdekében, hogy az ügy a Ház napirendjéről lekerüljön? Nem, Tisztelt Hölgyeim és Uraim, ezt nem láthattuk előre, akkor ezt nem gondoltuk volna. Annál is kevésbé, mert az igazságtétel ügye és ezen belül az ún. elszámoltatás, az akkori demokratikus ellenzék valamennyi itt jelenlévő pártjának választási programjában központi helyen szerepelt, szinte versengés volt

bágyra kitelepítették. 1955–1990 között ügyvéd. 1989-től KDNP-s politikus, 1990-től haláláig országgyűlési képviselő. Az Igazságügyi Minisztérium politikai államtitkára (1990-1994).

[311] Hasznos Miklós, dr. (Pécs, 1931. május 27. – 2014. június 23.) jogász, politikus. 1948-ban politikai okból kizárták a középiskolából. Internált, bányász, különböző helyeken fizikai munkás. Munkaszolgálatos katona (1951–1954). 1956-ban a Demokratikus Néppárt újjászervezésén dolgozott. 1968-tól különböző gazdasági vezető beosztásokat töltött be. 1969-ben asz ELTE jogi karán szerzett diplomát. A KDNP színeiben lett 1990-től országgyűlési képviselő.

köztük e téren. Emlékezzünk csak a Szabad Demokraták Szövetsége vagy a FIDESZ gyújtó hangú szórólapjaira."

Józsa Fábián felszólalásában kiemelte Varga Csabának az igazságtétellel – valamint az elévüléssel – kapcsolatos gondolatait és rámutatott: „Amit nekünk kell eldöntenünk, kívánja-e, illetőleg ennyi év után lehetségesnek tartja-e az új magyar törvényhozás az elmúlt rendszer fő bűnösei büntetőjogi felelősségének megállapítását."

Az október 15-i vitanapon *dr. Balsai István* igazságügy-miniszter ismertette a kormány álláspontját. Eszerint „...a kormány szintén ismeri mindazokat a tanulmányokat, amelyeket részben a saját hatáskörében szerzett be, illetőleg az egyéb neves – itt most nem részletezett – szakvélemények és egyéb összefüggések egybevetése alapján arra az álláspontra jutott, hogy támogatja a törvényjavaslatot." A miniszter utalt az igazságügyi minisztériumban megtartott tanácskozásra is, amelyet fentebb már ismertettünk.

Az érdemi felszólalások *Mécs Imre* megnyilatkozásával folytatódtak. Az egykori 1956-os halálra ítélt „nem jogi aspektusból" közelítette meg a kérdést, hanem mint mondotta „általánosan, társadalmi politikai, erkölcsi szemmel nézve." Hangot adott annak a meggyőződésének „...hogyha a rendszerváltás, rendszerváltozás, a felszabadulás a '60-as években, vagy a '70-es évek elején történik... akkor egészen biztosan mindnyájan egy igazságos, jogállami keretek között zajló, európai normáknak megfelelő büntető eljárássorozatot kértünk volna a hazaárulásnak, a gyilkosságoknak a megbüntetésére... Ma már, 35 évvel később más álláspontra kell helyezkednem – vagy helyezkednünk –, józanul, megfontoltan mindent átgondolva. Nem megbocsátásról van szó, hangsúlyozni akarom! Nem! Mert nekem nincs jogom senki helyett megbocsátani és az én saját megbocsátásom az pedig a személyes ügyem, rám tartozik, az Istenemre – senki másra! Nem, nem megbocsátásról van szó, hanem arról, hogy bizonyos értékeket sorba állítunk és egy nehéz döntéssorozatban megpróbáljuk a valódi értékeket megkeresni."

Mécs Imre szerint „...a mai társadalomnak egynegyede az, amelyik akkor részt vett a társadalom életében, amelyik emlékezik – amennyire 35 év után emlékezni lehet –, amely képes ebből profitálni valamit." Ehhez képest a volt halálraítélt úgy vélte, hogy az igazságtételi törvény „valamiféle pótcselekvés, amire nincsen szükség."

Szabó János, a Független Kisgazdapárt képviselője támogatásáról biztosította a törvényjavaslatot, míg *Nagy Attila* – az MSZP részéről – annak hangsúlyozásával, hogy „én úgy érzem, otrombaság lenne engem azzal gya-

núsítani, hogy a múlt bűneit vagy bűnöseit szeretném védelmezni" – ellenezte a törvényjavaslatot.

„Én azt hiszem, nekünk nem az a kötelességünk, hogy kevés, életben maradott aggastyánnal leszámoljunk, vagy igazságot szolgáltassunk annak a korosztálynak vagy későbbi korosztálynak, amelynek tulajdonképpen nem lehet igazságot szolgáltatni. Én azt hiszem, hogy nekünk nem fájdalmas sebeket kell ma olyan emberekkel beragasztanunk, akik kisgyerekek voltak, mikor mások a sebeket helyettük ütötték, hanem igazi demokráciát, igazi jogrendet és igazi távolba mutató, visszaélés mentes, mindenki számára, a nekünk nem tetszők számára is szabadságot biztosító holnapot kell felépítenünk." – összegezte álláspontját Nagy Attila.

Pető Iván felszólalásából egy meghatározó mondat: „Ha egyszer a történelmi igazságtétel osztályalapon jogosult, akkor azt gondolom, hogy ennek a törvényjavaslatnak ezen elv alapján nincs helye."

Hasznos Miklós (KDNP) a törvényjavaslatot támogatva megjegyezte: „A népek igazságérzete megköveteli és megkövetelte mindig, hogy pusztán az idő múlása ne adjon menlevelet azok számára, akik a saját népük ellen vétkeztek. Ezért még ma is felelősségre vonhatók bizonyos államokban és bizonyos államok jogrendszere szerint a náci kollaboránsok, és ezt a jogszabályt nem akkor hozták, miközben kollaboráltak, hanem jóval később utána."

A felszólalók közül még utalunk *Tamás Gáspár Miklós* (SZDSZ) sajátos érvrendszerű felszólalására.

A filozófus képviselő – utalva a nürnbergi perre és a „nürnbergi típusú ítélkezés"-re – megjegyezte „...egy leckét kívántak nyújtani a világnak. Csak ez a lecke rosszul sikerült. Tekintve, hogy itt egy előadást rendeztek a náci Németországgal szemben győztes hatalmak, bemutatták, hogy milyen szörnyű bűnök ellen küzdöttek is ők, és ezzel utólag bizonyították az általuk vívott háború igazságos és erkölcsös voltát. Ugyanakkor azonban nem kerülhették el azt a látszatot , hogy itt egész egyszerűen a győztesek ítélkeztek a vesztesek fölött."

Utalt még az Eichmann-perre: „És ez a lecke, amit az Eichmann-pör és az összes hasonló pörök felmutattak – mindjárt fogok itt Önöknek egy idézetet felolvasni –, az az volt, hogy van valami komikus irrelevancia, amikor az erkölcs, valamennyiünk erkölcsi meggyőződése a vádlottak padjára egy normális jogi procedúra keretében – vagy nem normális jogi procedúra keretében – a Gonoszt kívánja tetemre hívni. Ez egy kicsit illuzórikus."

Tamás Gáspár Miklós felteszi a kérdést: „Elérheti a morális célját az igazságtétel, amikor láthatólag nem érte el a célját az összes hasonló pörökben? Mit ér ez el? Mit érhet ez el? Elérheti azt, amit gondolom, senki nem akar, hiszen szükségképpen ezek a pörök szelektívek lesznek. Elérheti azt, hogy létrejön az országban egy olyan hangulat, egy olyan politikai légkör, egy olyan szociális hangulat, amelyben a bizonytalanság, a félelem és éppen az az erkölcsi relativizmus uralkodik, amelyet az igazságtétel szándéka kíván megakadályozni."

A felszólalók új érveket már nem feszítettek egymásnak és sor került a törvényjavaslat név szerinti szavazására. Ennek eredménye, hogy az országgyűlés 197 igen szavazattal, 50 ellenszavazattal és 74 tartózkodás mellett a Zétényi–Takács-javaslatot törvényerőre emelte.

A szavazásnál a miniszterelnök nem volt jelen. Hivatalos útra ment Egyiptomba. Az elfogadott törvényt Göncz Árpád köztársasági elnök nem írta alá, hanem előzetes normakontrollra az Alkotmánybírósághoz küldte.[312]

Az országgyűlés november 13-i ülésnapján az igazságtétel ügyében *Horn Gyula* (MSZP) szólalt fel.[313]

Intermezzo – gentlemen's agreement?

Horn Gyula emlékeztetett egy „gentlemen's agreement"-re:

„...egy olyan beszélgetésre, amely 1989 tavaszán, pontosabban kora nyarán zajlott le a Külügyminisztériumban Antall József úr, munkatársa és köztem, ahol Antall József úr azt mondta: »tudod, ennek a rendszerváltásnak sok ellensége van, és úgy néz ki, hogy ha nem sikerül ez az ügy, akkor együtt kerülünk a börtönbe!«

Hozzátette: »Persze téged előbb fognak felakasztani, mint engem«. Én mondtam, hogy »Téged is el fognak majd kapni!« De megállapodtunk abban: mindent elkövetünk annak érdekében, hogy ez a rendszerváltás végbemenjen! Ez ugyan nem lett jegyzőkönyvbe foglalva, hiszen egy baráti be-

312 1991. november 16-án.

313 A felszólalást közli: Zétényi Zsolt: *Mi a teendő...* p. 202–208.

szélgetés volt[314] ...Csurka István, aki ma egészen másokat mond vasárnaponként és – sajnos – újabban itt a Parlamentben, a következőt mondta pontosan két évvel ezelőtt:

»Akármilyen szégyenteljes is volt ez a 40 esztendő, akármennyire nem a saját történelmünk, hanem ránk erőszakolt rendszer volt, nem fordulhatunk szembe vele mindenestül, mert itt voltunk, benne voltunk, részesei voltunk, s melyet nem is lehet kiirtani. Ugyanaz az emberanyag van jelen a Magyar Köztársaságban, mint a Magyar Népköztársaságban« – és így tovább."

Horn Gyula hozzászólása folytatásában megjegyezte:

„...emlékeztetni kívánom Önöket..., hogy 1989. júniusában, majd szeptemberében a háromoldalú megállapodásokról készült dokumentum határozottan leszögezi – sokan vannak itt a résztvevők közül, akik ezt aláírták –, hogy az egész rendszerváltást az európai demokrácia értékeinek, hagyományának, stílusának megfelelően fogják végig vinni, ez írásban van rögzítve... Még valamit: ha elszámolásról van szó..., hadd említsem meg, hogy az nem funkciókért, tisztségekért kell – ha egyáltalán valaki erre gondol –, hanem az akkori idők hatályos jogszabályai értelmezése szerinti bűnökért kell elszámoltatni valakit. Ne keverjük össze a kettőt!"

Horn szólt a felelősségre vonás morális alapjáról is:

„Be kell vallanom, hogy már az elévülési törvény – elnézést, hogy így röviden aposztrofálom – kapcsán felmerült bennem: vajon joga van-e pálcát törni mások felett azoknak, akik ugyan úgy beilleszkedtek ebbe a rendszerbe, mint akiket vádolnak. Elnézést kérek, Zétényi Zsolt úr jogászként szolgálta az elmúlt rendszert, Takács Péter úr tollal és a marxista–leninista ige hirdetésével. Mennyivel kerül más elbírálás alá az ő cselekedetük, és mindazoké, akik ebbe a rendszerbe beilleszkedtek, mert mit tehettek mást, mint akikkel szemben megpróbálnak kreálni különböző akciókat? ...Elnézést kérek, ez nem szemrehányás. Én azt tartom helyesnek, hogy boldogultak, csak az erkölcsi alapra kívánok apellálni."

Horn Gyula felszólalása – mint annak idején a törvényjavaslat vitájában számos megnyilatkozóé – került minden szakmai érvet. Jelentősége mégis kiemelkedő, mert a *miniszterelnököt* késztette válaszra.

[314] Beszúrás a jegyzőkönyvbe: (*Rockenbauer Zoltán: Horn–Antall-paktum!*) – Rockenbauer Zoltán (Győr 1960. jan. 4.) művészettörténész, politikus. 1990–2006 között FIDESZ-es országgyűlési képviselő. A nemzeti kulturális örökség minisztere (2000–2002)

Megszólal a miniszterelnök

Antall József rövid felszólalására 1991. december 2-án került sor.[315]

„Amiért tulajdonképpen először is szót kérek, az az, hogy senki ne akarja úgy beállítani ebben az országban, mint hogyha itt valamiféle boszorkányüldözés következett volna be azért, mert ez az Országgyűlés hozott egy olyan törvényt, amelyik a gyilkossággal szemben olyan kérdésekben hoz országgyűlési döntést, amit a köztársasági elnök úr az Alkotmánybíróság elé utalt. Én úgy gondolom, hogy akik ezt megszavazták, és akik ezzel egyetértettek, azok tudomásul fogják venni az Alkotmánybíróság döntését, mint ahogy eddig is. De ebből és bármilyen más lépésből, ami hozzátartozik a rendszerváltozás egészéhez, olyan következtetéseket levonni, olyant terjeszteni, hogy a jogállamisággal ellentétes fejlődés útjára lépett Magyarország, vagy a parlamentáris demokráciát fenyegetné veszély, az egyszerűen az ország ártalmára van. Megkondítani a vészharangot akkor, amikor nincs vész, felelőtlenség. És ha preventíve képzelik el, hogy szükséges ilyen lépéseket megtenni, akkor is tévednek, mert az ilyen lépések semmilyen körülmények között nem válnak sem a belpolitikai, sem a külpolitikai megítélés szempontjából az ország javára. Ebben az országban jogrend van, törvényesség, és az Országgyűlés által hozott törvények a törvényességet jelentik. Amennyiben alkotmányjogi kifogás alá esne, akkor azt tudomásul fogja venni az Országgyűlésnek az a része is, amelyik megszavazta és törvénnyé tette, amit a köztársasági elnök úr nem írt még alá."

A miniszterelnök rövid reflekciója két szempontból érdemel kiemelt figyelmet. Az egyik, hogy

– Antall József *nem utasítja vissza Horn Gyula kijelentését a gentlemen's agreement*-ről; a másik

– annak többszöri megerősítése, hogy az Alkotmánybíróság döntése kötelező lesz a kormánytöbbségre, amit a többség kötelezőnek ismer el.

Utóbbi kijelentésének valódi tartalma a lentebb ismertetett forrás tükrében értelmezhető helyesen.

[315] Zétényi Zsolt: *Mi a teendő*... p. 208-209.

Antall mondata, amely *„a boszorkányüldözés" vádját visszautasítja* és csupán a *gyilkosságokkal* szembeni fellépést hangsúlyozza, sokkal inkább látszik igazolni, hogy a hatalmat átadók és átvevők között *volt egyfajta megállapodás az átfogó igazságtétel mellőzésére*, amely azonban nem vonatkozik a gyilkosságokkal járó bűnök számonkérésére. Ez utóbbit – mint láttuk – Horn Gyula sem kifogásolta.

Antall József miniszterelnöknek az igazságtétel kérdésében vallott álláspontjának felderítéséhez közelebb hoz egy később keletkezett[316] – a második Zétényi-javaslat alkotmánybírósági kudarca után – rövid kézírásos utasítása, amelyet Balsai István igazságügy-miniszterhez intézett.

Most – a kronológia némi sérelmével – ismertetjük a forrást, amelyre – más szempontból – még vissza fogunk térni.

E helyen csak annyit: a miniszterelnök és az alkotmánybíróság elnöke között nem húzódott egy átjárhatatlan fal, magánemberként értekeztek az igazságtételi törvényről. Így nem lehetett meglepő a későbbi döntés, amelyet a miniszterelnök – a kormányzó többség nevében – elfogadott. S nem véletlen, az sem, hogy Horn Gyula utalása, egy gentlemen's agreement meglétéről nem ütközött határozott visszautasításba.

Miniszterelnöki Hivatal
Balsai miniszter úrnak

István!

Most beszéltem Sólyom Lacival. Az igazságtétel ügyben tenni kell valamit, megoldást találni (Zétényi helyett). Ez tehetetlennek mutatja a kormányt, az őrültek, hazárdőrök stb. malmára hajtja a vizet. Rövid időn belül kérek választ!! Üdv.: Antall. (Kiemelés az eredetiben. K. F.)

[316] 1992. október 14-én találkoztam a keltezés nélküli utasítással egy megbeszélésen.

IV.

AZ IGAZSÁGTÉTEL VERESÉGE – KONFERENCIÁK –A KORMÁNY TÖRVÉNYJAVASLATA – AZ 1992-ES ÉV

Az Alkotmánybíróság határozata – a vereség kezdete

Az 1991. november 4-én elfogadott törvényt a köztársasági elnök 1991. november 16-án kelt indítványával az Alkotmánybírósághoz (továbbiakban AB) küldte előzetes normakontrollra. Az AB az ügyet 2086/A/1991. számon iktatta. Az Alkotmánybíróság első teljes ülési tanácskozását 1991. december 17-én tartotta. Az utolsó – zárt ülésre – 1992. március 2-án került sor. A határozat, amely 11/1992. AB sz. alatt került kihirdetésre 1992. március 3-án kelt.

Ügyszám: **2086/A/1991**
Első irat érkezett:
Az ügy tárgya:
Előadó alkotmánybíró: **Sólyom László Dr.**[317]; **Szabó András Dr.**
Támadott jogi aktus:

Határozat száma: **11/1992. (III. 5.) AB határozat**

ABH oldalszáma: **1992/77**

Kelte: **Budapest, 1992. 03. 03.**

[317] Sólyom László, dr. (Pécs 1942. jan. 3.) jogtudós, egyetemi tanár, az AB elnöke, köztársasági elnök. A pécsi egyetemen szerzett jogi diplomát (1965). Bírósági fogalmazó, majd a jénai egyetemen tanársegéd, ahol polgári jogból doktorált (1969). Hazatérése után a MTA Állam- és Jogtudományi Intézetében tudományos kutató, e mellett az Országgyűlési

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG NEVÉBEN!

Az Alkotmánybíróság a köztársasági elnöknek az Országgyűlés által elfogadott, de még ki nem hirdetett törvény alkotmányellenességének előzetes vizsgálatára benyújtott indítványa alapján meghozta a következő

határozatot:

Az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy „Az 1944. december 21-e és 1990. május 2-a között elkövetett és politikai okból nem üldözött súlyos bűncselekmények üldözhetőségéről" szóló, az Országgyűlés 1991. november 4-i ülésén elfogadott törvény alkotmányellenes.

A törvény szövegezésének határozatlansága és bizonytalansága sérti a jogbiztonság követelményét. A törvény sérti az alkotmányos büntetőjognak azt a követelményét, hogy a bűncselekmények büntethetőségének elévülésére – beleértve az elévülés félbeszakítását és nyugvását is – az elkövetéskor hatályos törvényt kell alkalmazni, kivéve, ha az elévülés időszakában az elkövetőre nézve kedvezőbb szabályok léptek hatályba.

A törvény egyes rendelkezései alkotmányellenességének kérdésében az Alkotmánybíróság a következőkben foglalt állást:

1. A már elévült bűncselekmények újból büntethetővé tétele alkotmányellenes.

2. A még el nem évült bűncselekmények törvényi elévülési idejének meghosszabbítása alkotmányellenes.

3. A még el nem évült bűncselekmények elévülésének törvénnyel való félbeszakítása alkotmányellenes.

Könyvtárban kutató (1970–1975). Az ELTE jogi karának professzora (1983), majd a PPKE tanszékvezető professzora (1996-tól). 2002-től az Andrássy Gyula Budapesti Német Nyelvű Egyetem professzora. A MTA levelező tagja (2001), a MTA rendes tagja (2013). Az MDF elnökségi tagja, az EK tárgyalások résztvevője. Az AB elnöke (1989-től), köztársasági elnök (2005–2010. aug. 6-ig)

4. Nyugvási vagy félbeszakítási oknak visszaható hatályú törvénnyel való megállapítása alkotmányellenes.

5. Az elévülés szempontjából nem lehet alkotmányosan különböztetni aszerint, hogy az állam politikai vagy pedig egyéb okból nem érvényesítette büntető igényét.

6. Határozatlansága miatt a jogbiztonságot sérti és ezért alkotmányellenes annak elévülési nyugvási okká nyilvánítása, hogy „az állam politikai okból nem érvényesítette büntető igényét".

7. Alkotmányellenes, ha a törvény akként vonja hatálya alá a hazaárulás bűntettét, hogy nem veszi figyelembe a bűncselekményi tényállás által védett jogi tárgy többszöri változását a különböző politikai rendszerekben.

8. A kegyelmezési jog korlátozása a törvény alkalmazásával kiszabott büntetés korlátlan enyhítésére alkotmányellenes.

Az Alkotmánybíróság ezt a határozatát a Magyar Közlönyben közzéteszi.[318]

Az AB-határozatban a vizsgált törvény alkotmányellenességét tekintve lényegében – mint arra Szük László részletes bírálatában is rámutatott:[319] – „két ügydöntő állítás olvasható." Az AB egyik kifogása „a törvény szövegezésének határozatlansága és bizonytalansága sérti a jogbiztonság követelményét."

A másik érdemi kifogást az AB nyolc pontban foglalta össze, mint azt a fenti rendelkező részben olvassuk.

[318] A határozatot aláíró alkotmánybírák: dr. Sólyom László előadó alkotmánybíró az AB elnöke, dr. Szabó András előadó alkotmánybíró, dr. Ádám Antal alkotmánybíró, dr. Kilényi Géza alkotmánybíró, dr. Lábady Tamás alkotmánybíró, dr. Schidt Péter alkotmánybíró, dr. Tersztyánszky Ödön alkotmánybíró, dr. Vörös Imre alkotmánybíró, dr. Zlinszky János alkotmánybíró.

[319] Szük László: *A 2086/A/1991/14. sz. Alkotmánybírósági határozathoz reflexiók című* kézirat 1992. március 4-i kelettel. Továbbiakban: *Reflexiók.* A kézirat a szerző birtokában.

Ez utóbbi pontok bírálatával később részletesebben foglalkozunk, most azonban az AB-határozat indokolásának III. pontjára hívjuk fel a figyelmet, mert *az abban foglalt megállapítások valójában a rendszert változtató folyamat jogi credójának tekinthetők*, s ebből a hitvallásból levezethető a rendszerváltoztatás százféle ellentmondása, mindaz, amire vonatkoztatható az Antall-i szállóige: „Ja, tetszettek volna forradalmat csinálni."

Az indokolás rámutat:

„Az 1989. október 23-án kihirdetett alkotmánymódosítással gyakorlatilag új alkotmány lépett hatályba, ami az államnak, a jognak és a politikai rendszernek a korábbitól gyökeresen különböző, új minőségét vezette be azzal a meghatározásával, hogy »a Magyar Köztársaság független, demokratikus jogállam«. Alkotmányjogi értelemben ez a tartalma a »rendszerváltás« politikai kategóriájának."[320]

A továbbiakban deklarálja az AB:

„A rendszerváltás a legalitás alapján ment végbe. A legalitás elve azt a követelményt támasztja a jogállammal szemben, hogy a jogrendszer önmagára vonatkozó szabályai feltétlenül érvényesüljenek. A politikai szempontból forradalmi változásokat bevezető Alkotmány és a sarkalatos törvények a régi jogrendet jogalkotási szabályainak betartásával, formailag kifogástalanul, és kötelező erejüket ebből származtatva jöttek létre. A régi jog továbbra is hatályban marad. Érvényességét tekintve nincs különbség az „Alkotmány előtti" és „utáni" jog között. Az elmúlt fél évszázad különböző rendszereinek legitimitása ebből a szempontból közömbös, illetve a jogszabály alkotmányossága tekintetében nem értelmezendő kategória. Keletkezési idejétől függetlenül minden hatályos jogszabálynak az új Alkotmánynak kell megfelelnie. Az alkotmányossági vizsgálatban nincs a jognak két rétege, és nincs kétféle mérce sem. A jogszabály keletkezési idejének annyiban lehet jelentősége, hogy régi jogszabályok a megújított Alkotmány hatályba lépésével válhatnak alkotmányellenessé."[321]

Az AB kifejti továbbá:

„A jogállam alapvető eleme a jogbiztonság. A jogbiztonság – többek között – megköveteli a megszerzett jogok védelmét, a teljesedésbe ment vagy egyébként véglegesen lezárt jogviszonyok érintetlenül hagyását, illetve

[320] 11/1992. AB. III. 1.

[321] 11/1992. AB. III. 3.

a múltban keletkezett tartós jogviszonyok megváltoztathatóságának alkotmányos szabályokkal való korlátozását... Kivétel ez alól az elv alól csak akkor engedhető meg, ha azt a jogbiztonsággal konkuráló más alkotmányos elv elkerülhetetlenné teszi, és ezzel nem okoz céljához képest aránytalan sérelmet. Ilyen kivétel például a jogerősen lezárt büntetőeljárások felülvizsgálata az elítélt javára, ha az eljárás később alkotmányellenessé nyilvánított jogszabály alapján folyt. Ezt az alkotmányos büntetőjog követeli meg. A jogviszonyok igazságtalan eredménye viszont önmagában nem érv a jogbiztonsággal szemben."

Kifejtette továbbá:

„A jog és a jogviszonyok visszamenőleges megváltoztatására csak igen korlátozott lehetőség van. Az alkotmányellenesnek nyilvánított jogszabályok által teremtett helyzetet a jövőre nézve új jogalkotással lehet alkotmányosan orvosolni."[322]

Ugyancsak elvi kérdésként vetette fel az AB, hogy „az elmúlt rendszerek alkotmányellenes intézkedéseire vonatkozó új jogszabályok alkotmányosságának megítélésénél figyelembe vehető-e a rendszerváltás sajátos történelmi helyzete." Az AB önmagának válaszként megfogalmazta: „Az adott történelmi helyzetet a jogállam keretein belül és annak kiépítése érdekében figyelembe lehet venni. Nem lehet azonban a történelmi helyzetre és a jogállam megkövetelte igazságosságra hivatkozva a jogállam alapvető biztosítékait félretenni. Jogállamot nem lehet a jogállam ellenében megvalósítani. A mindig részleges és szubjektív igazságosságnál a tárgyi és formális elvekre támaszkodó jogbiztonság előbbre való."[323]

Az AB kinyilatkoztatja:

„A jelen ügyben vizsgált törvény tárgyában a törvényhozónak szűkebb az alkotmányos mozgástere, mint a kárpótlási törvénynél volt... Ezzel szemben a büntethetőség ismét elkezdődni rendelő törvény az állam büntető hatalmának korlátait töri át. Olyan garanciális jogokat, amelyeket az Alkotmány 8. § (4) bekezdése akkor sem enged korlátozni, amikor más alapvető jogok alkotmányosan felfüggeszthetők vagy korlátozhatók."

Az AB-határozat III. pontjában foglalt alapvetés megadja lényegében a választ a rendelkező részben leírt állásfoglalásnak.

[322] 11/1992. AB. III. IV.

[323] 11/1992. AB. III. V.

A legsúlyosabb a III. 3. pontban foglalt, a régi jogra vonatkozó megállapítás. Varga Csaba – bírálatában – ebben látja az igazságtétel ellehetetlenítésének jogi gyökerét.[324] Részletes bírálatában meggyőzően igazolja, hogy az *Alkotmánybíróságnak a joguralom nevében gyakorolt önkénye megfosztotta a magyar társadalmat a múlttal való szakítástól és megtisztulástól.*

Ami az AB-határozat jogi-szakmai ellentmondásait illeti, Szük László: Reflexió-jában – amelyet az AB-határozat kihirdetése estéjén szövegezett meg, s másnap átadta e sorok írójának – alappal mutatott rá, hogy a felülvizsgált törvényszövegezés határozatlanságára és bizonytalanságára tett alkotmánybírósági megállapítás elfogadhatatlan:

„Ez a vélemény kétségessé teszi az AB-határozat egyéb részleteit. Hiszen ha elfogadjuk a feltevést – mármint ami a törvény szövegének *határozatlanságát* illeti –, akkor nem érthető, mire épülnek az »ellenfejtegetések«? Ha pedig mégis megfelelő támpontul szolgál a törvény szövege az alkotmányossági mérlegelés számára, akkor hatalmas – szerkesztésbeli – *aránytévesztést* kell konstatálni. A szöveg »határozatlansága« ugyanis *alárendelt* (formális) kritikai tárgyat képezhet. »Kiugratása« – mindjárt az alkotmányellenességet kimondó »főtétel« után következik a »szövegkritikai tétel« – nyilvánvalóan *a pejorálást szolgáló technikai művelet.* Ez a lebecsül(tet)ő értékítélet még akkor is furcsállható volna, ha a határozat szövege »csillogó« volna. De – meglepő módon – nem mondható csillogónak. Nem csillog – sőt meglehetősen fénytelen. Az érdekes, hogy a köztársasági elnöki indítványt szöveghűen idézi a határozat." (Kiemelések az eredetiben. K. F.)

Szük László indulatoktól sem mentes sorai alapvető igazságokat tartalmaznak. Az alkotmányellenesség kimondása a „törvény szövegezésének határozatlansága és bizonytalansága" okán egyszerűen abszurditás. A törvényszöveg ugyanis határozott és egyértelmű, s ezt az alkotmánybírák is tudták. Ezzel ellentétes álláspontjuk valójában a tartalmi kifogás, a törvény tartalmának zsigeri elutasítása.

Ami a rendelkező rész 1–8 pontban foglalt konkrét kifogásait illeti, valójában az elévülés, a nyugvás valamint a félbeszakadás fogalmának eltérő – *a diktatúra jogának tartalmi elismeréséből fakadó* – definiálását jelenti. Az elévülési nyugvási ok – „az állam politikai okból nem érvényesítette büntető igényét" – jogbiztonságot sértő értékelése épp úgy *önkényes*, ha

[324] Varga Csaba: *Jogállami? Átmenetünk?* Kráter Kiadó, Pomáz, 2007. p. 97–111.

tetszik a parlament akaratának felülbírálatán túl a törvényhozás szerepének átvétele. Ugyanígy *súlyos tévedés* a törvényben szereplő korlátlan enyhítés alkotmányellenességének megállapítása.

Helytálló Szük László bírálata a hazaárulás bűntettének Alkotmánybírósági értékeléséről, amely „a védett jogtárgy többszöri változását" rója fel a törvényhozónak. „*A hazaárulás* annak az államalakulatnak – és népességének – veszélyeztetése *idegen állam érdekében*, amellyel az elkövető állampolgári kötelékben áll. Az *államjogi forma* átalakulása nem érinti a büntetőjogi védelem tényét és körét. Nota bene! A szóhasználat eltérései – Magyar Népköztársaság; Magyar Köztársaság – *a jogi tárgyat nem módosítják.*" (Kiemelés az eredetiben. K. F.) – írja Szük László.

Egyet kell érteni a kegyelmezésre vonatkozó AB-megállapítás kritikájával is: „Így *a kegyelmezési jog* – e jog »bitorlásának« – beleerőltetése (!?) ebbe az alkotmányossági vizsgálódásba szemet szúró *tárgytévesztésről* árulkodik. (Error in objecto.) Az ezzel kapcsolatos érvelés: féktelen fantáziálás fedezetlen mutatványa." (Kiemelés az eredetiben: K. F.)

Megszívlelendő az is, amelyet az elévüléssel kapcsolatos fejtegetésekről ír Szük László: „Visszatérően olvashatunk az »elkövetőket megillető jogokról« – s ez mélyen elgondolkodtat. *Nem hihető ugyanis, hogy bűncselekményből jogok fakadhatnak.* Ez számomra újszerű jogmagyarázat." (Kiemelés az eredetiben. K. F.)

Az idézett mondat valójában a – korábban idézett – Cseh Köztársaság Alkotmánybíróságának döntésében kifejtettek[325] negatív előjelű változata, amikor is *a magyar Alkotmánybíróság* – s ezért nem oldozható fel a történelmi felelősség alól – *a főbenjáró bűnök elkövetőinek oldalára állva* – az elévülést a puszta időmúlással azonosította. Ennek következménye „A puszta

[325] Emlékeztetőül: A cseh törvény szerint: „Csehszlovákia Kommunista Pártja bűnöző szervezet volt" – a „bűncselekmények elévülési idejébe nem számít be az 1949. február 25-től 1989. december 29-ig eltelt idő, amennyiben jogerős elítélésre vagy vád alóli felmentésre egy demokratikus állam jogrendjének alapvető elveivel össze nem egyeztethető politikai okból nem került sor."

A Cseh Köztársaság Alkotmánybírósága döntéséből: „Alkotmányunk nem értéksemlegességen alapul, hanem a jogot a demokratikus társadalom értékeinek rendeli alá. Az a kérdés, hogy az elévülést valóságosnak vagy fiktívnek kell-e tartanunk ott, ahol a törvényesség megsértése részévé vált a rendszer törvénytelenségeinek. Ha elévülésként értelmeznénk, úgy ezzel azt a »jogbiztonságot« erősítenénk meg, amivel elkövetői már tevé-

időmúlással kalkulált elévülés ugyanis útját állja a szükséges eljárásoknak".[326]

Kivételt képez Zlinszky János alkotmánybíró, aki különvéleményében a naturális időmúlás és az elévülés tartalmi elhatárolása kapcsán nem mosta egybe a bűnelkövetésre épült állam uralkodása idején eltelt időt a bűnüldözést alkotmányosan folytató jogállamban eltelt idővel.

Az AB 11/1992. sz. határozatában kifejtettek leleplezik az AB szemléletének gyökereit:

„A politikai okból elmulasztott bűnüldözés, mint a büntethetőség időbeli kiterjesztésének kritériuma az alkotmányos büntetőjog e határozatban – és korábban a 9/1992. (I. 30.) AB-határozatban – kifejtett alapelvébe is ütközik. Eszerint nem hárítható az elkövetőre annak a terhe, ha az állam mulasztása miatt a büntetőeljárás ideális célja, az igazságosság és rendeltetését betöltő büntetéskiszabása nem teljesülhetett. Ennek az alkotmányos teherelosztásnak a szempontjából közömbös, hogy az állam rosszul, vagy egyáltalán nem érvényesítette-e büntető igényét; s mindegy az is, hogy milyen okból. Egyaránt az állam terhére esik, ha a bűnüldöző szervek rosszul felszereltek, a munkatársaik hanyagok, ha anyagilag vagy politikailag korruptak, vagy ha tudatos bűnpártolók. Egy korszak büntető politikája visszatekintve alkotmányellenesnek minősülhet, de akkor sem lehet a jogállami elvekkel ellentétesen működő büntető hatalom tevékenységét egyes kiragadott részeiben utólag nem létezőnek nyilvánítani, hogy adott körben az elévülés el sem kezdődhetett."

Az AB e színvallása egyaránt *erkölcsi botrány és jogi abszurdum*. Az a pozitivista vakság, amellyel a diktatúra „jogéletét" és állami működését szemléli és az az „értéksemlegesség", amellyel az elkövetett bűnökre alapozottan *a bűnelkövető javára jogokat keletkeztet*, önmagában a jogállam legsúlyosabb megcsúfolása. Mint ahogy az is, hogy a bűnöző állam hivatásos bűnözői olyan bűnelkövetőkkel esnek egy tekintet alá, akiket államuk törvényesen üldöz.

kenységük kezdetétől rendelkeztek. Az elkövetők ilyen »jogbiztonsága« viszonyt a polgárok jogbizonytalanságának forrása. E kétfajta biztonság versengésében az Alkotmánybíróság az állampolgárok jogbiztonságának ad előnyt, mert csakis ez felel meg a jogállam gondolatának."

[326] Szük László: *Reflexiók*. p. 8.

Az AB 11/1992. sz. döntésében a diktatúra legsúlyosabb bűneit megvalósító bűnelkövetőknek legteljesebb érdekérvényesítése manifesztálódott, amelyben eltorzították a klasszikus jogelvek két évszázados tartalmát, negligálták a nemzetközi jog elveit és szabályait, relativizálták a jogot olyannyira, hogy a legkeményebb diktatúra „joga" olvasatukban egyenlő a jogállam törvényeivel.

A jogpozitivizmus és a posztmodern relativizmus sajátos házasságából született meg a „jogállam forradalma" fogalom is, amely a gyakorlatban a leköszönő diktatúra paravánja volt, a hatalomátmentés és a diktatúra bűnöseinek büntetlensége érdekében. Mindez úgy volt lehetséges, hogy *az AB messze túlterjeszkedett az alkotmánybíráskodás törvényi határain,* s az írott alkotmány felett létrehozott egy „láthatatlan alkotmányt".

Ennek megalkotásával nem csupán „negatív jogalkotó"-ként jelenik meg az AB a magyar jogtörténetben, hanem sajátos joggyakorlatával olyan módon kötötte gúzsba – az egyébként őt is létrehozó Országgyűlés – a szuverenitás letéteményesének törvényalkotói lehetőségeit, *hogy teljes mértékben érvényesülhessenek a rendszert változtató kabinet-politika alkui és az ezeken alapuló kompromisszumok.*

A 11/1992. AB döntése tartalmát tekintve nem jogi-szakmai, hanem jogi köntösbe öltöztetett *politikai döntés volt* a diktatúra kárvallottjai rovására, a bűnelkövetők – és holdudvaruk – jogbiztonsága érdekében. Kérdés: tényleg egy-két tucat gyilkos védelmében csapták arcul a társadalmat és az ősi jogelveket? Úgy véljük, aligha!

A konkrét bűnelkövetőkön túlmenően – s ez a tárgyalt határozat legmélyebb eszmei vonulata – *egy bűnös ideológia bűnös gyakorlatának védelmezéséről van itt szó.* E tekintetben az AB álláspontja rokon azokkal a nyugati gondolkodók által terjesztett nézettel – amely a nemzetiszocializmust feltétel nélkül halálos bűnnek bélyegezte –, hogy ti. a kommunizmus alapvetően egy, a társadalom érdekében létrehozott eszme és – bár nem sikeres – gyakorlati kísérlet, amelynek megvalósítói követtek el hibákat. Ezek a hibák ugyan léteztek – a nagy munka melléktermékeként néhány ezer ember halálát, mások bebörtönzését, és milliók életének tönkretételét eredményezték –, de a jövő érdekében jobb, ha nem foglalkozunk velük.

Az AB-döntés másnapján – konferencia a Gellértben

Az AB-döntés híre nem maradt Magyarország határain belül. Európa neves jogtudósai is tanulmányozták és elmondták véleményüket az AB döntéséről, amely megbénította a kommunista ideológia jegyében főbenjáró bűnöket elkövetők törvényes felelősségre vonását.

A Konrad Adenauer Stiftung *A múlt feldolgozása a jogállam eszközeivel* címmel jogtudományi konferenciát szervezett Budapesten a Gellért Szállóban 1992. május 15. és 16. napján.[327]

Erhard von der Bank – az alapítvány magyarországi elnöke – a kötet előszavában megállapította:

„A rendszerváltás után azonban Magyarország olyan jogállammá vált, ahol nem lehet a múltbéli jogsértést nem jogállami elvek alapján büntetni, mivel ezzel maga a jogállam szűnne meg... A Konrad Adenauer Stiftung azért döntött úgy, hogy német, belga, lengyel, cseh, szlovák és természetesen magyar szakemberek részvételével jogtudományi szakkonferenciát rendez annak tisztázására, hogy az új, posztkommunista rendszerekben miképp rendezhetők a múltbéli események jogállami eszközökkel."

A magyar felszólalók közül a kötet csak Békés Imre professzor felszólalását[328] tartalmazza. A Miniszterelnöki Tanácsadó Testületet képviselő M. Kiss Sándor és az Igazságügyi Minisztérium képviseletében az általam tartott előadás szövege kimaradt a kötetből.

Békés professzor felszólalása annak előrebocsátásával kezdődik, az AB „nem akadályozhat meg bennünket, hogy tudományos meggyőződésből származó eltérő nézetünket ne juttassuk kifejezésre. Tudományos vita lezárására csak egy tudományos fórum illetékes...."

Békés Imre kritikája elsőként a „láthatatlan alkotmány" ellen irányult: „Az első elgondolkoztató jelenség a sok helyen vitatott és az Alkotmánybíróságnak észlelhető törekvése az írásban rögzített alkotmány mellett (felett/helyette?) határozataival egy ún. láthatatlan alkotmányt dolgozzon ki.

[327] *A múlt feldolgozása a jogállam eszközeivel* – Jogtudományi konferencia előadásgyűjteménye. Konrad Adenauer Stiftung, Bp., 1992. A továbbiakban: *Konferencia kötet.*

[328] Konferencia kötet, p. 6–9.

Számomra kérdéses, hogy milyen messzire lehet elmenni az alkotmányosság vizsgálatánál az Alkotmány előírásainak magyarázatánál. Helyeselni lehet-e azt a törekvést, hogy az írásban rögzített Alkotmány szövegének értelmezése helyett az ettől talán eltérő, láthatatlan alkotmány létrehozását hajtsák végre."

A másik kritika alá vett kérdés a már említett „nullum crimen"-elv értelmezése. Teljes joggal oktatta ki az AB-ot arról, amit egy másodéves joghallgatónak a „nullum crimen"-elvről tudni kell.

„Alkotmány 57. §-ának (4) bekezdésében is rögzített elv a visszamenőleges büntethetőség tilalmáról szól – mondja Békés professzor –, de tartalma nem azonos az AB által mondottakkal: Ez az előírás világosan kifejti, hogy egy jogszabályt nem szabad visszamenőleg olyan erővel felruházni, amelylyel egy cselekményt, amelyet a végrehajtás idején nem tekintettek büntetendő cselekménynek, büntethetővé deklaráljanak."

A büntető jog nemzetközileg is elismert professzora hangot adott azon meggyőződésének is: „...minden bővítő értelmezést hibásnak tartok, amely a »nullum crimen«-elvbe bevonja a büntethetőség kérdését is."

Rámutatott, hogy a vizsgált törvényben a gyilkosság, halált okozó testi sértés, stb. évszázados tényállás. „Ezen semmit sem változtat az, ha a cselekmény elkövetése és megítélése közti időszakban a tettes büntethetősége már nem áll fenn, pl. a tettes elhunyt, kegyelmet kapott vagy a cselekmény elévült." Rámutatott arra is: „A mi alkotmányunk tehát nem ismeri a visszamenő hatály általános jogerejű tilalmát. Ezért hibásnak tarok minden olyan törekvést, amely az Alkotmány idézett 57. §-ának ilyen jelentőséget tulajdonít."

Az *elévüléssel kapcsolatos* véleménykülönbségét így fogalmazza meg:

„Vajon a bűncselekmény üldözhetősége az elévülési idő lejártának feltétele? Megbékélhetünk azzal, hogy az elévülési idő lejárta – talán teljes lejárta – feltétele olyan esetekben, amikor az államhatalom a bűncselekmény tettesének felelősségre vonási kötelezettségének nem csak, hogy nem tesz eleget, hanem úgyszólván állami feladat bűncselekmények elkövetése. Ezen előfeltétel létjogosultságát elismerik az ENSZ-határozatok is, és néhány állam konkrét jogszabályai a náci idők bűncselekményeire vonatkozóan. Milyen jogon lehet ezen elvek akceptálását elutasítani a kommunista diktatúrák hasonló bűncselekményeinek értékelésénél?"

A következő felszólaló egy osztrák jogtudós *dr. Wolfgang Brandstetter* a Bécsi Egyetem docense.

Előadásában[329] a szerző részletes jogtörténeti képet vázolt az osztrák jog „nácitlanitás" érdekében hozott szabályairól és gyakorlatáról, valamint a gyakorlat buktatóiról. Rátérve a magyar Alkotmánybíróság döntésére, szóvá tett néhány problémát.

„Részleteiben a magyar Alkotmánybíróság ítélete persze – véleményem szerint – néhány túlzott következtetést von le azon jogállami alapelvekből, amelyeknek abszolút érvényességét olyan szenvedélyesen követeli."

Így rámutat, hogy az Európai Emberi Jogok Konvenciója 7. cikkelye második bekezdésének értelmében „az anyagi igazságnak előnyt adva a jogbiztonsággal szemben."

Az elévüléssel kapcsolatban annak a meggyőződésének adott hangot az AB álláspontjával szemben, hogy „...az anyagi büntethetőségi feltételeket – különösen egy megfelelően meghatározott tilalmi norma létét – a visszamenő hatály tilalma szempontjából semmiképpen sem szabad a formális feltételekkel közös nevezőre hozni, amelyek közé számítana az elévülés kérdése is. A tilalmi norma – legalább lehetséges – ismeretének minden szankció elengedhetetlen feltételének kell lennie, ha a büntetőjog célját, mint a magatartást irányító mechanizmust nem akarja teljesen eltékozolni... az elévülési normákra, amelyek nem rendelkezési, hanem végrehajtási normák, ez természetesen nem érvényes, és az ilyen vonatkozású »bizalomvédelem« a tettes javára – véleményem szerint – nem elismert büntetőjogi kategória."

von Bülow német professzor előadásában[330] elvi éllel mutatott rá:

„Sok esetben itt az államok egy új jogállami rend kezdetén –a görög szó eredeti értelmében – igazi dilemma előtt állnak. Egyrészt a közösség jogtudata számára elviselhetetlen, hogy súlyos bűncselekmények azért évülhetnek el, mert az előző jogtalan rezsimek ezeket tudatosan nem üldözték, vagy még el is rendelték. Másrészt, egy állam csak úgy bizonyíthatja jogállamiságát, ha súlyos helyzetben is kizárólag a jogállami alapelvekre orientálódik. Egy új jogállam belső szavahihetőségének végső soron függnie kell

[329] Wolfgang Brandstetter: *A nemzetiszocializmus legyőzése 1945. után az osztrák büntetőjog révén* – előadás a diktatúrákban elkövetett bűntettekért való felelősség problematikájáról. Konferencia kötet, p. 10–24.

[330] von Bülow: *Az elévülés problematikájáról – A múlt feldolgozása és a vele való szembesülés a posztkommunista rendszerekben – a jogállam határai és lehetőségei.* Konferencia kötet, p. 25–30.

attól is, hogy az elmúlt igazságtalanság feldolgozásánál a rendelkezésre álló jogállami eszközökre korlátozódik. Ezen kereten belül a fiatal jogállamnak azonban fel kell használnia a súlyos, egy legyőzött jogtalan rezsimmel összefüggő bűncselekmények üldözéséhez a lehetőségeit, ha nem akarja szükségtelenül veszélyeztetni a lakosság részéről való elfogadását."

A „nullum crimen"-elv tartalmát illetően von Bülow összeveti a nemzetközi jogi dokumentumokat és levonja a következtetést, hogy a nemzetközi jog olyan esetekben tesz kifejezetten kivételt, amelyeknél az elkövetés időpontjában a tett a népek közössége által elismert általános jogi elvek szerint büntetendő volt." Ehhez képest – állapítja meg – „a nemzetközi konvenciók szűk határok között a büntetőjogi visszaható tilalom alól kivételeket irányoznak elő."

A német helyzet részletezése után, javaslatként adta elő, hogy: „...nem lehetne-e a nemzetközösségen belül olyan konszenzusra jutni, amely szerint meghatározott, vagyis olyan, tényállásilag szigorúan körvonalazott, legsúlyosabb bűncselekményeket, amelyeket egy jogtalan rezsim ideje alatt követtek el, egy utána következő jogállamban üldözni lehessen."

von Bülow – érzékelhetően – nem értette az alap problémát, hogy ti. nem új tényállások visszaható hatályának kérdéséről van szó, hanem az elkövetés idején is büntethető cselekményekért való felelősségre vonásról, amelyeknél az elévülési idők naturálisan múltak el anélkül, hogy az állam bűnüldözési kötelezettségét teljesítette volna.

B. Sharon Byrd – aki a konferencia idején az Augsburgi Egyetem professzora volt – a jogbiztonság és az elévülési határidők visszamenőleges hatályáról értekezett.[331]

Az amerikai professzor a „nulla poena"-elvvel kapcsolatban teszi fel a kérdést: „Magyarországon ma felvetődik a kérdés, hogy hol van az a határ, amíg a jogállam jogosult a korábbi diktatórikus rendszer ideje alatt elkövetett cselekményeket büntetni. Ebben a tekintetben különösen problematikus a Magyar Alkotmánybíróság ...döntése... A „nulla poena sine lege"-elv és a visszamenőlegességi tilalom ilyen alkalmazása több okból hibás."

A hibát – elsősorban – a szóban forgó jogelv helytelen értelmezésével, másodsorban „egyáltalán magában az elévülés céljában", illetve ennek téves

[331] B. Sharon Byrd: *A jogbiztonság és az anyagi igazságszolgáltatás közé: Az elévülési határidők visszamenőleges hatálya.* Konferencia kötet, p. 31–45.

értelmezésében, harmadrészt a jogállamiság egyes elveinek hibás magyarázatában találja meg. Ami az első okot illeti, rámutat a „nulla poena"-elv „az anyagi büntetőjogban szereplő tilalmak"-ra vonatkozik és ily módon irányítják az emberi magatartást.

Ugyanakkor: „Az elévülési szabályok nem olyan magatartási szabályok, amelyek a potenciális bűnelkövetőkre irányulnak..., az elévülési szabályok az igazságszolgáltatás részére egyfajta útmutatásként szolgálnak a büntetőjogi bűnüldözési intézkedések mielőbbi beindításában."

Az elévülés célját vizsgálva pedig kifejti: „Az idő múlása, mint természetes jelenség, erkölcsileg semleges." Az elévülésre vonatkozó elméleti megfontolásokra utalva rámutat: „Közülük egyik sem nyúl túl azon, ha olyan bűncselekmények elévüléséről van szó, amelyeket egy diktatórikus rendszer alatt követtek el, és politikai okokból nem üldöztek."

Leplezetlenül állapítja meg: „Bizony vannak Magyarországon olyan emberek, akik nem érdekeltek a megtorlásban. Nem minden, a mai Magyarországon élő ember volt a kommunista rezsim áldozata. Sokan alkalmazkodtak az akkori rendszerhez, sőt mások hasznot húztak belőle. Elég sok magyar van viszont, akik igénylik az igazságszolgáltatást és a vele együtt járó megtorlást, azt, hogy egy olyan törvényt fogadjanak el, ami ezt az igazságszolgáltatást lehetővé teszi."

A harmadik okot illetően az előadó a német egyesüléskor felmerülő jogi dilemmákról szólt, majd kijelentette:

„Mivel Magyarországon 1945 és 1990 között kommunista diktátorok uralkodtak, azok erőszakos bűncselekményének büntetőjogi üldözése, akik ezen idő alatt Magyarország szabadságáért harcoltak, reálisan nézve kizárt volt. A mai Magyarországon sok ember veszítette el ezen idő alatt családtagjait és közelebbi ismerőseit és barátait. Az az igényük, hogy csaknem több mint 50 év után igazságszolgáltatásra kerüljön sor, több mint érthető. Egy állam elsősorban nem tarthatja fenn a bűnelkövetők és áldozataik közötti egyenlőtlenséget, miközben azt feltételezi, hogy jogállam, mivel a jogállam alapelveinek egyike a törvény előtti egyenlőség."

B. Sharon Byrd ezután „a súlyos kommunista bűncselekmények jövőbeni büntetésének lehetősége a mai Magyarországon" alcím alatt összefoglalta javaslatait. Megállapította ennek során: „A magyar Alkotmánybíróság nyitva hagyta az utat, hogy az elévülés nyugvását egy bíróság a konkrét esetben egyedileg állapítsa meg... A magyar parlamentnek megadatik a lehetőség, hogy egy olyan határozatot hozzon, ami az igazságszolgáltatást arra

szólítja fel, hogy azokat a bűncselekményeket is üldözze, amelyek ugyan már elévültek, de a bíróság egyedi esetben az elévülésnyugvást még nem elévültnek tekintheti."

B. Sharon Byrd javaslatát hallva egyrészt csodálkoztam, másrészt örültem, hiszen ugyanerre a konferenciára készülve *ugyanezen javaslatot terjesztettem elő,* mint arról a későbbiekben még szó lesz.

A következő felszólaló *Joachim Hermann*, az Ausburgi Egyetem professzora volt.[332]

Sajátos a felismerés: „A bíróság (az AB-ról van szó K. F.) egyértelmű és eltökélt hangjából felismerhető, hogy a magyar nép alkotmányjogi tanítómesterének szerepében látta magát."

Ez a nem minden irónia mentes mondat azután tételes kritikát is vont maga után, összehasonlítva a német alkotmánybíróság eltérő nézetrendszerére utalva, amelyek részben a nemzetiszocialista, részben az NDK megszűnése után kialakult helyzet kezelését illeti. Ehhez képest tényszerűen megállapította: „...hogy a Szövetségi Köztársaság törvénye a visszamenő hatály tilalmával kapcsolatban sokrétűen más úton járt, mint a Magyar Alkotmánybíróság."

Joachim Hruschka professzor – az Erlangeni Egyetemről – előadásában[333] először a jogállam történetileg kialakult fogalmát elemezte, majd szólt az elévülésről. Előrebocsátotta, hogy „Az európai kontinensen a bűncselekmények elévülésének eredete a római civiljogban található", majd levezette a német Anselm Feuerbach[334], Grotius[335] és Kant[336] nézeteit fejtette ki, utóbbinál hangsúlyozva: „A jogtalanság az idő elteltével nem válik jogossá, és a vétkesség nem válik ártatlansággá. Egy jogos büntetés az idő elteltével nem válik jogtalanná."

---

332 Joachim Hermann: *A felelősség problémája a fasiszta és a kommunista diktatúrákban állampolitikai okokból elkövetett bűncselekményekért – meddig érnek a jogállam lehetőségei?* In: Konferencia kötet, p. 46–52.

333 Joachim Hruschka: *Jogállam és büntetőjogi elévülés.* In: Konferencia kötet, p. 53–62.

334 Anselm Feuerbach (Speyer, 1824. szeptember12. – Venice, 1880.június 4.) német jogtudós, a német büntetőjog egyik megalapozója

335 Hugo Grotius (Delft, 1583. április 10. – Rostok, 1645. augusztus 28.) jogtudós, a természetjog atyja, a nemzetközi jog alapjainak megalkotója.

336 Immánuel Kant (Königsber, 1724. április 22. – Königsber, 1804. február 12.) német filozófus, a német idealizmus megteremtője

Fontos megállapítása, hogy „az elévülés csupán pragmatikus okokkal indokolható." „Jogállamilag mindenesetre *nincs megkövetelve* az elévülés bevezetése." (Kiemelés az eredetiben. K. F.)

Zárótételként felteszi a kérdést: „Van-e visszahatási tilalom az elévüléshez? A megválaszolást annak előrebocsátásával kezdi, hogy a nullum crimen és nulla poena elvek egyike sem „fejez ki" visszahatási tilalmat, ha mindkét tételt helyesen értelmezzük.

Levezetését azzal zárja: „...a jogállam számára állítólag alapvető visszahatási tilalomból nem sok marad." Végül a német Szövetségi Alkotmánybíróság által kimunkált tételekre alapozva: „A büntetőeljárási határidők visszaható meghosszabbítása, és a határidők újrakezdése jogállamilag megengedett."

Martin Kriele professzor – Kölnből – előadása[337] nagyon udvariasan kezdődik: „Az Alkotmánybíróság határozatát sem pozitívan, sem kritikusan nem értékelhetem. Ez nem áll jogomban, ezen túlmenően a határozat jogilag kötelező." A kölni professzor ezután az Emberi Jogok Európai Konvencióját és a német Szövetségi Alkotmánybíróság értelmezését előadva megállapította: „Mivel az elévülési határidő nem szabályozza sem a büntethetőséget mint olyant, sem a büntetés nagyságát. Sokkal inkább vonatkozik az eljárásra egy olyan magatartás vizsgálata során, melynek büntethetőségét a tett előtt már törvényileg meghatározták. Ebből következik, hogy csak perjogi és nem anyagi-jogi jelentősége van. Éppen ezért teljesen általánosan megengedett az elévülés megszakításának szabályozása."

Kriele professzor hangot adott annak a véleményének is:

„Nekem úgy tűnik, az Alkotmánybíróság döntésének alapja az Alkotmánybíróság és a parlament közötti véleménykülönbség. A parlament az ide vágó tettek megbüntetését akarja, és jogi tisztázást akar teremteni arra vonatkozólag, hogy ezek nem évültek el. Az Alkotmánybíróság, úgy látszik előnyben részesíti, hogy ezek a tettek amnesztiában részesüljenek. Az amnesztia törvény mellett jó politikai okok szólnak. Még ha én nem is értem, hogy miért terjedne ki gyilkosságra és halállal járó kínzásra."

A professzor megsemmisítő – és minden oldalról megalapozott – véleményének elhangzása után hozzátette, hogy az elévülés bizony szünetelt – hiszen nem volt bűnüldözés." S hangot adott annak is, hogy a parlament „egy tisztázó rendelkezést hozhatna, hogy az elévülés szünetelt."

[337] Martin Kriele: *Jogbiztonságról és az elévülésről.* In: Konferencia kötet, p. 63–71.

Később látni fogjuk, ez az országgyűlési határozat meg is született, de sorsa osztozott a Zétényi–Takács-féle törvényjavaslat sorsában.

A konferencia következő előadója a Szövetségi Bíróság mellett működő államügyész, *Dr. Karl Heinz Schnarr* volt.[338]

A gyakorló jogász előadásában az NDK megszűnése utáni jogi helyzetet ismertette, majd kifejtette: „...más kérdés, hogy jogként kell-e akceptálni azt, amit egy embert megvető rendszer törvény formájába öntött, vagy ezen törvény végrehajtása során döntött." Álláspontja – s a hivatalos német álláspont szerint is – „erőszakos és önkényes tetteket, amelyeket a törvénynek csak a látszatával követtek el, nem lehet ítéletnek értékelni." Arra az önmaga által feltett kérdésre, „hogy milyen feladat juthat a büntető jognak a politikai jogtalanság leküzdésében" hangsúlyozta:

„A büntetőjog nem egyetemes gyógyszer arra, hogy hibás társadalmi fejlődést átfogóan felderítsen, állami jogtalanságot történelmileg feldolgozzon és politikai fejlődéseket előre lendítsen... ez a kijelentés nem érinti a törvényesség elvét és szükségességét annak, hogy üldözendő ami büntetendő volt, és ma is büntetendő."

A külföldi előadók közül az utolsó *Jacques Verhaegen* belga professzor volt a Louvaini Katolikus Egyetemről.[339] A nagyívű előadás első részében a belga büntető törvénykönyv rendelkezéseiről és a háborús és emberiesség elleni bűncselekmények megfogalmazásáról és gyakorlatáról szólt, míg a későbbiekben a belga jogrendszer elévülési szabályait ismertette, ezen belül „az állam külső biztonsága ellen elkövetett cselekmények esetében kimondott *halálos ítéletek* elévülését meghosszabbító" törvényt. (Kiemelés az eredetiben. K. F.)

Később a professzor kifejtette – a magyar jogban ismeretlen – „az állami szervek által elkövetett bűncselekmények" fogalmát és a joggyakorlat ezzel kapcsolatos nehézségeit, valamint a megelőzés fontosságát. Azokról a bűnökről azonban, amelyet a Zétényi–Takács-javaslat szerint az országgyű-

[338] Karl Heinz Schnarr: *A múlt feldolgozása és a vele való szembesülés a posztkommunista rendszerekben.* In: Konferencia kötet, p. 72–78.

[339] Jacques Verhaegen: *Az állami bűncselekmények üldözésének tétje és nehézségei.* In: Konferencia kötet, p. 79–96.

lés büntetni kívánt, valamint a magyar Alkotmánybírósági határozat tételeiről az előadásban egy szó sem esett.

A konferencia-kötet sajnálatos módon nem tartalmazza a magyar előadók felszólalásait, így nem áll rendelkezésre M. Kiss Sándor – emlékezetem és rövid feljegyzésem szerint –az 1956-os forradalom leverése során elkövetett és az állam által magas kitüntetésekkel jutalmazott, sok emberi életet követelő bűntettek kérdéséről tartott előadása.

Referátumot tartott még Szabó András és Zlinszky János alkotmánybíró. Felszólalásuk pontos tartalmára nézve nincs forrásom. Rövid jegyzetem szerint Szabó András a 11/1992 AB-határozat tartalmát ismételte meg, nem téve hozzá semmi újat, míg Zlinszky János az elévülés és a naturális időmúlás körében értekezett.

Az általam megtartott előadás alapja a *Magyar Jog* hasábjain nem sokkal később megjelent dolgozatom volt.[340]

Az előadásnak csupán azt a részét említem ezen a helyen, amely arra alapít, hogy az Alkotmánybíróság határozatában található egy mondat, amely szerint egyedül a bíróság állapíthatja meg jogerősen, azaz az ügyre és mindenkire irányadóan, hogy egy adott bűncselekmény büntethetősége elévült-e.

„Ahhoz azonban, hogy a *bíróság* állapítsa meg az elévülést,... a mai eljárásjogi szabályozás nem alkalmas, hiszen az esetek túlnyomó többségében az elévülésre való hivatkozás már a feljelentéskor, illetve a nyomozás során megtörténik, ami meggátolja, hogy az ügy elbírálása bírói szakba kerüljön."

Javaslatot tettem ezért az eljárásjogi törvény módosítására, amely lehetővé teszi, hogy a kérdést valóban bíróság döntse el.

Arra nézve, hogy az Alkotmánybíróság döntésének kritikáját is megfogalmazzam, hivatali beosztásomnál fogva nem volt lehetőségem, hiszen nem kutatóként, hanem az Igazságügyi Minisztérium főosztályvezetőjeként kellett felszólalnom.

A konferencia aligha hagyott kétséget a tekintetben, hogy szakmailag az AB döntése tarthatatlan és kifejezésre jutott az is, hogy ez a döntés politikai.

[340] Kahler Frigyes: *Lehetőségeink a jogállamiság helyreállításában.* In: Magyar Jog, 1992. 7. p. 393–400.

Személyes adalékom, hogy a felszólaló jogtudósok többsége – a konferencia szüneteiben folytatott magánbeszélgetések során – nem egyszer értetlenségének és megdöbbenésének adott hangot. Nem értették, mi szükség van gyilkosok védelmére oly módon, hogy az a jogállam elveinek torzulását is jelenti.

A konferencia után nem sokkal megfogalmazódott Zétényi Zsolt önállóan benyújtott törvényjavaslata, amelyről a következő fejezet szól.

V.

A ZÉTÉNYI-JAVASLAT – AZ ORSZÁGGYŰLÉS HATÁROZ– ÚJABB BUKÁSOK – AZ AB-N AZ 1993. ÉVI XC. TV.

Zétényi Zsolt újabb törvényjavaslatot terjeszt a Ház elé

Az AB döntését követően a Kormány továbbra sem tett semmilyen előterjesztést a legsúlyosabb életellenes bűnöket elkövetők felelősségre vonására.

Továbbra is az MDF frakció – ezen belül Zétényi Zsolt országgyűlési képviselő – volt az ügy „gazdája". A Zétényi–Takács-javaslat bukása után nyilvánvalóvá vált, hogy az eljárásjog keretén belül lehet keresni megoldást arra figyelemmel, hogy az elévülés és a naturális időmúlás közötti különbség kérdésében bíróság döntsön. Ilyen javaslatok az európai jogtudósok részéről – mint azt az előző fejezetben ismertettük – is elhangzottak és hasonló megoldás lehetősége felmerült magyar szerzőktől is.

Az új elképzeléshez az eljárásjogi törvény (Be.[341]) módosítására volt szükség. Ezért képviselői önálló indítvány keretében – amelyet az Országgyűlés 7166 sz. alatt iktatott – Zétényi Zsolt a következő javaslatot terjesztette elő:

Törvényjavaslat egyes büntetőeljárási szabályok kiegészítéséről[342]

1. § A büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény (a továbbiakban: Be.) 13. §-ának c) pontját, 127. §-a (1) bekezdésének b) pontját, 139. §-a (1) bekezdésének c)

[341] 1973. évi I. tv.

[342] A szöveget közli Zétényi Zsolt: *Mi a teendő...* p. 461-462.

pontját, a 131. §-át, 145. § (2) bekezdésének d) pontját, 170. § (1) bekezdésének c) pontját, a 183. § (1) bekezdését, a 208. §-ának (1) bekezdését, a 213. §-ának a) pontját, a 214. §-át, a 250. §-ának I/A pontját, a 252. §-ának (2) bekezdését, a 263. §-át, valamint a perújítási eljárásnak a IX. fejezetében írt szabályait a jelen törvényben foglalt eltérésekkel kell alkalmazni, ha az eljárás tárgya olyan bűntett, amelyet a törvény öt évet meghaladó szabadságvesztéssel vagy ennél súlyosabb büntetéssel rendel büntetni.

2. § (1) Elévülés (az 1878. évi V. törvény 105. § 3. pontja, az 1950. évi II. törvény 24. § b) pontja és 25. §-a, az 1961. évi V. törvény 30. §-ának b) pontja és 31. §-a; 1978. évi IV. törvény 32. §-ának b) pontja és 33-34. §-a címén a nyomozást – beleértve a perújítási nyomozást is – megtagadni, illetve azt megszüntetni, vagy a terhelt terhére bejelentett perújítási indítványt elutasítani [Be. 276. §-ának (1) bekezdése A/2. pontja és (3) bekezdése, 279. §-ának (2) bekezdése, 281. §-ának 81) bekezdése] nem lehet.

(2) Az ügyész a 145. § keretei között azzal az eltéréssel jár el, hogy az eljárást elévülés címén [Be. 145. §-a (2) bekezdésének d) pontja] nem szüntetheti meg.

3. § Vádirat, illetve perújítási indítvány benyújtása esetén [Be. 146. §-ának (1) bekezdése, 278. §-ának (1) bekezdése] a bíróság az eljárást a Be. VIII., IX., X. és XI. fejezetébe foglalt szabályok szerint folytatja le, azzal az eltéréssel, hogy elévülés címén [Be. 213. §-a (1) bekezdésének a) pontja, 250. §-ának I/A. pontja] az eljárás nem szüntethető meg, és címen a perújítási indítvány sem utasítható el.

4. § (1) A tárgyalás eredményeként – amennyiben a bíróság az elévülést nem állapítja meg – a Be. általános szabályai szerint jár el.

(2) Ha a bíróság azt állapítja meg, hogy a büntethetőség elévülést és egyéb okból nem kell az eljárást megszüntetni, vagy a Be. 214. §-ának (3) bekezdése alapján a vádlottat felmenteni, a bűncselekmény elkövetésének és az elévülés tényének megállapítása mellett az eljárást megszünteti.

(3) A (2) bekezdésben meghatározott esetben is rendelkezni kell a bűnügyi költségről, illetve rendelkezni lehet az elkobzásról, valamint a polgári jogi igényről.

5. § Ez a törvény kihirdetése napján lép hatályba, és az ebben foglalt rendelkezéseket az 1995. december 31. napjáig megindított büntetőügyekben kell alkalmazni.

Az 1992. szeptember 29-én kelt indítványt az Országgyűlés többsége 1993. február 16-án fogadta el.

A Zétényi-javaslattal párhuzamosan – ugyancsak képviselői indítványra – az Országgyűlés elvi állásfoglalást hozott a büntethetőség elévülésének értelmezéséről. [343]

Az 1/1993. (II. 27.) OGY elvi állásfoglalás[344] – az AB 2086/A/1991/14. határozatára figyelemmel – „értelmezi a büntethetőség elévülésére vonatkozó, a módosított… Btk. 33. § b) pontjában, valamint a 33–35. §-ában foglalt, büntethetőség elévülése szabályait."

Az állásfoglalás sarkpontjának tekinti a *törvény előtti egyenlőség elvét*, valamint utal az 1947. évi XVII. tv.-re – a Párizsi Békeszerződés törvénybe iktatására –, valamint a 1949. évi XX. tv.-re, az 1896. évi XXXII. tv.-re (bűnvádi perrendtartás) a módosított 1951. évi 3. tv.-re (bűntető perrendtartás), az 1962. évi 8. tvr.-re (a büntető eljárásról), és a többszörösen módosított 1973. évi I. tv.-re (a büntető eljárásról). A felsorolt jogszabályok bűnüldözési kötelezettségeire vonatkozó rendelkezéseit felhívva utal az anyagi büntető jogi szabályokra[345], az ott foglalt elévülési rendelkezésekre továbbá az AB 11/1992. AB határozatában leírt mondatra: „Az elévülés jogi tények kérdése, vagyis jogszabálynak kell a naturális tényt – az idő folyását – jogi hatással járó ténnyé változtatni."

Az OGY elvi állásfoglalás a fentiekre alapozva megállapítja:

„Mindezekre figyelemmel jogilag nem tekinthető releváns időmúlásnak a bűncselekmény elkövetése szempontjából az az időszak, amely alatt az Állam hatáskörrel rendelkező szerve nem él az alkotmányban és az alkotmányos törvényekben kötelezően előírt hatalmával, és ezzel a »törvény előtti egyenlőség« alkotmányos elvét sértve részlegesen szünetelteti az igazságszolgáltatást. A törvény előtti egyenlőség elve nem ellentétes értékeket fejez ki a jogbiztonság elvével, hanem a jogbiztonság de facto megvalósulásának előfeltétele."

Kifejezésre juttatják még a törvényhozók, hogy: „Természetesen csak a jogalkalmazó döntheti el a konkrét ügyben, hogy az elévülés mint jogi tény a fentiekre figyelemmel bekövetkezett-e vagy sem."

---

[343] 1993. február 16-i ülésnapon.

[344] Közli Zétényi Zsolt: *Mi a teendő*... p. 469–471.

[345] 1878. évi V. tc. (Csemegi Kódex), 1950. évi II. tv. (a büntető törvénykönyv általános részéről), az 1961. évi 5. V. tv. (A Magyar Népköztársaság büntető törvénykönyvéről), valamint az 1978. évi IV. tv. (a büntető törvénykönyv).

A Zétényi-javaslat és az ahhoz szorosan kapcsolódó – az elévülés kérdését értelmező OGY elvi állásfoglalás – egyfajta mérkőzés az AB és az Országgyűlés között.

A törvényhozói akarat felül akart kerekedni a „láthatatlan alkotmány" korlátain és érvényt akart szerezni annak az alapvető – egy jogállamban nélkülözhetetlen – követelménynek, hogy súlyos bűnök nem maradhatnak büntetlenül, s hogy a bűnözést pártoló, sőt „megrendelő" állam joga ne nyújthasson védelmet a bűnök elkövetőinek jogállami segédlettel.

A törvény előtti egyenlőség elvének és a jogbiztonság elvének összekapcsolása valóban alapos érv, mint ahogy aligha lehet elvitatni jogállami keretek között egy processzuális tény meglétét vagy hiányát az egyedül jogerős döntést hozni jogosult bíróságtól.

Újabb bukások – az AB válasza

Mindkét ismertetett törvényhozói aktus vonatkozásában az államelnök az Alkotmánybírósághoz fordult előzetes normakontrollt kérve. Az AB ugyanazon a napon[346] hirdetett határozatot mind a Zétényi-javaslaton alapuló ki nem hirdetett – a büntető eljárásjogot módosító – törvény, mind pedig az OGY-határozat ügyében.

A 41/1993. (VI. 30.) AB határozat az OGY állásfoglalását nyilvánította alkotmányellenesnek, s ezért megsemmisítette. A határozat *Zlinszky János különvéleményével* került kihirdetésre a Magyar Közlönyben.[347]

A megsemmisítés alapját képező megokolás összefoglalható a 11/1992. AB határozatban kifejtettekre való utalással, s az Alkotmány 2. § (1) bekezdésében „normatív rendelkezésként rögzített jogállamisággal" való ellentétes tartalommal.

Rámutat még az AB, hogy: „Az OGY elvi állásfoglalás címzettjei kétségtelenül a „büntetőügyekben eljáró hatóságok", holott az AB álláspontja szerint – utalással az 1987. évi XI. tv. 54. §-ra – az elvi állásfoglalás „csupán magára az országgyűlésre és szerveire nézve kötelező."

346 1993. június 30.

347 Magyar Közlöny, 1993. 85

A 42/1993. (VI. 30.) AB-határozat[348] az 1993. február 16-án az Országgyűlés által megszavazott „egyes büntetőeljárási szabályok kiegészítéséről" szóló törvényt nyilvánította alkotmányellenesnek. Zlinszky János ezzel kapcsolatban is különvéleményt fogalmazott meg. Az államelnök 1993. március 5-én, valamint 8-án kelt indítványában kérte a törvény előzetes alkotmányossági vizsgálatát.

Ugyanebben az indítványban kérte a későbbi 1993. évi XC. törvénnyel kapcsolatosan is az előzetes normakontrollt. Ez utóbbiról később fogunk szólni.

A Zétényi-javaslattal kapcsolatosan az AB megállapítja, hogy „egészében és részleteiben, tartalmilag és formailag alkotmányellenes." A ki nem hirdetett törvény az AB álláspontja szerint egészében ellentétes a jogállamisággal továbbá „tartalmilag súlyosabb visszaható hatályú büntető jogalkalmazást jelent, nem felel meg a büntetőjogi legalitás alkotmányos elveinek."

Az AB továbbra is elismeri az önmaga által leírtakat, miszerint „egyedül a bíróság állapíthatja meg jogerősen, azaz az ügyre és mindenkire irányadóan, hogy egy adott bűncselekmény büntethetősége elévült-e", ugyanakkor hivatkozik „az állami büntetőhatalom érvényesítésének szervezeti rendjére vonatkozó alkotmányos rendelkezésekre és úgy látja, hogy a nyomozó hatóság a Be. szabályai szerint továbbra is köteles megszüntetni az eljárást, ha észleli az elévülést. Az Alkotmány 57. § (1) bekezdésének rendelkezése – „mindenkinek joga van ahhoz, hogy az ellene emelt bármely vádat" a törvény által felállított független és pártatlan bíróság igazságos és nyilvános tárgyaláson bírálja el – nem jelent jogot a bírósági döntésre – éppen az elévülés kérdésében.

Ez a rendelkezés sem biztosít alkotmányos jogot a büntető igény létének vagy hiányának kizárólagos bírósági eldöntésére, „a benne foglalt alapvető jog érvényesítésére – értelemszerűen – a vádemelést követően kerülhet csak sor. "

Megállapítja továbbá az AB:

„Visszaélés lenne az állam büntető hatalmával, ha a büntetőeljárás szükségképpen jogkorlátozó eszközrendszerét a büntetőjogi felelősségre vonás célja nélkül alkalmaznánk." A Be. 13. §-ában foglalt a nyomozóható-

348 Magyar Közlöny, 1993. 85.

ságot feljogosító rendelkezést az AB „alapvető, garanciális eljárási szabály"-nak tekinti, felülírva ezzel minden olyan lehetőséget, amely bírói kézbe tenné le az elévülés tényének megállapíthatóságát.

Ezzel az AB a nyomozóhatóságot abban a sarkalatos kérdésbe, hogy elévülés vagy naturális időmúlás folyt-e *a bíróság fölé helyezi* lényegében oly módon, hogy a puszta időmúlás tényét vélelmezi elévülésnek, s ez ellen *semmilyen bírói jogorvoslatot nem biztosít.*

A két – tárgyalt – AB-határozat tarthatatlan voltára Zlinszky János különvéleményében mutatott rá.

A 41/1993-as AB-határozathoz csatolt különvéleményében három kérdést vetett fel:

„– joga volt-e az Országgyűlésnek a sérelmezett elvi állásfoglalás kiadására;

– vizsgálhatja-e az Alkotmánybíróság a sérelmezett elvi állásfoglalás alkotmányellenességét;

– a sérelmezett elvi állásfoglalás alkotmányellenes-e."

Az első kérdésre az 1987. évi XI. tv. (a jogalkotásról szóló törvény) 54. §-ára hivatkozva kifejti, hogy a szóban forgó törvény „az Országgyűlésnek a jogszabályt értelmező elvi állásfoglalását az állami irányítás egyéb jogi eszközei, azokon belül pedig a jogi iránymutatások közé sorolja. Az állami irányítás egyéb jogi eszközei nem jogszabályok, hanem állami szervek határozati formában meghozott általános érvényű döntései és jogi iránymutatásai."

Zlinszky János megállapítja, „hogy az Országgyűlésnek jogában állt a sérelmezett elvi állásfoglalást meghozni."

A második kérdésre válaszolva megállapítja, hogy a vizsgált elvi határozatnak „jogi kötelező ereje nincs, egyetlen államhatalmi szervre – köztük a bíróságokra – sem kötelező. Ebből következően – tartalmától függetlenül – nem ütközhet sem az Alkotmányba sem más jogszabályba, így formai alkotmányellenessége ez okon kizárt. Nem ellentétes az Alkotmánybíróság határozatával, nem jelent az elévülés elbírálásába való utólagos törvényhozói beavatkozást. Célja jogszabály értelmezése..."

Ami a *harmadik kérdést* illeti, Zlinszky János kifejti:

„Az Alkotmánybíróság jelen határozatában foglalt többségi álláspont szerint az Országgyűlés határozata tartalmilag azért alkotmányellenes, mert burkolt formában visszamenőlegesen változtatja meg a büntető normákat, új normát állít fel. Nem értek egyet a tartalmi alkotmányellenességre vonatkozó állásfoglalással sem. Az Országgyűlés 1945 óta létező általános érvényű elévülési akadályt értelmez, amelyet az 1945. évi VII. tv. IX. § elvi éllel megfogalmazott: nyugszik az elévülés azon bűncselekményekre, amelyek üldözhetőségét az uralmon volt hatalom megakadályozza... Ezt a tételt az értelmezésben hivatkozott jogszabályok fenntartották, annak alapgondolata a jogállamisággal és a jogbiztonsággal az Országgyűlés értelmezésében összhangban van."

Utal még a különvélemény arra is, hogy a vizsgált OGY-állásfoglalás figyelemmel volt a 11/1992. AB határozatra. „A fentiek alapján álláspontom szerint az indítványt el kellett volna utasítani" – zárja így különvéleményét Zlinszky János alkotmánybíró.

A 42/1993-as AB-határozathoz benyújtott különvéleményében Zlinszky János ugyancsak az Alkotmány 2. § (1) bekezdésében írt jogállamiság elvéből indul ki, s ebből következtet a hatalmi ágak megosztására s a visszamenőleges érvényű jogalkotás tilalmára. „A hatalmi ágak megosztása értelmében egyedül a bíróság állapíthat meg bűnösséget, szabhat ki büntetést, és véglegesen, joghatályosan csak a bíróság állapíthatja meg mindenkire kötelező érvénnyel a büntethetőséget kizáró vagy megszüntető okot is. Ezzel a kizárólagos bírói hatáskörrel a vizsgált törvény nem ellenkezik. Nem alkotmányellenes a büntetőeljárás olyatén szabályozása, hogy elévülés alapos feltételezése esetén rendőri vagy ügyészi szakban is abba lehessen hagyni a nyomozást...Az ilyen – elévülésre tekintettel – történt megszüntetésnek azonban nincs jogereje, az eljárást mindenkor újra lehet kezdeni. A rendszerváltozást követő időszakban, amikor a bűncselekmények üldözhetőségével kapcsolatos vélemények a társadalomban erősen megoszlanak, a jogállamiságból következő jogbiztonság követelménye indokolttá teheti az elévülés megállapításának kizárólagosan bírósági hatáskörbe utalását."

Zlinszky János véleménye szerint – noha a törvény több pontosításra szorul – „nem sérti az alkotmányos büntetőjogot".

Az Alkotmánybíróság, amikor *az eljárásjogi utat is elzárta* az igazságtétel legszűkebb körű megvalósulása elől, valójában ugyanazt a technikát követi, amelyet a Rákosi nevével fémjelzett időszakban követett a kommunista jogalkotás: büntetőeljárás érdemi döntéseit kivette a független bíróság kezéből és a közvetlen befolyásolható nyomozóhatósághoz telepítette.

A Zlinszky János által kifejtett és mindenben helytálló különvéleményekben foglalt érvelés alapos okkal egészül ki azzal a tétellel, hogy az AB

egy merőbben jogállam-ellenes eljárásjogi szerkezetet használt fel az igazságtétel ellehetetlenítésére egy olyan jogi megoldással szemben, amely a büntethetőséget megszüntető ok (elévülés) létének vagy nem létének megállapítását a független bíróság döntésére kívánta bízni.

Az AB e két döntése nem hagyott kétséget a felől, hogy a magyar jog keretei között nem ad lehetőséget a kommunista vezetésű időszakban elkövetett főbenjáró bűnök elkövetőinek büntetőjogi felelősségre vonására.

Lép a Kormány

Túl vagyunk a Zétényi–Takács-javaslaton alapuló törvény megsemmisítésén és túl az európai jogtudósok Gellértben tartott konferenciáján. Zétényi Zsolt az MDF frakció támogatásával megkezdte újabb javaslatának kidolgozását, amely – számos jogtudós véleménye szerint is – nem ütközik az AB által felállított tilalomfákba, pontosabban fogalmazva a „láthatatlan alkotmányba."

Zétényi megoldási javaslatáról természetesen tájékozott volt a miniszterelnök is. A nagy csalódás után a kormányt támogató KDNP-hoz tartozó két jogtudós más úton keresett választ az igazságtétel kérdésére. Bruhács János[349] a nemzetközi jog professzora és Jobbágyi Gábor[350] a civilisztika professzora dolgozta ki azt a törvényjavaslatot, amely szerint *a nemzetközi jog általánosan elfogadott elveit és normáit közvetlenül kell érvényesíteni* a magyar büntetőjogi ítélkezésben.

349 Bruhács János, dr. (Pécs, 1939. szept. 23.) nemzetközi jogász, jogtudós, egyetemi tanár. A pécsi jogi karon szerzett diplomát (1964). A pécsi egyetemen a nemzetközi jogi tanszéken tanársegéd (1963–1969), adjunktus (1969–1979), docens (1979–1994), majd professzor 2009-ig, ezt követően professzor emeritus. 1996 és 1997-ben alkotmánybíró jelölt, de a parlamentben a szükséges többséget nem kapta meg.

350 Jobbágyi Gábor, dr. (Budapest, 1947. április 10.) jogtudós, a civilisztika professzora. Jogi diplomáját az ELTE-n szerezte (1973), ügyvédjelölt, ügyvéd jogtanácsos (1973–1982), majd a Miskolci Jogi Kar polgári jogi tanszékének oktatójá, adjunktus (1982), majd docens (1988). 1995-től egyetemi tanár a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kara Magánjogi Intézetének vezetője. 1999-től a Győri Széchenyi Egyetem professzora.

A munka elkezdésekor Jobbágyi Gábor meghívott konzultációra az ügyben – magánemberként – s innen közvetlenül értesültem a két szerző koncepciójáról. *Javaslatuk* – az egyes tényállásokat illetően – *az ENSZ közgyűlés 1991. szeptember 11-én A/46/405 sz. határozatával jóváhagyott nemzetközi büntetőjogi kódex tervezetet vette alapul.*

A Bruhács–Jobbágyi által elkészített KDNP-s tervezet elkészült és azt 1992. november 4-én benyújtották az Országgyűlésnek.

„Az 1956. október 23-át követő időszakban Magyarországon elkövetett, az emberiség békéje és biztonsága elleni bűncselekmények büntethetőségéről" címen jegyzett törvényjavaslat szerint az 1963. április 3-ig elkövetett súlyos bűncselekmények – gyilkosság, kínzás, deportálás – elbírálására a nemzetközi büntető törvénykönyv javaslat alapul vételével, és – a nemzetközi jog ide vonatkozó rendelkezései szerint – az elévülés kizárásával.

1992. október 14-én magához hivatott Balsai István igazságügy-miniszter. A megbeszélésen jelen volt még Sándorfi György kabinetfőnök is.

A miniszter közölte: a miniszterelnök elrendelte egy olyan törvényjavaslat kidolgozását, amelynek elvi alapjai nem ütköznek az AB 11/1992 AB határozatába foglalt tilalmakba s egyben kifejezésre juttatta, hogy Zétényi Zsolt most készülő törvényjavaslata nem jelent megoldást.

A megbeszélésen rosszallását is kifejezte, mert a Bruhács–Jobbágyi javaslat kidolgozásánál tartott konzultáción részt vettem. Kötelezvényt kért írásban arra nézve, hogy ezt követően kizárólag a „kormányjavaslat sikere érdekében fejtek ki tevékenységet. Más javaslat kidolgozásában nem veszek részt."

Ezen a megbeszélésen szembesültem először a miniszterelnök utasításával, amely számomra több jelentést hordozott. Elsősorban azt, hogy ez időtől kezdve jelent feladatot az IM számára a kérdés megoldása, amely eddig Zétényi Zsolt feladata volt. A másik fontos információ az volt, hogy a miniszterelnök az igazságtétel kérdésében kapcsolatban áll az AB elnökével s abból, hogy a miniszterelnök a folyamatban lévő Zétényi-tervezet helyett más megoldást keres, arra kellett következtetni, hogy Zétényi újabb megoldási javaslatát az AB nem fogadja el. (Ez a feltevésem nem sokkal később be is igazolódott)

A harmadik információ azt az üzenetet hordozta, hogy a kérdés megoldása első sorban a miniszterelnök kormánypárton belüli helyzetének megszilárdítása érdekében lényeges, hiszen az eddigi – és a várható – fiaskó

„tehetetlennek mutatja a kormányt, az őrültek, hazárdőrök, stb. malmára hajtja a vizet." Noha egy indulatos mondatból nem indokolt messzemenő következtetéseket levonni, mégis a miniszterelnök megjegyzése azt a benyomást keltette, hogy valójában az említett politikai ok – a kormány akcióképessége – és nem az igazságtétel véghezvitele áll az utasítás hátterében.

A miniszterelnöki utasítás után megkezdtük a kormány törvényjavaslatának kidolgozását.

A tervezet megalkotása érdekében Bárd Károly helyettes államtitkárral, Sándorfi György kabinetfőnökkel és Szük László főtanácsossal folytatott konzultáció után elkészült a törvényjavaslat szövege, amelyet Balsai István miniszter a Kormány elé terjesztett.

Az új javaslat – figyelembe véve az AB tilalmát a hazai jognak az igazságtétel megvalósítása érdekében történő módosítására – *a nemzetközi jog* Magyarországra is kötelező szabályaira épít.

Szemben a Bruhács–Jobbágyi-javaslattal nem az ENSZ 1991-es nemzetközi büntető törvénykönyv javaslatára, hanem *a Genfi 1949. évi Egyezményekre* – amelyeket a Magyar Állam az 1954. évi 32. sz. törvényerejű rendeletével kihirdetett – épített az IM javaslata. Hivatkozott továbbá az 1945. évi VII. törvényben foglaltakra, a háborús és népellenes bűncselekmények vonatkozásában. Utóbbi hivatkozás valójában abból a kényszerhelyzetből történt, hogy a – nemzetközi jognak sok tekintetben meg nem felelő szabályok még hatályban voltak – és a magyar Btk. részét képezték.

Az Országgyűlés alkotmányügyi bizottsága előtt heves vita folyt a törvényjavaslatról. A Kormányt Bárd Károly helyettes államtitkár és e sorok írója képviselte. Az SZDSZ képviselői a törvényjavaslat visszavonását akarták elérni, szinten aluli szakmai érveléssel, sikertelenül. A törvényjavaslat végül a Ház elé került.

Az 1993. február 16-án az Országgyűlés megszavazta a kormány törvényjavaslatát.

A köztársasági elnök normakontrollért fordult az AB-hoz

A törvényt az AB 1993. október 12-én hozott határozatával részben megsemmisítette, figyelemmel az 1945. évi VII. tv-nek a nemzetközi joggal nem egyező rendelkezéseire.

Az AB a következő határozatot hozta.

53/1993. (X. 13.) AB határozat

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG NEVÉBEN!

Az Alkotmánybíróság a köztársasági elnöknek az Országgyűlés által elfogadott, de még ki nem hirdetett törvény rendelkezései alkotmányellenessége vizsgálatára irányuló indítványa alapján meghozta a következő

határozatot.

1. A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (a továbbiakban: Btk.) 33. § (2) bekezdése alkalmazásánál alkotmányos követelmény az, hogy a büntethetőség el nem évülését csak azokra a bűncselekményekre nézve lehet megállapítani, amelyek büntethetősége az elkövetés idején hatályos magyar jog szerint nem évül el; kivéve, ha az adott tényállást a nemzetközi jog háborús bűncselekménynek, vagy az emberiség elleni bűncselekménynek minősíti, el nem évülését kimondja vagy lehetővé teszi, és Magyarországot az elévülés kizárására nemzetközi kötelezettség terheli.

2. Az Alkotmánybíróság megállapítja: összhangban van az Alkotmánnyal az, ha a Btk. 33. § (2) bekezdését az elkövetés időpontjában hatályos magyar jog elévülési szabályaira tekintet nélkül alkalmazzák a nemzetközi jogban meghatározott alábbi bűncselekményekre:

– a háború áldozatainak védelmére Genfben, 1949. augusztus 12-én kötött egyezményekben meghatározott, az egyezmények közös 2. cikke szerinti nemzetközi jellegű fegyveres összeütközés esetén elkövetett „súlyos jogsértésekre";

– a genfi egyezmények közös 3. cikkében a nem nemzetközi jellegű fegyveres összeütközés esetén tiltott cselekményekre.

3. Az 1956. évi forradalom és szabadságharc során elkövetett egyes bűncselekményekkel kapcsolatos eljárásról szóló, az Országgyűlés által 1993. február 16-án elfogadott törvény 1. §-a ellentétes az Alkotmány 57. § (4) bekezdésével és 7. § (1) bekezdésével.

A törvény 2. §-ának alkalmazása azon keretek között alkotmányos, amelyeket az Alkotmánybíróság határozatának 2. pontja kijelölt.

Az Alkotmánybíróság ezt a határozatát a Magyar Közlönyben közzéteszi.

INDOKOLÁS

Az Országgyűlés a törvényt – átdolgozás után – ez a kifogásolt részek kihagyását jelentette – *1993. október 19-én elfogadta, 1993 évi XC. törvényként iktatták a magyar törvénytárba.*

1993. évi XC. törvény

az 1956. októberi forradalom és szabadságharc során elkövetett egyes bűncselekményekkel kapcsolatos eljárásról

Az Országgyűlés – az Alkotmánybíróság 1993. október 12-én hozott határozatára figyelemmel – az 1956. októberi forradalom és szabadságharc során elkövetett egyes bűncselekményekkel kapcsolatos eljárásról a következő törvényt alkotja:

1. § (1) A háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt, az 1954. évi 32. törvényerejű rendelettel kihirdetett nemzetközi egyezmények közül

a) a hadifoglyokkal való bánásmódra vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt egyezmény 3. Cikkének 1. pontja alapján az egyezmény 130. Cikkében;

b) a polgári lakosság háború idején való védelmére vonatkozóan Genfben, 1949. augusztus 12-én kelt egyezmény 3. Cikkének 1. pontja alapján az egyezmény 147. Cikkében

súlyos jogsértésként meghatározott, az 1956. októberi forradalom és szabadságharc során elkövetett bűncselekmények büntethetőségének elévülésével kapcsolatban – a háborús és az emberiség elleni bűntettek elévülésének kizárásáról az Egyesült Nemzetek Szervezetének közgyűlése által New Yorkban, 1968. november 26-án elfogadott, az 1971. évi 1. törvényerejű rendelettel kihirdetett nemzetközi egyezmény 1. Cikke a) pontjára is figyelemmel – a Btk. 33. §-ának (2) bekezdését kell alkalmazni.

(2) Az (1) bekezdésben felsorolt bűncselekmények büntetési tétele a Btk. 2. §-ára figyelemmel

a) a szándékos emberölés tényállása esetében – az 1878. évi V. törvény 278. és 279. §-ára (BHÖ 349. és 351. pontja), a Btk. 166. §-ának (1) és (2) bekezdésében foglalt megkülönböztetésre tekintettel – öt évtől tizenöt évig, illetőleg tíz évtől tizenöt évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztés;

b) a kínzás vagy embertelen bánásmód, ideértve a biológiai kísérleteket is, a nagy fájdalom szándékos előidézése és a testi épség vagy egészség elleni súlyos merénylet elkövetése tényállásai esetében – az 1878. évi V. törvény 303-305. §-ára (BHÖ 362-364. pontja), illetőleg a Btk. 170. §-ának (3)-(6) bekezdésére tekintettel – hat hónaptól öt évig terjedő szabadságvesztés;

c) a hadifoglyoknak vagy védett személyeknek az ellenséges hatalom fegyveres erőiben szolgálatra kényszerítése, a hadifoglyoknak vagy védett személyeknek attól a jogától való megfosztása, hogy a jelen egyezmény rendelkezéseinek megfelelő szabályos és pártatlan eljárás alapján ítéljenek felette, a törvénytelen elhurcolás vagy áthelyezés, a törvénytelen visszatartás és a túszok szedése tényállásai esetében – az 1878. évi V. törvény 324-325. §-ára (BHÖ 379-381. pontja), illetőleg a Btk. 175. §-ára tekintettel – hat hónaptól három évig, a sértett halála esetén a Btk. 166. §-ának (4) bekezdésére tekintettel – öt évig terjedő szabadságvesztés;

d) a vagyontárgyaknak a katonai szükség által nem indokolt, nagymérvű, törvénytelen és önkényes megsemmisítése és eltulajdonítása tényállása esetében – az 1878. évi V. törvény 344–349. §-ára és az 1948. évi XLVIII. törvény 35. §-ának (1) bekezdésére (BHÖ 433-437. pontja), a Btk. 321. §-ában foglalt megkülönböztetésre tekintettel – két évtől nyolc évig, öt évtől tíz évig, illetőleg öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztés.

2. § (1) Az 1. §-ban felsorolt bűncselekmények miatt

a) a nyomozásra kizárólag a Budapesti Ügyészségi Nyomozó Hivatal;

b) a bírósági eljárásra kizárólag a Fővárosi Bíróság

illetékes.

(2) Az 1. §-ban felsorolt bűncselekményekkel kapcsolatos eljárásra egyebekben a büntető eljárásról szóló 1973. évi I. törvény rendelkezései az irányadók.

3. § Ez a törvény a kihirdetésétől számított 8. napon lép hatályba.

Az 1993. évi XC. törvény – a maga nemében – különlegesség a magyar jogtörténetben. A törvény nem más, mint *törvényértelmezés törvénnyel.*

Az a sajátos helyzet állt ugyanis elő, hogy a jogalkalmazó hatóságok – a rendőrség és az ügyészség – az 1956-os forradalom és szabadságharc során elkövetett erőszakos bűncselekményekre nem alkalmazta az 1954. évi 32. sz. törvényerejű rendelettel kihirdetett Genfi Konvenciókat, hanem a Magyar Btk-ban szereplő bűncselekmények miatt (pl. emberölés) az eljárást elévülés okából megszüntette. A törvényhozásnak ezért nem volt más lehetősége, mint külön törvénnyel kötelezni a jogalkalmazót annak a nemzetközi jognak az alkalmazására, amelyet egyébként e nélkül is kötelesek lettek volna alkalmazni a nyomozóhatóságok.

A Genfben kötött szerződések (genfi jog) alapvető büntetőjogi kihatása ugyanis az, hogy *megváltoztatja a bűncselekmények jogi tárgyát.* A Genfi Egyezményekkel védett személyek körében tehát az egyes ember életét, testi épségét stb. támadó bűncselekmények jogi tárgya helyébe az *emberiesség*

védelme lép védett jogi tárgyként, s ez magával hozza a bűncselekmények elévülhetetlenségét is.

Más oldalról szemlélhetjük úgy is a kérdést – ha eltekintünk a jogi dogmatikától –, hogy *a törvényhozás ilyen módon szerzett érvényt a törvényhozói akaratnak a jogalkalmazó hatóságok ellentétes politikai akaratot szolgáló magatartásával szemben.*

Az 1993. évi XC. tv. első olvasatának volt egy másik hozadéka is, amely később a 2/1994. (I. 14.) AB-határozathoz[351] vezetett.

Ez a határozat semmisítette meg ugyanis az 1945. VII. tv. egyes rendelkezéseit. A törvény első szakaszát, figyelemmel arra, hogy az ott felsorolt „bűncselekmény nem minősül a nemzetközi jog értelmében háborús bűncselekménynek", az AB megsemmisítette.

Az 1993. évi XC. tv.-nyel megtörtént a *jogi áttörés*, legalább is abban az értelemben, hogy egyrészt elhárult az akadály a legsúlyosabb vérengzéseket elkövetők büntető felelősségre vonása elől, másrészt – s ez semmivel sem kevesebb – *megszűnt a jog kettős mércéje,* amely a nemzeti szocialista és a kommunista eszme jegyében és érdekében elkövetett bűnök megítélésénél mind ez ideig létezett.

[351] 2/1994. (I. 14.) AB határozat
A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG NEVÉBEN!
Az Alkotmánybíróság jogszabály alkotmányellenességének utólagos vizsgálatára irányuló indítvány tárgyában meghozta a következő
határozatot.
Az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy az 1945. évi VII. törvénnyel törvényerőre emelt, az 1440/1945. (V. 1.) ME rendelettel, valamint az 1947. évi XXXIV. törvénnyel módosított és kiegészített 81/1945. (II. 5.) ME rendelet (a továbbiakban: Nbr.) 11. §-ának 1-4. pontja és 6. pontja, továbbá 13. §-ának 1. és 3–7. pontja alkotmányellenes, ezért azokat a határozat közzétételének napjával megsemmisíti.
Az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (a továbbiakban: Btk.) 33. § (2) bekezdés a) pontja az Nbr. 11. § 5. pontjában és 13. § 2. pontjában meghatározott háborús bűntettekre vonatkoztatható.
Az Alkotmánybíróság elrendeli az alkotmányellenes törvényi rendelkezések alapján, jogerős határozattal 1989. október 23-a után lezárt büntetőeljárások felülvizsgálatát, amennyiben az elítélt még nem mentesült a hátrányos jogkövetkezmények alól.
Az Alkotmánybíróság az indítványoknak a hatályban nem lévő jogszabályi rendelkezések vizsgálatára vonatkozó részeit, valamint a nemzetközi jog alkalmazhatóságának lehetőségeire vonatkozó értelmezési indítványt visszautasítja.
Az Alkotmánybíróság e határozatát a Magyar Közlönyben közzéteszi.

Néhány gondolat a jogi gyakorlatról

Az 1993. évi XC. tv., valamint az AB 53/1993. AB határozatában foglalt iránymutatás alapján most már nem tudott kitérni az ügyészség a vádemelések elől. Az első ügy amely bíróság elé került a *salgótarjáni sortűzben* érintett karhatalmisták ellen folyt a Fővárosi Bíróságon.[352]

A Fővárosi Főügyészségi Nyomozó Hivatal 32 ügyben 40 bűnelkövetővel szemben indított büntetőeljárást, a Budapesti Katonai Ügyészség további 8 ügyben nyomozott. A jelentős bizonyítási nehézségek miatt számos eljárás nem jutott el a vádemelésig. 8 ügyben az ügyészség vádat emelt és négy vádlottal szemben szabtak ki jogerősen szabadságvesztés büntetést.

Az ún. sortűz-perek részletes feldolgozását Horváth Miklós hadtörténész a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora – aki ezekben az ügyekben szakértőként működött közre – végzi.

Egy jelentős kérdés azonban a salgótarjáni sortűz-perben jelezte, hogy a jogi szabályozás olyan hézagot tartalmaz, amely miatt éppen a sortűzre parancsot adók felelőssége sikkad el. Az ügyben Strausz János tanácselnök tanúként hallgatta ki Biszku Bélát, az MSZMP IIB egykori tagját is. Vallomását a bizonyítékok sorából kirekesztette, figyelemmel arra, hogy amenynyiben igazmondási kötelezettségének a tanú eleget tett volna, úgy önmagát szükségszerűen súlyos bűncselekményekkel vádolná, s ez ellentétes a büntető eljárásjog egyik alapelvével, az önvádra kötelezés tilalmával.

Tényként állapíthatjuk meg, hogy *a vádhatóság ennek ellenére nem indított eljárást Biszku Béla ellen*, s így csak néhányan a tűzparancsot végrehajtó karhatalmisták közül estek marasztaló ítélet alá.

Kétségtelen tény, hogy 1994-ben *nem volt politikai akarat* arra nézve, hogy az akkor még nagyobb számban élő, a forradalom leverése és megtorlása érdekében döntéseket hozók tettei a büntető bíróságon mérettessenek meg. Erre még, mintegy 20 évet kellett várni.

A joggyakorlatról szólva meg kell említeni, hogy a bíróságok országszerte adták ki a semmisségi igazolásokat mindhárom semmisségi törvény alapján.

[352] Fővárosi Bíróság 16.B.768/1994. sz. Tanácselnök: Strausz János

Sajnálatos módon az igazságügyi statisztikai adatgyűjtésről szóló rendelkezések nem adtak arra nézve iránymutatást, hogy a kiadott semmisségi igazolásokról statisztikai adatgyűjtést kell folytatni. A megyei bíróságok (ma törvényszékek) kötelesek voltak lajstromkönyveket vezetni a kiadott igazolásokról, így a jövő kutatásának feladata, hogy ezekből egyrészt megállapítsa az egyes semmisségi törvények alapján kiadott és elutasított kérelmek számát, másrészt ezekből az adatokból következtetéseket vonjon le a megalkotott törvények működéséről.

A negyedik semmisségi törvényről

Munkánk korábbi fejezetében említést tettünk az első semmisségi törvény hiányosságáról, amely lehetetlenné tette, hogy mindenki, akit a forradalom és szabadságharcban való részvételéért megtorlás sújtott, rehabilitációban részesüljön. A 2000. évig kellett várni a megoldásra, a negyedik semmisségi törvényre.

Király Tibor akadémikus nevéhez fűződik a törvény elvi, jogfilozófiai kidolgozása, míg a kodifikációs munka *Márki Zoltán* IM főcsoportfőnök (ma a Kúria tanácselnöke) nevéhez kötődik.

Mint arra korábban rámutattunk, a törvény jelentősége nem csak a semmisség megadásában áll, hanem annak a törvény indokolásában történt kimondásában, hogy a szabadságharc után olyan leszámolás folyt az országban, amelynek során nem volt független bíróság és nem működtek a büntetőeljárás alapvető jogelvei.

2000. évi CXXX. törvény

az 1956. évi forradalom és szabadságharc utáni leszámolással összefüggő elítélések semmisségének megállapításáról

A törvények tükrözik a jogalkotó értékrendjét. Az Országgyűlés korábbi három semmisségi törvénnyel egyértelművé tette, hogy melyek azok a büntető anyagi jogszabályok, amelyek megalkotása, léte, alkalmazása nem fér össze a jogállamisággal. Az 1956. évi forradalom és szabadságharc miatt elszenvedett törvénysértések maradéktalan orvoslása érdekében indokolt, hogy a leszámolást kiszolgáló eljárási jogszabályok alkalmazásával történt elítélések tekintetében a törvényhozás



hasonló értékítéletet fogalmazzon meg. E célból az Országgyűlés a következő törvényt alkotja:

1. § Semmisnek tekintendő az 1956. évi 28. törvényerejű rendelettel és az 1956. évi 32. törvényerejű rendelettel bevezetett rögtönbíráskodásban, továbbá az 1957. évi 4. törvényerejű rendelettel bevezetett gyorsított eljárásban, valamint az 1957. évi 25. és az 1957. évi 34. törvényerejű rendelettel felállított népbírósági tanács előtti eljárásban – a forradalom és szabadságharc céljával, eszmeiségével való azonosulásra tekintettel – a forradalommal, illetve harci cselekménnyel összefüggésbe hozott cselekmény miatt – történt elítélés.

2. § (1) Az elítélés a törvény alapján semmis, amelynek igazolása az ügyben eljárt elsőfokú bíróság hatáskörébe tartozik.

(2) A semmisség igazolása iránti eljárásra a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény (Be.) XVIII. fejezete szerinti Különleges eljárásoknak a Be. 356. § (2) bekezdésében meghatározott általános rendelkezései irányadók az alábbi eltérésekkel:

a) az eljárás – a terhelt halála után hozzátartozójának (Btk. 137. § 6. pont) indítványára is megindul;

b) az a) pont esetében a bíróság határozata ellen a hozzátartozó is fellebbezhet;

c) a Legfelsőbb Bíróságnak az igazolást megtagadó határozata ellen fellebbezésnek nincs helye;

d) Be. 356. § (2) bekezdésének d) pontjában foglalt eljárás megszüntetési ok nem alkalmazható;

e) a bűnügyi költséget az állam viseli.

3. § E törvény nem alkalmazható az 1989. évi XXXVI. törvény, az 1990. évi XXVI. törvény és az 1992. évi XI. törvény hatálya alá tartozó elítélésekre.

4. § E törvény a kihirdetését követő 15. napon lép hatályba.

A 2000. évi CXXX. tv.-t az Országgyűlés csaknem egyhangú szavazással fogadta el,[353] s ez méltán nevezhető a magyar törvényhozás kegyelmi pillanatának, amellyel lezárta az 1956-os forradalom megtorlásának semmissé nyilvánítását.

[353] A 2000. december 12-én tartott szavazáson 308 képviselő szavazott, 295 igen, 3 nem és 10 tartózkodás mellett fogadták el a törvényt.

Epilógus

Az igazságtétel kérdése hosszú és rögös utat járt be, és ennek során lépésről lépésre küzdött meg a jog és az erkölcs egy erkölcstelen kompromisszumon alapuló politikai gyakorlattal.

Egy politikai elhatározás, amely az ország nyugalma érdekében a rendszert változtató folyamatban gátat vet egy széleskörű, kizárólag *politikai természetű* számonkérésnek, ésszerű döntés lehet. Ugyanakkor mélységesen erkölcstelen *tömeggyilkosoknak* menlevelet adni, csak azért, mert bűneiket a kommunista eszme jegyében követték el, s ezért – a békés hatalomátadás ballasztjaként – életüket zavartalanul fejezhessék be.

Ezt az erkölcstelen helyzetet a 2011. április 18-án elfogadott Alaptörvény oldotta fel.

Az alaptörvény – amely egyszer és mindenkorra új – a diktatúra „jogától" függetlenül határozta meg a magyar jogrendszer alapjait – lehetőséget nyitott a 2011. évi CCX. törvény elfogadására. Ez a törvény – pótolva több mint két évtized hiányosságát –, eszközt adott a jogállamnak a kommunizmus jegyében elkövetett bűnök büntetőjogi megítélésére és megszüntette a nácizmus és bolsevizmus büntetőjogi megítélésének kettős mércéjét.

2011. évi CCX. törvény

az emberiesség elleni bűncselekmények büntetendőségéről és elévülésének kizárásáról, valamint a kommunista diktatúrában elkövetett egyes bűncselekmények üldözéséről

Az Országgyűlés megerősítve nemzetközi jogi elkötelezettségét, miszerint a nemzetközi jogban legsúlyosabban minősülő bűncselekményeket elévülhetetlennek tekinti, valamint a kommunista diktatúrában elkövetett és üldözetlenül maradt egyes bűncselekmények büntethetősége érdekében, a következő törvényt alkotja:

1. A nemzetközi jog szerint el nem évülő bűncselekmények elévülésének kizárása

1. § A nemzetközi jog szerint el nem évülő bűncselekmények nem évülnek el, akkor sem, ha a bűncselekmény elkövetésekor a cselekmény a belső jog szerint nem minősült el nem évülő bűncselekménynek. E körbe tartoznak különösen:

a) az 1971. évi 1. törvényerejű rendelettel kihirdetett, a háborús és az emberiség elleni bűntettek elévülésének kizárásáról az Egyesült Nemzetek Szervezetének Közgyűlése által New Yorkban az 1968. évi november hó 26. napján elfogadott nemzetközi egyezmény I. cikkének b) pontjában hivatkozott, a nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék alapokmányának 6. cikk (c) pontjában meghatározott emberiesség elleni bűncselekmények;

b) az 1954. évi 32. törvényerejű rendelettel kihirdetett, a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben, 1949. évi augusztus hó 12. napján kelt nemzetközi egyezmények közös 2. cikkében meghatározott nemzetközi fegyveres összeütközés esetén elkövetett súlyos jogsértések;

c) az 1954. évi 32. törvényerejű rendelettel kihirdetett, a háború áldozatainak védelmére vonatkozóan Genfben, 1949. évi augusztus hó 12. napján kelt nemzetközi egyezmények közös 3. cikkében meghatározott, nem nemzetközi fegyveres összeütközés esetén elkövetett súlyos jogsértések.

2. § (1) A nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék alapokmányának 6. cikkében foglalt tényállások hivatalos magyar nyelvű fordítása a következő:

„(a) Béke elleni bűncselekmények: a nemzetközi szerződéseket, egyezményeket, vagy garanciákat sértő agresszív háború tervezése, előkészítése, kezdeményezése, vagy folytatása, illetve az olyan közös tervben vagy összeesküvésben való részvétel, amely az előzőek megvalósítására jött létre;

(b) Háborús bűncselekmények: a háború jogának vagy szokásainak a megsértése, különösen a megszállt területen élő vagy tartózkodó polgári lakosság tagjainak megölése, bántalmazása, rabszolgamunkára fogás vagy bármilyen más célból történő áttelepítése; a hadifoglyok vagy tengeren tartózkodó személyek megölése vagy bántalmazása; túszok kivégzése, köz-, vagy magántulajdon fosztogatása, illetve városok, falvak katonai szükséglet által nem indokolt önkényes elpusztítása vagy lerombolása;

(c) Emberiesség elleni bűncselekmény: bármely polgári lakosság tagja ellen a háború előtt vagy alatt, elkövetett emberölés, kiirtás, rabszolgaságba taszítás, áttelepítés és embertelen cselekedetek, valamint a Törvényszék hatáskörébe tartozó más bűncselekmény végrehajtása során vagy azzal összefüggésben politikai, faji, vagy vallási alapon történő üldözés, függetlenül attól, hogy sérti-e az elkövetés országának jogát. (...)"

(2) A nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszék alapokmányának 6. cikkében foglalt tényállások angol nyelvű hiteles szövegét a 2. melléklet tartalmazza.

2. A kommunista diktatúrában elkövetett egyes bűncselekmények üldözése

3. § (1) E törvény alkalmazásában

a) kommunista bűncselekmény: a kommunista diktatúrában elkövetett olyan bűncselekmény,

aa) amely az elkövetésekor hatályos büntető törvény szerint az 1. mellékletben meghatározott bűncselekmény volt,

ab) amelyet a pártállam nevében, érdekében vagy egyetértésével követtek el, és

ac) amely miatt a kommunista diktatúrában az elkövetővel szemben politikai okból nem indult büntetőeljárás;

b) kommunista diktatúra: az 1949. augusztus 20-a és 1990. május 1-je közötti időszak;

c) pártállam nevében elkövetett bűncselekmény: az a bűncselekmény, amelyet a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Központi Vezetőségének, illetve a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Központi Bizottságának hatásköri listáján felsorolt pártállami tisztségviselők valamelyike a hivatali ideje alatt a tisztsége gyakorlásával összefüggésben követett el;

d) pártállam érdekében elkövetett bűncselekmény: az a bűncselekmény, amelyet a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Központi Vezetőségének, illetve a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Központi Bizottságának hatásköri listáján felsorolt pártállami tisztségviselő javára történő előnyszerzés, illetve a pártállami hatalom fenntartása, megerősítése vagy kifejezésre juttatása érdekében követtek el;

e) pártállam egyetértésével elkövetett bűncselekmény: az a bűncselekmény, amelyet a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Központi Vezetőségének, illetve a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Központi Bizottságának hatásköri listáján felsorolt pártállami tisztségviselő utasítására, beleegyezésével vagy tudomásával követtek el, feltéve, hogy a pártállami tisztségviselő a tisztsége gyakorlásával összefüggésben adott utasítást a bűncselekmény elkövetésére, vagy egyezett bele az elkövetésbe, illetve a bűncselekmény elkövetése a tisztsége gyakorlásával összefüggésben jutott a tudomására.

(2) E törvény alkalmazásában úgy kell tekinteni, hogy a bűncselekmény miatt az elkövetővel szemben politikai okból nem indítottak büntetőeljárást akkor, ha a kommunista diktatúrában az elkövetéskor hatályos büntető törvény ellenére nem indult büntetőeljárás és a bűncselekményt a pártállam nevében, érdekében vagy egyetértésével követték el.

4. § (1) A kommunista bűncselekmény elévülésére az Alaptörvény Átmeneti Rendelkezései 2. cikk (2) és (3) bekezdésében foglaltak irányadók.

(2) E törvény nem érinti annak a kommunista bűncselekménynek az elévülését, amelynek elévülése az elkövetéskor hatályos büntető törvény szerint 1990. május 2-a és 2011. december 31-e között történt volna meg, és amely miatt 1990. május 2-a és 2011. december 31-e között az elkövetővel szemben büntetőeljárás indult.

5. § Az elkövetéskor hatályos magyar büntető törvény elévülésre vonatkozó rendelkezéseire és a 4. §-ban foglaltakra tekintet nélkül nem évül el annak a kommunista diktatúrában elkövetett bűncselekménynek a büntethetősége, amely a nemzetközi jog szerint el nem évülő bűncselekmény.

6. § (1) A kommunista bűncselekményt – a 4. és 5. §-ban foglaltak sérelme nélkül – az elkövetésekor hatályos büntető törvény szerint kell elbírálni, az elbíráláskor hatályos büntető törvénynek – a (2) bekezdésben foglalt kivétellel – nincs visszaható hatálya.

(2) Ha a kommunista bűncselekmény az elbíráláskor hatályos büntető törvény szerint már nem bűncselekmény, vagy enyhébben bírálandó el, akkor – a 4. és 5. §-ban foglaltak sérelme nélkül – az elbíráláskor hatályos büntető törvényt kell alkalmazni.

(3) Az (1), illetve (2) bekezdés alapján kommunista bűncselekmény elkövetése miatt kiszabott büntetés korlátlanul enyhíthető, különös tekintettel a kommunista bűncselekmény elkövetésével vádolt személy egészségi állapotára vagy életkorára.

7. § A kommunista bűncselekmény – az Alaptörvény Átmeneti Rendelkezései 2. cikk (2) és (3) bekezdése szerinti – elévülését az elkövetővel szemben a bűncselekmény miatt 2011. december 31-ét követően tett büntetőeljárási cselekmény félbeszakítja. A félbeszakítás napján az elévülés – az Alaptörvény Átmeneti Rendelkezései 2. cikk (2) és (3) bekezdése szerinti – határideje ismét elkezdődik.

3. Záró rendelkezések

8. § E törvény 2012. január 1-jén lép hatályba.

9. § (1) A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) 16. § (1) bekezdése a következő j) ponttal egészül ki:

(A megyei bíróság hatáskörébe tartoznak)

„j) az emberiesség elleni bűncselekmények büntetendőségéről és elévülésének kizárásáról, valamint a kommunista diktatúrában elkövetett egyes bűncselekmények üldözéséről szóló törvényben meghatározott kommunista bűncselekmények, valamint a nemzetközi jog szerint el nem évülő bűncselekmények."

(2) A Be. 17. §-a a következő (10) bekezdéssel egészül ki:
„(10) A 16. § (1) bekezdés j) pontjában meghatározott bűncselekmények miatt indított eljárásban a Fővárosi Törvényszék jár el."

(3) A Be. 29. §-a a következő h) ponttal egészül ki:
(Kizárólag az ügyészség végzi a nyomozást a következő bűncselekmények miatt:)
„h) az emberiesség elleni bűncselekmények büntetendőségéről és elévülésének kizárásáról, valamint a kommunista diktatúrában elkövetett egyes bűncselekmények üldözéséről szóló törvényben meghatározott kommunista bűncselekmények, valamint a nemzetközi jog szerint el nem évülő bűncselekmények."

(4) A Be. 554/B. § g) pontja a következő gf) alponttal egészül ki:
(Kiemelt jelentőségű ügy
az el nem évülő bűncselekmények:)
„gf) az emberiesség elleni bűncselekmények büntetendőségéről és elévülésének kizárásáról, valamint a kommunista diktatúrában elkövetett egyes bűncselekmények üldözéséről szóló törvényben meghatározott nemzetközi jog szerint el nem évülő bűncselekmények."

(5) A Be. 554/B. §-a a következő h) ponttal egészül ki:
(Kiemelt jelentőségű ügy)
„h) a g) pont gf) alpontjában foglalt kivétellel az emberiesség elleni bűncselekmények büntetendőségéről és elévülésének kizárásáról, valamint a kommunista diktatúrában elkövetett egyes bűncselekmények üldözéséről szóló törvényben meghatározott kommunista bűncselekmények."

10. § Hatályát veszti a Be. 174. § (1) bekezdés d) pontjában a „[Btk. 32. § a)-c) pont]" szövegrész.

1. melléklet a 2011. évi CCX. törvényhez

A kommunista bűncselekmény alapjául szolgáló
bűncselekményi kör

1. *szándékos emberölés* [a bűntettekről és vétségekről szóló magyar büntetőtörvénykönyvről szóló 1878. évi V. törvénycikk (a továbbiakban: 1878. évi V. törvény) kommunista diktatúrában hatályos 279-280. §-a, illetve a Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok 1952. évi Hivatalos Összeállításának (a továbbiakban: BHÖ) 349., 351. és 352. pontja szerint; a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről szóló 1961. évi V. törvény (a továbbiakban: 1961. évi V. törvény) 253. § (1) és (2) bekezdése szerint;, illetve a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (a továbbiakban: 1978. évi IV. törvény) kommunista diktatúrában hatályos 166. § (1) és (2) bekezdése szerint];

2. *szándékos súlyos testi sértés minősített esetei* [az 1878. évi V. törvény kommunista diktatúrában hatályos 303-307. §-a, 309. § első mondatának második fordulata és 309. § második mondata, illetve a BHÖ 362-366. pontja, 368. pont (1) bekezdés második fordulata és 368. pont (2) bekezdése szerint; az 1961. évi V. törvény 257. § (2)-(4) bekezdése szerint;, illetve az 1978. évi IV. törvény kommunista diktatúrában hatályos 170. § (3)-(5) bekezdése

*

A törvény szövege – valamint az a szellemiség, amit a törvény megfogalmaz – csak úgy kerülhetett a magyar törvénytárba, hogy az Országgyűlésben kellő számban voltak azok az erők, amelyek elutasították azt a kompromisszumot, amelyet az első parlamenti ciklus politikai elitje megkötött és a gyakorlatban végrehajtott.

Az igazságtétel lezárult? (Felejtsük el?...)

Ezzel a rendszerváltoztatás egyik nagy folyamata – az igazságtétel – akár lezártnak is tekinthető azzal, hogy elméletileg teljes körűen megvalósult a bűnelkövetők felelősségre vonásának jogállami lehetősége. Végre véget ért az államhatalom jogállami köntösbe öltöztetett bűnpártolása, amely a gyakorlatban valójában teljesedésbe ment – csaknem maradéktalanul. Ez a kompromisszum kegyelmet jelentett a legsúlyosabb bűnök elkövetőinek és biztosította az életből való békés eltávozásukat.

A Biszku-ügy csupán egyetlen példa az elkövetett háborús és emberiesség elleni bűnökért való felelősségre vonásra, mégis szimbolikus jelentőségű.

Az igazságtétel másik hiányosságáról már bővebben szóltunk az 1945. évi VII. tv. alapján történő – a kollektív bűnösségre is alapított – felelősségre vonás és elitélésekkel kapcsolatban.

Kónya István, Zinner Tibor és mások ide vonatkozó javaslatai mind a mai napig visszhang nélkül maradtak. S bár az AB az 1945. évi VII. tv. egy részét alkotmányellenesség okán megsemmisítette, számos, a jogállami léttel összeegyezhetetlen elítélés semmissé nyilvánítása a mai napig elmaradt.

Lezárva a kommunista diktatúrából a demokratikus jogállamba való átmenet magyarországi történetének egy neuralgikus kérdését – az igazságtételt –, aligha tévedünk, ha hangot adunk azon véleményünknek, miszerint a rendszert változtató elit rosszul vizsgázott.

Különösen kitűnik ez, ha a csehországi vagy a németországi helyzettel vetjük össze az itt történteket. A magyar elit „simábbá" kívánta tenni a hatalom átvételét azzal, hogy menlevelet ad a leköszönő hatalom véres kezű bűnelkövetőinek. Ennek a kompromisszumnak azonban súlyos – aránytalanul súlyos – volt az ára. Ez éppen a kialakítani szándékozott jogállam elveinek – neofita buzgalommal történő – torzításához és pótolhatatlan erkölcsi kárhoz, s nem utolsó sorban a kormányzó elit súlyos hitelvesztéséhez vezetett.

A szerző reménye, hogy egy új nemzedék egészséges erkölcsi- és jogérzéke többé nem enged teret hasonló értékromboló alkukra – talán nem megalapozatlan.

Kahler Frigyes életrajza

Dr. Kahler Frigyes 1942. szeptember 12-én, Mátészalkán született. 1960-ban érettségizett, Szegeden 1965-ben *jogász* diplomát szerzett. 1968 januárjától bíró a Hajdúböszörményi Városi Bíróságon, a Debreceni Városi Bíróságon, majd a Hajdú-Bihar Megyei Bíróságon. 1987-től a Heves Megyei Bíróság elnökhelyettese, 1991-től az Igazságügyi Minisztérium főosztályvezetője, 1994 júliusától a Veszprém Megyei Bíróság bírája, majd 1997-től Büntető Kollégiumának vezetője. 2012-től nyugdíjas.

Időközben – 1977-ben – Debrecenben *történelem* szakon diplomázott, majd 1978-ban megvédte *bölcsész-doktori* értekezését.

1981-től római jogot és jogtörténetet oktatott a miskolci egyetemen, majd az ELTE és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem jogtudományi karán. 1989. szeptember 1-től egyetemi docens.

A nyolcvanas évek végétől tudományos érdeklődése a diktatúrák jogi berendezkedése és jogalkalmazása felé fordult. 1989. április 14-én minisztertanácsi határozattal létrehozott jogász-történész bizottság tagja. 1991. január 1. napjától az Igazságügyi Minisztérium főosztályvezetője. Az Antall-kormány által 1993-ban létrehozott, a kommunizmus bűneit vizsgáló Történelmi Tényfeltáró Bizottság elnöke. A Minszenty boldoggá avatási ügy történész szakértője (1995).

Eddig 289 műve jelent meg – ebből 30 önálló kötet. Legfontosabb munkái: *Joghalál Magyarországon 1945–1989* (1993), *Kinek a forradalma?* (M. Kiss Sándorral közös munka, 1997); *A Brusznyai-per* (1998), *A Mindszenty-per, III/III-as történelmi olvasókönyv* (1998), *Szemtől szembe a múlttal* (1999), *„Mától kezdve lövünk"* (Közös munka M. Kiss Sándorral, 2003) c. kötetei.

Munkásságáért a Magyar Köztársaság elnöke a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztjével (2011), valamint a Nagy Imre-plakettel (1999), a Politikai Elítéltek Közössége a „Politikai Elítéltekért" érdemkereszttel (1996), az 1956-os szervezetek „Hűség a hazához" érdemkereszttel (1996), Veszprém Vármegye Közgyűlése Veszprém Megye Érdemrendjével, az Országos Igazságszolgáltatási Tanács Juhász Andor-díjjal, az Igazolt Szabadságharcosok Szövetsége a Hűség a Hazához Éredemrend nagykereszjével (2004), Fehérgyarmat város Pro Urbe-díjjal, Veszprém városa Cholnoki-díjjal tüntette ki.

Független értelmiségiként nem tagja egyetlen politikai pártnak sem.

Kahler Frigyes életrajza

Dr. Kahler Frigyes 1942. szeptember 12-én, Mátészalkán született. 1960-ban érettségizett, Szegeden 1965-ben *jogász* diplomát szerzett. 1968 januárjától bíró a Hajdúböszörményi Városi Bíróságon, a Debreceni Városi Bíróságon, majd a Hajdú-Bihar Megyei Bíróságon. 1987-től a Heves Megyei Bíróság elnökhelyettese, 1991-től az Igazságügyi Minisztérium főosztályvezetője, 1994 júliusától a Veszprém Megyei Bíróság bírája, majd 1997-től Büntető Kollégiumának vezetője. 2012-től nyugdíjas.

Időközben – 1977-ben – Debrecenben *történelem* szakon diplomázott, majd 1978-ban megvédte *bölcsész-doktori* értekezését.

1981-től római jogot és jogtörténetet oktatott a miskolci egyetemen, majd az ELTE és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem jogtudományi karán. 1989. szeptember 1-től egyetemi docens.

A nyolcvanas évek végétől tudományos érdeklődése a diktatúrák jogi berendezkedése és jogalkalmazása felé fordult. 1989. április 14-én minisztertanácsi határozattal létrehozott jogász-történész bizottság tagja. 1991. január 1. napjától az Igazságügyi Minisztérium főosztályvezetője. Az Antall-kormány által 1993-ban létrehozott, a kommunizmus bűneit vizsgáló Történelmi Tényfeltáró Bizottság elnöke. A Minszenty boldoggá avatási ügy történész szakértője (1995).

Eddig 289 műve jelent meg – ebből 30 önálló kötet. Legfontosabb munkái: *Joghalál Magyarországon 1945–1989* (1993), *Kinek a forradalma?* (M. Kiss Sándorral közös munka, 1997); *A Brusznyai-per* (1998), *A Mindszenty-per, III/III-as történelmi olvasókönyv* (1998), *Szemtől szembe a múlttal* (1999), *„Mától kezdve lövünk"* (Közös munka M. Kiss Sándorral, 2003) c. kötetei.

Munkásságáért a Magyar Köztársaság elnöke a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztjével (2011), valamint a Nagy Imre-plakettel (1999), a Politikai Elítéltek Közössége a „Politikai Elítéltekért" érdemkereszttel (1996), az 1956-os szervezetek „Hűség a hazához" érdemkereszttel (1996), Veszprém Vármegye Közgyűlése Veszprém Megye Érdemrendjével, az Országos Igazságszolgáltatási Tanács Juhász Andor-díjjal, az Igazolt Szabadságharcosok Szövetsége a Hűség a Hazához Éredemrend nagykereszjével (2004), Fehérgyarmat város Pro Urbe-díjjal, Veszprém városa Cholnoki-díjjal tüntette ki.

Független értelmiségiként nem tagja egyetlen politikai pártnak sem.





Dr. Kahler Frigyes 1942. szeptember 12-én született Mátészalkán. 1960-ban érettségizett, Szegeden szerzett *jogász* diplomát 1965-ben. 1968 januárjától bíró a Hajdúböszörményi Városi Bíróságon, a Debreceni Városi Bíróságon, majd a Hajdú-Bihar Megyei Bíróságon. 1987-től a Heves Megyei Bíróság elnökhelyettese, 1991-től az Igazságügyi Minisztérium főosztályvezetője, 1994 júliusától a Veszprém Megyei Bíróság bírája, majd Büntető Kollégiumának vezetője (1997-től). 2012-től nyugdíjas.

Időközben – 1977-ben – Debrecenben *történelem szakon* diplomázott, majd 1978-ban megvédte *bölcsész-doktori* értekezését. 1981-től római jogot és jogtörténetet oktatott a miskolci egyetemen, majd az ELTE és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem jogtudományi karán. 1989. szeptember 1-től egyetemi docens.

A nyolcvanas évek végétől tudományos érdeklődése a diktatúrák jogi berendezkedése és jogalkalmazása felé fordult. Az 1989. április 14-én minisztertanácsi határozattal létrehozott jogász-történész bizottság tagja, 1991. január 1. napjától az Igazságügyi Minisztérium főosztályvezetője. Az Antall-kormány által 1993-ban létrehozott, a kommunizmus bűneit vizsgáló Történelmi Tényfeltáró Bizottság elnöke. A Minszenty boldoggá avatási ügy történész szakértője (1995).

Fontosabb kötetei: *Joghalál Magyarországon 1945–1989* (1993), *Kinek a forradalma?* (M. Kiss Sándorral közös munka, 1997), *A Brusznyai-per* (1998), *A Mindszenty-per, III/III-as történelmi olvasókönyv* (1998), *Szemtől szembe a múlttal* (1999), *„Mától kezdve lövünk"* (Közös munka M. Kiss Sándorral, 2003).

„....az igazságtétel egyrészt a sérelmet szenvedettek erkölcsi, jogi és – az ország teherbíró képességéhez képest megengedhető – anyagi sérelmeinek orvoslását, másrészt a bűnök még élő elkövetőinek büntetőjogi felelősségre vonását, harmadrészt a bolsevik típusú diktatúra hatalomra jutásának és regnálásának történeti feltárását és elméleti bírálatát jelenti.

A gyakorlatban ehhez kapcsolódik *a diktatúra intézményrendszerének teljes lebontása,* s egyidejűleg a jogállami intézmények helyreállítása. Magyarországon mindez *nem egy forradalom útján,* hanem [illegible] lások és *többirányú kompromisszumok megkötése útján* történt, [illegible] magán hordta azokat a korlátokat, amelyeknek eltávolításához 20 év kellett, s amelynek a végére a 2012. évi Alaptörvény tett pontot."



Ára: 2500,- Ft

ISBN 978-615-5428-10-4



SA-JÁRÁSA

ANTOLÓGIA

RETÖRKI

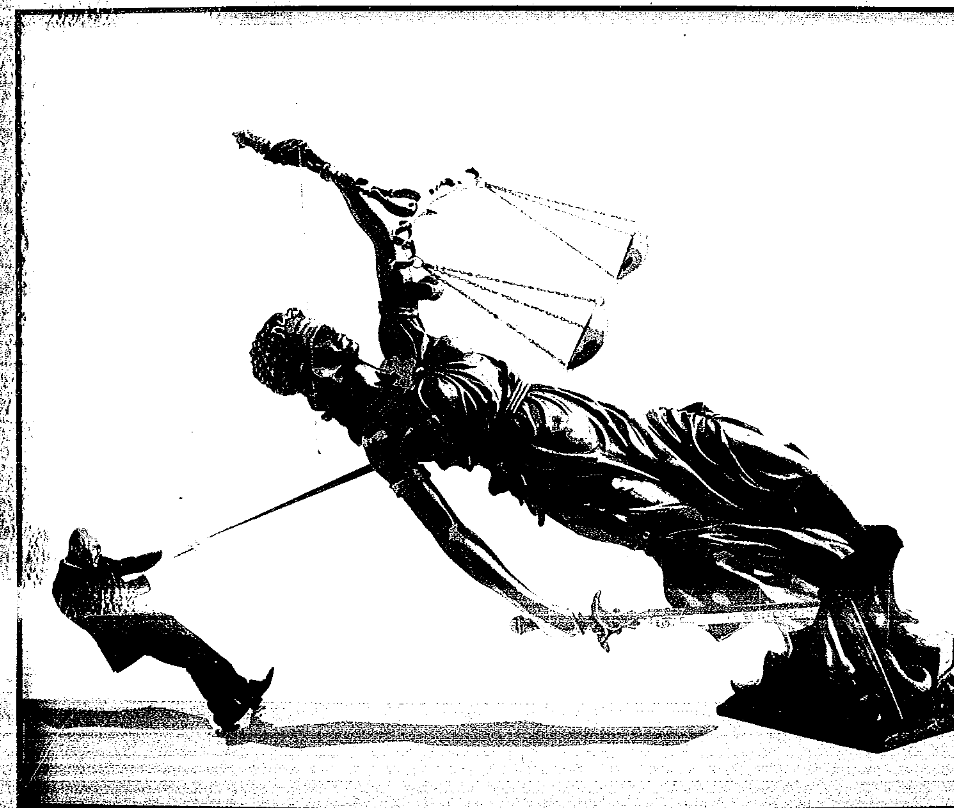
Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum

Kahler Frigyes

az IGAZSÁG CANOSSA-JÁRÁSA

avagy

a rendszerváltoztatás és az igazságtétel történetéhez



ANTOLÓGIA KIADÓ
LAKITELEK, 2014